

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

HATIRAT TÜRÜ ESERLERDE ÇANAKKALE MUHAREBELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ekincikli

Hazırlayan

Senem Güven

ANKARA/2007

ONAY

Senem GÜVEN tarafından hazırlanan “Hatırat Türü Eserlerde Çanakkale Muharebeleri” başlıklı bu çalışma, 22 Mart 2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yakınçağ Tarihi Anabilim/ Tarih Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. E.Semih YALÇIN(Başkan)

Prof.Dr.Necdet HAYTA

Yrd.Doç.Dr.Mustafa EKİNCİKLİ

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın başlarında ekonomik rekabet, sömürgecilik ve milliyetçilik akımları, Almanya-Fransa ve Rusya-Avusturya arasındaki çekişmeler Avrupa'yı ikiye böldü. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahdı Arşidük Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi bu gerginliğe son noktayı koydu.

Avusturya'nın 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a seferberlik ilanının ardından 1. Dünya Savaşı başlamış, bir yandan Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'dan oluşan üçlü İttifak Devletleri, bir yanda da İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Üçlü İtilaf Devletleri Avrupa'yı ikiye bölmüşlerdi. Savaş ilanlarının ardından İtalya tarafsızlığını ilan ettiyse de bir yıl sonra İtilaf Devletleri'ne katıldı.

Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Boğazlar, konumları nedeniyle özellikle Avrupa için çok büyük bir önem taşıyorlardı. Tarih boyunca uğurlarında nice savaşlar verilen boğazlar stratejik, ekonomik ve kültürel açıdan paha biçilmez değerdediler. Bugün bile bakıldığında değerlerini korumaya devam ettikleri açıktır.

İtilaf Devletleri'nin Boğazları açma nedenlerinin başında, elbette ki Boğazlar'ın sahip olduğu bu stratejik önem yer alıyordu. Rusya'ya yardım edebilmek hedefiyle yapılan bu düşünce; aynı zamanda Almanya'dan yeterli yardım alamayacağı ve fazla direnemeyeceği düşünülen Osmanlı'yı tek başına ve planlanmış bir barışa mahkum etmeyi planlıyordu. Ayrıca Boğazları kazanmak demek, İstanbul'u ele geçirip Osmanlı ve tüm Balkan Devletleri üzerinde manevi bir yıkıma sebep olmak demektir. Tarafsız kalan pek çok ülke bu başarıya kayıtsız kalamayacak ve İtilaf Devletleri'ne katıldıklarını açıklayacaklardı.

Boğazlar geçilebilirse, kazanılacak olan başarı tüm Müslüman sömürgeleri sindirecek, güneyde sömürge devletlerini rahatsız eden hiçbir şey yaşanmayacaktı. Bu düşünceyle 28 Ocak 1915'te İngiltere Savaş Komitesi Çanakkale Boğazı'nın yalnız donanmayla zorlanmasına karar verir. 18 Mart 1915 tarihindeki Çanakkale Boğazı Muharebesi'nde, İtilaf Devletleri Donanması yaklaşık 30 savaş gemisiyle savaşın en geniş kapsamlı saldırısını başlatır. Fakat, altı büyük zırhlıları batırılır, üçü ise kullanılmaz duruma gelir. Çanakkale Boğazı'nı denizden geçme girişimi Türk deniz ve kara savunması karşısında başarısızlığa uğramıştır. 25 Nisan'da İtilaf güçleri en geniş kapsamlı ilk çıkarmalarını gerçekleştirirler. 28 Nisan'da Birinci Kirte Muharebesi, 6-8 Mayıs'da İkinci Kirte Muharebesi, 19 Mayıs'ta,

Liman Von Sanders'in Anzaklar'a yönelik; Türkler'e 10 bin kayıp verdiren başarısız taarruzu, 4-6 Haziran 1915'de Üçüncü Kirte Muhaberesi, 21 Haziran'da Kerevizdere Muharebesi, 13 Temmuz'da 2. Kerevizdere Muharebesi, 6-7 Ağustos'ta I. Anafartalar Savaşı, 10 Ağustos 1915'te Türkler'in Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal öncülüğünde geniş kapsamlı Conkbayırı taarruzu, 17 Ağustos'ta Kireçtepe Muharebesi, 21 Ağustos II. Anafartalar Savaşı cereyan eder. 11 Ekim 1915'te Gelibolu Yarımadası'nın İtilaf Devletleri'nce boşaltılması ilk kez söz konusu olur. 17 Ekim'de Çanakkale bölgesinde General Hamilton komutayı General Birdwood'a devrederek cepheden ayrılır. 7 Kasım'da İngiliz Harp Kabinesi Çanakkale'yi boşaltma kararı alır. 19/20 Aralık 1915'te İtilaf Güçleri, işgal ettikleri siperleri boşaltarak gece vakti Anafartalar, Arıburnu bölgesinden gizli olarak çekilirler. Birlik ve malzemelerin büyük kısmını kapsayan boşaltma bu gece gerçekleştirilmiştir. İngilizler 8/9 Ocak 1916 gecesi de Seddülbahir bölgesinden çekilmişlerdir.

“Hatırat Türü Eserlerde Çanakkale Muharebeleri” isimli tezimizde Çanakkale Muharebeleri'nde iki komutanın; İngiliz Orduları Başkomutanı Ian Hamilton ve 5. Türk Ordusu Komutanı Liman Von Sanders'in Çanakkale Muharebeleri'ne dair yazmış oldukları günlük, anı ve savaş raporlarından istifade edilerek bu cephede yaşananlar karşılıklı olarak verilmiş, zaman zaman savaşa iştirak etmiş başka komutan ve askerlerin de hatıralarına da başvurulmuş, Çanakkale Muharebeleri bu savaşa iştirak eden askerlerin ifadeleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamda yapıcı tavsiye ve ikazlarıyla beni yönlendiren hocam Yrd.Doç.Dr. Mustafa Ekincikli'ye teşekkürü borç bilirim.

Senem GÜVEN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ	1
1-Çanakkale Boğazı'nın Coğrafi Konumu.....	1
2-Çanakkale Boğazı'nın Jeopolitik Ve Stratejik Önemi.....	2
3-Mitolojide Çanakkale.....	2
4-Çanakkale Muharebeleri Öncesi Çanakkale Boğazı'na Yapılan Saldırıları	4

BİRİNCİ BÖLÜM

I.DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA GİRİŞİ	
1.1.-I.Dünya Savaşı'nın Nedenleri Ve Savaşın Başlaması.....	4
1.2-Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girme Nedenleri.....	5
1.3-I. Dünya Savaşı'nın Başlaması Ve Türk Alman İttifakı.....	7
1.3.1-Goeben Ve Breslau'un Alınışı.....	8
1.4-Çanakkale Cephesi'nin Açılma Nedenleri.....	14
1.4.1-Çanakkale Seferinden Beklenenler.....	17
1.5-Müttefiklerin Savaş Hazırlıkları.....	18
1.6-Osmanlı İmparatorluğu'nun	
Savaş Tedbirleri Ve Hazırlıkları.....	21
1.6.1-Boğaz'ın Kapatılması.....	24

1.6.2-Mayın Hatları.....	25
1.7-Çanakkale Boğazı'na İlk Taarruzlar.....	30
1.8-Düşmanın 18 Mart Savaş Planı Ve Hedefi.....	33
1.9-Çanakkale'ye Denizden Saldırı Planı.....	33
1.10-18 Mart Deniz Savaşı.....	35
1.10.1.-Nusret Mayın Gemisi Ve Döktüğü Mayınlar.....	36
1.10.2-Liman Von Sanders'e Göre 18 Mart Deniz Savaşı	36
1.10.3-Ian Hamilton'a Göre 18 Mart Deniz Savaşı.....	38
1.10.4 -18 Mart Deniz Savaşının Bilançosu.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

KARA SAVAŞLARI

2.1-Ian Hamilton'un Çıkarma Planı.....	41
2.2- 25 Nisan Taarruzu.....	46
2.3-Gösteriş Çıkarmaları.....	47
2.3.1- Saros Bölgesi Gösteriş Çıkarması.....	47
2.3.2- Beşige Limanı Gösteriş Çıkarması.....	48
2.3.4- Kumkale Çıkarması.....	48
2.4-Arıburnu Çıkarması.....	48
2.5-Seddülbahir Çıkarmaları.....	50

2.5.1-Y Koyu (Zığındere).....	50
2.5.2-X Koyu (İkiz Koyu).....	51
2.5.3-W Koyu (Teke Koyu).....	51
2.5.4-V Koyu (Ertuğrul Koyu):.....	51
2.5.5- S Koyu (Morto Plajı).....	52
2.6-Liman Von Sanders 25 Nisan Taarruzunu Anlatıyor.....	53
2.7-Ian Hamilton . 25 Nisan Taarruzunu Anlatıyor.....	68
2.8-25 Nisan 1915'te İngiliz Zayıatı.....	76
2.9-26-27 Nisan Günleri.....	77
2.10-Seddülbahir Bölgesi Bahar Savaşları.....	79
2.10.1-I. Kirte Savaşı (28 Nisan 1915).....	80
2.10.2-1-2 Mayıs 1915 Taarruzu.....	80
2.10.3-3-4 Mayıs Taarruzları.....	81
2.10.4-II.Kirte Savaşları (6-8 Mayıs).....	83
2.10.5- 19 Mayıs Arıburnu Taarruzu.....	85
2.10.6-III.Kirte Savaşı 4-6 Haziran 1915.....	93
2.10.7-I.Kerevizdere Savaşı (21-22 Haziran).....	94
2.10.8-Zığındere Savaşı (28 Haziran-3 Temmuz 1915).....	94
2.10.9-II.Kerevizdere Savaşı(12-13 Temmuz 1915).....	95
2.11-Abafartalar Çıkarması.....	98
2.11.1-Hamilton'ın Ağustos Ayı Çıkarmaları İçin Planları.....	98

2.12-Çanakkale Cephesi'nde Ağustos Muharebeleri.....	104
2.12.1-7 Ağustos 1915 Günü.....	113
2.12.2-8 Ağustos 1915 Günü.....	119
2.12.3-9 Ağustos 1915 Günü.....	121
2.12.4-10 Ağustos 1915 Günü.....	124
2.13-Conkbayırı Savaşları (6-10 Ağustos 1915).....	132
2.13.1-I.Conkbayırı Savaşı (7 Ağustos 1915).....	133
2.14-I-Anafartalar Savaşı (9-12 Ağustos 1915).....	133
2.15-Kireçtepe Muharebeleri (15-16 Ağustos 1915).....	135
2.16-II.Anafartalar Savaşı.....	139
2.17-Kayacıktaşlı Bombatepe Muharebesi (27 Ağustos 1915).....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHLİYE KARARI VERİLMESİNE NEDEN OLAN GELİŞMELER

3.1- Tahliye Kararının Hamilton'a İletilmesi ve Hamilton'ın Cepheden Ayrılışı.....	150
3.2-Anafartalar Ve Arıburnu Cephesinin Tahliye Edilmesi.....	156
3.3-Seddülbahir Bölgesinin Tahliyesi.....	161
3.4-Liman Von Sanders Yarımada'nın Tahliyesini Anlatıyor.....	165
3.4.1-Tahliye Yapılacağı Yönündeki İlk İşaretler.....	165
3.4.2-Tahliye Günlerinde Türklerin Keşif Maksatlı Taarruzu	166
3.4.3-Tahliye Sonrası İngiliz Siperlerinin Durumu.....	170

3.4.3-Müttefiklerin Çekilirken Bıraktıkları Malzemeler.....	171
3.5-Hava Koşulları ve Savaşa Etkisi.....	174
3.6-İşgal Kuvvetlerinin Su Sıkıntısı.....	175
3.7-Salgın Hastalıklar.....	177
3.8-Savaş Sonrası İngiliz İşgali.....	180
3.9-Çanakkale Muharebeleri'nin Sonuçları.....	181
3.10-Ian Hamilton Kimdir?.....	185
3.11-Liman Von Sanders Kimdir?.....	186
SONUÇ.....	187
EKLER.....	192
KAYNAKÇA.....	214
ÖZET.....	220
ABSTRACT.....	222

GİRİŞ

1-Çanakkale Boğazı'nın Coğrafi Konumu

Çanakkale Boğazı yaklaşık olarak 65 kilometre uzunluğundadır ve batıdaki Gelibolu tepeleri'nin hakimiyeti altındadır.Doğu kesiminde ise Asya kıyısı'nın yumuşak tepeleri bir orduyu saklayabilecek kadar büyük bir örtüye sahiptir. Yarımadanın ortasındaki yüksek tepeler hakim araziye oluşturur.¹ Çanakkale Boğazı'nın poyraz-lodos istikametinde boyu 35 mil, ortalama genişliği 2 mil ve Çanakkale - Kilitbahir arasındaki en dar yeri de 7/10 mil; yani 1300 metredir. En geniş yeri, Erenköy Koyu ile karşı kıyı arası olmak üzere, dört mildir. Anadolu yakasının alçak ve sularının sık olmasına karşılık, Rumeli yakası sarp ve suları derindir. Boğaz ağzının genişliği ise 2 mil kadardır.²

Çanakkale ve İstanbul Boğazları aynı şekilde, Karadeniz Havzası'ndan Akdeniz'e ulaşan tek çıkış kapısıdır.³ Çanakkale hareket alanı, Marmara ve Boğazlar havzası diye adlandırılan coğrafi çevrenin bir parçasıdır, genel olarak 25 - 23 boylam ve 39-41 enlemleri arasında Çanakkale Boğazı ile doğusundaki Biga ve batısındaki Gelibolu yarımadalarıyla, kıyılara yakın olan Midilli adası, Limni adası, Bozcaada ve Gökçeada'yı içerir. Harekat alanı ve önemli yerlerin hareket alanına olan uzaklıkları : İskenderiye-Limni adasındaki Mondros Limanı 1203 km, Mondros Limanı - Seddülbahir 91 km, Mondros Limanı -Arıburnu 130 km, Gökçeada-Seddülbahir 28

¹ İsmail Utkular, **Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri**,İstanbul Üniversitesi Mimarlık Fakültesi,Pulhan Matbaası, İstanbul 1953,s.6

² **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı**,Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:3 Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1976,s.13

³ Mete Tuncoku,**Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**,Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI.Dizi- Sayı 91, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,2002,s.6

km, Gökçeada -Anburnu 33 km, Gökçeada - Anafarta koyu 35 km, Marsilya – Bozcaada 3333 km, İngiltere -Çanakkale Boğazı 6482 km.’dir.⁴

Arazi savunma için ideal görünse de, uzun kıyı şeridi donanması olan bir düşmana kanat hücumları için fırsatlar sağlar, ikmali ve ulaşımı zorlaştırır.Yarımadanın ortasındaki yüksek arazilerin tutulması Boğazlar’ın iç kısımlarındaki alçak arazileri tutmanın askeri değerini geçersiz kılar; çünkü burası savunulması kolay bir arazi değildir. Boğaz, Anadolu yarımadasının batıya doğru bir çıkıntı teşkil eden Biga bölgesi ile Balkan yarımadasının güneydoğusundaki Trakya’ya Bolayır Berzahi ile bağlanmış Gelibolu yarımadası arasında uzanarak Ege ve Marmara denizlerini birleştirir. Çanakkale Boğazı en ve boy açısından İstanbul Boğazı’nın iki katı kadardır.⁵

2- Çanakkale Boğazı’nın Jeopolitik ve Stratejik Önemi

Çanakkale ve İstanbul Boğazları aynı şekilde, Karadeniz Havzası’ndan Akdeniz’e ulaşan tek çıkış kapısıdır. Bu yönüyle de Boğazlar Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler için hem güvenlik ve hem de deniz ticareti bakımından büyük önem taşır.Son olarak Boğazlar, Asya - Avrupa arasında olduğu gibi Lübnan ve Mısır yoluyla Afrika’ya ulaşan yolların da birleşim noktasında yer alırlar ki, bu da onların taşıdığı askeri ve ticari önemi daha da arttırır.⁶

3-Mitolojide Çanakkale

Tarihte çok farklı isimlerle anılan Çanakkale Boğazı’na verilen ilk isim Hellespont’tur. Yunan mitolojisinde Kral Athamas’ın kızı Hellene’nin Kafkasya’ya gitmek üzere boğazdan geçerken denize düşmesi sonucu bu boğaza Hellespont adı verildiği söylenir.Batlamyus ve Herodot boğazdan Hellespont adıyla bahsederler.Bizans müellifleri tarafından ise Hellespontes adı Doğu Roma İmparatorluğu’nun son zamanlarına kadar kullanılmıştır.Ortaçağda İtalyanların Romania Boğazı adını verdikleri Çanakkale Boğazı, kadim çağda kıyılarındaki en

⁴Genel Kurmay Başkanlığı,Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt,Çanakkale Cephesi Harekatı I.Kitap,Genelkurmay Basımevi,Ankara,1983 s.13

⁵ UTKULAR, Çanakkale Boğazında..., s.6

⁶TUNCOKU,Çanakkale 1915..., s.6

nl hri Abydos adından gelme Aveo Boğazı olarak anılırdı.⁷ Yine Avrupa dillerinde Boğaz’a "Dardaneli" veya daha önceki adıyla "Hellespont" denilirdi.⁸

Osmanlı Türklerine ait eserlerde ise boğaza genellikle Akdeniz Boğazı adı verilmiştir.Daha sonra Fatih Sultan Mehmed döneminde, İstanbul’un kuşatması sırasında Avrupa’dan Bizans’a yardıma gelen gemilerin boğazdan geçmesi zerine Fatih Sultan Mehmet boğazın en dar yerinde, Rumeli sahilinde Sestos, Anadolu sahilinde ise Abydos civarına karşılıklı iki kale inşa ettirmiştir. Rumeli sahilindeki kaleye Kilitbahir, Anadolu sahilindeki kaleye ise Çanak Kal’ası veya Sultaniye ismi verilmiştir.⁹

Bu topraklar nl Truva savaşılarına sahne olmuş, Truvalı Hektor ve Akhalı Akhileus burada kahramanca dvşmüşlerdir.Yine milattan önceki bir efsaneye göre iki kardeş, Helles ve Friksios, kanatlı, altın tüylü koçun sırtına binip Yunanistan’dan Doğu Karadeniz’deki Kolyeşin’e, annelerine gitmek istemişler fakat yolda Helles, koçun sırtından kayarak Çanakkale üzerinde denize düşmüştür.İşte bu yüzden Çanakkale Boğazı’na “ Hellespont” adı verilmiştir.Batı dillerinde Çanakkale’ye Dardanelles adı verilir ki; bu mitolojide Truva kentini ilk kuran kişinin, Dardanos’un adından gelmektedir.¹⁰ Çanakkale Boğazı, tarihte Avrupa ile Asya arasındaki karşılıklı askeri ekonomik ve siyasi faaliyetlere neden olmuştur.

Milattan nce; Yunanlılar Makedonyalılar, Romalılar, Lidyalılar ve İranlılar, Çanakkale bölgesine egemen olmuşlar, Dara ve Büyük İskender, ordularını bu Boğaz üzerinden geçirmişlerdir. Milattan sonra da Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi ile, Bizans buraya hükmetmiş, Muaviye zamanında Araplar İstanbul’a bu denizyolu üzerinden taarruz etmişler, Emevilerden Halife Süleyman da Mısır

⁷ UTKULAR, *Çanakkale Boğazında...*, s.7

⁸ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı*, s.39

⁹ UTKULAR, *Çanakkale Boğazında...*, s.8-9.

¹⁰Blent Daver,*I.Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunda Siyasal Hayat Ve Siyasal Partiler*, Çanakkale Savaşları Ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu,Çanakkale 14-17 Mart 1990,TTK,Ankara 1993,Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, Sayı 64, s.105

gemileriyle bu geçitten İstanbul'a gitmiştir. Bu sırada ordusu da Nara'dan karşıya geçerek İstanbul üzerine yürümüştür.¹¹

4-Çanakkale Muharebeleri Öncesi Çanakkale Boğazına Yapılan Saldırıları

19 şubat 1807'de İngiliz filosu Amiral Duckworth komutasında Boğaz'ı geçerek işe yaramayan birkaç tekneden ibaret olan Nara'daki Tük filosunu tahrip ettikten sonra, İstanbul önlerine gelen İngiliz-Rus müttefik filosu Marmara'da bir hafta kalır.Bu filo bir şey yapamadan dönerken, boğaz tahkimatının şiddetli bir ateşi ile karşılaşmış ve iki gemisini kaybederek zorlukla Bozcaada'ya sığınabilmişti. Bu tarihte Rusların Azak kalesini alarak Karadeniz'e inmeleriyle Boğazlar Sorunu diye bir konu ortaya çıkmıştı. Bundan sonra Akdeniz'e çıkmak isteyen Ruslar ile büyük devletler ve özellikle İngiltere arasında bu sorun sürekli bir anlaşmazlık konusu olmuş, Rusların bu isteğini bazen uygun bulan, bazen de karşı çıkan devletlerle Ruslar arasındaki bu durumdan yararlanan Osmanlı İmparatorluğu varlığını bu suretle sürdürmüştür.¹²

¹¹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı, s.39.

¹² Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı, s.90.

BİRİNCİ BÖLÜM

I.DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA GİRİŞİ

1.1- I.Dünya Savaşının Nedenleri ve Savaşın Başlaması

Fransız İhtilali ve ihtilalin meydana getirdiği gelişmeler ,Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini oluşturan temel faktörlerdir. Fransız İhtilal'nin ortaya çıkardığı yeni fikirler, sosyal ve siyasal gelişmeler devletleri olduğu kadar, milletleri de etkilemiş ve bunların davranışlarına yön vermiş, devletlerarası münasebetler yeni bir çerçevede akmaya başlamıştır.İtalyan Milli Birliği'nin kuruluşu, Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı, Avrupa güçler dengesini değiştirmiş, Balkanlardaki Milliyetçilik hareketlerini hızlandırmıştı.

Birinci Dünya Savaşı da ilk kıvılcımını bu bölgeden almıştır. Almanların 1871 sonrası dış politikası da I.Dünya Savaşı'nın çıkmasında önemli bir etkidir.Bismark'ın Alman İmparatorluğu'nu korumak adına uyguladığı barış kombinezonları, sonuçları nedeniyle Avrupa'yı bloklaşmaya ve silahlanmaya itmişti.Sanayileşmenin 19. yüzyıl içinde kazandığı hız,bunun sonucu olarak gelişen ve genişleyen sömürgecilik, diplomatik ilişkiler ağını Avrupa'nın dışına taşımış, Afrika ve Uzakdoğu'ya yayılan Avrupa Devletleri arasındaki çatışma alanları da böylece artmıştı.¹³

28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya Macaristan veliahtının bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan etti.Bunun üzerine Rusya'da genel seferberlik ilan edildi.1 Ağustos 1914'te ise Almanya müttefiki olan Avusturya Macaristan İmparatorluğu ile yaptığı antlaşma gereği Rusya'ya savaş ilan etti. 3 Ağustos'ta Almanya Fransa'ya karşı savaşa girdi. 5 Ağustos'ta İngiltere Fransa ile yapmış olduğu antlaşma gereği, Almanya'ya savaş ilan etti. Böylece Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da iki büyük bloklaşmaya neden oluyordu: Bir tarafta İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu

¹³ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi** Cilt 1-2 1914-1995,Alkım Yayınevi,14. baskı,s.99-100

İtilaf Devletleri, diğer tarafta Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun bulunduğu İttifak Devletleri.¹⁴

1.2-Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girme Nedenleri

II.Adbülhamit döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu, kendisini korumak için denge siyaseti yürütmeye başlamıştı.Bu siyaset gereği Avrupalı Devletler'in Osmanlı toprakları üzerindeki ihtirasları, diğer devletlere karşı koz olarak kullanılmaktaydı. Her devlet, İstanbul, Boğazlar, Ortadoğu petrol bölgeleri gibi stratejik öneme haiz yerlerin kendi rakiplerinin eline geçmesindense zayıf durumdaki Osmanlı'nın elinde kalmasını istiyordu.Osmanlı Devleti ise I. Balkan Savaşı ile kaybettiği Rumeli'deki toprakları geri almak niyetindeydi. II.Balkan Savaşı sonrası Edirne'yi almışsa da bu yönetimde bulunan İttihat ve Terakki Partisi'ni tatmin etmekten çok öteydi.Devlet yöneticileri hem kaybedilen toprakları geri almak hem de Balkan Savaşı'nın öcünü almak istiyorlardı.

Basın da devamlı bu yönde yayında bulunuyordu.İttihat ve Terakki Partisi üyelerinin çoğu ve halkın büyük bir kısmı İngiltere ve Fransa'nın daha güçlü olduğuna inanıyor ve bunlarla hareket etmenin doğru olduğunu düşünüyordu. Alman disiplini ve militarizmiyle Almanya'da bir süre eğitim gören Enver Paşa ve bazı subaylara ise Almanya ile yakınlaşmak fikri cazip geliyordu.Osmanlı İmparatorluğu, ittifak teklifini Cemal Paşa vasıtasıyla ilk önce İtilaf devletlerine yapmış,olumlu yanıt alamamıştı.¹⁵

Avrupa'da cepheleşmeler sürerken Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetenlere göre yapılabilecek tek şey Almanya'nın yanında savaşa katılmaktı.İktidarın tek sahibi olan İttihat ve Terakki Partisi içinde bazı görüş ayrılıkları olmasına rağmen 2 Ağustos 1914 günü Sait Halim Paşa Yalısı'nda Türk-Alman İttifak Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre; savaş halinde Alman Askeri Heyeti Türkiye'nin emrinde bırakılacak, bu heyet ordunun sevk ve idaresinde etkin görev yapacaktı. Antlaşmanın 4. maddesi Almanya'nın gerektiği takdirde Osmanlı topraklarını silahla

¹⁴ DAVER, "I.Dünya Savaşında Osmanlı...",s. 110-111.

¹⁵Ahmet Altıntaş, **Belgelerle Çanakkale Savaşları**,T.C. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları Yayın No:5, s.9-11

savunabileceği şeklindeydi. Almanya bu antlaşma imzalandığı sırada Rusya ile 16-17 saattir savaş halindeydi.¹⁶

Bu sırada, İngiliz tersanelerinde Türk Donanması için parası peşin olarak ödenen Sultan Osman ve Reşadiye savaş gemileri inşa ediliyordu. Halk ve memurlar gemilerin ücretinin karşılanması için ellerinden geleni yapmışlar, her düzeydeki memur donanmanın gururu olacak ve Karadeniz’de Rusların Karadeniz Filosu ile denge sağlayacak olan bu gemiler için aylıklarından kesinti yapılmasını bile kabul etmişlerdi. Gemileri teslim almak için İngiltere’ye Türk mürettebat gönderilmiş, fakat Bahriye Nazırı Churchill önceden haber vermeksizin yeni çıkan savaşı bahane ederek adı geçen gemilere el koyduklarını bildirmişti. Gemilere el konulmasından bir hafta sonra Alman kruvazörleri Goeben ve Breslau Kuzey Afrika’daki iki Cezayir liman kentini bombaladı.¹⁷

1.3-I. Dünya Savaşı’nın Başlaması ve Türk-Alman İttifakı

Avrupa’da devam eden savaş, Almanya’nın tahmin ettiği kadar iyi gitmiyor, ve Almanlar Doğu’dan yardım almaları gerektiğini düşünüyorlardı. Bunun için Osmanlı Devleti Rusları ve İngilizleri oyalamak için Karadeniz’deki Odessa ve Akdeniz’deki Süveyş Kanalı’na saldırmalıydı. İngiltere ve Rusya ise bu dönemde Osmanlı Devletini tarafsız tutabilmek için kapütülasyonlardan bile ödün verebileceklerini bildirmişlerdi.¹⁸

Avrupa’da çıkar çatışmalarından doğan bloklaşmalar, devletleri birbirlerine karşı düşmanca tavırlar almaya itiyordu. Avusturya-Macaristan veliahtının Saraybosna’da bir Sırp- Gavrilo Princip- tarafından öldürülmesi ve Avusturya’nın 28 Temmuz 1915 ’te Sırbistan’a savaş ilan etmesiyle Avrupa kendini I. Dünya Savaşı içinde bulmuş, Osmanlı İmparatorluğu’nun ittifak arayışlarına Avrupa Devletleri olumlu bir cevap vermemiş, bunun üzerine Osmanlı Devleti Almanya ile 27 Temmuz 1914’te ittifak görüşmelerini başlatmıştı.

¹⁶ DAVER, “I.Dünya Savaşında Osmanlı...”,s.111

¹⁷ ARMAOĞLU, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**,s.99-100

¹⁸ ALTINTAŞ, **Belgelerle Çanakkale Savaşları**,s.13-14

Görüşmeler, 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakının imzalanmasıyla sonuçlandı ve bloklaşmada yerini alan Osmanlı Devleti o sıralarda savaşa katılmaya hazır olmadığı için sadece seferberlik ilan etmekle yetindi. Seferberlik başlangıçta silahlı tarafsızlığı temsil ediyordu.¹⁹

1.3.1-Goeben ve Breslau'nun Alınışı

Almanya Goeben ve Breslau adlı iki savaş gemisini 1914 yılından önce bile Avrupa'da gelişen siyasi olaylar sebebiyle Akdeniz'de bulunduruyordu .Almanya 3 Ağustos 1914'te Fransa'ya savaş ilanı üzerine, ertesi gün Cezayir kıyılarını bu gemilere bombardıman ettirmiş İngiliz Savaş Filosu da Goeben ve Breslau'ı takibe başlamıştı.İngiliz Filosu'nun bu olay nedeniyle Akdeniz'de Otranto Boğazı'nda bulunması, Alman gemilerinin savaş öncesi tasarlanan plana göre tehlike halinde müttefiki Avusturya'nın Adriyatik limanlarına sığınmasına engel oluyordu. Alman gemilerinin yolu İngiliz Filosu nedeniyle kapanmıştı.Bunun üzerine Alman savaş gemileri, İngiliz gemileri Otranto Limanı'nda beklerken Ege Denizi'nde seyretmeye başladılar.İngilizlerin kendilerini takip edeceğinden kuşkusu olmayan bu iki savaş gemisi Çanakkale Boğazı'na yöneldiler.

Bu tarihte henüz Almanlarla ittifak antlaşması²⁰ imzalayarak tarafsızlığını ilan etmiş olan Osmanlı Devleti, Boğaz'a yaklaşmakta olan Goeben ve Breslau'ı kabul etmekte önce tereddüt etmiş fakat daha sonra Türk Başkomutanlığı'nın emriyle içeri alınmışlardır²¹ Bu emri gemilerin İstanbul yönüne hareket edecekleri hususundaki 5 Ağustos tarihli emir izlemişti.8 Ağustos'ta Başkomutanlık'tan alınan bir başka emirde: “ Alman savaş gemileri dışında, sığınmak isteyecek öteki yabancı gemilerine, uluslararası hukuk kurallarına uyularak işlem yapılması, iki muhribin Müstahkem Mevki emrine gönderildiği” yazıyordu.

¹⁹Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi...,s. 2-3

²⁰ Her iki taraf (Osmanlı ve Almanya) Avusturya-Sırbistan ihtilafında tamamıyla tarafsız kalacaklardır.Ancak eğer Rusya savaşa katılır ve Almanya da ona sürüklenirse Türkiye de savaşa girecektir. Savaş çıkarsa Almanya askeri heyetini Türkiye'de bırakacaktır.Türkiye üstün komutanın bu heyetçe icrasını temin eder.Almanya Türkiye'yi Rusya'ya karşı koruyacaktır ; Yusuf Hikmet Bayur,Türk İnkılabı Tarihi, Cilt II, Kısım IV.TTK Yayınları VIII. Dizi, Ankara1983,s.639

²¹Genelkurmay Başkanlığı,Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V.nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı,s. 91.

Goeben ve Breslau'ın bu emirlerden sonra bir torpido kılavuzluğunda, Çanakkale'ye girişleri sağlandı. Hemen ertesi gün Boğaz'a yaklaşan bir İngiliz kruvazörü Boğaz'dan içeri girmek için kılavuz isteğinde bulundu. Fakat İngiliz kruvazörüne Boğaz'ın kapalı ve girişin yasak olduğu bildirildi. İngiliz kruvazörünün Alman bandıralı savaş gemilerinin Boğaz'a girip girmediği sorusuna "Evet, girdiler" yanıtı verildi. Ve bu durum Başkomutanlığa bildirildi.

Akdeniz'de Alman kruvazörlerini takip eden İngilizlerin, Çanakkale Boğazı'nı geçmek için yaptığı bu başarısız girişiminden sonra, tedbir olarak daha önce Boğaz savunması için Müstahkem Mevki emrine gönderilen torpidolarla, Havuz- Kepez arasında ve bunun kuzeyinde bulunan geçitlerin kapatılması için Selanik Gemisi'nin harekete hazır olması emredilmişti.²²

Alman Amiral Souchon komutasındaki Goeben ve Breslau gemileri 3 Ağustos'ta kendilerini takip eden İngiliz filosundan kurtulabilmek için Çanakkale'ye gitme emri alıp, Enver Paşa'nın onayıyla Boğaz'dan içeri girdikten sonra Osmanlı Hükümeti bu iki gemiyi satın almış; gemilere Yavuz ve Midilli adı verilmişti. Hem Almanya ile yapılan İttifak Antlaşması hem de gemilerin satıl alındığı kabinenin diğer üyelerinden saklanmıştı. Hükümetin görüşü alınmadan ilan edilen seferberlik kararı, padişahın da yazılı ifadesi olmadan, güya sadece sözlü ifadesiyle onayı alınmak suretiyle Enver Paşa tarafından verilmişti. Enver Paşa'nın Alman hayranlığı bu olay vesilesiyle bir kez daha gün yüzüne çıkmıştı.²³

11/12 Ağustos gecesi İmroz açıklarında görülen iki savaş gemisinden birinin Boğaz'a yaklaşması üzerine topçuların ateşe hazır olması, mayın müfrezelerinin de, geçitleri kapatmak üzere gerekli düzeni almaları istenmişti. 12 Ağustos'da Boğaz'a yaklaşmakta olan üç İngiliz zırhlısından girişe yaklaşan zırhlıya Akhisar Tordiposu'yla gönderilen Teğmen Hasan aracılığıyla, "Goeben ve Breslau'ın, Osmanlı Hükümeti tarafından satın alındığı ve isimlerinin Yavuz ve Midilli olarak değiştirildiği" bildirildi. İngiliz Komutan, Teğmen Hasan'ın bu

²² Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. nci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı, s. 92

²³ DAVER, "I. Dünya Savaşında Osmanlı...", s. 110-111

mesajına,” Goeben ve Breslau’ın Alman bandıralıyla Boğaz’dan çıkmaları halinde Boğaz’ın bombardıman edileceği” cevabını verdi.²⁴

Liman Von Sanders, anılarının yer aldığı “Türkiye’de Beş Yıl” adlı eserinde bugünleri şöyle anlatıyor:

“1914 yılı ekim ayının son günlerinden birinde Alman Sefareti Deniz Ateşesi Binbaşı Von Laffert, Pangaltı’ndaki Harp Okulu’na yerleşmiş olan 1. Ordu Karargahı’na gelerek, son derece acele bir iş için görüşme isteğinde bulundu. Binbaşı Von Laffert, büyük bir heyecanla yanıma geldiği zaman Goeben ve Breslau’ın Karadeniz’de Boğaz’ın girişinde Rus savaş gemileriyle başarılı bir çatışma yaptığını haber verdi. Rus Filosu’ndan bir mayın gemisi batmış, bunun üzerine filo geri çekilmeye başlamıştı. Goeben ve Breslau, Türk filosundan küçük birkaç gemiyle birlikte Rus Filosu’nu Sivastopol yönünde izlemeye koyulmuştu. Amaç, Rus kıyılarını bombardıman etmekti. Bu durum karşısında, Türkiye’nin artık tarafsızlığını bırakarak savaşa gireceği kuşku götürmüyordu. 30 Ekim tarihinde Türk Genel Karargahı’nın resmi tebliği şöyleydi:

Rus donanması, 27 ve 28 ekim tarihlerinde yaptığı manevralarla ve sürekli olarak bütün hareketlerini takip suretiyle Türk Donanmasını taciz etmiştir, düşman bir tavır takınmıştır.²⁵ Bir mayın gemisi, üç torpido, bir kömür gemisi bu düşmanca amaca uygun olarak Boğaz’a doğru ilerlerken, Goeben, mayın gemisini batırarak, kömür gemisini esir almış ve bir torpidoyu ağır şekilde tahrip ederek 3 subayla 72 eri esir almış, Sivastopol Limanını başarıyla bombardıman etmiştir.

Mayın gemisinde 700 mayınla 200 görevli bulunuyordu. Torpidolarımızca kurtarılan 3 subay ve 72 er, 30 Ekim’de İstanbul’da sorguya getirileceklerdir. Esirlerin sorguya çekilmesiyle anlaşılmıştır ki, Ruslar Boğaz’ın ağzına mayın dökerek Türk donanmasını tahrip etmek istemişlerdir. Breslau, Azak Denizi’nin doğusundaki Novorossiysk’te 50 petrol deposuyla birkaç buğday silosunu tahrip etmiş ve 15 askeri nakliye gemisini batırmıştır.”

²⁴Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. cilt, Çanakkale Cephesi Harekati, s.92.

²⁵ Liman Von Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, (çev: M.Şevki Yazman), Burçak Yayınları, İstanbul, 1968, s.47

Liman Von Sanders bu haberin kendisi için büyük bir sürpriz olduğunu, Alman Sefiri'nin ve Amiral Suochon'un kendisine Türk Donanması'nın Karadeniz'e çıkacağına dair bir bilgi vermediğini, fakat olaydan birkaç hafta önce; 20 Eylül'de güvenilir kaynaklardan Sefir Wangenheim'in Goeben ve Breslau'ı Alman bayrağı altında Karadeniz'e çıkarmayı düşündüğünü duyduğunu ve hemen Alman sefirine gidip böyle bir şeye girişmemesini söylediğini anlatır.Çünkü Türk hükümetinin, Goeben ve Breslau'ı satın aldığını bütün dünyaya ilan ettiğini,bu gemiler tekrar Alman bayrağı çekip denize açılırsa Türklerin yalan söylediğinin ortaya çıkacağını,bunun da Türk halkının Türkiye'de bulunan Almanlara karşı düşmanca hisler beslemesine neden olacağını söyler.

17 Eylül'de Adalar önünde ve padişahın huzurunda bu gemilere manevra yaptırılmış, Goeben ile Breslau'a Türk bayrağı çekilmiş,gemilerin isimleri de Yavuz Sultan Selim ile Midilli'ye çevrilmiş, subay ve erlere fes giydirilmişti.²⁶ Liman Von Sanders tüm bunlara bir anlam veremiyordu.

“Şimdi Eylül sonunda bunların tekrar Aaman bayraklarıyla donatılıp Karadeniz'e çıkmalarını aklım almıyordu. Sefir, böyle bir düşünce olduğunu ne onayladı,ne de geri çevirdi.Ama gemiler de denize açılmalıydı.Bu yeni hareket, Türk bayrağı altında yapılmıştı ve herhalde denize açılmak için Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan izin alınmıştı.Cemal Paşa, Türk nazırları içinde o sırlarda siyasi düşünceleri Almanya'ya karşı büyük değişiklikler gösteren bir kişiydi.Bu değişikliğin ,Türk Hükümetinin tarafsızlığını bırakması üzerinde de büyük etkisi olmuştur.

Enver'in tam anlamıyla Alman taraftarı olduğu, Talat'ın da bu yana yöneldiği biliniyordu. Oysa Cemal, eskiden İtilaf Devletleri'nden yanaydı. Dünya Savaşı'ndan az önce, Fransız filosunun manevrasına Fransız Hükümeti'nin davetlisi olarak katılmıştı. Daha 9 Ağustos'ta İstanbul'daki Fransızları kendi vatanlarına götüren vapurları uğurlama töreninde hazır bulunmuş ve burada yaptığı konuşmada Fransızlara esenlikler dilemişti.Tanıdığım ve güvendiğim bir subaya 6 Eylül'de Enver'in söylediğine göre; Cemal'in tarafsızlığını terketmeye karar vermesi, ancak Alman ve Avusturya cephesinin Ruslara Karşı bir zafer kazanmasından sonra

²⁶ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.48

*olabilirdi. Cemal'in Türkiyede işi idare edenlerden biri olduğu şüphesizdi. Kendisinin Alman taraftarı nazırlarla birleşmesi büyük önem taşıyordu. Türk Kabinesi, Karadeniz'deki çatışmayı tarafsızlığın kaldırılmasına sebep saymış ve böylece Türkiye'de Merkezi Devletler yanında yer almıştı ”.*²⁷

Fakat Cemal Paşa bu olayda dahli olmadığını iddia etmiş bunu hatıralarında şöyle anlatmıştır: *“Bir gün Prens Said Paşa'nın yalısında rıhtım üzerinde bulunuyorduk. Rusya'dan gelen ve bir çok Fransız seferberliğini yüklenmiş olan bir Fransız vapuru Karadeniz Boğazı'nı Marmara'ya doğru geçiyordu. Rıhtım üzerinde bulunan Alman zabıtları ve sefarethane mensupları arasında vapurun yüklemiş olduğu yolculardan bahsolunuyordu. Aralarında bulunan Liman Paşa'nın yaverlerinden biri, bana işittirecek veçhile ile yüksek sesle:*

İşte Osmanlı Bahriye Nazırı paşa hazretleri, bu vapurun Çanakkale'den geçişini menedecek olurlarsa, bizim Garp cephesindeki arkadaşlarımız en azından dört bin Fransız neferinden kurtulmuş olurlar. Bu pek faydalı teşebbüs ancak Bahriye Nazırı paşa hazretlerinin elindedir, dedi. Bittabi hiç işitmezlikten geldim ve vapur yoluna devam etti.”

Cemal Paşa 8 Ağustos'ta Alman deniz ateşesi Albay Humann'ın Bahriye Nezaretine gelerek İngiliz Donanması tarafından takip edilmekte olan Akdeniz Alman bahriye müfrezesinin Çanakkale'ye doğru çekilmekte olduğunu ve aldıkları malumata göre Goeben'in kömürü bulunmadığı için Bahriye Nezaretine ait depolardan beş altı bin ton kömürün kendilerine taviz suretiyle verilmesini rica ettiğini, kendisinin hemen telefonla Sadrazam, Enver Paşa ve Talat Bey'in konuyla ilgili mütelaalarını sorduğunu, muvafakat etmesi yönünde cevap aldığını bunun üzerine gemiye Derince deposundan yeterli miktar kömürün verilmesi emrini çıkarttığını ve vapurun verilmesine yardım etmek üzere bir bahriye işçi müfrezesini Derince'ye sevkettiğini anlatır.²⁸ 11 Ağustos'ta her zaman olduğu üzere Prens'in yalısında toplandıklarını, Talat, Cavit ve Halil Bey'lerin orada olduğunu, kendilerine

²⁷SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.49.

²⁸ Cemal Paşa, *Hatırat*, (Yay. Haz: Metin Martı), Arma Yayınları İstanbul 1920, s. 128

daha sonra katılan Enver Paşa'nın Goeben ve Breslau'nun alınışını nasıl açıkladığını şöyle anlatır:²⁹ “

“Bizden sonra gelen Enver Paşa kendisine has olan sakin tavrıyla gülerек:

-Bir oğlumuz dünyaya geldi, dedi.

Bittabi bundan bir şey anlamamıştık. Bizi çok merakta bırakmayarak:

-Goben ve Breslau bu sabah Çanakkale önüne gelmiş ve İngiliz donanması tarafından takip edilmekte olduklarından bahisle Boğaz'dan geçmelerine müsaade edilmesini istemişler. Bir müttefik devlete ait harp gemilerini muhakkak bir tehlikeden korumak için bu talebe muvafakat edilmesi emrini verdim ve gemiler şimdi, Boğaz'ın beri tarafında ,Boğaz istihkamlarının himayesi altında bulunuyorlar. Fakat biz de bunun neticesi olarak siyasi bir mesele ile karşı karşıya kalmış olduk. Bu gece bu meseleyle ait bir karar vermek lazım geliyor, dedi.

Mesele cidden pek nazikti. Muhasim taraflardan birine mensup iki harp gemisi, Osmanlı sularına sığınmıştı .Tarafsızlık kaidelerine göre bizim ya 24 saat zarfında bu harp gemilerini kara sularımızı terke icbar veyahut bütün silahlarından ayırarak bir limanda ikamet ettirmeye mecburduk. Halbuki biz hakikatte Almanya'nın müttefiki olduğumuzdan, bu gemileri düşmana teslim etmekle müsavi olan birinci yolu tutamazdık. Bu hem menfaatlerimize, hem vazifelerimize muhalifti. İkinci yola ise Almanları'nın yanaşmayacağı muhakaktı. Bu halde, 24 saat sonra, İtilaf devletleri bu hareketimizi harp sebebi addederek bize harp ilan edebilirlerdi.³⁰ Bu hadise vukua gelecek ve biz harbe iştirak edecektik. Fakat ordumuzun vaziyeti bu iştirakın mümkün olduğu kadar geciktirilmesini emrediyordu. O sırada Fransız ve İngiliz sefirleri telaşla sadrazam paşayı ziyarete geldiler ve Alman harp gemilerinin bu gün Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdiklerini ve hatta bir çok Fransızları yüklenmiş olarak dün sabah İstanbul Limanından hareket eden ve Çanakkale'ye varmış olan Mesajeri vapurunu aramaya cüret ettiklerini, bu hareketi Osmanlı hükümetinin ilan ettiği tarafsızlığa mugayir bulduklarını bildirdiler ve şiddetle protesto ettiler.”

²⁹ Cemal Paşa, **Hatırat**, s.129.

³⁰ Cemal Paşa **Hatırat**, s.129

Cemal Paşa daha sonra gemilerin geçici olarak, zahiren, silahtan tecridini Almanya Hükümeti'nden rica etmeye karar verdiklerini, Talat ve Halil Beylerin bu Encümen-i Vükela kararını iletme üzere Sefir Wangenheim'a gittiklerini, fakat sefirin buna katıyen razı olmadığını, gerçi Osmanlı Hükümeti'nin tarafsızlık şekli altında şimdilik harbe girişinin geri bırakılmasını evvelce kabul etmişlerse de, Alman harp gemilerinin zaruri ilticası üzerine vaziyetin tamamen değiştiği kanaatinde bulunduğu ve şayet bu hadise İtilaf devletleriyle Osmanlı Hükümeti arasında münasebetlerin kesilmesini ve hatta harp ilanını intac ederse, bunu hadisenin tabii zarar ve ziyanına atfederek kabul etmek mecburiyetinde bulunduklarını ifade ettiğini söylemiştir.³¹

Liman Von Sanders Alman sefiri Wangenheim'ın Goeben ve Breslau'un Karadeniz'de bir harekate girişeceğini çok önce duyduğunu ve böyle bir şeyin gerçekleşmemesi için sefire ricade bulunduğunu yazmıştı, Cemal Paşa da sefir Wangenheim'ın Türkiye'nin savaşa girmesi mevzuundaki çabalarından bahisle adı geçen iki geminin silahsızlandırılmasına razı olmadığını ve bu olaydaki rolünden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.

1.4-Çanakkale Cephesi'nin Açılma Nedenleri

İngiltere'nin Çanakkale Cephesi'ni açarkenki hedefi düşmana karşı üstünlüğü ele geçirmek ve Rusya'nın büyük insan gücünden faydalanmaktır. Bunun için Rusya'nın silah, cephane ve mali yönden desteklenmesi gerekiyordu. Boğazlar açılmadıkça Rusya'ya gerekli olan yardımın sağlanması ve çok büyük askeri gücü olan Almanya'ya karşı Rusya ile işbirliği yapılması imkansızdı. Bu cephe başarılı olunursa Almanya'nın en önemli bağlaşıklarından biri savaş dışı kalacak, Mısır tehlikesi ortadan kalkacak, kararsız durumdaki Balkan Devletleri'nin (Yunanistan, Romanya, Bulgaristan) Üçlü Antlaşmaya katılması sağlanacak, Arapların çekingen tavrına ve İtalyanların şüphelerine bir son verilmiş olacaktı. Boğazların açılması ekonomik faydalar da sağlayacak, Rusya'nın elindeki hububat Avrupa pazarlarına ulaşınca, batılı ülkelerin yiyecek sorunu çözülecekti. Rusya'nın ekonomisi düzelecek, Karadeniz limanlarında biriken 120 adet ticaret gemisi kurtarılacak, Üçlü

³¹ Cemal Paşa **Hatırat**, s.130

Antlaşma Devletleri bunlardan yararlanma yoluna gidebilecekti. Rusya o sırada tüm cephanesini tüketmişti, cephanenin yenilenmesi çok küçük bir ihtimaldi.Çanakkale Boğazı açılmadıkça Rusya'nın taarruza geçmesi imkansız görünüyordu.³²

Churchill öteden beri bir tutku haline getirdiği Çanakkale Boğazını denizden zorlayarak geçme fikri konusunda kendi kabinesini ve müttefik Fransızları ikna etti.Ona göre sadece donanmayla bu işi başarmak mümkündü.İngiliz ve Fransız askeri ve sivil otoritelerinin bu hareketin sakıncalarını belirtmelerine, Boğaz'ın Gelibolu yarımadasına asker çıkarmadan geçilemeyeceğini söylemelerine rağmen Churchill ikna yeteneğiyle fikirlerini herkese kabul ettirmeyi başardı.

Churchill'in ısrarları ve mücadelesi sonucu İngiltere Savaş Komitesi'nin 28 Ocak 1915'teki toplantısında, yalnız donanmayla asıl hedefi İstanbul olan bir taarruz yapılması kararlaştırılmıştı.Karadan bir çıkarma yapılmadan Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul'a varma düşüncesi ilginç ve bir o kadar da imkansız bir hayaldi.Boğazı zorlama hareketinin çok riskli olduğu hesaba katılmamış, taarruz tarihi 19 Şubat 1915 olarak belirlenmişti. Deniz taarruzu için görevlendirilen Carden'in emrine Queen Elizabeth ve Irresistible gibi yeni ve güçlü savaş gemilerinin de dahil edildiği toplam 4 hafif kruvazör,16 muhrip, 7 denizaltı, 21 mayın arama- tarama gemisi, 1 uçak gemisi verilmişti.Tüm bu filonun üzerindeki top sayısı 187 civarındaydı.³³

Dönemin İngiltere Bahriye Bakanı Winston S. Churchill, Ocak 1915'te Çanakkale Boğazına düzenlenecek taarruzun sağlayacağı olası faydaları şöyle sıralamaktaydı:Eğer Çanakkale Boğazı geçilebilirse, stratejik, diplomatik ve ekonomik faydalar sağlanabilecek,Asya Türkiyesi'nde faaliyet gösteren kuvvetlerin Avrupa Cephesi'nde faaliyet gösteren kuvvetlerle bağlantısı kesilip Kafkas Cephesi'nde Türklere karşı savaşan Rusların yükü hafifletilmiş olacak, zor durumda kalan Osmanlı Devleti barış isteyecek ve Boğazlar'ı deniz trafiğine açacaktı.Böylece

³²Genelkurmay Başkanlığı Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,V. Cilt Çanakkale Cephesi Hare., s. 74-75

³³Genelkurmay Başkanlığı Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,V. Cilt Çanakkale Cephesi Hare., s. 78.

İngiltere ve Fransa kolayca Rus Ordusu'nu cephane bakımından destekleyebilecek,yükü hafifleyen Ruslar ellerinde bulunan hububatlarını kolayca ihraç edebilecekti.Dış ticaretini dengeleyen Rusların para birimi Ruble değerini koruyacak bu durum Balkan Devletleri üzerinde olumlu bir etki yaratacaktı.Churchill'in bahsettiği Rusya'ya askeri yardım yapılması fikri 18 Mart'ta yapılan deniz taarruzunun en önemli nedeniydi.Rusya'nın silah ve cephane durumu savaşın ilk günlerinden itibaren kötüleşmeye başlamıştı.

İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya yardım yapmaları için kullanacakları kara ve deniz yolları savaş nedeniyle kapanmıştı.Stratejik,askeri, siyasi ve ekonomik avantajlar, Boğazlar'ın açılmasını,müttefikler ve Rusya için kaçınılmaz kılıyordu.³⁴Kafkas Cephesinde Türklere karşı savaşan Ruslar, Sarıkamış Muharebeleri sırasında müttefiklerinden Osmanlıları başka bir cephede oyalamalarını istemeleri üzerine önderliğini ve planlarını Winston Churchill'in yaptığı Çanakkale'ye denizden ilk taarruzlar 19 Şubat 1915'te Fransızların da İngilizlere katılmasıyla başladı.³⁵

İngiliz resmi harp tarihi, Çanakkale Cephesi'nin Rusya'nın istekleri doğrultusunda açıldığını belirtmektedir.Birçok kaynakta da bu cephenin Rusya'ya askeri yardım yapma amacıyla açıldığı belirtilir,fakat Çanakkale Cephesi'nin açılması fikri çok daha önce gündeme gelmiş, Eylül 1914 ve Kasım 1914'te düşünülmüş,ve çeşitli nedenlerle uygulamaya konulamamıştı.³⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı tarihlerde Almanya, Orta Avrupa'daki konumuyla İtilaf Devletleri'ne dahil olan Rusya ile İngiltere ve Fransa'nın direkt irtibatını kesmiş bulunuyordu.Ve İtilaf Devletleri için bu savaşta başarı, müttefikleriyle etkin bir şekilde yardımlaşmasına bağlı idi. Birinci Dünya Savaşı'nın kısa sürede bitirebilmesi, Rusya'nın Asya ve Avrupa cephelerinde Almanya'ya karşı başarılı bir şekilde savaşmasıyla mümkündü.Ancak müttefiklerinin yardımı olmadan Rusya'nın bunu başarması

³⁴Fahir Armaoğlu,Çanakkale Muharebelerinin Rusya Üzerindeki Etkileri, Çanakkale Savaşları ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu,Çanakkale 14-17 mart 1990,Türk Tarih Kurumu, Ankara,1993, XVI.Dizi-sayı.64, s.13.

³⁵DAVER, "I.Dünya Savaşında Osmanlı..." s.112

³⁶ Genel Kurmay Başkanlığı Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt,Çanakkale Cephesi Harekatı, s.75.

imkansızdı. Rus hammaddelerinin Avrupa'ya aktarılması ve gerekli cephanenin de Rusya'ya ulaştırılması için bir yol bulunması gerekiyordu. Baltık Denizi Yolu Alman kontrolü altındaydı. Avrupa üzerinden Rusya'ya ulaşmak mümkün değildi, çünkü Almanlar bu cepheyi tamamen kapatmıştı. Kuzey Kutup Deniz Yolu ise yılın 9-10 ayı buzlarla kaplı olduğundan kullanılamaz durumdadır. Londra'yı Odessa'ya bağlayan en kestirme yol, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'dır. Rusya'ya yardım ulaştırmak için bu Boğaz'ları zorlayarak açmak, en uygun yol olarak görünüyordu.³⁷

1.4.1-Çanakkale Seferinden Beklenenler

İngiltere ve Fransa hükümetleri Çanakkale Seferi'nden çok şey ummuşlar ve bu uğurda bir düzine kadar zırhlıyı feda etmeyi göze almışlardır. Büyük bir kara kuvvetini pek ağır emek ve masrafları göze alarak aylarca ufacık iki kıyıda tutmuş ve bu kuvvetin üçte birini kaybetmişlerdir. Alman cephesini yaramayacaklarını anladıktan sonra da, kendi cephelerinin de Almanlarca yarılmak tehlikesiyle karşılaşmadan savaşı zaferle bitirmek için Çanakkale Boğazı'nın zorlanmasına bel bağlamış ve bu uğurda ellerinden geleni yapmışlardır. Bir çok defa İngilizler zafer elde etmelerini gerektiren durumlar sağlamış, Türklere karşı kesin üstünlükler elde etmiş ve baskınlarda bulunmuşlardır. Buna rağmen her defasında zafer bir serap gibi ellerinden kaçmıştır. Bunun sebebi öbür cephelerde yeter ölçüde bir üstünlük sağlandıktan sonra ani bir saldırıya koyulunca daima düşman birkaç kilometre geriye atılabiliyordu.

Çanakkale'de ise birkaç kilometre ilerlemek için yarımada'yı baştan başa geçmek, en yüksek tepelerini elde etmek, ve işi sona erdirmek gerekiyordu. İngiliz ve Fransız orduları ölçsüz silah ve üstünlüklerine rağmen, öbür cephelerin her birinde yapılagelen bu ufak ilerleme işini Çanakkale'de yapamamışlardı. Cephane üstünlükleri ise diğer hiçbir cephede sağlanılmamış bir ölçüde idi. Türk ordusunda en sıkışık anlarda bile hesapla top atılıyordu, halbuki karşı tarafta zırhlılar, Türk siperleri ve erleri üzerine alabildiklerine ateş ediyorlardı. Queen Elisabeth gibi bir kruvazörün

³⁷ Turhan Seçer, **Destanlaşan Çanakkale, Deniz Kara, Hava Savaşları, Bütün Yönleriyle Anılar ve Yorumlar**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005 s. 79.

büyük toplarının şarapnelle dolu güllerinin her birinde ise 15.000 tane bulunuyordu.

38

1.5- Müttefiklerin Savaş Hazırlıkları

İngiliz Savaş Bakanlığı Avustralya'dan gelecek birliği diğer müstemleke erleri gibi, İngiliz birlikleri içinde kullanacaktı. Fakat General Bridges İmparatorluk Avustralya Kuvveti (İmperial Force –A.I.F.) adını verdiği bu silahlı oluşumu milli bir teşkilat kabul edip, dağıtılmadan, kendi subay ve komutanları emrinde görev yapmasını istiyordu.İsrarla ileri sürdüğü bu teklif İngiliz Savaş Bakanlığı'na kabul edilince General Bridges, Eylül ayı ortalarında yola çıkacak durumda hazırlamıştı.³⁹ .

General Godley'in İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan aldığı emre uygun olarak Avustralyalılarla aynı konvoy içinde cepheye hareket etmek üzere hazırladığı kuvvet, King Georges Limanı'na ulaştıktan dört gün sonra, 1 Kasım 1914 günü yola çıktı.Tüm konvoyu Mineatur, İbuki, Melbourne ve Sydney harp gemileri koruyordu.Seyir sırasında Alman Emden Kruvazörü'nün yaklaşmakta olduğu haberleri herkesi tedirgin etmişti.Türkiye'nin Almanya yanında savaşa katıldığı ve kendilerinin de Mısır'ı Türklere karşı savunmak için bu ülkeye çıkarılacağını yine yolculuk sırasında öğrenmişlerdi.

Gemiler Aden'i geçtikten sonra, İngiltere 'deki Avustralya Yüksek Komiserliği'nden gelen telgrafta, Mısır'daki eğitimden sonra birliklerin cepheye hareket edeceği, Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinin General Birdwood⁴⁰ komutasında bir kolordu meydana getireceği , kamp yerinin Kahire ve civarı olacağı

³⁸ Yusuf Hikmet Bayur,**Türk İnkılabı Tarihi**,Cilt:III-Kısım:2,Türk Tarih Kurumu Yayınlarından,VIII. Seri-No.14e, Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara 1955,s.53-54

³⁹ Baha Vefa Karatay,**Mehmetçik ve Anzaklar**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Doğu Matbaası, Ankara, 1987,s.35

⁴⁰William R.Birdwood, Çanakkale'de Anzac kuvvetlerine komuta eden İngiliz Generalidir.Anzacların çıkarma yaptığı Arıburnu bölgesinde en şiddetli savaşları görmüştür.21 Kasım 1938'de yapılan Atatürk'in cenaze töreninde Ankara Etnoğrafya Müzesi'nin balkonunda, üzerinde tören üniforması ve elinde mareşallik asası ile, Atatürk'ün cenazesini ayakta selamlamıştır.İngiltere dönüşünde dönemin Cumhurbaşkanı İsmet inözü'ye bir mektup yazarak kendisine gösterilen konukseverlik için teşekkür etmiştir. Sermet Atacanlı, **Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları**, MB Yayınevi, İstanbul 2006, s.263

bildirilmişti.⁴¹ İskenderiye'ye 3 Aralık 1914'ten itibaren çıkmaya başlayan kıtalar, Libya Çölü'nden beş mil kadar mesafedeki Mena çadırlı ordugahına yerleştirildiler.Yeni Zelandalılar ise Kahire'nin diğer tarafındaki Maadi mevkiinde kampa alındılar.İki ülkeye ait birliklerin bir kolordu şeklinde teşkiliyle görevlendirilmiş olan General William Riddel Birdwood görevli bulunduğu Hindistan'dan Mısır'a 21 Aralık'ta geldi ve hemen kolorduyu teşkil çalışmalarına başladı. Kolordunun teşkiliyle birlikte sıkı bir eğitime başlayan birlikler, tümen ve tugay çapında tatbikatlarla savaş yeteneklerini geliştirdiler.⁴²

18 Mart 1915'te müttefik donanmanın Çanakkale'de uğradığı bozgun üzerine,sadece denizden yapılan saldırıyla Boğaz yolunun açılmayacağı anlaşıldı.Kara kuvvetine duyulan ihtiyaç nedeniyle, İngiliz Komutanlığı Anzac Kolordusunu Çanakkale Cephesi'ne getirme kararı aldı ve durumu Nisan ayı başında Kolordu Komutanına bildirdi. 3 Nisan'dan itibaren boşaltılmaya başlanan kamptan yola çıkan taburlar, Kahire'den geçerek İskenderiye'de kendilerini bekleyen taşıt gemilerine binmeye başladılar.Yol boyunca, erata çıkarma hareketına hazırlayıcı dersler veriliyor, subaylar planlar üzerinde çalışıyordu.Nereye gidildiği saklanmaya çalışılsa da çok geçmeden herkes hedefin Limni adası olduğunu, buradan da savaşmak üzere Gelibolu Yarımadası'na çıkacaklarını öğrenmişti.⁴³

Bu arada Hamilton da savaş hazırlıkları için bigi toplamaya çalışmaktadır.Türk kuvvetlerinin miktarını öğrenmek isteyen Ian Hamilton, Lord Kitchener'a düşman kuvvetinin ne kadar olduğunu sorar. Kitchener'in cevabı 40.000 üzerinde bir mevcuda göre hazırlıklı olması şeklindedir. Fakat Türklerin kaç adet topu olduğunu bilen yoktur. Sadece bir tek şeyden emindirler; Türkler Cevat Paşa komutasındadır. İngilizler'in askeri bir harekattan önce bile saldıracakları Türk Ordusu hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmadığı görülüyor.Bu Hamilton'un satırlarından anlaşılmaktadır:

⁴¹ KARATAY, **Mehmetçik ve Anzaklar** ,s. 39.

⁴² KARATAY, **Mehmetçik ve Anzaklar** ,s. 40.

⁴³ KARATAY, **Mehmetçik ve Anzaklar** ,s. 41.

“Kimin komutasındalar diye sordum. Cevat Paşa olduğuna emindiler.Fakat Kitchener, Kilitbahir Platosu’nu ele geçirebileceğimi ve istihkamları yapılmış o bölgenin tutulabileceğini söyledi.Kilitbahir’in güneyinden Helles Burnu’na (Mehmetçik Burnu) kadar olan yarımadaıy denizden bir çıkartma için kolaylıkla açık tutabilirdim. Kitchener, donanmanın Ege Denizi yönünden, çaprazlama atışa başlayarak, yarımadaıy,Çanakkale Boğazı ağzından baskı altına almasıyla, düşmanın savunmasını imkansız bırakacağını söyledi.Lord Kitchener, bu çapraz ateşe alma planını harita üzerinde açıkladı ve verdiği talimatla tasavvurlarını renklendirdi.

Bu plana “ İstanbul Seferi Kuvveti” başlığı yazılmıştı.Özür dileyerek, başlığın değiştirilmesini istedim. General Braitwhite “ Akdeniz Sefer Kuvveti” dedi ve isim böylece düzeltildi.Eldeki haritalarla çalışmalardan hiçbir düşman karşısında bize faydalı olamazdı.⁴⁴Karşımızda Türklere yön veren bir Alman ordusu vardı, bence Alman generali denilen varlık, çok iyi örgütlenmiş bir milletin ürünüdür.İngiliz generali ise, çok gelişmiş bir milletin içinden çıkmıştır.Kulağa gelen ses fantastik, fakat doğrudur.”

Kitchener ve Hamilton Çanakkale Boğazı’nı geçeceklerine öyle emindirler ki, ellerindeki derme çatma haritalara güvenerek planlar yapmakta, ve zafere ulaşacaklarını sanmaktadırlar.

17 Mart 1915 günü, Bozcaada’ya varan Hamilton Queen Elizabeth zırhlısında Amiral de Robeck, Komodor Roger Keyes, Fransız Filosu Komutanı Amiral Guepratte, General d’Amade, Amiral Wemyss, Albay Polen’le bir araya gelir ve bir toplantı yaparlar.General D’Amade Türk seyyar topçu birliklerinden şikayet eder.Sabit bataryaların susturulabileceğini ancak seyyar topların gizlenip ateş etmesinin mümkün olduğunu, donanmalarının Boğaz’dan geçme teşebbüsü sırasında bu seyyar topların gemilerine zarar vermesinden çok çekindiklerini söyler.⁴⁵

Yarımadanın doğal engelleri Hamilton’u korkutmuştur. *“Gelibolu Yarımadası tabii bir tahkimat halindeyken, Türkler tarafından durmadan, her gece*

⁴⁴ Ian Hamilton, **Gelibolu Günlüğü**, (Çev: Osman Öndeş), İstanbul,1972,s.19.

⁴⁵ HAMILTON, **Gelibolu Günlüğü**, s.20-21.

yeni siperler kazılarak, dikenli teller, hendekler yapılarak, geçilmesi, aşılması güçleştiriliyordu. Şubat ayında deniz piyadelerinin giriştikleri çıkartma hareketından bu yana, tek bir canlı görülmez olduğu halde, her sabah Türk siperlerinin daha mükemmel hale getirildiğini, piyadenin çok daha derin tüneller açarak savunma siperlerini birbirine bağladıkları, sahra toplarının ve obüs bataryalarının mevzilendirildiği, keşif uçakları tarafından tespit edilmişti. Gemiler bu mevzileri bombardımana başlayınca, Türkler derin siperlere çekiliyor ve bir süre hiç karşılık vermeden sessizliği muhafaza ediyorlardı. Deniz piyadeleri bu taktiği fark etmişlerdi. Türkler, kullandıkları ışıldakları maharetle idare ediyorlardı; bunlardan bir kısmı sabit, diğerleri seyyar haldeydi. Bizde şu kanaat hasıl olmuştu: Almanların dikkati ve basiretleri sayesinde, kocamış Türk'ün dostluğu sağlanmış ve onların diledikleri her şeyi yaparak, Türklerin, kaz adımlarla yürüdüğü görülmüştü!”⁴⁶

1.6- Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaş Tedbirleri Ve Hazırlıklar

Çanakkale tabya ve topları eski ve modası geçmiş tipteydi. Topların çoğu otuz yıllık veya daha eski, saldıran gemilerin çoğu yeni ve topları en çok 10 yıllık veya daha da yeni idi. İki taraf arasında topların menzili ve ateş çabukluğu bakımından bir karşılaştırma yapmak mümkün değildi. Tabyalarda yeni gemi toplarının gülleleri karşısında barınmak da imkansızdı, fakat Türk sabır ve kahramanlığı bu tabyalarda tutunmayı mümkün kıldı.

Liman Von Sanders, Alman askeri heyetinin öğütleri üzerine daha genel savaş başlamadan Boğaz'a 30,5 santimlik en yeni Alman toplarının yerleştirilmesini, ağır topçu bölükleri sayısının 32 den 22 ye indirilmesini, eski topların ise dış tabyalara konulmasını kararlaştırmıştı. Ancak buna vakit yetmedi ve Çanakkale'de eski tabya ve toplarla eski tertibe göre savaşmak zorunda kalındı. Çanakkale'deki tahkimatların durumu İngilizlerce genel olarak biliniyordu. Çanakkale'de Osmanlı savunması; tabyalardaki ağır toplara, gizlenmiş hafif bataryalarla kolaylıkla yer değiştirebilen obüs bataryalarına ve denizaltı torpilleri yani mayınlara dayanıyordu. Osmanlı ağır toplarının menzil, atış çabukluğu, delme gücü çok

⁴⁶ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.22-23.

zayıftı. Ayrıca tabyaların çoğu ancak kendi atış alanları içine giren gemilere ateş edebilmekteydi. Gemiler ise istedikleri gibi toplanmak ve ateşlerini hep birden bir hedef üzerine çevirmek imkanına sahiptiler, toplarının menzil uzunluğu sayesinde Boğaz dışındaki tabyaları kendilerini hiç tehlikeye koymadan dövebiliyorlardı. Gemilerdeki topçular kalın zırhların arkasından ateş ettikleri için gemi batmadıkça pek az kayıp veriyorlardı. Tabyalardaki Türk topçuları ise hemen hiçbir bakımdan korunulmuş değildi. Osmanlı Devleti o sırada ağır top yapacak güçte değildi ve cephane yardımı için Almanya yolu kapalı bulunduğundan İngiliz ve Fransızlar tabyalardaki ağır topları teker teker tam isabetle tahrip edecek olurlarsa Boğaz'dan serbest gidiş gelişi sağlayabileceklerini ummuşlardı. Bunun için de gemilerin talimdeymiş gibi tabyaları durmadan dövmeleri ve attıkları 20-30 gülleden birinin bir topa tam isabet etmesini sağlamaları gerekiyordu. Böylelikle elden geldiği kadar bütün Türk topları tahrip edilecek ve Boğaz berkitilmemiş bir duruma sokulacaktı.

İngiliz ve Fransız zırhlılarının demirleyip ateş etmelerini engelleyen şey gizli obüsler ve sahra bataryalarıydı. Zırhlılar, tabyaları isabetle dövmek ve oralandaki topları teker teker tahrip etmek için Boğazın bir yerinde demirleyip veya süratlerini akıntının süratine uydurarak kımıldamadan durdukları çok kere yükseklerde bulunan obüs bataryaları onlar üzerine ateşini ayarlıyor ve zırhlı olmayan güverte kısımlarını dikine düşen gülleleriyle döverek birçok tahribat yapıyordu. Zırhlıların yatık yollu olan topları ise bu bataryaları dövmeyordu. Bu yüzden zırhlılar obüs bataryalarının ateş ayarını bozmak için sık sık yer değiştirmeye mecbur oluyorlar ve böylelikle kendi ateşlerinin de ayarını bozuyorlardı. Bunun sonucu olarak ateşlerini, tabyalara karşı güvenle ve oralandaki toplara teker teker, isabet sağlayacak biçimde ayarlayamıyorlardı. Bazen zırhlıların çok süratli ve sıkı ateşi altında tabyalardan bazıları susuyordu. Bu cephane tasarrufu yada tabyada iş görebilecek yeteri kadar asker kalmadığından oluyordu.

Boğaz'ın geçilmesini engelleyen mayınlar, Boğaz'ın merkezinde bulunan dar kısımda aşağı yukarı Mesudiye tabyasından Çimenlik tabyasının hizalarına kadar giden bölgeye on sıra yerleştirilmişti. Osmanlı'da az sayıda mayın vardı. Bu mayınları sayısı, Rusların, Boğaz ve Trabzon önlerine, Fransızların İzmir Körfezi'ne dökdükleri mayınlar toplanarak sayıları 400'e çıkarılabiliyordu. Çanakkale'de mayınları tarayıp toplayacak olan küçük düşman gemileri ise kıyılardaki gizli sahra bataryalarının ateşi yüzünden hemen hiç iş göremeyeceklerdir. Dördüncü bir silah olarak da Boğaz'ın en dar yerine Kilidbahir bölgesine konulan gemilerden alınmış torpil kovanları vardı. Bundan pek fayda görülemeyecektir. Nara Burnu önünde de denizaltıların geçmesini önlemek için bir ağ gerilmişti, ancak bu, denizaltıların Marmara'ya girmelerini önleyemeyecektir. Türk savunmasının esas zaafı gülle ve en çok ağır top güllesi azlığıydı. Almanya'dan gelemeyen toplar ve Osmanlı ülkesinde de yapılamıyordu. Karadeniz Boğazı tabyalarının gülleleri büyük ölçüde Çanakkale'ye taşınmış olmakla birlikte bir gün cephanesiz kalma tehlikesi hep vardı.⁴⁷

Liman Paşa, Weber Paşa ve yanındaki Alman olan Kurmay Başkanı ile, Topçu ve istihkam Komutanları şu ihtimaller ve kararlarda birleşmişlerdi: Düşmanın Anadolu tarafında, hatta Kösedere'de çıkarma yapması ihtimali yüksektir. Kilidbahir'in Batısı Kabatepe ile Kumtepe arası ile, Bolayır Berzahı havalisi de aşağı yukarı aynı derecede tehdit ile karşılaşabilir. Eldeki kuvvetler üç gruba bölmeye, 5. ve 7. Tümenleri Kuzey'de, 9. ve 19. Tümenleri Yarımada'nın Güney'inde, 3. ve 11. Tümenleri Anadolu yakasında bulundurmaya karar verdiler. Bu grupların görevi düşmanı karaya çıkarmamaktır, ama müttefik filonun büyük ateş gücü karşısında, bir çıkarmanın önlenemeyeceğini ve asıl yapılması gerekenin düşmanın hareketini geciktirmek olduğu ve kıyıların ölçülü miktarda birliklerle tutulması gerekir.⁴⁸

2 Ağustos 1914'te, ertesi günden itibaren yürürlüğe girmek üzere, seferberlik ilan edildi. Bunu, 4 Ağustos'ta Boğaz'ın kısmen mayınla kapatılması hakkındaki Başkumandanlık emri takip etti. Aynı tarihte Selanik gemisi Havuzlar-

⁴⁷ BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi*, s.50-53.

⁴⁸ N. Hakkı Uluğ, *Çanakkale Destanının 50. Yılı*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1966, s.44-45

Kepez Burnu yukarısına 22 mayınlık bir hat döşedi. Bugün fenerler söndürüldüğü gibi Boğaz'da bir de kılavuz hizmeti kurularak ticaret gemilerinin yalnız gündüz girip çıkmaları ve çıkacak olanların İstanbul Liman Reisliği'nin bir vesikasını taşımalarına karar verilir. Ayrıca lüzum görülecek gemilerin muayenesi için de bir muayene heyeti teşkil edilir. Bu uygulama, boğazın tamamen kapandığı 27 Eylül 1914 gününe kadar devam eder. Boğaz 4 Ağustos'tan itibaren yabancı harp gemilerine kapanmıştır.⁴⁹

1.6.1-Boğazın Kapatılması

24 Mart 1915'te Liman Von Sanders Çanakkale'yi karadan savunacak olan 5. Ordu komutanlığına atanır ve 26 Mart tarihinde Gelibolu'ya ulaşır. Sanders'in emrinde sayısı daha sonra 6'ya çıkarılacak olan beş tümen vardır. Her tümeninde 9-12 tabur, her taburda 800-1000 mevcut vardır. Sanders, Gelibolu'ya vardıktan sonra İngilizlerin kendisine hazırlanmak için aslında dört hafta verdiğine sevinmiştir.

“İngilizler, büyük çıkartmayı yapıncaya kadar bana tam dört haftalık bir zaman bıraktılar. Birliklerinin bir kısmını, geçici olarak Mısır ve Kıbrıs'a göndermişlerdi. Bahis konusu dört haftalık zaman, gerekli tedbirlerin alınmasına ve Albay Nicolai komutasındaki 3. Tümen'in İstanbul'dan getirtilmesine yetti.”⁵⁰

Liman Von Sanders, emrindeki 6 tümeni, Seddülbahir'e, Bolayır'a ve Asya Bölgesine ikişer ikişer yerleştirir. Her tümen kendi bölgesinin gerisine alınmış, kıyıda ufak müfrezeler bırakılmıştır. Asıl çıkartma bölgesi olan Arıburnu- Seddülbahir arasının savunması 9. Tümene⁵¹ verilmiştir. Mustafa Kemal Komutasındaki 19. Tümen, 5. Ordu genel ihtiyatıdır ve Maydos'un kuzey-batısında Bigalı bölgesindedir.

Türk Kuvvetleri, 50-60 bin civarında bir mevcuda sahiptir ve üçte ikisi Saros Körfezi ve Anadolu kıyıları gibi düşmanın asıl çıkartma bölgelerinin dışındadır. Düşmanı karşılamaksa 9. ve 19. Tümenlere düşer, mevcutları 20000 civarındadır. 19. Tümen ordu yedeği olması nedeniyle savaşa katılma emri almamıştı, fakat tümen komutanı Mustafa Kemal 25 Nisan'da emir almayı beklemeden harekate

⁴⁹Saim Besbelli, **1914-1918 Çanakkale'de Türk Bahriyesi**, T.C.M.M.V. Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı, Deniz Basımevi, 424 Sayılı Donanma Dergisi Ekidir, 1959, s.3

⁵⁰SANDERS, **Türkiye'de Beş Yıl**, s.78.

⁵¹ 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey'dir.

geçer, birliğini ateş hattına sürer ve Çanakkale'nin belki de ilk gün düşmesini engeller.⁵²

1.6.2-Mayın Hatları

Mevcut iki mayın hattına ilaveten 15 Ağustos'ta üçüncü, 24 Eylül'de dördüncü mayın hatları oluşturulmuş, 27 Eylül'de de üçüncü mayın hattına dört mayın daha ilave edilerek Boğaz tamamen kapatılmıştı. Bundan başka denizaltıların geçişini önlemek için 5 Şubat 1915'te güneydeki son mayın hattının önüne bir ağ konuldu. Bunu, 7 Şubat'ta mayın hatlarının ilersine iki ağın daha atılması izledi. Ayrıca, 2 torpido kovanının, Çanakkale Kilitbahir arasında kullanılmak üzere monteleri tamamlandı.⁵³ Mayınlarımızın sayısı, yukarıdan aşağıya doğru: 1. Sırada 35 Mayın, 2. Sırada 13 Mayın, 3. Sırada 28 Mayın, 4. Sırada 59 Mayın, 5. Sırada 49 Mayın, 6. Sırada 38 Mayın, 7. Sırada 50 Mayın, 8. Sırada 18 Mayın, 9. Sırada 48 Mayın, 10. Sırada 29 Mayın, Nusret'in⁵⁴ döktüğü 26 Mayın olmak üzere 393 mayından ibaretti.⁵⁵

Temmuz ayını izleyen günlerde Sanders artık 17 Türk tümenine komuta ediyordu. Mayıs ayında 2., 12., 15. ve 16. Piyade Tümenleri, Haziran ayında da 1., 4. ve 6. Piyade Tümenleri Gelibolu'ya gelmiş, Temmuz'da ise 2. Ordu'nun bütün komuta heyeti, 13. ve 14. Piyade Tümenleri ile 5. Kolordu ve 8. ile 10. Piyade Tümenleri ile 14. Kolordu gelmişti. 2. Ordu komuta heyeti bölgeye gelince Güney Grubu komuta heyeti ile birleşti ve grubun yeteneklerini artırdı. 28 Temmuz 1915'te 5. Ordunun komutası altında 250.818 asker ve 69.167 hayvan bulunmaktaydı. Ne var ki sürekli ateş altındaki 5. Ordu nefes almaya fırsat bulamıyordu ve bu arada Limni adasında ikinci bir istila kuvvetinin toplanmakta olduğu konusunda dedikodular

⁵² BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt II, Kısım IV. TTK Yayınları VIII. Dizi, Ankara 1983, s. 289

⁵³ SEÇER, **Destanlaşan Çanakkale...**, s. 82

⁵⁴ Nusret Gemisi 1910 yılında Almanay'da inşa edilmiş ve 1912'de Osmanlı Donanması'nın hizmetine girmiştir. 40 metre boyunda, 7.4 metre genişliğe sahiptir. 18 Mart 1915 deniz zaferinden 6 ay kadar önce Boğaza getirilen Nusret, dar alanda kolayca manevra yapabiliyor ve az su çekme özelliğiyle mayın alanlarında güvenle dolaşabiliyordu. 360 ton ağırlığındaki Nusret, güvertesinde 40 mayın taşıyabiliyordu. Hızı saatte 12 deniz miliydi. Murat Duman **Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale Savaşları Hatıralar Ve Kahramanlar**, Ares Kitap Yayınları, İstanbul, 2006 s. 55-56

⁵⁵ Gıyas Yetkin, **Yaratılanın Ağzından 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi**, Eski Muharipler Cemiyeti Yayınları, Ankara 1965, s. 123.

duyulmaya başlandı.⁵⁶ Eylül ayında Bulgaristan Mihver Güçleri'ne katıldı ve böylece Alman maddi yardımı en çok ihtiyaç duyulan topçu cephanesi ve yedek parçalar için yol açılmış oldu. 9 Eylül'de 240 mm'lik bir Avusturya obüs bataryası ve 155 mm'lik bir Alman obüs bataryasının yanı sıra bir havan bataryası Uzunköprü'deki demiryolu istasyonuna geldi. Bunlarla birlikte, yaklaşık 500 Alman ve Avusturyalı teknik uzman da geldi. 1914 yazında aniden kesilen iyi eğitilmiş Alman kurmay subayları akışı şimdi üç subayın gelişiyiyle tekrar başlamış oldu.

Eylül ayının ikinci yarısında, 2. Ordu birlikleri 1. Ordu birlikleriyle değiştirilmeye başlandı. Vehip Paşa ile 2. Ordu karargahı bu birliklerle birlikten ayrıldı ve Cavit Paşa, yanında karargah subayları olmadan cepheye geldi. 4 Eylül'de Enver Paşa 5. Ordu'ya önemli İtalyan kuvvetlerinin Çanakkale'deki müttefikleri takviye için yığılmak yaptıklarını bildirdi. Brindisi'de 37.000, Napoli'de 20.000 ve ayrıca Rodos'ta yine 20.000 askerin bu hücum için gemilere bindirildiklerini kaydetti. İzmir'de bulunan 20. Piyade Tümeni yarımada'ya gönderildi ve Türk Genelkurmayı'nın Harekat Dairesi bir süvari tugayı ile iki piyade alayına muharebe bölgesine gitmek üzere hazırlanma emri verdi. 29 Eylül 1915 gibi geç bir tarihte bile Liman Von Sanders en büyük tehdidin Asya ve Saros Körfezi'ne aynı anda yapılacağını ve kendisinin bunlara karşı ihtiyat kuvveti yığmaya imkan bulamayacağını düşünüyordu. Kasım ayında uzun süredir beklenen topçu cephanesi, birkaç Ağır Avusturya obüs bataryası nihayet Gelibolu'ya geldi. Enver Paşa ve Türk Genel Kurmayı bu takviyelerden cesaret alıp İngilizleri denize dökmekte ısrar ettiler. Fakat müttefikler 1915 yılı sonunda Gelibolu Yarımadası'nı boşaltmaya karar verdiler.⁵⁷

Liman Von Sanders Osmanlı Devleti'nin savaşa girme ihtimallerini ve bu konuda alınması gereken tedbirleri şöyle anlatır:

“1915 yılının başlamasıyla beraber, dikkatlerin gittikçe artan bir ölçüde Çanakkale'ye çevrildiği görüldü. Her yandan ve özellikle Atina'dan, düşmanın amacı, gemi hareketleri ve birliklerin taşınması konusunda birçok haberler gelmeye başladı.

⁵⁶ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu**, (Çev: Tanju Akad), Kitap Yayınevi, Tarih Ve Coğrafya Dizisi 13, İstanbul, 2003 s.124.

⁵⁷ ERICKSON, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**..., s.126-128.

Bir İngiliz - Fransız Filosunun Çanakkale Boğazını zorlayarak İstanbul'a girmesi ihtimali üzerinde duruluyordu. Türk Genel Karargahı, Boğaz üzerinde emir ve komuta yetkisini pek açık şekilde tertiplemiş değildi. Önceden de açıklandığı biçimde, Amiral Usedum, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının Başkomutanı idi. Türk Genel Karargahının temsilcisi olarak Alman Amirali Merten de Çanakkale'de bulunuyordu. Müstahkem Mevki Komutanı Albay Cevat Bey idi. Bu zatın emrinde Gelibolu Yarımadası'nın güneyindeki ve Boğaz'ın Asya kıyısındaki birlikler bulunuyordu. Yarımadanın ortasındaki ve kuzey bölgesindeki birlikler ise, benim komutam altındaki 1. Ordu'ya bağlıydı. Kolorduya aitti. Bizzat Türk Genel Karargahı da Boğaz üzerinde bazı yetkilere sahip bulunuyordu.”⁵⁸

Sanders müttefik kuvvetlerin Boğaz'ı zorlayarak geçmeye kalkışmaları halinde bunun onlara çok pahalıya malolacağını yazmıştır. Yeşilköy'den Sarayburnu'na kadarki sahil şeridi ile Asya kıyısına ve adalar bölgesine müteaddit bataryalar yerleştirilmiş ve bunların çapraz ateşle filoyu taciz etmesi düşünülmüştü. Bu sahillerde seyyar müfrezeler görevlendirilecek ve gerilerde ihtiyatlar bulunacaktı. Aynı zamanda Marmara'da, Goeben ve Breslau, Türk Filosu ile birlikte, Boğaz'ı zorlama sırasında zayıflayacak olan müttefik filosuna karşı koyabilirdi. Sanders, müttefik filonun Boğaz'ı zorlayıp geçse ve Marmara'daki muharebeyi kazansa bile, Çanakkale Boğazı'nın tüm sahillerini kuvvetli birliklerle işgal etmedikçe Marmara'da rahatlıkla kalacak bir duruma ulaşamayacağını düşünüyordu.

Çünkü Çanakkale Boğazı sahillerine Türk kara birlikleri hakim olduğu sürece, yiyecek ve kömür ikmali imkansızdı. Bunların şehirden sağlanması için müttefik filonun şehre asker çıkarmasına ise, alınan tedbirler karşısında, imkan yoktu. Çanakkale'de tam bir zafer kazanabilmenin şartı, ya filonun denizden hücumu sırasında ya da daha önceden. Çanakkale'ye kara birliklerinin çıkartılması ve bu birliklerin filo ile birlikte hareket etmesidir. Boğazın filo tarafından zorlanarak geçilmesinden sonra karaya çıkarma yapmak filonun önüne çıkan diğer zorluklarla uğraşma mecburiyetinde bulunması dolayısıyla, filonun topçu ateşi himayesinden mahrum kalmak demektir. İstanbul'un bir İngiliz - Fransız filosu tarafından işgali,

⁵⁸SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.65.

ancak Karadeniz Boğazı ağzına aynı zamanda bir Rus çıkarması yapmakla mümkün görülebilirdi. Üç müttefikin böyle bir harekete girişmesi, İstanbul'u kazanmalarıyla sonuçlanabilirdi⁵⁹

Fakat, bir Rus çıkarmasına karşı da tedbirler alınmıştır. Karadeniz Boğazı'nın iki yakasında da bataryalar ve seyyar müfrezeler ile savunma tertipleri alınmıştı. Yeşilköy civarına yerleştirilen VI. Kolordu, böyle bir çıkarma ihtimaline karşı burada tutuluyordu. Bu kolordu, büyük gece talimleriyle bu amaca göre yetiştirilmişti. Gece alarmları, başlangıçta çok zaman alıyordu, ama sonraları birlik bu iş için tam yetişmiş hale geldi. Bu yüzden Sanders, 27 Eylül 1914'te, Alman Genel Karargahının bir sorusuna telgrafla verdiği cevapta, *"İstanbul'daki askeri makamların Çanakkale Boğazı'nın tehlikeli durumda olmasından dolayı korku içinde bulundukları haberi tamamen asılsızdır. Buna karşı gereken tedbirler alınmıştır"* demiştir.

Sanders eserinde sözlerini şöyle sürdürür: *"İngiliz ve Fransız filoları yavaş yavaş Çanakkale Boğazı düşman harp gemilerinin top atışları, başlangıçta Çanakkale Boğazı'nı kapayan Kumkale ve Seddülbahir bataryalarını tahrip amacını güdüyordu. Tabii bu sırada modern harp gemilerinin uzun menzilli topları, eski ve kısa menzilli Türk sahil bataryaların etki alanı dışında kalıyor ve bunların atışlarından zarar görmüyordu. Bu muharebelerde iki tarafın kullandığı vasıtalar çok farklı olduğundan, sonuç önceden belliydi. Atışlar kısa bir süre devam ettikten sonra, Türk sahil bataryaları ve istihkamları harabe haline geldi. Düşmanın müteaddit defa, karaya bahriye erleri çıkarıp Seddülbahir'i baskınla işgal etmeye teşebbüsü, başarıya ulaşmadı. Çünkü, ağır bombardımanlara rağmen, bir miktar Türk askeri, mermilerin yetişemediği yerlerde kalıyor ve karaya çıkanları geri püskürtüyordu.*

Türk Genel Karargahı Şubat sonlarına doğru düşman filosunun Boğazı geçme ihtimalini dikkate almaya başlamış ve Sultan ile maiyeti, mülki ve askeri makamlar ve Hazine için tedbirler alınmasına girişmişti. Düşman filosu başarıya ulaşır ve Boğazı geçerse, bütün bunlar Anadolu yakasındaki bazı yerlere taşınacaktı. Bu gibi ihtiyat tedbirleri almak, doğru ve yerindeydi. Fakat Türk Genel Karargahı, düşman filosunun 20 Şubat'tan 1 Mart'a kadarki zaman içinde Boğazı geçeceğini

⁵⁹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.66.

*kabul ettiğinden, alınan askeri kararlar tam anlamıyla felaketti. Bu emirler tamamen uygulansaydı, Almanya ve Avusturya, daha 1915 ilkbaharında harbe Türkiyesiz devam etme zorunda kalacaklardı. Zira bu emirlere göre, Türkiye, Çanakkale Boğazını adeta terk ediyordu”.*⁶⁰

20 Şubat tarihli emirle 1 .Ordu ile 2. Ordunun taksimatı değişiyor, I. Kolordu birlikleri parçalaniyordu. Asıl önemlisi, düşman filosu Çanakkale'yi yararak Marmara'ya girerse, 1. Ordu Marmara'nın Kuzey sahilinde ve 2. Ordu ise Güney sahilinde Boğazları ve Marmara denizini savunacaktı. İki ordunun bölgelerini ayıran hat, Çanakkale Boğazı'nın giriş noktasından başlıyor ve Boğazı takip ederek Marmara denizine geliyor, onun ortasından Karadeniz Boğazı'nın kuzeydeki çıkış noktasına ulaşıyordu. 1. Ordu güneye ve 2. Ordu ise kuzeye doğru cephe alacaktı. Böylece, Gelibolu yarımadasının dış sahili ve üzerindeki tepeler ile Çanakkale Boğazının Anadolu yakası, savunulamaz hale geliyordu. Bu, akla gelebilecek en zayıf savunma tertibiydi.”

Liman Von Sanders 23 Şubat tarihinde Enver Paşa'ya bir yazı yazar ve yeni tedbirlerin, tasavvur edilemeyecek derecede kötülükler getirebileceğini, bir Türk Ordusu'nun Çanakkale Boğazı'nda İngiliz ve Fransızlara karşı, diğer bir Türk ordusunun da İstanbul'da ve Karadeniz'den gelecek Rus çıkarmasına karşı görevlendirilmesi gerektiğini, orduların cephesinin, Kuzey ve Güney değil, ancak Doğu ve Batı olabileceğini ifade eder. 25 Şubat'ta Enver Paşa cevabında, tek kelime ile olsun gerekçe göstermeden, Liman Von Sanders'le aynı görüşte olmadığını bildirir.

Sanders bundan sonraki gelişmeleri şöyle özetlemiştir: *“1 Mart'ta Türk Genel Karargahı emirler göndermeye başladı. Buna göre Edirne'deki II. Kolordu Çatalca hattına almıyor, Bandırma - Balıkesir bölgesinde bulunan IV. Kolordu ise İzmir Körfezi civarına naklolunuyordu. Halbuki aslında bu iki kolordu, bulundukları yerler itibariyle, Çanakkale Boğazı'na en yakın birliklerdi ve bir ihraç hareketi karşısında ilk yardıma koşacak olan bunlardı. Enver'in bu isabetsiz ve zararlı emirleri beni rahatsız ediyordu. 1 Mart tarihinde, bu kararların değiştirilmesine*

⁶⁰ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.72.

yardım etmeleri için Alman Sefaretine ve Askeri Kabine Şefi vasıtasıyla Alman İmparatoruna başvurdum.⁶¹

Bu iki makam, benim görüşümün uygulanması için ne yaptılar, bilemem. Fakat herhalde birşeyler yapmış olacaklar ki, baştan sona hatalı olan bahis konusu kararlar hiç uygulanmadı. Düşman filosunun Çanakkale Boğaz'na karşı girdiği faaliyet, Mart ayında en yüksek noktasına vardı ve 18 Mart günü denizden yapılan saldırının başarıya ulaşamaması üzerine durdu. 1 Mart'ta beş İngiliz harp gemisi ile birkaç torpidobot, Boğaz'ın güney-batısındaki kısma girdiler, Erenköy ve Halilli hizalarındaki Türk obüs bataryalarını akşama kadar bombardıman ettiler. Bu bataryalar Albay Wehrle komutasındaki 8. Ağır Topçu Alayı'na bağlıydı ve 1. Ordu'dan Boğaz Müstahkem Mevki Komutanlığı'na verilmişti. Bu bataryalar, Asya ve Avrupa sahillerindeki tepeler üzerine gruplar halinde mevzilendirilmiş, cesur ve bilgili komutanların maharetli idareleri altında hayli takdir kazanmışlardı. Düşman gemileri, çok defa bu alayın hakiki bataryalarından başka, sık sık yerleri değiştirilen sahte bataryalara karşı da ateş açıyorlardı.⁶²

1.7- Çanakkale Boğazı'na İlk Taarruzlar

Müttefik Donanma'nın 18 Mart öncesi gerçekleştirdiği 19-25-26 Şubat hücumlarının hedefi, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki istihkamları devre dışı bırakmaktır. Bu saldırılar amacına ulaşamıyor ve direnen Osmanlı kuvvetlerinin moralinin yükselmesine neden oluyordu.⁶³ Çanakkale Boğazı'na 3 Kasım 1914⁶⁴ te yapılan ilk taarruza iki İngiliz iki Fransız harp gemisi katıldı. Bu gemiler İnflexible, Triumph, Vegance, ve Suffren'di. İnflexible Ertuğrul bataryasını ateş altına alırken Triumph Seddülbahir'i, diğerleri ise Orhaniye tabyasını ateş altına almıştı. Her üç batarya da isabet almış, Seddülbahir'de infilak eden cephanelik nedeniyle ilk şehitler burada verilmişti. Bombardımanın ardından uzaklaşan düşman filosu üç aydan uzun

⁶¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.73.

⁶² SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.74.

⁶³ Mehmed Fasih Bey, *Kanlısirt Günlüğü*, Mehmed Fasih Bey'in Çanakkale Anıları, Aba Yayınları, Yayına Haz. Murat Çulcu, Sayfa 32.

⁶⁴ Bugünkü düşman bombardımanı 17 dakika sürmüştür. Düşman ın 200 mermi harcadığı bombardımanda, Ertuğrul ve Orhaniye tabyalarımız menzilin uzunluğu nedeniyle ancak 4 mermi atabilmişlerdir. Şemsettin Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı Ve Savaşları*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1962, s.87

bir süre yeni bir harekata geçmemiştir.⁶⁵ Bu günkü kayıplarımız 5 subay ve 80 erdir.⁶⁶Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey'in tuttuğu günlüğe göre; 06.30'da altı büyük düşman gemisi Boğaz girişini on dakika kadar bombardıman ettikten sonra Saros yönüne kaçmışlardır.Seddülbahir Tabyası'nda patlayan cephanelik yüzünden beş subay ve yüze yakın er şehit olmuştur.⁶⁷ Kasım'da Kraliyet Donanması Çanakkale girişindeki Türk kalelerini bombardıman etmesi hiçbir askeri amaca hizmet etmediği gibi, sadece Türkleri Boğazlar'ın saldırıya ne kadar açık olduğu konusunda uyardı. Bu hücum Türk Genelkurmayını telaşlandırarak tahkimatı ve savunma tedbirlerini hızlandırmalarını sağladı. Savunma planlaması, istilaya karşı hareket tatbikatları, birlikler deniz tarafındaki savunma tesislerinin yanı sıra yol inşaatı ve iç ulaşım olanaklarının geliştirilmesine başladılar. Şubat 1915 tarihinde kale komutanlığı yarımada 9. Piyade Tümeni dahil olarak 25000 tüfek, 8 makinalı tüfek ve 63 top, 34500 civarında askere sahipti⁶⁸.

Boğaza ikinci taaaruz 19 şubat 1915⁶⁹ tarihinde 3 Tümen, 12 zırhlı,18 muharip ve 7 mayın arama tarama gemisinden oluşan filo tarafından saat 07:45'te bombardıman edildi.Bu filoda İngilizler'in Queen Elisabeth, Agamemnon, Triumph, Cornwallis, Irresistible, Albion, Vengeance zırhlıları ve Fransızların Suffren, Bouvet, Gaulois, Charlemagne bulunuyordu.Ertuğrul ve Orhaniye tabyalarında bulunan ikişer top menzilleri müsait olduğu için saldırıya karşılık veriyordu.12 zırhlının karşısında sadece 4 adet Türk topu vardı, bombardıman sabaha kadar devam etmesine karşılık bu 4 adet topun susturulması mümkün olmadı.⁷⁰ Düşman, 19 şubat 1807'de Marmara'ya girmiş olan bir İngiliz filosunun bu hareketinin tam 108.yıl dönümü günü olan, 19 şubat 1915'i Boğaz'a yapacağı büyük tarruzun başlangıç günü olarak seçti.O gün Müttefik İngiliz - Fransız filosu Boğaz'a yaklaşmaktayken, Başkomutan Vekili Enver Paşa ve yanındakiler, bir torpidobotla Seddülbahir'i teftişe

⁶⁵ Orhan Yıldırım,Çanakkale Muharebeleri, Genelkurmay Basımevi,Ankara 1966,sayfa 4

⁶⁶ BAYUR,Türk İnkılabı Tarihi, s.60

⁶⁷ Binbaşı Nazmi Bey, Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914-1922, Emre Basımevi, Çev. Ahmet Esenkaya, İzmir ,2004 s.21

⁶⁸ ERİCKSON, Size Ölmeyi Emrediyorum!...,s.107.

⁶⁹ Bugünkü bombardıman 10 saat kadar sürmüştür. Şemsettin Çamoğlu, Çanakkale Boğazı Ve Savaşları,Kutulmuş Matbaası, İstanbul,1962, s.89

⁷⁰ Orhan Yıldırım,Çanakkale Muharebeleri, Genelkurmay Basımevi,Ankara 1966,sayfa 4.

gitmekteydiler.Düşmanın hareketını, Seddülbahir - Kumkale arasında bu torpidobottan izlediler.⁷¹

Daha sonra 25 Şubat 1915 tarihinde⁷² 12 adet muharebe gemisi (İngiliz-Fransız Filosu) uzak mesafeden Orhaniye ve Ertuğrul tabyalarını ateş altına almıştır.Gemilerin uygun mesafeye girmesinden sonra Türk topçusu ateş açmışsa da Düşman filosunun üstün ateş gücü karşısında susmak zorunda kalmıştır.Agamemnon ve Gaulois zırhlıları bu taarruzda isabet alıp çekilmek zorunda kalmışlardır.Seddülbahir’de bulunan havan bataryası dışındaki bataryalar tahrip edilmiştir.25 Şubat Muharebesi’nde⁷³ İngiliz ve Fransızlar Boğaz’ın kapısını açmış olduklarını düşünüyordı.

Giriş tabyalarının susması üzerine 26 ve 27 Şubat tarihlerinde de bazı harp gemileri Boğaz’a girerek merkez tabyalarını ateş altına almışlarsa da başarılı olamamış ve geri çekilmişlerdir.Mart ayının 1,2,3,4 ve 12’sinde tekrar taarruz eden düşman filosu önemli bir başarı sağlayamadı.⁷⁴Birleşik filonun saldırıları özellikle Orhaniye ve Ertuğrul tabyalarının tesirli top atışları nedeniyle sonuçsuz kaldı, ve filo Marmara’ya giremedi.İtilaf kuvvetleri 25-26 Şubat, 1-17 Mart⁷⁵ tarihleri arasında da çeşitli çaplarda saldırı hareketlarına girişmişlerse de başarılı olamadılar.⁷⁶

⁷¹ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı**, s.159

⁷² Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey’in 25 Şubat 1915 tarihli günlüğüne göre; “10.15’te düşman, Boğaz girişi istihkamlarımıza ateşe başladı.Bombardıman akşama kadar devam etti.Maalesef Boğaz girişindeki istihkamlarımız sustu.Düşman donanması İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşuyordu. Binbaşı Nazmi Bey,**Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914-1922**, Emre Basımevi, Çev. Ahmet Esenkaya, İzmir ,2004 s.41

⁷³ Muharebe hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şemsettin Çamoğlu, **Çanakkale Boğazı Ve...** s.89-93

⁷⁴ SEÇER, **Destanlaşan Çanakkale Deniz Kara Hava...**,s.83

⁷⁵ Bu cephe açılmadan bir ay içinde Marmara’ya girme planları yapan, fakat başarısız taarruzlardan dolayı sinirleri bozulan İngiliz Amirali Carden. Bu tarihten sonra başkumandanlık yapamayacağını bildirdiği için İngiltere’ye geri gönderilmişti. Carden’in yerine Fransız kumandan Amiral De Robeck tayin edildi.Ayhan Yüksel, Sultanhisar Torpidosu Muaveneti Milliye Muhribi Mürettebatı ve Faaliyetleri,**85. Yılında Çanakkale Savaşları Sempozyumu, (23-24 mart 2000 Çanakkale) Sempozyum Bildirileri**,Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi,Çanakkale 2000.s. 51.

⁷⁶ Ahmet Altıntaş, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı Ian Hamilton’un Çanakkale Savaşları Raporu**, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi Atatürk Ve Çanakkale savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları Yayın No: 7,Çanakkale,1999,s.14

1.8- Düşmanın 18 Mart Savaş Planı Ve Hedefi

1.9-Çanakkale'ye Denizden Saldırı Planı

17 Mart 1915 çarşamba günü saat 15:00'de Bozcaada'da Amiral gemisi Queen Elisabeth'te Amiral de Robeck'in başkanlığında yapılan toplantıda 18 Mart deniz taaruzunun planı tesbit edildi.⁷⁷ Churchill'in Rusya'ya askeri yardım yapılması fikri 18 Mart'ta yapılan deniz taarruzunun en önemli nedeniydi. Rusya'nın silah ve cephane durumu savaşın ilk günlerinden itibaren kötüydü, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya yardım yapmaları için kullanacakları kara ve deniz yolları savaş nedeniyle kapanmıştı. Stratejik, askeri, siyasi ve ekonomik avantajlar, boğazların açılmasını, müttefikler ve Rusya için kaçınılmaz kılıyordu.⁷⁸ 18 mart 1915 tarihindeki muharebe, "Deniz Muharebesi" olarak da adlandırılmaktadır. Halbuki, deniz muharebesi, iki deniz kuvveti arasında olur. Anlatılacak olan ise, bir deniz kuvveti ile bir kıyı müstahkem mevki arasında cereyan ettiğine göre, buna, "Çanakkale Boğazı Muharebesi" demek gerekir.⁷⁹

18 Mart⁸⁰ günü saat 10:30'da muharebe gemileri Boğaz'a girmeye başladılar. İlk isabeti Gaulois aldı ve burnu sulara gömüldü. Ardından Fransız gemisi Suffren isabet aldı. Muharebe tüm şiddetiyle devam ederken saat 13:30'da Erenköy önlerinde bir düşman muhribinin batmakta olduğu görüldü. Saat 14:00'de Fransız gemisi Bouvet, bordosunda görülen yoğun bir dumanı müteakip, personelinin hemen hepsi ile (604 kişi) sulara gömüldü. Saat 16:30'da Iresistable iskele tarafına yattı ve hareketsiz kaldı, onun imdadına koşan Ocean da bir düre sonra aynı duruma düştü. Bu iki gemiden Iresistable önce önce mermi yemiş sonra da mayına çarpmıştı. Ocean da bir mayına çarpmıştı. Saat 18:00'de Müttefik Donanması Boğaz'ı terk etti, Boğaz Muharebesi Türklerin zaferiyle sonuçlanmıştı. Yedi saat devam eden muharebede

⁷⁷ YILDIRAN, Çanakkale Muharebeleri..., s.6

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, Çanakkale Muharebelerinin Rusya Üzerindeki Etkileri, **Çanakkale Savaşları ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Çanakkale 14-17 mart 1990**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-sayı. 64, s.13

⁷⁹ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt Deniz Harekatı**, s.177

⁸⁰ 18 Mart 1915 tarihli deniz savaşı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Binbaşı Nazmi Bey, **Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914-1922**, Emre Basımevi, Çev. Ahmet Esenkaya, İzmir, 2004 s.47

yalnız İngilizler 3.344 mermi atmıştı.Müttefik Donanması'nın üç muharebe gemisi; Iresistable, Ocean, Bouvet batmış,iki muharebe gemisi ve bir muharebe kruvazörü; Inflexible, Gaulois, Suffren ağır yara almıştı.⁸¹

Halbuki düşmanın bu savaş için planları,hedefleri şunlardı: Zırhlılardan açılan ateşle istihkam ve kalelerdeki topçular etkisiz hale getirilecek, sahra topları susturulacak ,mayın tarama gemileri mayınları temizleyecek böylece filoya yol açılacaktı.Zırhlılardan Queen Elisabeth Hamidiye İstihkamını, Agammemnon, Lord Nelson ve Inflexible ise Mecidiye,Rumeli Hamidiyesi ve Namazgah İstihkam ve tabyalarını, Gaulois ve Charlmagne Anadolu kıyıları ve Dardanos ile Hamidiye İstihkamlarını, Bouvet ve Suffren ise Avrupa sahilindeki istihkamları ateş altına alacaktı.

Savaş Planına göre açılan ateşe Müstahkem Mevkii Komutanı Mirliva Cevad Paşa komutasındaki Osmanlı topçusu cevap verince Çanakkale ile Kilitbahir arasında, karaya ve denize top ateşi yağmaya başladı.6 saat top ateşine tutulan Dardanos Tabyası toprak altında kalmış, Mecidiye Tabyası bertaraf edilmiş bir görünüme bürünmüş, Eskiçimenlik İstihkamu ise hasar görmüştü.Kilitbahir çevresindeki evler, kışlalar ve bataryalar yoğun topçu ateşi nedeniyle tutuşmuştu. 18 Mart günü⁸² Fransızlara ait Bovvet Zırhlısı Hamidiye Tabyası'ndan yapılan top atışları neticesinde batırılmış, Nusret Mayın Gemisi'nin⁸³ dökmüş olduğu mayınlar da

⁸¹ Ömer Çakır,**Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri**, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara,2004,s.18-19

⁸² 18 Mart Deniz Savaşı'nın nasıl cereyan ettiğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.Şakir Tunççapa, **Çanakkale Harbi Hatıralarım**, T.C. M.M.V. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı,İstanbul,1958,s.13-16, 423 sayılı Donanma dergisi ekidir, Mehmed Fasih Bey,**Kanlısirt Günlüğü**, Mehmed Fasih Bey'in Çanakkale Anıları,Arba Yayınları, Yayına Hazırlayan Murat Çulcu,s.34-39. **Çanakkale'de Bahriyelilerimiz**, T.C.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No:6,Muharir Emile Vedel, İstanbul Matbaa-i Amire 1332,Neşre Hazırlayanlar Ahmet Altıntaş Zeynep Altıntaş,Çanakkale,1997, s31-40

⁸³Nusret Mayın Gemisi'nin mayınları Boğaz'a hangi tarihte döktüğü ile ilgili Akdeniz Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı' nın Harp Ceridesi'nin 8 Mart 1915 tarihli Hacıpaşa Çiftliği'nde tutulan raporuna göre: Bugün Karanlık Liman üzerinde uçan bir düşman uçağı da hiç bir mayın görmemiş ve temiz raporu vermişti. Daha önce Bozcaada'da yapılan denemelere göre, elverişli bir havada mayınların 5,5 kulaç bir derinlikte görülebileceği sonucuna varılmıştı. Düşmanın buraya kadar kaydedilen hareketından da anlaşılacağı üzere, Boğaz içerisindeki bataryaların bombardımanı esnasında düşman gemileri özellikle Erenköy koyunda kalmakta ve bu suretle karşı ateşten az da. olsa etki görmekteydi. Buna engel olmak için, adı geçen koyda, bir mayın hattının kurulması kararlaştı. 2 Mart'ta Donanma Komutanlığı tarafından Çanakkale'ye gönderilmiş olan 26 adet karbonit mayın, gerektiğinde taktik bir engel olarak kullanılmak üzere saklanmıştı. Nusret, bu mayınları yükleyerek 8 mart sabahı

çok etkili olmuştu. Ocean ve Irresistible gemileri de tabyalardan atılan top ateşleri ve mayınlarla batırılmıştı. Inflexible, Golvo, Suffren ve Agamemnon'da almış olduğu büyük hasarlardan dolayı savaş dışı kalmışlardı.⁸⁴ Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları tesbit etme görevi Fransız Yüzbaşı Guepratte'a onur görevi olarak verilmişti. Yüzbaşı havadan yaptığı keşiflerde Nusret'in döktüğü mayınları tesbit edememiş ve deniz kuvvetlerine boğazın mayınsız olduğunu rapor etmişti. 18 Mart bozgunundan sorumlu tutulan Yüzbaşı Guepratte raporunun yanlış olduğu ortaya çıkınca, emrinde çalıştığı Fransız filo komutanı babası Amiral Guepratte' ın başkanlık ettiği mahkeme tarafından idam cezasına çarptırılmıştır.⁸⁵

1.10-18 Mart Deniz Savaşı

18 Mart günü savaş gemilerinin tertibatı şu şekilde olacaktı:

1.Hat:Quenn Elisabeth, Agamemnon, Lord Nelson, Inflexible.Bu hattın gerisinde Prince George ve Triumph gemileri

2. Hat: Gaulois,Charlemange,Bouvet, Suffren.Hattın gerisinde Majestic ve Swiftsure gemileri

3.Hatta : Vengeance, Irresistible, Albion,Ocean.⁸⁶

18 Mart⁸⁷'ta sabah 10:30'da 12 İngiliz, 4 Fransız savaş gemisi hastalığı nedeniyle geri çekilen komutan Amiral Carden'in yerine Amiral De Robeck komutasında boğaza girmeye koyuldu.Saat 14:00'e kadar donanmanın üstünlüğü kendini göstermiş, bu saat itibarıyla Fransız zırhlısı Bouvet, diğer Fransız

saat 05:00'te harekete geçti. Nara'dan kalkan gemi, Anadolu kıyısını izleyerek seyre başladı. Hava hafif sisli ve yağışlıydı. Mayın hatlarını başarıyla geçen gemi, dumansız bir seyirle saat 07:00'ye doğru belirtilen yere vardı. Saat 07:10'la geri dönüşe geçilirken, her biri 80 kilo şarjlı 26 mayın, poyraz - lodos istikametinde, yüzer metre aralık ve 4,5 metre derinlikte döşendi. Bu sırada ortalık yeni ağarmaktı. **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı**, s.173

⁸⁴ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı**, s.174

⁸⁵ DUMAN, **Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale Savaşlar..** s.51

⁸⁶ SEÇER, **Destanlaşan Çanakkale....**, s.87.

⁸⁷ 18 Mart deniz taarruzu için bkz. Mustafa Kemal,**Arıburnu Savaşları Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları: XVI. Seri S. 8. Yayına Hazırlayan Uluğ İğdemir TTK Basımevi,Ankara 1968,s.8-9

zırhlılarıyla nöbet değiştirmek isterken bir görüşe göre bir top güllesi yediği için, bir diğer görüşe göreyse Nusret Mayın Gemisi'nin döşediği mayınlara çarptığı için cephanesi patlamak suretiyle batmıştır. Bouvet'nin batması üzerine tabyaların ateşi canlanır, saat 16:11'de Inflexible, 16:14'de ise Irresistible birer mayına çarparak yan yatarlar.⁸⁸

1.10.1-Nusret Mayın Gemisi ve Döktüğü Mayınlar

Bugün Karanlık Liman üzerinde uçan bir düşman uçağı da hiç bir mayın görmemiş⁸⁹ ve temiz raporu vermişti. Daha önce Bozcaada'da yapılan denemelere göre, elverişli bir havada mayınların 5,5 kulaç bir derinlikte görülebileceği sonucuna varılmıştı. Düşmanın buraya kadar kaydedilen hareketinden da anlaşılacağı üzere, Boğaz içerisindeki bataryaların bombardımanı esnasında düşman gemileri özellikle Erenköy koyunda kalmakta ve bu suretle karşı ateşten az da olsa etki görmekteydi. Buna engel olmak için, adı geçen koyda, bir mayın hattının kurulması kararlaştı. 2 Mart'ta Donanma Komutanlığı tarafından Çanakkale'ye gönderilmiş olan 26 adet karbonit mayın, gerektiğinde taktik bir engel olarak kullanılmak üzere saklanmıştı. Nusret, bu mayınları yükleyerek 8 mart sabahı saat 05:00'te harekete geçti. Nara'dan kalkan gemi, Anadolu kıyısını izleyerek seyre başladı. Hava hafif sisli ve yağışlıydı. Mayın hatlarını başarıyla geçen gemi, dumansız bir seyirle saat 07:00'ye doğru belirtilen yere vardı. Saat 07:10'da geri dönüşe geçilirken, her biri 80 kilo şarjlı 26 mayın, poyraz - lodos istikametinde, yüzer metre aralık ve 4,5 metre derinlikte döşendi. Bu sırada ortalık yeni ağarmakta idi.⁹⁰

1.10.2-Liman Von Sanders'e Göre 18 Mart Deniz Savaşı

Liman Von Sanders, 18 Mart öncesi durumu ve savaşı şöyle anlatır:

“Düşman filosunun Çanakkale Boğazına karşı giriştiği faaliyet, Mart ayında en yüksek noktasına vardı ve 18 Mart günü denizden yapılan saldırının başarıya

⁸⁸BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi*, s.70.

⁸⁹ 17 Mart gecesi mayın taraması yapıp Karanlık Liman'da mayın bulunmadığına dair rapor veren İngiliz Pilot 18 Mart yenilgisi üzerine kurşuna dizildi. Bkz. YILDIRAN, *Çanakkale Muharebeleri*, s.187

⁹⁰ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, VIII. Cilt *Deniz Harekatı*, s.173

ulaşamaması üzerine durdu. 1 Mart'ta beş İngiliz harp gemisi ile birkaç torpidobot, Boğazın Güneybatısındaki kısma girdiler, Erenköy ve Halilli hizalarındaki Türk obüs bataryalarını akşama kadar bombardıman ettiler. Bu bataryalar Albay Wehrle komutasındaki 8. Ağır Topçu Alayına bağlıydı ve 1. Ordu'dan Boğaz Müstahkem Mevki Komutanlığına verilmişti. Bu bataryalar, Asya ve Avrupa sahillerindeki tepeler üzerine gruplar halinde mevzilendirilmiş, cesur ve bilgili komutanların maharetli idareleri altında hayli takdir kazanmışlardı. Düşman gemileri, çok defa bu alayın hakiki bataryalarından başka, sık sık yerleri değiştirilen sahte bataryalara karşı da ateş açıyorlardı. 1 Mart'tan itibaren düşman filosu, çok defa 4-5 "saffi harp" gemisi ile hemen her gün faaliyet gösterdi. Düşman filosunun Boğaz'a en büyük taarruzu 18 Mart günü yapıldı. Albay Wehrle'nin raporuna göre, bu taarruza 16 büyük harp gemisi katılmıştır. Bunlar iki saf halinde Boğaz'a girmişler ve Boğaz Müstahkem Mevkii tabyalarını sabah saat 10.30'dan akşamın 7.00'sine kadar bombardıman etmişlerdi. Büyük cephane sarfına rağmen, düşman filosunun elde ettiği başarı, fazla bir şey değildi. Fazla zayıat verdiremediler⁹¹

Kanlı savaşlar sonunda tabya ve bataryalardaki şehit sayısı, Müstahkem Mevki Komutanı Albay Cevat Bey'in raporuna göre, 200'ü⁹² geçmiyordu. Buna mukabil, düşman zayıatı, ciddi ve ağırdı. Albay Wehrle ve emrindeki komutanların gözetlemelerine göre, Bouvet⁹³, Irresistible ve Ocean zırhlıları batmış, pek çok harp gemisi de yaralanmıştı. Kurtarma faaliyetine katılan pek çok küçük harp gemisi de batırılmıştı. Özellikle Hamidiye Tabyasının -Yüzbaşı Vassidla komutasındaki atışları, çok etkili olmuştu. Türkiyede torpil uzmanı olarak çalışan Üsteğmen Geehl'in⁹⁴ Erenköy Körfezine 18 Marttan⁹⁵ az önce yerleştirdiği⁹⁶ mayınların da bu

⁹¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.74

⁹² Münim Mustafa'nın Cepheden Cepheye isimli eserinde vermiş olduğu bilgiye göre Çanakkale'de zayıatımız; 55.127 ölü, 100.177 yaralı, "0.067 kayıp, 21498 hastalıktan ölen, 64.440 tebdili havaya giden; toplam 251.309'dur. Münim Mustafa hastanede tedavi edilirken vefat edenlerin bu sayıya dahil olmadığını yazmıştır. Bahsettiği zayıatlar sadece cephede şehit düşen askerimize aittir. İngiliz zayıatını toplam 216.000, Fransızların zayıatını ise 115.000 olarak ifade etmiştir.⁹²

⁹³ Saat 13.54'te Bouvet'den üst üste şiddetli patlamalar duyulur, gemi hızlıca yana yatmaktadır ve birkaç dakika içinde sulara gömülür. Yardımına giden çevredeki muhrip ve islimbotlar sadece 20 denizciyi kurtarabilmiştir. Geminin kaptanı Albay Rageot dahil olmak üzere 639 kişi boğazın derin sularına gömülmüştür. Murat Duman **Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale Savaşlar Hatıralar Ve Kahramanlar**, Ares Kitap Yayınları, İstanbul, 2006 s. 51-52

⁹⁴ Çanakkale Boğazı'nda görev yapan Alman mayın uzmanı Yarbay Geehl Erenköy Koyu'nun mayınlanması konusunda üstlerine ısrarla tavsiyede bulunmuştu. En sonunda Geehl'in fikri kabul edilmiş, bu emir Müstahkem Mevki Komutanı Albay Cevat eliyle Mayın Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey'e iletilmişti. Mayınların

sonuçta rolü olsa gerektir. Düşman filosu, geri çekilmek ve bu teşebbüsten vazgeçmek zorunda, kaldı. 18 Mart⁹⁷, Çanakkale Müstahkem Mevki ve Boğaz Komutanlığı için bir şeref günüdür ve öyle kalacaktır. Düşman, filo zorlaması ile bu boğazı geçmeye bir daha teşebbüs etmedi.⁹⁸

1.10.3-Ian Hamilton’a Göre 18 Mart Deniz Savaşı

Savaşı seyreden Hamilton bugünü şöyle anlatır: “Queen Elisabeth zırhlısı ağır yolla manevra yaparak, Boğaz’ın dar koynunda Türklere toplarından tonlarca cehennem ateşi yağdırıyor. Tahkimatlardaki mevzilenmiş bataryalardan tek bir cevap yok, kulaklarımıza Türk toplarının sesi gelmiyor, dürbünlerimizde kara mevzilerinden açılan top ateşine delalet eden dumanlar görülmüyor. Buna mukabil, seyyar bataryalar hem Gelibolu, hem de Asya yakasından durmadan ateş açıyorlar.

200-250 metre açığımızda olan Inflexible dretnotu ağır yolla Boğaz’dan geri çekilmekte; direğine isabet eden bir mermi, telsizi tahrip etmiş, direği yıkmış; aldığı birkaç şarapnel yararı delikler açmış, hasar meydana getirmiş. Derhal geriye dönüyorduk ki, şiddetli bir patlama ile gemi 45 derece yan yattı ve General d’Amade

döşenme tarihi ile farklı kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. Churchill’in 1930’larda yabancı bir dergiye verdiği beyanata göre İtilaf Donanması’nın gemilerini batıran mayınlar olaydan birgün önce döşenmiştir. Ancak birçok araştırmacı bu beyanatın yanlış olduğu konusunda hemfikirdir. DUMAN, **Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale Savaşları Hatıralar Ve Kahramanlar**, Ares Kitap Yayınları, İstanbul, 2006 s.57

⁹⁵ 18 Mart 1915 tarihinde saat 14.00 sularında, Dardanos Bataryası kumandanı Üsteğmen Hasan ve takım subayı (gözetleme subayı Teğmen) Mevsuf, düşman tarafından şehit edilmiştir. Şemsettin Çamoğlu, **Çanakkale Boğazi Ve..** s.97

⁹⁶ Liman Von Sanders Nusret Mayın Gemisinin Türk personelinden bahsetme gereği duymamıştır. Nusret’in kahraman personelini Kumandan Kd.Yzb.Beylerbeyli Hakkı, 1. Zabit Yzb.Giritli Hüseyin, Topçu Zabiti I.Mlz. Kadri, I. Çarkçı Kd. Yzb. Ali, 2. Çarkçı Kd. Yzb. Ahmet, . Çarkçı Yzb.Kapandakikli Hasan, Elektrik Zabiti I.Mlz. Boyabatlı Hasan Abdullah’tır. Esin Eryılmaz, **Çanakkale Savaşları**, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1997, s.35-36.

⁹⁷ Mustafa Kemal Atatürk’ün 18 Mart 1915 Deniz Savaşında aktif bir görevi yoktu, sahilin müdaafası tamamıyla Cevat Paşa (Çobanlı)’ya aitti. Mustafa Kemal Atatürk bu savaştaki rolünü şöyle anlatır: “Benim bu hareketle alakam dolayısıyladır. Yalnız 18 Mart sabahı Cevat Paşa Hazretleri...Maydos’ta bulunan karargahuma gelmişti. Kendisine Seddülbahir sahil muntakasındaki tertibatı göstermek üzere beraber Kirte’ye gittik. Oraya vardığımız zaman, düşman donanmasının Kirte ve Alçıtepe istikametlerine açtığı ateşin altında kaldık.-Mezkur muntakanın muhafazası için, 26. Alay Kumandanına icap eden sözlü emri verdim ve Cevat Paşa ile birlikte vazife başında bulunabilmek için Maydos’a döndük.” Hüsametdin Öztürk **Çanakkale’nin Mustafa Kemal’in Askeri Kariyerindeki Yeri, 85. Yılında Çanakkale Savaşları Sempozyumu, (23-24 mart 2000 Çanakkale) Sempozyum Bildirileri**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, Çanakkale, 2000, s. 79

⁹⁸ SANDERS, **Türkiye’de Beş Yıl**, s.75

da dahil olduğu halde bir çoğumuzun denize yuvarlanmasına ramak kaldı. Inflexible bir mayına çarptığına dair işaret çekti ve muhakkak yakınında kalmamızı, Bozcaada'ya kadar refakat etmemizi bildirdi. Adeta bir tepenin üzerinden aşmış gibiydik ve yüreklerimiz ağzımızda, cesaret edebildiğimiz kadar yaklaşarak, Inflexible'i takibe başladık. Kanım donmuştu. Yolundan sapmak zorunda kalan geminin azabı, her şeye galip geldi. Nazarlarımız donuklaşmıştı. Hiç kimsenin bu dev geminin derinliklere ne zaman gömülebileceğini bilmiyordu.”

Bu sırada Gaulois de isabet almış ve kayalıklara bindirmiştir. Hamilton Kitchener'a bugünle ilgili yazdığı mektuba Irresistible, Ocean ve Bouvet'nin battığını yazar⁹⁹. 22 Mart tarihinde yapılan toplantıda Amiral de Robeck artık kara birliklerinin desteği olmadan Boğaz'ın aşılamayacağını söyler. Hamilton bununla ilgili olarak “Amiral Robeck'in itirafından sonra derhal kara haritalarının açıldığını, dikkatlerin bir kara harekatına çevrildiğini söyler. Fakat Hamilton'un elinde Alman usulüne göre tertip edilmiş çıkartma planı yoktur.”¹⁰⁰

18 Mart yenilgisi üzerine General Hamilton günlüğüne Churchill'in çekiciliğinin kendilerini Gelibolu'ya getirttiğini, yanlış zamanda Çanakkale'de bulunduklarını yazar ve 19 Mart tarihli günlüğüne şunları ekler: “*Beceriksiz diplomatların telkinleriyle sanıldı ki; Gordion'un kördüğümü misali yaşlı Türk Devleti ikiye bölünecek.*”¹⁰¹

Daha önce günlüğüne “*18 Mart günü, kısa birkaç saat içinde donanmanın Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp geçebileceğine, sancak gemisi “Queen Elizabeth” zırhlısı ile, “Ocaen” ve “Irresistible” zırhlılarını kurtarmak için geri döndükleri sırada, asla inanmıyorum*” diye not düşen Hamilton artık kara taarruzu için planlar yapmaktadır.¹⁰²

⁹⁹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.29-33

¹⁰⁰ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.38-39

¹⁰¹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.32-33.

¹⁰² HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.44.

1.10.4-18 Mart Deniz Savaşının Bilançosu

18 Mart 1915 Deniz Savaşı'nın İngilizler için bilançosu şöyledir :İngilizlerin Queen Elizabeth Dretnotu büyük isabetler aldı. Inflexible kruvazörü pek ağır hasara uğradı. Irresistible ve Ocean zırhlısı battı.Agamemnon zırhlısı hasara uğradı, battı. Dört torpido ve bir mayın tarama gemisi battı ve bir torpido hasara uğradı. Fransızların Suffren zırhlısı ağır hasara uğradı.Bouvet zırhlısı battı.Gaulois zırhlısı batacak kadar ağır hasar gördü. Charlemange zırhlısı çok ağır hasara uğradı.¹⁰³ Müttefik Filo'nun insan kayıpları ise 1273 ölü, 647 yaralıdır.¹⁰⁴

18 Mart Deniz Savaşı sonunda Türklerin, bir tabyası ve 9 topu tahrip olmuştur.Strateji kurallarını dikkate almadan ve askeri uzmanları dinlemeden hareket emri veren devlet adamları, nihayet taarruzun kara ve deniz kuvvetlerinin ortak harekatı halinde yapılması konusunda ısrar eden komutanların tekliflerini kabul ettiler.Böylece çok kanlı geçecek Çanakkale Savaşlarının ikinci safhası başlıyordu¹⁰⁵ Bugün 58 şehit verilmiş, 74 askerimiz yaralanmıştır.¹⁰⁶Sanders de bugünkü kayıplarımızın 200 kişi olduğunu söylemektedir. *“Kanlı savaşlar sonunda tabya ve bataryalardaki şehit sayısı, Müstahkem Mevki Komutanı Albay Cevat Bey'in raporuna göre, 200'ü geçmiyordu”*.¹⁰⁷Bir başka yazar Şemsettin Çamoğlu ise bugünkü zayıyatımızın; 3 şehit subay, 2 yaralı subay, 24 şehit er, 68 yaralı er olduğunu,düşman zayıyatının ise 800 kişi olduğunu yazmıştır.¹⁰⁸

¹⁰³ ULUĞ,Çanakkale Destanının.,s.34

¹⁰⁴ YILDIRAN,Çanakkale Muharebeleri,s.12

¹⁰⁵ KARATAY, Mehmetçik ve Anzaklar ,s. 187.

¹⁰⁶ Fahri Belen,I. Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Harekatları,Cilt II,Ankara,1964,s.149.

¹⁰⁷ SANDERS, Türkiye'de Beş Yıl,s.75

¹⁰⁸ ÇAMOĞLU, Çanakkale Boğazı. .s.99

II.BÖLÜM

KARA SAVAŞLARI

2.1-Ian Hamilton'un Çıkarma Planı

Hamilton Gelibolu Yarımadası'na nasıl çıktıklarını ayrıntılı olarak anlatmıştır: *“Bizi zafere götürecek karaya çıkışın, ilk ve en önemli adımı Cevat Paşa'nın 5. Ordusu'nda hizmet görüp, onun güvenini kazanmış ve halen Türk Kuvvetleri Komutanlığına atanmış olan Liman Von Sanders'i kararsızlığa düşürmek, dengesini bozmaktı.Karaya çıkınca, hemen saldırıya geçip muhakkak ilerlemeliydik. Bu suretle gerek onun, gerek cephedeki Türk askerinin moralini bozmuş olacaktık. Hala, Deniz Kuvvetimiz ve hareket kabiliyetinin sağladığı üstünlük, büyük bir yardım sağlıyordu ve düşmanımız yaradılıştan soğukkanlı bir millet bile olsa, bir başka mahale, aynı anda birlikler çıkarttığımızda, bunun bir hile olduğunu ve şaşırtmak maksadıyla yapıldığını öğrenmiş bile olsa, düşmanımızı tedirgin edebilmeliyiz.Bütün kuvvetleri aynı zamanda, bir defada karaya çıkartmak azmindeyim - tıpkı bir balyoz darbesi gibi – kitle tesiriyle tam bir şiddet yaratacak şekilde ve hedefim olan Kilitbahir yaylasına mümkün olduğu kadar en yakın bir sahadan çıkarak.”¹⁰⁹*

Güneyden, bizim ilk taarruz noktamız Alçı Tepe olacaktır ve bu tepeye doğrudan doğruya hücum. Helles Burnu plajından karaya çıkarak Seddülbahir plajı ile müştereken yürütülecektir. Bu mahallerde Türklerin bize karşı koyacak bazı birliklerinin bulunduğu inanıyoruz. Fakat onları kuşatma, Morto Koyu'na ve Kirte Köyü'ne karşı yapılacak saldırılarla halledilecek. Aynı zamanda, Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu, Kaba Tepe ile Arıburnu batısında, sahilde Sazlıbey Dere civarındaki Balıkçı Kulübeleri arasındaki arazide karaya çıkacak ve Yarımada'nın yüksek omurgasını ele geçirecekler. Düşmanın Kilitbahir Yaylası yönündeki ricat yolları da kesilecektir.

¹⁰⁹ HAMILTON,Gelibolu Günlüğü,s.70.

Her ihtimale göre; eğer ileri hareket, Türklerin takviye alarak mukavemeti arttırmaları sebebiyle duralar ve Yarımada'nın başparmağına doğru yeniden bir gecikme gösterirse, bu taarruzlar, ayak ve bel kısmında vuku bulurken, bıçak, boynu gövdeden ayrılacaktır. Taşıt gemileri ilk iki gün boyunca karaya çıkmamış birlikleri, cephaneyi ve sair teçhizatı havi olarak Bolayır'a hareket edecek ve bu bölgede küçük istimbotlarla birlikler karaya sevk edilerek; çember tamamlanacaktır. İşte, o zaman Liman Von Sanders'e ve İstanbul'a alarm telgrafi göndermekte, düşmana yardımcı olunacaktır! Avrupa yakası için bunlar çok bile! Asya tarafına dokunmadık ve biliyoruz ki, orada da Türk birlikleri var, tahkimat var, fakat ben gönlümü ferah tutuyorum ve kendimi pek yormuyorum. Bir muharebe taktiği açısından yapılacak iş, Truva yönünde bir adım kazanmaktır. Fransızlar, bir tugaylarını Kumkale'de karaya çıkaracaklar, belki de bu bir alay kuvvetinde olacak ve böylece düşmanın Morto Körfezini ateş altına alan topları susturulacak, ikincisi Türk kıtaatının Çanakkale'den teknelerle Avrupa yakasına geçmeleri önlenecektir.¹¹⁰

Mustafa Kemal Arıburnu Savaşları Raporu adlı eserinde, 18 Mart'taki düşman taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Çanakkale'nin karadan zorlanacağını tahmin eder.Çıkarma yerleri konusunda fikirleri şunlardır:

“ Düşmanın imroz, Mondros limanlarında meşhud olan bahri faaliyetleri ve menabi-i muhtelifeden ahz ü tebelluğ edilen teşebbüsünde bulunacağına kat'i olarak hüküm vermiştim.Benim tetkikat ve tasavvuratıma nazaran düşmanın ihraç hareketına saha olarak intihap edeceği sahil, muhafazası umdemde bulunan Maydos mıntıkasında Seddülbahir ve Kabatepe ile şimal ve cenubu idi.Bu cihete yakın hasıl eylemiş bulunduğumdan düşmanın teşebbüsünde bilcümle kıtaat kumandanlarına suret-i hareketlerini talim etmiş olmak maksadıyla atiyen saha-i hakikate çıkan zemin üzerinde birkaç günler harp oyunu yaptırmakla iştilal ettim¹¹¹. ”

Mustafa Kemal'e göre düşmanın Seddülbahir bölgesini, kuzeyden güneye ve boydan boya ateş altına alabilecek olanakları vardır.Buna karşın Türklerin kıyıda

¹¹⁰ HAMİLTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.71.

¹¹¹ Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları Rapor ...*, s.10

bulunan birliklerini takviye edecek kuvvetler, Alçitepe'den sonra düşman ateşinden saklanma olanağı bulunmayan düz bir bölgeye geçmek zorunda kalacaktır. Düşman bu bölgeye çıkmayı ve Alçitepe'yi elde etmeyi başarırca, boğazın girişinden itibaren önemli bir mevzii ele geçirmiş olacaktır. Düşmanın Seddülbahir'e çıkmasını engelleyecek kuvvet, doğrudan doğruya kıyıda savunma mevzilerinde yerleştirilmiş kuvvetler olmalıdır. Eğer savunma tertibatı düşman piyadesinin kıyıya yaklaşması ve çıkarma başlaması sırasında faaliyete geçebilecek önlemler ve düzenlemelerden yoksun olursa, bu tehlikenin ortadan kaldırılması oldukça güçtür. Mustafa Kemal bu görüşlerini 5.1.1331 günü Kirte'ye giderken yanında bulunan Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'ya da açıklamıştır. Cevat Paşa ise, Seddülbahir bölgesinin çok dar bir muntika olması hasebiyle, düşmanın önemli kuvvetleri ile buradan harekate geçmesini pek mümkün görmediğini söylemiştir.

Mustafa Kemal'in Kapatepe ve çevresi ile ilgili olarak düşünceleri şöyledir; bu kıyı boğazın kilidi sayılan Kilitbahir'e çok yakındır. Düşman bu bölgeye baskın biçiminde bir çıkarma yapar ve kendisini durduracak kadar bir kuvvetle karşılaşmazsa, doğrudan doğruya Maydos ve Kilitbahir'i etkileyerek amacına ulaşabilir. Düşmanı bu amacına ulaşmaktan alıkoyacak kuvvetler ancak Seddülbahir bölgesindeki kuvvetler olabilirdi. Düşman amacına Seddülbahir bölgesine çıkardığı kuvvetler sayesinde ulaşabilirdi. O yüzden Seddülbahir ve Kabatepe'nin kuvvetli bir şekilde tutulması gereklidir. Mustafa Kemal düşmanın Anadolu yakasında Menderes civarına çıkarma yapmasını ise olası ve tehlikeli görmemektedir.

Çünkü kendisi Balkan Harbi'nin son evresinde Çanakale'nin bu tarz bir taarruza karşı korunması ve savunulmasını incelemek, savunma önlemlerini saptamak ve uygulamakla görevlendirilmiş, bu görevi nedeniyle yaptığı incelemeler neticesinde, Menderes çevresine çıkacak bir düşman birliğinin önemli bir direnişle karşılaşmayabileceğini ancak; çıkartmadan sonra Boğaz'ı etkileyecek sınıra gelinceye kadar uzunca bir arazide oldukça fazla engelle ve savunma hattıyla karşılaşacağını ifade etmiştir. Düşman donanması da Seddülbahir ve Kabatepe

kıyılarında gösterdiği etkiyi bu kıyıda gösteremeyecektir.¹¹² Mustafa Kemal, düşmanın Bolayır'a çıkarma yapmasını uzak bir ihtimal olarak görmemiştir. Bunu "Arıburnu Muharebeleri" adlı eserinde şöyle ifade etmiştir:

"Düşmanın Bolayır cihetinde bir kuvvet ihraç etmesini Bolayır Kolordusu erkanı harbiye reisi sıfatıyla Gelibolu ve Bolayır'da bulunduğum sıralardaki tetkimatıma istinaden baidülihtimal görmüyordum. Ancak bu cihete vuku bulacak ihraç; Seddülbahir ve Kabatepe civarında ihraç olunacak kuvvetlerin temin ve teshil-i maksadı için tali bir nokta-i nazara tabi kalabilecekti. Halbuki böyle bir maksadı taliyi tatmin, maksad-ı hakikiye masruf kuvvetlerin israfını mucip olacaktı"¹¹³.

General Hamilton, Gelibolu yarımadası güneyinde, taktik açıdan bir kilit nokta oluşturan Alçıtepe'yi ele geçirmek için çıkarma yeri olarak Seddülbahir ve yakın çevre kıyıları seçmişti. Böylece, Alçıtepe'den sonra Kilitbahir uzanıp , boğazdaki Türk topçusunu arkadan vurmaya tasarlıyordu. Bölgeye üç piyade tümeni ve bir Hint Tugayı ayrılmıştı. Karaya çıkacak ilk birlik 29. İngiliz Piyade Tümeni Mondros'a gelir, ancak hazırlıkları ve silahları eksik olduğundan ikmal için Mısır'a gönderilir.¹¹⁴

"Şansımız yaver giderse, ilk saatlerden itibaren düşman komutanı, birliklerinden "S.O.S. – İmdat" işaretleri almaya başlayacaktır. 150 kilometreden fazla bir sahayı kaplıyan beş ila altı bölgeden; Kirte Köyü'nden Morto Körfezi'ne; Kaba Tepe'den, Bolayır'dan ve Asya yakasından Kum Kale'den aynı şekilde Fransızların Bozcaada karşısında Beşika Koyu'nda başlatacağı hareket sahasından mesajlar yağacak... Kanaatimce Liman Von Sanders, durumu toparlamaya imkan bulamayacak ve ancak, yakın birlikleri ile o da ilk kırk sekiz saat civarında mukavemet edecektir. Mamefih mahalli birliklerin mevcudu nedir, tam olarak bilinmiyor"¹¹⁵

¹¹² Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları*, Tercüme Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 14-16

¹¹³ Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları Rapor...* 10-11

¹¹⁵ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s. 72.

“Ne yazık ki; şüphede olduğumuz bir nokta var. Biz düşmanın izah ettiğim gücünü 40.000 tüfek ve 100 top olarak tahmin ettik, fakat planımı uyguladığım zaman, bu kuvvetin onda biri, ilk iki gün içinde Alçı Tepe güneyinde bulunmalıdır. Fransızlar birliklerini Beşika Körfezi’nde karaya atınca, Kumkale ve dolaylarında mevzilenmiş ve bizi rahatsız eden Türk topçusunu, kızgın kestaneyi ateşten alır gibi, susturmalıdır. Önemli bir şey değil, çünkü arkalarında donanma gemilerinin desteği, önlerinde derin Menderes Çayı tabii hattı varken, Kumkale yaylasında General d’Adame birliklerinin Türkleri bir, iki günde kolaylıkla haklamaları gerekir. Bütün bunları onlara hep sorduk.”

Benim harekatımın belkemiği, 29. Tümandır. Aşağılarda bu tümanı Seddülbahir ve Morto köyünden karaya çıkartacağım. Maksadım, Morto Koyu, Kumkale veya Truva arazisinde mevzilenmiş ve Morto Koyunu ateş altına alan Türk topları susturulduğu veya hedef değiştirmek zorunda bırakıldığı takdirde, malzeme ve kıtaları taşıyan taşıt ve çıkartma araçlarının görev yapmalarını temin etmektir. Bu başarı mümkün ise, muhakkak elde edilmeli, muktedirsek muhakkak başarılmalıdır; şimdilik söyleyeceklerim bunlardan ibaret. Düşmanın sağ kanadı Helles Burnu ile Kerte Köyü arasında kuşatmaya çalışılırken, kesinlikle bir mahalli henüz tespit etmedim ama, en uzak güney bölgesinde mukavemete kalkışması muhtemel Türk kuvvetlerini, hatta küçük bir kuvveti karaya çıkartarak baskıda tutmalı ve geri çekilmeleri sağlanmalıdır. Bazıları, bu bölgenin kayalık olduğunu ve tırmanmanın imkansızlığını ileri sürüyorlar, fakat ben askerlerimizin galip geleceğine ve o kayalıkları aşarken çok az kayıp vereceklerine inanıyorum.

Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinin karaya çıkışları, tabi sağlam bir temele dayanıyor ve ümit ederiz ki, planlara uygun bir şekilde, gerçekleşebilsin. Kurmay Karargahım hangi mevkiilerin elde tutulacağını harta üzerinde gayet iyi şekilde işaret etti. Suvla’daki balıkçı konağından başlayarak, kuzeye ve ovaya uzanan tepe üzerinden, Kaba Tepe’nin biraz ötesinde, düşmanı takiben, bu bölge temizlenecektir. General Birdwood bu hatta kadar olan yerleri ele geçirir ve oralarda tutunabilirse, oradan Kocadere yönünde Türkleri püskürtür ve Yarımada’nın güneyi

düşmandan kurtarılmış olur.¹¹⁶ Hele, Çanakkale Boğazı'ndan ilerleyecek Donanma gemileri desteğindeki taşıt gemileri kıtaatı Bolayır bölgesi yakınlarında karaya birlikleri çıkartırsa, harekatımız Türkler üzerinde tam öldürücü bir etki yapacaktır. Planlarımız uygulandığında, Türkler geri çekilmek için bile vakit bulamayacaklardır.”

14 Nisan 1915'te General Hunter-Weston'la taarruzun gündüz mü gece mi yapılacağı konusunda görüşen Hamilton, şafak sökmeden birliklerin sahile ulaşması gerektiği fikrindedir. Hunter-Weston, tereddütsüz gündüzü tercih eder. Araçların yanaşacakları sahil boyunda ve yarımada çevresinde çok kuvvetli deniz akıntıları vardır, sahilde deniz dibi yapısı kesinlikle bilinmemektedir. Karanlıkta yapılacak çıkartma harekatında, bir şaşkınlık olursa, plajların önündeki birliklerin top ateşinden zarar görmeleri mümkündür. General Birdwood Hamilton'la aynı düşüncededir ve çıkartmanın günün ilk ışıkları sökmeden başlamasını uygun görüyordu. Çünkü birliklerin çıkacağı sahil şeridindeki denizde akıntı yoktur, fakat çıkartma yapılacak plajın özellikleri hakkında da ayrıntılı bilgiye sahip değildirler¹¹⁷.

2.2- 25 Nisan Taarruzu

Müttefik kuvvetlerin denizden yapılan bir taarruzla zorla Marmara'ya girme girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca İngilizler ve Fransızlar 25 Nisan 1915¹¹⁸ sabahı Gelibolu sahillerine çıkartma yaptılar. Çıkartmada gerçek hedefler Seddülbahir ve Kabatepe şaşırtma hedefleri ise , Saros Körfezi, Kumkale ve Beşige idi. 25 Nisan sabahı Seddülbahir Bölgesine çıkarılan 29. İngiliz Tümeni daha önce tespit yaptıkları beş çıkış yerine çıkartma yaptılar. İngiliz plan rumuzlarına göre bu bölgeler S: Hisarlık, V: Ertuğrul Koyu, W: Teke Koyu, X: İkiz Koyu, Y: Zığındere kumsalları idi. Buraya çıkarılan birliklerin hedefi Alçıtepe ve Kilitbahir'i almaktı. Düşmanın ikinci çıkartma hedefi ise Kabatepe Bölgesi'ydi. Ancak akıntının tesiriyle Avustralya

¹¹⁶ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.72-74.

¹¹⁷ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.77

¹¹⁸ DAVER, *I. Dünya Savaşında...*, s.111-112

ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan Anzak Kuvvetleri, Arıburnu sahillerine çıktılar.Böylece asıl çıkartma hedeflerinden yaklaşık bir mil sapılmıştı¹¹⁹.

Bu birliklerin de hedefi Kocaçimentepesi'ni ele geçirerek Seddülbahir'deki İngilizlerle birlikte Eceabat Bölgesini alıp Gelibolu Yarımadası'nın güneyini zapt etmek ve donanmaya Marmara yolunu açmaktı. Seddülbahir Bölgesi'nde İtilaf Kuvvetleri, Türk birliklerinin asıl kuvvetlerinin iç bölgelerde düşman gemilerinin top menzilinden içeride olmalarından dolayı, kıyılarda tutunabilmişler, ancak ileriye iç bölgelere ilerleyememişlerdi.Ayrıca Saros Körfezi'ne İngilizler, Kumkale ve Beşiğe'ye Fransızlar sahte çıkartma hareketleri düzenleyerek, Türk kuvvetlerini buraya bağlayıp Gelibolu Yarımadası'na kuvvet gönderilmesini engellemek istemişlerdir.Bu sahte saldırılar, Türk kuvvetleri tarafından püskürtülmüştür.¹²⁰

2.3-Gösteriş Çıkarmaları

2.3.1 Saros Bölgesi Gösteriş Çıkarması

İngilizler Seddülbahir ve Arıburnu'na yapacakları çıkarmalarla Türk askerinin dikkatlerini bu noktaya çekmek için Saros Körfezi'ne gösteriş çıkarması yapar.Sanders de çıkarmanın buraya yapılacağı yanılgısı içindedir ve 5.ve 7. Tümenleri burada tutmaktadır. 25 Nisan günü buraya düzenlenen hareket gece

¹¹⁹ Çıkarmadaki olumsuzlukların nedenlerinden biri olarak, daha önceleri çıkarmadan hemen önceki saatlerde bilerek veya kazayla yanlış bir yer seçilmesi gösterilmiştir. Ancak bu iddiayı destekleyen kanıtlar hep çok belirsiz kalmıştır. Çıkarma kabilelerinin ayrıldığı savaş gemilerinin beklenen yerde değil de ,bu noktanın daha kuzeyinde demirledikleri açıkça bilinmektedir. Çıkarmanın güney kanadını gösteren bir seyir dubasının 24 Nisan'da yerinden kaydırıldığı şeklindeki Türk iddiaları yersizdir, çünkü böyle bir duba kullanılmış değildi. Rastlantısal bir yanlışlık olasılığı da uzaktır ve çıkarmanın, resmi kanıtların bir gece önce güneye kaydırıldığını göstermesinin aksine bilerek kuzeye kaydırıldığı hakkında bağımsız bir kanıt elde edilebilmiş değildir. Kuzeye ve güneye doğru bir son dakika değişikliğinin o sırada Queen 'de bulunan Birdwood'a danışılmadan Tümamiral Thursby tarafından yapılmış olacağını kabul etmek de güçtür. Ne Birdwood'un ne de Thursby'nin çıkarma konusundaki resmi veya özel anlatımlarında aralarında böyle bir konuşma geçtiğine değinilmemiştir. Thursby çıkarmanın kendisinin kararlaştırdığına yakın bir yere, "belirtilen noktanın sadece birkaç yüz yarda kuzeyine yapıldığını iddia etmiştir. Bu çelişkili ve akılları karıştırmaya bakıldığında bilerek bir değişiklik yapıp yapılmadığını ve yapılmış olduğu takdirde savaş gemilerinin hangi yöne kaydırıldıklarını kestirmek olanaksızdır Nigel Stell-Peter Hart, **Gelibolu Yenilginin Destanı**, Çeviri Mehmet Harmanlı,Epsilon Yayınevi,İstanbul,2005 s. 54.

¹²⁰ ALTINTAŞ, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...**,s.14-15.

yarısına kadar sürer,gemiler tüm gün Saros Körfezi'nde mayın arama tarama faaliyetleriyle ilgilendiler. Gemiler gece yarısından sonra geri çekildi.¹²¹

2.3.2-Beşige Limanı Gösteriş Çıkarması

Buraya çıkarma bir Fransız Tümeni tarafından yapıldı.Buraya saat 11:00'e kadar ateş edildi ve öğle üzeri sisin bastırmasından faydalanarak bu hareket durduruldu.¹²²

2.3.4-Kumkale Çıkarması

Buraya yapılacak çıkarma, Rumeli yakasına yapılacak çıkarmaların Anadolu bataryaları tarafından taciz edilmesine engel olmak, bu kıyadaki kuvvetlerin Rumeli yakasına geçirilmesine meydan vermemekle, geçici bir oyalama ve aldatma niteliği taşımaktaydı. Onun içindir ki, bu çıkarmaya yalnız bir Fransız piyade alayı ile bir sahra bataryası görevlendirilmişti. Bu kuvvet, 29. İngiliz Tümeni Seddülbahir'de yerleştikten sonra, Fransız Generali de' Amade komutasındaki Fransız kuvvetlerinin İngilizlerle birlikte Kilitbahir platosuna yapacağı taarruza katılmak üzere, tekrar gemilere bindirilerek Seddülbahir'e çıkarılacaktı.¹²³

Bu kesime çıkarma yapacak olan birlikler akıntının şiddetinden dolayı gecikmiş ve karaya ancak 9:30 da çıkabilmişlerdi. Geç kalmaları çıkarmanın öngörüldüğü şekilde baskın tarzında olmasını engellemiştir.Saat 18:00 de düşman püskürtülmüş ve taarruzlar gece yarısına kadar devam etmiştir.Türk kuvvetlerinin ancak 26 Nisan sabahı yeniden hakim olduğu Kumkale'de Fransızlar 190 ölü, 590 kayıp vermiş,Türkler ise 500'ü esir olmak üzere 1730 zaiyat vermiştir.¹²⁴

2.4- Arıburnu Çıkarması

Anburnu'na çıkacak olan Anzak Kolordusuna verilen görev, buradaki Türk birliklerinin kuzey ve güneydeki birlikler ile olan bağlantısını kesmek üzere, Kabatepe dolaylarında karaya çıkmak, sol yanlarını emniyete aldıktan sonra, hedef Maltepe

¹²¹ ERYILMAZ,Çanakkale Savaş.,s.59-60

¹²² ULUĞ,Çanakkale Destanının...s.54

¹²³ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı, s.211-212

¹²⁴ ULUĞ,Çanakkale Destanının..., s.57.

olmak üzere, Eceabat'a doğru doğu istikametinde ilerlemekti, ilk çıkacak kuvvet (kıyıbaşı kuvveti), 3. Avusturalya Piyade Tugayı ile bir istihkam bölüğü ve 3. Sahra Hastanesi Teskereci bölüğünün yansından ibaretti. Bu kuvvet, Kabatepe - Anburnu arasındaki kumsala (Anzac koyu) 1500 metrelik bir cephe üzerinde çıkacaktı. Bu kuvveti teşkil eden 4000 kişinin üç kademe halinde çıkarılması kararlaştı.

İlk kademe olarak 1500 kişi üç muharebe gemisinin içinde kıyıda iki mil mesafeye kadar götürülecek, buradan 12 yedek kafilesi halinde hep birlikte karaya sevk olunacaktı. Her biri 1250 kişiden ibaret olan ikinci ve üçüncü kademeler ise yedeklerinde kurtarma filikalarını çeken ve kıyıya 100 metreye kadar sokulacak olan yedi muhrip tarafından çıkarılacaktı. Bunun sonunda, birbirinden birkaç dakika aralıkla 2.750 kişi karaya atılmış olacak; üçüncü kademe de, muhriplerin, filikalarla ikinci seferlerini yapmak üzere dönüşlerinde bunlara yüklenecekti.

Kıyadaki durum elverdiği takdirde, 1. Avusturalya Tümeni'nin büyük kısmı ilk çıkacak kuvvetin hemen peşinden çıkarılacaktı. 1. ve 2. Avusturalya Tugayları ile 7. Hint Dağ Topçu Tugayı'nın bir kısmını taşıyan sekiz taşıt gemisi, saat 05:00'te kıyıya yaklaşarak bunlardan dördü, muharebe gemilerinden sevk edilen 12 yedek kafilenin kendilerine katılacağı kıyıya yakın demirleyecekler, diğer dördü de seyirlerine devam ederek, muhripler taşıdıkları kuvveti çıkarır çıkarmaz, yüklü bulundukları piyadeyi bu yedi muhribe aktaracaklardı. Bu suretle, adı geçen kuvvetin saat 09:00'da çıkarılmış olacağı kabul olunmaktaydı. Anzac Kolordusunun geri kalan kısımları da mümkün mertebe çabuk çıkarılacak ve gerekirse Mondros'tan taşıt araçları istenecekti.¹²⁵ Fakat buraya çıkan Anzac Kolordusunu kötü bir sürpriz beklemektedir.

Mustafa Kemal ,Anzac taarruzu üzerine ordu ve kolordu komutanlarının emirlerini beklemeden 19. Tümen'in 57. Alayı'nı ileri sürer ve Anzac Kolordusu geri sürülür. Böylece Anzac birliğinin burada tutunması imkansız hale gelir.¹²⁶ 25 Nisan'da Anzac güçlerinin ilk çıktıkları bölge Haintepe'dir. Haintepe'de 40 kişiden oluşan bir takım Türk askeri sabah şafak hareketiyle karşılıklarına çıkan 1500 kişilik Anzac

¹²⁵ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt Deniz Harekatı, s.205.

¹²⁶ BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi., s.295

birliĒinin karşısında tutunamamış ve hepsi şehit olmuştur. O yzden bu tepeye “Haintepe” adı verilmiştir.Burada, ıkarma sırasında olen Anzac askerlerine ait “Plugge’s Plato” adlı bir mezarlık da bulunmaktadır.¹²⁷

2.5- Seddülbahir ıkarmaları

2.5.1-Y Koyu (ZıĒındere):Arıburnu'nun 10 mil güneyindeki bu kumsala ıkmaktaki amaç Türk kuvvetlerinin yarımada'nın güneyi ile olan ulaştırma ve baĒlantısının kesilebileceĒi umulmadık bir noktaya, küçük bir kuvvet çıkararak Seddülbahir bölgesindeki harekata yardımcı olmaktı. Buraya bir engelle karşılaşılma- dan 2.000 kişilik bir kuvvet çıkarıldı. Bu çıkarmaya, kıyıbaşı kuvveti olarak birer bölük taşıyan Safır ve Ametist kruvazörleri ile iki taşıt gemisi ve sekiz balıkçı gemisi, bu noktanın dört mil batısındaki bir buluşma yerinde Golyat muharebe gemisi ve Dublin kruvazörü ile birleşmek suretiyle katılmışlardı. ıkarmanın şekline gelince: 25 Nisan saat 02:30'da, bütün kuvvetler balıkçı gemilerine aktarılmış, dört balıkçı gemisi, her birinin yedeĒinde altı filika olduĒu halde, saat 04:00'te adı geçen iki kruvazör himayesinde ve borda hattında kıyıya hareket etmişti. Saat 06:00'da bu kuvvet ve 07:15'te de diĒerleri çıkarılmış bulunuyordu.

Başlangıçta önemli bir olayla karşılaşılmadıysa da, geceleyin uĒranılan taarruzlar güçlükle pskrtlebildi. Bu nedenle, durumun umutsuzluĒu dolayısıyla kumsaldaki harekttan vazgeçilerek kuvvetler 26 Nisan sabahı tekrar gemilere yüklendi. Seddülbahir'deki kritik durum, (Y) kumsalındaki kuvvetlerin pekiştirilmesine olanak vermemişti.¹²⁸Sahile çıkan 2000 kadar düşman askerinin başında iki Albay, Koe ve Matthews vardı fakat ikisi de insiyatifi ele alıp ileri hareket edemiyor, kendilerine taarruz emri verilmesini bekliyordu.Bu hatanın bedelini 6.Türk BlĒ'nn hareketıyla 700 l vererek dediler.Albay Koe de burada ölmüştü, İngilizler o gece bu sahili boşalttılar. Bu andan itibaren hareketin baskın yönü ortadan kalkmıştı.¹²⁹

¹²⁷ DUMAN, *Cumhuriyetimizin nsz...*,s 78

¹²⁸ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı*, s. 211

¹²⁹ İlhan Akşit-Hayati Tezel,*Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915*,Ziraat Bankası Kültür Yayınları,Güzel Sanatlar Matbaası,İstanbul,1982,s.118

2.5.2-X Koyu (İkiz Koyu) Burası, alçak ve kayalık bir tepenin eteğinde, 200 metre boyunda bir kumsaldı. Saat 06:30'da ilk olarak karaya çıkan iki bölük bir güçlkle karşılaşmaksızın tepeye vardı ise de, bunun ardındaki iki bölüğün saat 07:30'da çıkmasından sonra şiddetli bir direnmeyle karşılaşıldı. Buna rağmen hedefe varılmış ve kıyı, büyük kısmın çıkarılmasına elverişli bir duruma getirilmişti.¹³⁰ Bu sahile çıkarılan iki tabur asker karşısındaki postaları geri atarak 4 rakımlı tepeyi ele geçirmiş, tabur komutanının kararı ile 9. bölüğün yaptığı taarruz başarılı olmuş, ancak donanma ateşi karşısında fazla zayıat veren bölük tepeden çekilmek zorunda kalmıştı.¹³¹

2.5.3-W Koyu (Teke Koyu) Burası, iki tarafında dik tepeler bulunan ve fakat merkezi oldukça düz olan 350 metre boy ve 15 - 40 metre eninde bir kıyı idi. İyi berkitilmiş ve bu yüzden buraya çıkışın zorlu olacağı anlaşılmıştı. İlk çıkarı kuvvetler, şiddetli bir tüfek ateşiyle karşılandı ve ağır kayıplara uğradı. Buna rağmen tutundular¹³² W Koyu'na çıkan İngilizler, donanmanın tüm desteğine rağmen Türklerin kahramanca karşı duruşu nedeniyle başarısız oldu ve hareket gecikti.¹³³

2.5.4-V Koyu (Ertuğrul Koyu):İngilizler için en kritik çıkarma bölgesi, Seddülbahir'deki hareketin odak noktası burasıydı. 06:22'de İngilizler kendilerince büyük aldatma hareketi ile River Clyde gemisini karaya oturtmuşlar, ve o andan itibaren hayal edemedikleri bir piyade ateşine maruz kalmışlardı. İngilizler daha kıyıya adım atmadan Türk ateşi karşısında eriyordu. Bu sırada uçmakta olan İngiliz pilot Samson, aşağıya baktığında denizin sahilden 50 metre açığına kadar kısmının kandan kıpkırmızı kesildiğini görüyordu. Bu sahilde 26. Alayımızın 10. Bölüğü savunmadaydı. Tabur komutanı 11. Bölüğün iki takımını da buraya göndererek İngilizleri büyük zayıata uğratmıştı¹³⁴

¹³⁰ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt Deniz Harekatı, s. 211

¹³¹ AKŞİT-TEZEL, Mustafa Kemal ...s.117

¹³² Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt Deniz Harekatı, s.209

¹³³ Gündüz Ulusar, Çanakkale Zaferi Ve Atatürk'ün Rolü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996, s.43

¹³⁴ AKŞİT-TEZEL, Mustafa Kemal..., s.117

26 Nisan günü düşman 3 kez çıkarma girişiminde bulundu ve akşama doğru Gözcütepe ve Seddülbahir ele geçirildi¹³⁵ Harapkale ile Seddülbahir'in hakim bulunduğu bu kıyı, yaklaşık olarak 100 metre yükseklikteki bir amfiteatr önüne isabet eder. 300 metreye yakın uzunluk ve 10 metre genişlikte olan bu kumsalın kenarları, birçok noktalarında 1,5 metre yüksekliktedir. Bombardımanla delik deşik olmuş olan Harapkale, savunanma için iyi bir mevzi teşkil etmekte, bundan başka, tel örgüler ve miktarı az da olsa, konulmuş makineli tüfekler ile burası oldukça berkitilmiş bir durumda idi. Albion muharebe gemisinin bir saate yakın bombardımanı, bu berkitme üzerinde beklenen etkiyi göstermedi. Bombardımanın kesilmesi ile karaya ayak basılması arasındaki zaman, savunanların tekrar tertibat almalarına meydan verdi.¹³⁶

2.5.5-S Koyu (Morto Plajı) Bu plaja çıkış Türkleri oyalamak amacıyla kullanılacaktı. Morto koyunun kuzey ucu üzerindeki tepenin içinde küçük bir yarıktan ibaret olan bu kıyıya, her biri altı filika çeken dört balıkçı gemisi ile çıkan kuvvetler, saat 07:30'da kıyıya yerleşmişlerdi. Gerek akıntı ve gerekse mayın arama tarama gemilerinin hareketi dolayısıyla güç ilerleyen balıkçı gemileri, Morto koyundan olaysız geçmiş ve taşıdıkları birlikleri filikalara aktarmayı başarmıştı.

Cornwallis muharebe gemisinin ateşi altında ilerleyen filikalar da olaysız kıyıya varabilmişlerdi. Burası, Fransızların 27 Nisan'da yapacağı bir ileri harekete kadar sessizlik içinde kaldı. Tek taciz, arasıra atış yapan Anadolu bataryalarından gelmekteydi. Bunların yaptığı etkinin az oluşu, Prince George muharebe gemisi ile bazı Fransız gemilerinin karşı ateşlerinden idi.. Bugün sona ererken çıkarma noktalarından üçü ele geçirilmiş bulunmakta, biri de bir karşı harekete uğranılmadan işgal edilmiş bulunmaktaydı. Ancak, 12,5 taburluk İngiliz kuvveti, iki taburluk bir Türk kuvveti karşısında duraklamış ve karaya çıkışla umut edilen darbe indirilememişti.¹³⁷

¹³⁵ ULUKSAR, Çanakkale Zaferi ve..., s.42.

¹³⁶ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt Deniz Harekatı, s.211

¹³⁷ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt Deniz Harekatı, s. 211

2.6- Liman Von Sanders 25 Nisan Taarruzunu Anlatıyor

Sanders denizde başarılı olamayan İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'ye saldırmaktan vazgeçmeyeceğini düşünür. Osmanlı askeri çevrelerine ise tam bu sırada Mart ayında bu amaçla büyük bir kuvvetin hazırlanmakta olduğu haberleri gelmeye başlamıştır. Başlangıçta İmroz ve Limnos adalarına getirilen İngiliz tümenlerinin mevcudunun 50 bin olduğu bildirilir, daha sonra bunun 80 bine çıktığı haber verilir. Çıkarma hareketinin Başkomutanlığına atanan İngiliz generali Hamilton ile Fransız generali d'Amade'nin Çanakkale önündeki Provence zırhlısına yerleştikleri de gelen haberler arasındadır.¹³⁸

Mondros'ta bir çıkarma için hazırlıklar yapıldığı ve buraya her gün teçhizat ve erzak çıkarıldığı haber verilir. 17 Martta Pire'ye gelen dört İngiliz subayı, buradan peşin para ile 42 büyük kayık ve 5 römorkör satın alırlar.

24 Martta Enver Paşa , Çanakkale bölgesinde 5. Ordu'nun kurulmasına karar verir¹³⁹ Enver Paşa, 24 Mart 1915'te Liman Von Sanders'i telefonla arar ve aynı gün Sanders'le görüşür, Çanakkale'de 5. Ordu'nun teşkiline karar verdiğini ve bu ordunun komutanlığını alıp alamayacağını sorar¹⁴⁰. Sanders hemen kabul eder ve bölgedeki birliklerin derhal takviye edilmesini ister. Sanders 25 Mart akşamı İstanbul'dan ayrılır. Yanında Kurmay Başkanı Kazım Bey, iki Alman yaveri, Süvari Yüzbaşı Prigge ve Süvari Yüzbaşı Mühlman vardır.¹⁴¹

26 Martta Gelibolu'ya ulaşırlar ve karargahlarını kurarlar. 5. Ordu'nun o zaman beş tümeni vardır ve Boğazın Asya ve Avrupa kıyılarına dağılmışlardır. Tümenler, 9 -12 tabur kuvvetinde,. Taburların ise 800 - 1000 mevcudu vardır. İngilizler, büyük çıkartmayı yapıncaya kadar Türk Ordusu'na dört haftalık bir zaman

¹³⁸ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.75

¹³⁹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.76

¹⁴⁰ Fahrettin Altay Bey bu konu ile ilgili olarak: "Biraz zaman geçmişti ki Çanakkale Bölgesi, 5. Ordu yapılmış ve komutanlığına da Liman Von Sanders atanmıştı. Deniz Komutanlığı görevi de Alman Amiral Von Usedom'a verilmişti. Rütbesi büyük amiraldi. Birçok Alman deniz, kara, hava subayı da çeşitli birlik komutanlığı ve kurmaylıklarda görevlendirildiler. Bu suretle Çanakkale Boğazı'nı savunacak silahlı kuvvetlerimizin yüksek komutası da Almanlara verilmiş oluyordu." dyerek Alman subaylarının Çanakkale'nin savunmasında bu derece etkin görev almalarının aslında Türk komutanlar tarafından çok da memnuniyetle karşılanmadığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal, *Anafartalar Savaşları*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007, s.470

¹⁴¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.76

bırakırlar. Çünkü birliklerinin bir kısmını, geçici olarak Mısır ve Kıbrıs'a göndermişlerdir. Bu dört haftalık zaman, gerekli tedbirlerin alınmasına ve Albay Nicolai komutasındaki 3. Tümenin İstanbul'dan getirtilmesine yeter.¹⁴²

Sanders yarımada ya gelir gelmez daha önce Türk komutanlar tarafından düzenlenen savunma tertibatını değiştirir. Önceleri kuvvetlerin büyük kısmı Arıburnu ve Seddülbahir arasında düşmanın karaya çıkabileceği kumsallara yakın yerlere toplanmışken, Liman Paşa askerin donanma ateşi altında şavaşamayacağı düşünürük savunma tertibatlarını değiştirir. Eğer Sanders mevcut savunma tertibatını değiştirmese düşman birlikleri henüz karaya ayak basmadan kuvvetli Türk birlikleri tarafından yok edilecek ve uğradığı kayıplarda pek ağır olacaktı.¹⁴³

Sanders çıkartma ile ilgili tahminlerini şöyle anılarında şöyle anlatmıştır: “Şimdi esas mesele, düşman çıkarmasının nereye yapılacağı idi. Gruplanmalar, sahilin genişliği dolayısıyla, hafif kuvvetlerle olacaktı. Teknik bakımdan sahilin birçok yerine büyük kuvvetler çıkartmak mümkündü. Buraların hepsini önceden tutmak kabil değildi. Bu sebeple kuvvetlerin yerleştirileceği bölgelerde taktik sebepler aramak gerekiyordu.”¹⁴⁴ Sahilde çabuk ve kesin sonuç alınacak yerlerden biri de, Kabatepe'nin iki yanındaki sahil parçalarıydı. Kabatepe'den Marmara kıyısındaki Maydos kasabasına kadar hafif meyilli geniş bir düzlük uzanıyordu. Yassı bir tepe bu araziye ikiye ayırıyordu. Maydos'un iki yanındaki yüksekliklerden Boğaz bataryaları kolayca tehlikeye düşürülebilirdi. Kabatepe'nin kuzeyinde ise, dik yamaçları ile mahfuz ve mükemmel bir çıkarma yeri olan Arıburnu vardı. Düşman asıl hareketini Kabatepe üzerinden Maydos'a çevirdi mi, buraya giden alçak vadiyi ateş altında tutabilmek için Arıburnu'nu da işgal etmek zorundaydı.¹⁴⁵

Gelibolu Yarımadası'nda sahilin geniş olduğu doğrudur ,fakat İngilizler için en uygun çıkartma sahası Seddülbahir bölgesiydi, ayrıca Kabatepe civarına asker

¹⁴² SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.78.

¹⁴³ BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi...*, s.279

¹⁴⁴ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.79

¹⁴⁵ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.80

çıkartılacaktı,İngiliz kuvvetlerinin hem Kilitbahir’e karşı hem de Suvla Koyu’un etrafındaki arazi için yeterli gücü olmadığını Genral Hunter-Weston da ifade etmişti. Sahilin genişliğini düşünüp kıyı kesimini hafif kuvvetlerle tutmak buna da yedek kuvvetlerin azlığın sebep göstermek yanılttı.¹⁴⁶

Sanders Kabatepe-Maydos arasındaki araziyi zaptetmenin başarılı sonuç vereceği konusunda haklıydı. Sanders’in tahmin ettiği üzere Kabatepe İtilaf kuvvetlerinin hedeflerinden biriydi.Kabatepe-Maydos güzergahına sahip olabilmek için Conkbayırı ve Kocaçimentepe’ye hakim olmak şarttı.Bu tepelerden boğazdaki savunma noktaları görülebiliyordu ve buraların uzun menzilli toprakla dövülebilmesi mümkündü.

Sanders o tarihteki kuvvetlerin tertibatını şu şekilde anlatmıştır:

“Elimizdeki birlikler, bu üç tehlikeli bölgeye göre gruplandırılmıştı. 5. Tümen¹⁴⁷ ile 7. Tümen¹⁴⁸ Saros bölgesine yerleştirilmişti. 9. Tümen¹⁴⁹ ile yeni kurulan 19. Tümen Gelibolu yarımadasının güney kesimine ve 11. Tümen¹⁵⁰ ile yeni gelen 3. Tümen de¹⁵¹ Anadolu yakasındaki bölgeye yerleştirilmişti.Elimdeki beş tümenin 26 Mart’a kadar olan tertiplerini tamamen değiştirmek gerekmişti. Bu zamana kadar bunlar, başka bir esasa uyarak, eski zamandaki sahil koruma birlikleri gibi bütün sahil boyunca yayılmış bulunuyorlardı. Her ne kadar karaya çıkan düşman her tarafta bir miktar mukavemet görecekti ama, yedek kuvvet olmadığı için, çıkanların geri püskürtülmesini başaracak kuvvet bulunmayacaktı. Verdiğim emirle, tümenlerin kuvvetlerini toplu halde bulundurmalarını, sahilde sadece güvenliği sağlayacak kadar kuvvet bırakmalarını sağladım. Zira biricik başarı şansımızın, hafif kuvvetlerle inatçı bir direnmeye değil, her üç grubun hareketli savunmalarına bağlı olduğuna inanıyordum.”¹⁵²

¹⁴⁶ BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi...**s.292

¹⁴⁷ 5. Tümen Komutanı Yarbay Hasan Basri Bey.

¹⁴⁸ 7. Tümen Komutanı Albay Halil Bey.

¹⁴⁹ 9 Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey

¹⁵⁰ 11. Tümen Komutanı Albay Refet Bey’tir. Murat Duman **Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale Savaşları Hatıralar Ve Kahramanlar**, Ares Kitap Yayınları, İstanbul,2006s 66

¹⁵¹ 3. Tümen Komutanı Albay Nicholai

¹⁵² SANDERS, **Türkiye’de Beş Yıl**,s.81.

Sanders, Tüm sahile yayılan Türk birliklerinin çıkartma sırasında düşmana sadece kısa bir süre mukavemet göstereceğini düşünmüş ve yedek kuvvetleri bulunmadığı için bu kısa mukavemetin de başarı şansı olmadığına karar vermiştir. Fakat bu yeni savunma düzeniyle İtilaf Kuvvetleri her ne kadar Türk gözetçileri tarafından insanüstü bir direnmeyle oyalanmışlarsa da kıyı bölgelerinde tutunmalarını Sanders'in savunma tertibatına borçluydular. Eğer Türk komutanlarının Sanders'ten önce uygun gördükleri savunma düzeni olduğu gibi bırakılsaydı, düşman daha karaya ayak basmadan imha edilebilecek veya geri dönmeye zorlanacaktı. Hafifletilmiş gözetçi birlikleri ancak düşmanı iç kesimlere ilerlemekten alıkoymuştu.¹⁵³

Sanders göreve başladığı günden itibaren askere tatbikatlar yaptırmış uyuşup kalmalarına engel olmak istemiştir; bunu da hatırasında şöyle anlatmıştır:

“Sahilde gözetleme görevi ile uyuşmuş Türk birliklerini, durumun gereklerine uygun biçimde hareketli bir hale getirmek için yürüyüşler ve tatbikat yaptırmak, en faydalı bir iş oldu. Birliklerin talimlerini tertiplemek bile, belirli bir zamana ihtiyaç gösteriyordu. Çünkü düşman harp gemileri, her gördükleri yerde, birliklerimiz üzerine ateş açıyorlardı. Hatta tek başına giden bir yayanın veya süvarinin dahi üzerine ateş açıldığı oluyordu. Tehlikeli sahil kesimlerinde sahra tahkimatını bütün kuvvetimizle ve geceleri pekiştiriyorduk. Engel inşaatı için Türkiye'de hem malzeme, hem de alet ve edevat noksandı. O kadar ki, basılınca patlayan kara mayınları yerine torpido başlıklarını ve dikenli tel engeli olarak da bahçe ve tarla kenarlarındaki telleri kullanmak zorundaydık. Düşman gazeteleri daha sonra, İngiliz uçaklarının Türk birliklerinin sahildeki gruplaşmalarını yanlış olarak tesbit edip bildirdiklerini yazdılar. Bu haberler gerçeğe uygun değildi. Uçaklar gruplaşmaları doğru olarak tesbit edip bidirmişlerdi. Ama ne var ki, bizim bu tertipleri gece değiştirdiğimizi görememişlerdi.”¹⁵⁴

5. Ordu, gemilerin ateşi ile tahrip edilen Seddülbahir ve Kumkale'yi de Mart sonlarında Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan devraldı. Bu suretle Müstahkem Mevki Komutanlığı'nda sadece Çanakkale iç geçidinin güvenliğini

¹⁵³ BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi*, s.279

¹⁵⁴ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.82

*sağlama görevi kalıyordu. 24 Nisan'da Çanakkale'nin Anadolu yakasında 11. Tümen ile büyük bir manevra düzenledim. Burada esas mesele, düşmanın Küçük Beşike limanına yaptığı bir çıkarmayı önlemektir. Öğleden sonra geç vakit Gelibolu'ya döndüm.*¹⁵⁵

Göreve başladığı günden itibaren devamlı olarak birlikleri denetleyen Mareşal, her gittiği birlikte yeni sistemin incelikleri öğretmeye çalışıyor oynak savunma ve muhtemel karşı taarruz planları üzerinde birlik tatbikatları yaptırıyor ve savunma bölgelerindeki muharebe yeteneklerini artırmaya çalışıyordu. Savunma sisteminin tartışılması bir yana, bu çeşit uğraşlar ciddi yararlar sağlıyordu. Sanders, fikir ve kararlarını uygulamada direnen bir komutandı. İleri yaşına rağmen dinamik bir karaktere sahipti, birliklerle beraber bulunmaktan ve onları yoğurmaktan hoşlanıyordu. İşte, bu denetlemelerden birisi de 15. Kolordu bölgesinde tekrarlanmış ve çıkarmadan bir gün önce 24 nisan 1915'te 11. Tümene kıyılar istikametinde bir tatbikat yaptırılmıştı. Aynı günün akşamı Gelibolu'ya yorgun argın dönen Ordu komutanının 25 Nisan'da düşman amfibi hareketinin bağliıyacağına dair hiç bir bilgisi ve sezgisi yoktu.¹⁵⁶

Esat Paşa'nın anılarında anlattığı üzere Enver Paşa'nın cepheyi denetledikten sonra yazdığı 12-13 Nisan tarihli bir raporda olası bir düşman çıkarmasına karşı alınacak savunma tertibatı anlatılmıştır. Enver Paşa Gelibolu'da Sanders'in düzenlediği savunma tertibatını doğru bulmamış, çıkarmaya karşı askerimizin avcı siperlerinin sahilden sekiz yüz metre geride bulunmasını eleştirmiştir. Enver Paşa'ya göre askerin sahilden 800 metre geride bulunması sakıncalıdır, avcı hendekleri sahilden en fazla 500 metre geride olabilir. Askerimiz düşmanı sandallarından çıkmadan önce ateş altına alabilmeli bunun için de sahile yakın olmalıdır. Eğer savunmadaki birliklerimiz sahilden çok uzak olursa düşman tesirli bir ateşe tutulmadığı takdirde kolayca karaya çıkar ve avcı hendeklerine saklanır. Enver Paşa'nın dahi farketdiği bu gerçeği Sanders görememiştir.

¹⁵⁵ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.83

¹⁵⁶ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s.13

Sanders'in savunma stratejisi bu cephede görev yapan hemen hemen tüm Türk komutanlar tarafından eleştirilmiştir.Fahrettin Altay, Selahattin Adil, Şefik Aker anılarında hep bu konuyla ilgili atıflarda bulunmuşlardır.¹⁵⁷

Fahrettin Altay da anılarında Liman Von Sanders'in strateji kudretinin azlığı, çıkarma yerlerini yanlış tahmin etmesi, Esat Paşa komutasındaki 3. Kolordu'nun iç işlerine fazla müdahale etmesi nedeniyle yarımadanın savunulması konusunda hatalar meydana geldiğini yazmıştır.Fahrettin Altay, Enver Paşa'nın tertibata müdahale etmesi halinde bu kadar fazla Türk kanı akmayacağını savunmuştur.¹⁵⁸

Liman Von Sanders 25 Nisan'daki büyük çıkarma hareketi ile ilgili şunları yazmıştır:

*“25 Nisan sabahı saat 05:00'ten itibaren Gelibolu'daki ordu karargahına düşman çıkarmasının yapıldığı veya yapılacağı yolunda raporlar yağmaya başladı. 11.Tümen bölgesindeki Küçük ve Büyük Beşike limanları önünde, önemli sayıda harp ve nakliye gemisinin toplandığı ve çıkarmanın başlamak üzere olduğu bildiriliyordu. Biraz daha kuzey'de, Kumkale'de, 3. Tümen'in ileri sürülmüş birlikleri karaya çıkan Fransız piyadeleri ile muharebeye tutuşmuştu. Bu piyadeler, Fransız harp gemilerinin himayesinde karaya çıkmışlardı”.*¹⁵⁹

Sanders'in burada bazı olayların zamanını karıştırdığını görmekteyiz. Kumkale çıkarması geç kalmış olduğundan zaman bakımından farklıdır. Bununla beraber, diğer kısımlar o saatlerin olaylarını bütün gerçekliği ile ortaya koymaktadır. Çıkarma hareketinin belirgin bir şekilde oluşmuş, tehlikeli girişimler Kumkale de dahil olmak üzere, güney kesimlerinde cereyan ediyor demektir. Çıkarmalar tekrarlanıyordu, fakat Bolayır kesiminde henüz hiç bir şey yoktu. Ordu komutanının şu sıra Bolayır sırtlarına at sürmesi anlamsızdı.¹⁶⁰

¹⁵⁷ ATACANLI, **Atatürk ve Çanakkale'nin**. s.158-159

¹⁵⁸ Fahrettin Altay, On Yıl Savaş ve Sonrası Dilek Matbaası, İstanbul,1970,s. 84

¹⁵⁹ SANDERS, **Türkiye'de Beş Yıl**,s.83

¹⁶⁰ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**,V.nci Cilt, s.16

“Gelibolu yarımadasının güney ucunda, Morto Körfezinde —Sığındere'nin denize döküldüğü yer—, Seddülbahir'de ve Tekeburnu'nda İngiliz piyade birlikleri, 9. Tümenin öncüleri ile çarpışıyor ve buraları işgale çalışıyordu. Bu kesimde bütün sahil ve sahilin gerisi, büyük İngiliz harp gemilerinin korkunç top atışlarıyla taranıyordu. Kabatepe'de ve önemini evvelce belirttiğimiz Maydos ovasında ve Arıburnu'nda İngiliz harp ve nakliye gemilerinden karaya çıkarma başlamıştı. Sahilin önünde yarımay biçiminde tertiplenen İngiliz zırhlıları, bütün sahili ve gerisindeki araziye en büyük çaptaki toplarla dövüyordu.”¹⁶¹

“Kuzey'de Saros Körfezinde çok sayıda harp ve nakliye gemisi sahile yanaşıyordu ve buradan da fasılasız topçu atışı işitiliyordu. Bir çıkarma haberini her an beklememize rağmen, sabahın erken saatlerinde çıkarma haberini veren subayların solgun yüzlerinde bir şaşkınlık ve üzüntü okunuyordu. Bunun sebebi, çıkarmanın birçok yerde birden başarıya ulaşmasıydı. Bendeki ilk intiba, tedbirlerimizde bir değişiklik yapmaya lüzum olmadığı yolundaydı. Düşmanın seçtiği çıkarma yerleri, bizim önceden tahmin ettiğimiz yerlerdi. Bu, memnuniyet verici bir husustu. Düşmanın çıkarma kuvvetleri, bizim çıkarma yeri olarak öngördüğümüz yerlere çıkmışlardı. Bütün bu yerlere büyük kuvvetlerin çıkarılması bahis konusu olamazdı. Şu halde asıl çıkarma yerleri neresiydi? Bunun için hemen bir şey söylenemezdi. Olaylar, bunu ortaya koyacaktı.

Gelibolu'da bulunan 7. Tümene derhal silahbaşı ederek Bolayır istikametinde yürüyüşe geçmesi emrini verdikten sonra, Alman yaverimle birlikte atla Bolayır'a geçtim. Üzerinde tek bir ağaç ve fundalık olmayan Bolayır'ın dar sırtları, Saros Körfezinin üst kısmını bütün açıklığı ile önümüze seriyordu. Gözümüzün önünde bir kısmı harp gemisi, diğerleri nakliye gemisi olmak üzere 20 kadar büyük gemi vardı. Körfezin içinde gemilerin bir kısmı duruyor, bir kısmı hareket ediyordu. Harp gemilerinin geniş bordolarından fasılasız duman fışkırıyor, bütün sahillere ve tepelere mermiler, şarapneller düşüyordu. Asla unutulamayacak bir tabloydu bu..”¹⁶²

¹⁶¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.83.

¹⁶² SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.84.

Sabahın erken saatlerinde oluşan ve hızla gelişen bu hareketler karşısında Yarımada'nın güneyi'nin hemen kontrol altına alınması gerekliydi. Buradaki emir ve komuta dağınıktı, geniş kıyılar şeridine yayılan 9. Tümen bölgesine ayrı yerlerden çıkarmalar yapılyordu. 19. Tümen derinlik arazide toplu ve Sanders'in emrine bağılydı. Tehlikenin fiilen belirdiğı bu bölgedeki durumu yakından görmek, 19.Tümen'in hareket biçimini saptamak ve gerekirse bundan sonraki hareketla gelişmesini bu bölgeden izleyerek savunmanın nasıl yapılabileceğini kararlaştırmak yerine Sanders 25 Nisan sabahı yanına sadece Alman yaveri Binbaşı Pirke'yi almak suretiyle karargahından ayrılyp Bolayır sırtlarına gitmişti.

Giderken 7. Tümen Komutanı'na derhal harekete hazır olmasını bildirmiş ve yolda rastladığı bazı birliklerin Bolayır sırtlarına yanaşmalarını emretmişti. Komutan, karargahından uzakta bulunduğı sürece, cephenin tek sorumlu sevk ve idare makamı nasıl çalışacak, büyük kararlar nasıl alınacak ve başkomutanlıkla stratejik ölçüdeki temaslar ne şekilde yürütülecekti? En önemlisi, henüz Bolayır kesiminde fiil bir durum var olmadığına göre, 5. Ordu komutanı Bolayır sırtlarında ne yapacaktı?¹⁶³ Sanders'in İstanbul'daki başkomutanlığa aynı gün saat 07.30'da gönderdiği ilk raporda düşmanın beş grup halinde harekete geçtiğı, Arıburnu ve Seddülbahir'e çıkarmanın başladığı, Edirne'deki 4. Tümen'in acilen Gelibolu'ya gönderilmesi gerektiğı bildiriliyordu.¹⁶⁴

Sanders o günkü durumla ilgili sözlerini şöyle sürdürür:

“Gemilerden kayıklara asker yüklendiğı veya karaya asker çıkarıldığı, hiç bir yerde görülmüyordu. Anlıyordum ki, buraya gelmekte gecikmişiz. Biraz sonra III. Kolordu Komutanı Esat Paşa yanımıza geldi ve çıkarma hakkında bazı haberler getirdi. Buna göre, Yarımadanın güney ucundaki 9. Tümen'e karşı yapılan çıkarma, bu tümen tarafından geri püskürtülmüştü. Fakat düşman, inatla yeni birlikler getirmeye devam ediyordu. Kabatepe'de durum iyi idi. Şimdiye kadar düşman bu tepeyi işgal edememişti. Arıburnu'nda hemen sahile bitişik olan dik yamaçlar İngi-

¹⁶³Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,V.nci Cilt,s.15

¹⁶⁴ DUMAN, Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale..s. 67

lizlerin elindeydi. Fakat 19. Tümen, bu sırtlara doğru yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. Anadolu kıyısından henüz bir haber alınmış değildi.”¹⁶⁵

Sanders'in belirtmediği şey, 19. Tümen'in ordunun genel ihtiyatı olması ve harekate geçmesi için kendisinin hiçbir emir vermemiş olmasıdır. 19.Tümen Komutanı Mustafa Kemal her türlü sorumluluğu korkusuz üzerine alması güney bölgesini çok tehlikeli bir durumdan kurtarmıştır. Eğer Mustafa Kemal üst komutanlık emirlerini bekleme alışkanlığında olan bir komutan olsaydı Tümen'in hareketi da Ordu komutanının o günkü ataletine kurban olurdu. Mustafa Kemal 19. Tümen'in hepsini birden ileriye sürmeyip sadece 57. Alayı kullanması da¹⁶⁶, Mareşal Liman Von Sanders'in görevi başından ayrılarak kendi ihtiyatına emir vermeyişi yüzünden olmuş, Bolayır kaygısının zincirleme ters etkileri burada da görülmüştür. Arıburnu çıkarmasını henüz başlangıç evresinde kökünden temizlemek niyetinde olan 19. Tümen'in toplu müdahalesi yapılamamış ve Sanders düşmanlara fırsat kazandırmıştır.¹⁶⁷

İngiliz- Fransız kuvveti ilk başlarda 80000 kişi kadar olup, bu gücün 20.000 mevcudu Fransızlardan oluşuyordu.İlk önce Kumkale'ye çıkarılan Fransız birlikleri daha 2 gün sonra Seddülbahir bölgesine getirilirler. Bu sırada Türk kuvvetlerinin mevcudu 50.000 civarında olup üçte ikisi düşmanın hiç çıkamadığı Saros Körfezi ve sadece gösteriş çıkartması yapılan Anadolu kıyısı gibi asıl çıkartma yerlerinin dışındaki bir bölgelerde bulunuyordu. Çıkartmanın ilk iki günü taarruzlara karşı koymak 9. ve 19. Tümenlere düşmüştü. 19 Tümen aslında 5. Ordu'nun ihtiyat

¹⁶⁵ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*,s.85.

¹⁶⁶ Mustafa Kemal, bugünü Arıburnu Muharebeleri Raporu adlı eserinde şöyle anlatmıştır:“Conk Bayırı'na çıktığım zaman geride istirahat verdiğim kıtamdan düşman bana daha çok yakındı. Bu sırada 261 rakımlı tepede bulunan gözetleme erlerinin dağınık bir şekilde kaçtığını gördüm. Niçin kaçıyorsunuz diye sordum. Efendim, düşman var dediler. Nerede dedim, Erler 261 rakımlı tepeyi gösteriyorlardı. Gerçekten de düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye doğru ilerliyordu”. Mustafa Kemal kaçan erlere “Düşmandan kaçılmaz!” der. “Cephanemiz kalmadı” cevabını alan Mustafa Kemal “Cephanemiz yoksa süngünüz var” der ve sonra da bağırarak “süngü tak” emrini verdi. Erler yatınca düşman askerleri de yere yatıp siper almışlardı. İşte kazanılan an bu andı. Gerçekten de büyük bir hızla birlikler yardıma yetişmiş, böylece düşmanın daha fazla ilerlemesinin önüne geçilmişti. Mustafa Kemal Conk Bayırı'na yetişen 57. Alayı derhal taarruza geçirdi. Ve bu arada kendisine bağlı diğer birlikler de taarruza katılmışlardı. Arıburnu'nda çetin bir savaş başlamış ve gece de devam etmişti. Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XVI. Seri Sa.8 Ankara,1968. s.22

¹⁶⁷ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**,V.nci Cilt, s.20

kuvvetiydi muharebelerde savaşmak için bir emir almamıştı. Bu tümenin komutanı Mustafa Kemal, eğer kendi inisiyatifiyle birliğini savaşa sokmasaydı Çanakkale belki o gün düşecekti.¹⁶⁸Düşmanın Arıburnu Bölgesi'nde ilk savunmayı yarıp ilerleme fırsatı bulması üzerine Yarbay Mustafa Kemal, irtibat kuramadığı Sanders'e haber bile vermeden birliklerini bu bölgeye sevk etmişti.¹⁶⁹

Sanders Esat Paşa'nın yanına gelmesi ve sonrasında gelişen olayları şöyle özetlemiştir:

*“Esat Paşa'ya derhal bir gemi ile Maydos'a gitmesini ve güneyde komutayı ele almasını emrettim. Ben geçici olarak Bolayır'da kalacaktım¹⁷⁰. Burada yarımada'nın açık tutulması çok önemliydi. Anadolu yakasındaki birlikleri, Albay Weber'in güven verici ellerine terketmiştim. Sekiz buçuk ay sürecek olan ve iki taraftan 750 bin insanın katıldığı Çanakkale muharebeleri, Gelibolu Yarımadasında işte böylece başlamış bulunuyordu. Düşmanın hazırlığını takdirle karşılamak gerekirdi. Kusurları, planlarını eski keşiflere göre yapmış olmaları ve Türk birliklerinin şiddetli karşı koymasını önceden hesaplayamamalarıydı. Bu sebeple ilk günlerde şiddetli bir darbe ile başarı elde edilememiş ve aslında büyük olan bu hareket, kısa süreli ve kesin sonuçlu bir hareket olmaktan çıkmıştı. Tahminimize göre düşman, başlangıçta 80 - 90 bin mevcutlu bir çıkarma kuvveti hazırlamıştı. Bu sırada 5. Ordu'nun ise ancak 50 bin mevcudu vardı ve bunun bir kısmı da asil çıkarma yerlerinde ihtiyat tedbirleri için ayrılmıştı ”.*¹⁷¹

“25 Nisan günü Saros'ta nakliye gemilerinden içi erlerle dolu sandallar indirildi. Bunlar sahile yanaşmaya çalıştılar, fakat sahilden açılan ateş karşısında geriye döndüler. Bu, bir çıkarma gösterisiydi. Öte yandan, nakliye gemilerinde fazla insan olmadığı bordalarının su üstünde kalan kısmının yüksekliğinden anlaşılıyordu. Gemilerin güverteleri sık ağaçlarla kapatılmıştı. Ve bu yüzden içerde

¹⁶⁸ BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi...*, s.288-289

¹⁶⁹ DUMAN, *Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale...* s.68

¹⁷⁰ Gelibolu'nun güneyi cayır cayır yanıyor, Arıburnu'nda 5 tabur 16 tabura, Seddülbahir'de 6 tabur nerdeyse 20 tabura karşı savaşırken, Sanders'in tuhaf stratejisi nedeniyle Bolayır'da 18 taburumuz, Anadalo yakasında 27 taburumuz gösteriş hareketini seyrediyordu. Şemsettin Çamoğlu, **Çanakkale Boğazı**...s.130

¹⁷¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.85.

birlikler bulunup bulunmadığı görülemiyordu. Harp gemilerinin atışları fasılasız devam ediyordu. Gelibolu'dan gelen haberlere göre, Beşige Liman'ında, karaya çıkan düşman geri püskürtülmüştü. Burada da bir gösteri yapılmış olması muhtemeldi. Biraz sonra Esat Paşa'nın Maydos'tan telgrafla bildirdiğine göre, güneydeki Seddülbahir, Hisarlık ve Morto Limanı'na takviye gönderilmesine ihtiyaç vardı. Düşman, bu kesimde yerleşmişti ve gittikçe kuvvetleniyordu. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey, kendi ihtiyatlarını ileri almış ve onları da cepheye sokmuştu.

Düşmanın Saros Körfezi'nde gösteri yaptığı yolundaki kanaatim gittikçe daha kuvvetlendiğinden, Bolayır'ın güney-batısındaki yol kavşağında tuttuğum 7. Tümen'in iki taburunu aynı akşam vapurla Gelibolu'ya göndermeye karar verdim. Bu kuvvetlerin geceleyin Maydos'ta Esat Paşa'nın komutasına gireceklerini biliyordum. Aynı zamanda Saros Körfezi'nin doğu kenarında hazır bekleyen 5. Tümen'e, üç taburunu derhal Şarköy'e göndermesini emrettim.

Bunlar da geceleyin Şarköy'den Maydos'a sevkedileceklerdi. Bu sevkıyatı gece yapmaya mecburduk. Zira düşman denizaltıları Boğaz'a ve Marmara'ya girmişti. Öyle ki, 25 Nisan öğleden önce Bolayır hizalarında bize geriden ateş açmışlardı. Düşmanın Saros Körfezine çıkarma teşebbüsüne karşı, kendimizi yeteri kadar kuvvetli hissediyordum. Akşam geç vakit gelen haberlerde, düşmanın Kabatepe'ye yaptığı bütün çıkarma teşebbüslerinin püskürtüldüğü bildiriliyordu. Arıburnu'na çıkıp Kocatepe'de ilerleyen Avustralyalı ve Yeni Zelandalı birlikler ise 19. Tümen tarafından püskürtülmüşler ve sahil tepeleri üzerinde kalmışlardı.”¹⁷²

5.Ordu'nun 25 Nisan günü yapabildiği işler başkomutanlığa adeta saat başı denilecek kadar sık şifre raporlar göndermek, anca akşam üstü 7. Tümen'in 20. Alayı'ndan bir piyade taburu ile bir topçu taburunu güneye hareket ettirmek ,ve 5. Tümen'den üç taburluk bir kuvvetin Şarköy iskelesine yanaştırılmasını emretmektir. 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın yardım istemesine istinaden geç saatlerde Anadolu yakasındaki 15. Kolordu Komutanına :“Eğer bölgenizde ciddi bir çıkarma yoksa ve elinizde verebileceğiniz bir birliğiniz varsa” vb... gibi kesinlik ifade etmeyen bir emir

¹⁷² SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.87.

vererek yarımada güneyinde bir miktar takviye kuvveti göndermesini istemiş, 15. Kolordu'nun takdirine bırakılan bu husus ciddi bir karışıklık yaratmıştır.

5. Tümen'in Şarköy'e yanaştırılan taburları 26 Nisan'a kadar burada kalmış, Anadolu yakasından istenen takviye kuvvetleri savsaklanmış ve 3. Kolordu komutanının Eceabat'tan mütemadiyen tekrarladığı ısrarlı isteklerine rağmen yarımada güneyindeki Türk kuvvetleri kendi başlarına terk edilmiş olarak günün en talihsiz koşulları içerisinde muharebe etmişlerdir.¹⁷³

Saat akşamın 17:30'unu gösterdiğinde Sanders'in bu saate kadar yaptığı iş, Saros körfezini seyretmek ve başkomutanlığa üst üste dört rapor vermektir. 3. Kolordu Komutanı, saat 14:00'ten sonra Eceabat'tan güney kesiminin zor durumunu bildirmiş, 7. Tümen'den en az takviyeli bir piyade alayının yetiştirilmesini ve mümkün ise 15. Kolordu'nun serbest kuvvetlerinden yardım yapılmasını istemişti. Bu isteğe ancak saat 17:40'ta cevap verildi. 7. Tümen'den takviye kuvveti gönderilecek ve kolordunun yardımı da sağlanacaktı. Önce 7. Tümen'e emir verildi. 20. Alaydan bir tabur ve bir topçu taburu derhal Eceabat'a gönderilmek üzere hazırlandı. Oysa, 3. Kolordu en az bir alay istemişti.

Fakat, hala Saros endişesinden kurtulamayan Sanders, bu kesimdeki kuvvetleri yerinden oynatamıyordu. General Hamilton, Sanders'i şaşırtmak istiyordu ve bunu başarmıştı. 15. Kolordu'ya verilen "Eğer bölgenizde ciddi bir çıkarma yoksa ve elinizde verebileceğiniz bir birlik varsa bir alayın Esat Paşa'ya yardım için Maydos'a gönderilmesini rica etme şeklindeki emir çok yersizdi. Beşige'deki gösteriş hareketlerinin öğle saatlerinden itibaren ortadan kalktığını Sanders de biliyordu. Bu sırada emir sürekli tekrarlanmasına rağmen 15. Kolordu Komutanı Weber hiç bir harekette bulunmadı. Sanders 25/26 nisan gecesini üçüncü kez 15. Kolordu'ya 3. Tümen'den bir piyade alayını Esat Paşa'nın emrine girmek üzere Maydos'a göndermelerini emretti.

¹⁷³ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. cilt, s.21

Bizzat Ordu komutanının emriyle tekrarlanan bu emirlere cevap verilmiyordu. Bu sırada Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı da 15. Kolordu'yu aramış ve 3. Kolordu'ya bir piyade alayı gönderilip gönderilemeyeceğini sormuştu. Fakat 15.Kolordu Komutanı hiçbir emir almamış gibi Ordu Komutanına başvurdu ve şu raporu gönderdi:

“Müstahkem Mevki Komutanlığı bizden Esat Paşa'ya bir piyade alayı verilip verilemeyeceğini soruyor. Burada, Kumkale'de düşman karaya asker çıkarıyor ve birçok taşıt gemisi vardır. Ayrıca, Bozcaada'nın önünde 7-8 taşıt gemisi bulunuyor. Bununla beraber, eğer zor durumda ise, bu gün Esat Paşa'ya 64. Alayı vereceğim.” 64. Alay 24 km. kadar yürüyüş yaptıktan sonra Çanakkale'ye ulaşabilir. Şimdi size arz eğitim bu bilgileri Esat Paşa'ya da bildireceğim.”

15. Kolordu komutanı küçük gösteriş hareketlerine aldanmış, emirlere cevap vermiyordu. Weber'in gönderileceğini söylediği 64. Piyade Alayı'nın, donanımı eksik ve eğitimi çok zayıftı. En kritik anda yarımada güneyinin takviyesi için bu birlik seçilmiş, ordu emri şeklen yerine getirilir gibi gösterilirken, 3.Kolordu'nun bunalımlı durumunu adeta anlamazlıktan gelen bir davranışta bulunulmuştu.Sanders, emirlerini şiddetle tekrarlarken 3. Kolordu'dan bir tümenin bile merkeze alınabileceğini söylüyordu. Güneyde 19. ve 9. Tümenler kahramanca harp etmişlerdi.19. Tümen bir dereceye kadar rahattı, Arıburnu'nda düşman dar bir kıyıya hapsedilmişti. Fakat burası önemli bir mevkiydi çünkü düşman burayı ele geçirirse Boğaz'ı kısa yoldan ele geçirir, Seddülbahir'deki güçleriyle birleşebilirdi.

O yüzden buranın tamamen temizlenmesi şarttı¹⁷⁴ Yine ilerleyen saatlerde Ordu Komutanlığı'na güneyden birkaç rapor daha gelmişti. 3.Kolordu ile haberleşmenin kesildiği, 27. Alay'ın Kocaçimen bölgesinde muharebeye girdiği, diğer alayların Teke Koyu ve Eski Hisarlık'tan karaya çıkan düşmanla savaşmakta olduğu, Zığındere'ye kadar kıyının zayıf şekilde tutulduğu, buralarda düşman girişimine karşı ihtiyatları olmadığı bildiriliyordu. 9.Tümen'in bu raporlarında 26. Alay'ın subay kaybının ağır olduğu ve yarın sabaha kadar buraya takviye kuvvet gönderilmesinin şart olduğu ifade ediliyordu.

¹⁷⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,V.nci Cilt,s.26

19.Tümen'in saat 20:00de gönderdiği rapor biraz daha ferahlık verir cinstendi. Sağ kanatta 57.Alay, sol kanatta 77¹⁷⁵. ve 27. Alay'lar olmak üzere tüm cepheden Arıburnu üzerine taarruz edildiği, sağ kanattaki 57.Alay'ın 72.Alayla desteklenerek taarruzların geliştirildiği bildiriliyordu. 9.Tümen 2 alaylı kalmış, kıyı bölgelerindeki muharebe ciddi bunalıma girmişti. Merkez kesimi için takviye yapılmamıştı ve Sanders hala Saros Grubu'na dokunmayıp 15.Kolordu'dan yeni takviye istiyordu. Ayrıca Başkomutanlığa başvurup, 16.Tümen'den bir piyade alayı ile bir dağ topçu taburunun deniz yoluyla Eceabat'a gönderilmesini istemiştir.

Fakat Başkomutanlık bu isteklere ancak 26 Nisan'da cevap verdi.16.Tümen'in ordu emrine verildiği, bu tümenin 5. Tümen'le birleştirilip adının 16. Kolordu olmasına, ve başına 12. Kolordu Komutanı Albay Ahmet Feyzi'nin atanmasına karar verdiği bildirildi. Müttefik çıkarması 25 Nisan sabahı saat : 05.00'te şiddetli bir donanma ateşi desteğiyle başladı. Sabahın bu erken saatinde, birbirinden uzak beş yerden gök gürültülerini andıran top sesleri geliyordu. Gelibolu'daki gözetleme yerine giden Ordu Komutanı Liman Von Sanders, asker dolu on beş nakliye gemisinin Saros Körfezine yanaştığını, harp gemilerinin de kıyıları ateş altına aldıklarını gördü. Bu durum karşısında tahmininde yanılmadığı, düşmanın beklediği gibi Saros Körfezi kıyılarına çıkarma yapmak üzere olduğu kanaatine vardı..¹⁷⁶

Düşmanın bugün karaya çıkıp yerleşmesinin nedeni; asıl hareket bölgesine kuvvet yığmayan ve çıkarmaya rağmen askeri gerekli yerlere sevkedemeyen Sanders'tir.¹⁷⁷Ama belki de Sanders'ten önce suçlanması gerekenler vardır. Çanakkale'nin savunulması sırasındaki yanlışlar; bilmediği tanımadığı insanlar ve şartlar altında iş görmeye çalışan bir Alman Generaline mi aitti, yoksa kendi nefislerine güvenleri kalmadığı için kutsal vatan toprağını ve ordusunu bir yabancıya ellerine bırakan Osmanlı Nazırlarına mı aitti?

¹⁷⁵ 77. Alay Komutanı Saip Beydir. Mustafa Kemal Arıburnu Muharebeleri Raporu. Ulug Igdemir s.23

¹⁷⁶ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,V.nci Cilt,s.28

¹⁷⁷ ÇAMOĞLU, Çanakkale Boğazı...s.134

Sanders 26 Nisan tarihinde Enver Paşa'ya bölgedeki gelişmeler ışığında, savunma düzeninin değiştirilmesi hakkında görüş soran bir telgraf çekmiştir. Limni ve diğer adalara İngiliz ve Fransızların çok sayıda birlik sevkettiğine dair bilgiler aldıklarını ve bunun büyük bir çıkarmaya işaret ettiğini yarımada da böyle büyük bir çıkarmaya karşı tümenlerimizin toplu halde bulunması gerektiğini ifade eder. Anadolu ve Avrupa sahillerimiz için yeni savunma tertibatı oluşturulması için önerilerde bulunur. Sanders bu telgrafla bir anlamda kendi savunma tertibatının yanlış olduğunu daha 26 Nisan günü itiraf etmiştir.

Enver Paşa'nın bu telgrafa cevabı düşmanın yarımada ya çıkıp yerleşmesinden sonra, gemi ateşi himayesinde bulunurken yarımada dan atılmalarının oldukça güç olacağı, bu yüzden daha önce de ifade ettiği üzere sahildeki kuvvetlerimizin güçlendirilmesi fikrini destekleyeceğini şeklindedir. Enver Paşa'nın bu konudaki son sözü “ *Bu hususat benim mütalaatımdan ibaret olup, Ordu'nun ittihaz edeceği (alacağı) tertibat bittabi Zat-ı Samilerine (yüksek kişiliklerine aittir.*” şeklinde olup, tüm karar ve sorumluluğu Sanders'e bırakmıştır. Alman çıkarları uğruna savaşı uzatmak için yanlış bir savunma stratejisi uygulamak ve boş yere Türk kanı akıtmakla suçlanan Sanders'in Çanakkale'de stratejik ve taktik hatalar işlediği doğrudur.

Ancak bunu bilinçli yaptığına dair bir de il şu güne kadar ortaya konulamamıştır. Bu durumda Çanakkale'de askeri değerden yoksun emirler vermek suretiyle Türk askerinin kırılmasında konusunda sorumluluk Sanders kadar Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya aittir. Mustafa Kemal Paşa'nın da anılarında savunma stratejisi konusunda Sanders'i eleştirdiği görülmektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa Sanders'den hep saygıyla bahsetmiş, ve herhangi bir kötü niyet imasında bulunmamıştır, bunu da unutmayalım.¹⁷⁸

¹⁷⁸ ATACANLI ,Atatürk Ve Çanakkale'nin..s.161-162

2.7- Ian Hamilton . 25 Nisan Taarruzunu Anlatıyor

25 Nisan 1915 günü General Hamilton, yanında Amiral de Robeck olduğu halde Queen Elisabeth gemisinden savaşı seyretmektedir. Bugünü şöyle anlatır:

“Bizim Kraliçemiz “Queen Elizabeth” zırhlısı, harp makyajını yaptı ve sabaha karşı göğü ve ufukları saran soğuk dumanlı bir havada harekete hazırlandı. Saat sabahın dördü henüz... Saat 04:15’te artık sükun içinde bir hanımefendi değil, savaşa hazır bir erkek. Emirler heyecanla icra edildi; su geçmez bölümler, kaportalar kapatıldı ve her yer deniz tertibi hazırlanıp, gerekli olmayan eşyalar, zırh gövde altındaki ambarlara istif edildi. Tam bir İngiliz gibi, harp gemimiz savaşa başlamak üzere tedbirlerini tamamladı ve günlük işlerini dahi gördü. Şimdi ben de hazırım.

Bu benim için muammalı bir başlangıç ise, Amiral de Robeck için de durum aynı. Deniz savaşında, filo, Amiralin emrinde, bir yüzbaşının komuta ettiği askeri bir müfreze gibi, bir ünitedir. Amiral görür, icra edilmek üzere emir verir ve bütün filo harekete geçer; biz karacılarda hal böyle değildir. Kara ordusunda, her komutan verilen genel emri kendi durumuna göre ifa eder, fakat her yüzbaşı kendi kıtasını yürütür, ateşe atılır. Bahriyede topçu, doldurucu, cephaneci, ateşleyicinin, hedef seçme v.s. Sadece top donanımında bir arıza olursa bunu tamire çalışır ve başarırsa aynı göreve devam eder. Halbuki hedefe tevcih, hedef üzerinde tashihat ve atış emri, hep atış idare kulesinden yürütülür. Kara topçusunun farkı buradadır işte. Fakat donanma bugün kara ordusu gibi görev yapmak zorunda; gemilerin her biri kendi inisiyatifine bırakıldı, sadece telsizle emir verilebilir. Amiral de Robeck’le beraber, benim bulunacağım yer, “Queen Elizabeth”in köprüüstü. Danışma karargahım ise 6 inçlik top bataryası içindeki çelik kulede mevki aldılar. Böylece, tek gemi halinde seyrettik ve saat 04.30 civarında Seddülbahir açıklarına ulaştık. Her yer sesiz ve kül rengi. Buradan Kabatepe yönüne rota verdik ve ayrı yolda, Türkler Helles Burnu tabyalarından ağır top ateşine başladılar. Halen Kaba Tepe açıklarındayız.

Sivri bir tepenin ardından gün ağarıyor; deniz cam gibi pürüzsüz; güneyden çıkartma, tam yüklenerek başladı; şarapneller deniz üzerinde infilak ediyor, parçaları suya çarpıyor. Biz bu hengamenin içindeyiz şimdi. Makineli tüfekler, dişlerini göstererek mermi yağdırıyor ve mermiler üzerimizden aşıyor. Küçük silahların gürültüsü, saat 05:35 civarında azaldı ve 4000 kişilik bir birliğin karaya çıktığını öğrendik. Filikalar dolusu erlerin sahile yol aldığını gördük; karaya ulaşanlar, sahil boyunca mevzilenmeye çalışıyorlar, diğer gruplar toprağı kazıyor, onları çalılıklarla örtüyor. Dürbünle baktığımız halde, bir arıdan büyük görünmüyorlar. Askerler Sarı Bayır'a ulaşmaya çalışırken, para uğruna, ya da zorla ileri atılmıyorlar. Birlikler dalgalar halinde ilerliyor ve kaybolan izler ardından yeni dalgalar beliriyor. Birden mevzilenip yere tam siper olduklarından onları kaybediyoruz. Bravo, gemilerdeki her er, karaya çıkmış arkadaşlarının yanında olmayı diliyor.¹⁷⁹

Artık her cepheden savaş başladı. Amiral, bombardmanın en fazla teksifi gereken bölgeler için, benimle olmaktan geniş bir istek gösteriyor. Bu nedenle, güneye doğru rota değiştirdik ve ardından Helles Burnu sahillerine döndük. Kerte Köyü karşısında bir başka büyük an yaşanıyor. Çok başarılı bir çıkartma yaptık, eminim ve bu bir gerçek. Bu kelimeyi kendime defalarca tekrar ediyorum, "Gerçek!", "Gerçek!", "Gerçek!" Emin olmak için gemici dürbünüyle askerlerimizi izliyorum. Bazen insanın inanmayası gelir; bir harp gemisinde rüyada gibiyim. İnsanın kağıt üzerinde şekil bulmuş olan düşüncelerinin, bir dürbün merceği içinde, çarpışan askerler halinde hareket edişini görmesi, şaşırtıcı oluyor. Plymouth ve K.O.S. Taburları, kayalıkları kayıp vermeden tırmandılar ve verilen işarete göre, bir mukavemetle karşılaşmadıkları anlaşıldı. Türkler ortadan kayboldular; görünüşte bir tehlike veya şiddet hareketi mevcut değil. Yalnız birliklerimiz kumsal arazide zigzag hareketlerle ilerlemeye çalışıyor ve cephe sandıkları ile su dolu parlak gaz tenekelerini taşıma savaşı veriyorlardı. Dürbünle baktığımda ,birliklerimizden bir grup, kayalıkların dibinde gayet rahat, sakin oturuyor, belki de sigara içiyorlardı. Bu durum silahlarımız için muazzam bir sonuç, fakat Türklerin bir sürpriz yapıp

¹⁷⁹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.91-92.

manzarayı bozmayacaklarını umarım. Mısır gazetelerinin yayınlarına, İstanbul casuslarının gayretlerine rağmen, taktik darbemizi onlara kendi topraklarında indirdik ve düşmanımızın kumandanını şaşırttık. Kaba Tepe ve Sağır Dere sahillerini kaplıyan Y Plajı sahasında Türklerden ses seda yok! Avustralyalılar, Türk Ordusunu Maltepe'den tamamen silkip atarlarsa, Gelibolu Yarımadası kazanılmış olacak. Eğer Y Plajı sahasında üstünlük sağlanırsa, düşman muhtemelen Gelibolu Yarımadası'na parmak kısmında iş göremez hale gelecek. K.O.S. ve Plymouth Taburları Y Plajı bölgesinde, halen güneyde çarpışan Türklerin çekilme hattına erişmelidirler.

Seyrettiğimiz Tekke Burnu'nun batısı, planlarımıza X Plajı diye işaretlenmişti. Biz, o plaj yönünde yol alırken, Y Plajına çıkan küçük birlikler Kraliyet Deniz Tümeni tarafından desteklenmişler ve muhtemelen o birlikler Bolayır Yaylası yönünde ilerliyorlardı. General Braithwaite bu konuda maniler söylüyordu. Y Plajı planı üzerinde tek başıma çok durmuştum ve fikirlerim benim eserimdi. En büyük baskıyı bu bölgedeki hareket yapacak, ve büyük değer taşıyacaktı. Fakat, Kaba Tepe ile Seddülbahr'deki genel çarpışmalar, daha aşikar şekilde gelişmedikçe, el altında tuttuğum yedek kuvvetlerimi karaya çıkartmayacağım. Tekke Burnu batısındaki X Plajına birlikler ilk anda az bir kayıpla çıktılar. Bu bölgenin güneyinde şiddetli çarpışmalar cereyan ediyor. Mamafih taze kuvvetler pek yakında karaya çıkacak. Durum, şu ana kadar iyi. Tekke Burnu doğusundaki W Plajı sahasına yaklaştık ve bir diğer çıkış hareketi icra edildi, fakat son derece kanlı ve zalimcesine. Sahilde yatan ölüleri görüyoruz. Lancashire Tümeni erleri plajda tutundularsa da, birliklerin arazide ilerlediklerini henüz göremiyoruz.¹⁸⁰

Saat 06:45 sularında çarpışmalar devam ediyor. Birliklerimiz Seddülbahir'de tutundular. Bu sırada gün ısıyor, güneşin ışınları gözlerimize doluyor, toprak hafif bir pusla kaplanıyordu. "River Clyde" şilebi, fedailerden kurulu bir birlikle dolu, baştan kara ediyor ve oradan en iyi askerlerimizin Türklere galip gelişini seyrediyoruz. Bir süre sonra, gerçek bizi şaşırttı. Fedai birliği baskına uğramıştı. Dürbünlerimizle tüfek mermilerini fırtınalı bir yağmur gibi "River Clyde"i hedef aldığını ve sahil boyunca mevzilenmiş Türklerin, gemiye yaylım ateş açtıklarını

¹⁸⁰ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.93-94.

gördük. Aynı zamanda cesur erlerden bir kısmı, bir işkence denizi halini alan sulara, boyunlarına kadar gömülü, karaya ulaşmaya çalışıyorlardı. Bu erler, “River Clyde”in iskele başomuzluğuna yanaştırılmış bir dubadan denize atlıyor ve cehennemi sahayı kaderlerince bazen aşabiliyorlardı.

Plajın ortasındaki kısımda küçük kum tepelikleri ortasına mevzilenmiş bir düzine asker vardı. Onlar hareket etmeden, cesaretle yayılıp, ateş hattı altında kaldılar. Güven içindeki “Queen Elizabeth” zırhlısından bu kahraman ruhlu askerleri seyrederken, içim nefretle doldu. Komodor Roger Keyes daha fazla tahammül edemeyeceğini söyledi. Komutanların çoğu bu faciayı emin bir bölgeden izliyorlardı. Doğrudur.. Ben, ölümle burun buruna yapılan bu işleri zamanında tamamlamıştım. Şimdi sıra gençlerindi. Fakat insan bir harp gemisinden bakınca, daima çerçevedeki resmin dışında kalır. Gerçek çok zalimdir, son derece soğukkanlıdır ve arenadaki gladyatörleri zevke seyretmeye benzer. Sahilde, bir metre su derinliğinde sereyan eden “River Clyde” erlerin faciasına seyirci kalınamazdı. Herkes aynı karara vardı “Queen Elizabeth” 6 inçlik toplarıyla ağır bir bombardımana başladı.

Plajı yarı daire halinde çevreleyen köy ve yüksekteki düzlük toz dumana karıştı. Düşman, anlaşılan yer altına ve çok derine mevzilenmişti. Bir ara “River Clyde” kendilerine en fazla zarar veren bombardımanın Seddülbahir ve çevresindeki kaleden geldiğini işaretle bildirdi. Türkler nefes almadan aralıksız ateş açarken, hedefi bulmak için mevki değiştirdik. Karada tüfeklerin ve makineli tüfeklerin yayılım ateşi hiç dinmedi. Her saniye salvolar halinde patlayan mermilerin infilakları, korkunç gürültüler yaparak vızıldıyordu. İnsanlar bir kabusun pençesine yakalanmışlardı ve biz çaresiz, perişan bir halde bekliyorduk. Kaleden açılan ateş altında, destek birliğinin bayağı hareketsiz kaldığını görünce, henüz bir saldırıyla yüzyüze gelmemiş ana kuvveti ileri sürmek konusu belirdi ve bir soru haline geldi. Nitekim o birlikleri de sahile atıp, hedefi büyütmek faydası yoktu”

Komodor Roger Keyes’e göre bu birlikler, belki Y Plajına kaydırılır ve Türk mukavemetine rağmen karaya çıkabilirlerdi. Böylece doğrudan öncü birliklerini desteklemek yerine, Seddubahir’den çekilen Türk kuvvetlerinin ricati önlenirse, daha etkili olurdu. General Hamilton Seddülbahir’deki durum düzelmeyince buraya

takviye kuvvet yollamak ister ve Hunter-Weston’a Y Plajı için takviye kuvvet isteyip istemediğini sorar ,fakat olumsuz cevap alır.¹⁸¹

“Helles Burnu ile Seddülbahir arasındaki V Plajını bir süre kendi kendilerine terk etmiştik. Y ve Hisarlık Burnu’nu işaretliyen S Plajlarından güçlü yan saldırılarla Seddülbahir çevrelenebilir ve cepheden, garnizonlardan hiçbir kaçmağa muvaffak olmadan işi tamamlardık. Yalnız biz o teşebbüsü yapana kadar, Asya yakasında Türk topları, Hisarlıktepe’sindeki De Tott Bataryamıza ateş teksifiyle onu tesirsiz bırakabilirlerdi. O taktirde Y Plajındaki birlik kayalıkları aşamazdı. Türkler, aşağı kesimlerde Kaba Tepe’ye kıyasla daha kuvvetli. Şu anda büyük ve muntazam bir orduya sahip olmadıkları hakkındaki inancım sarsılmağa başladı. Aşık olan şu ki, bazı kanatlarda Türkler birliklerimizi güç durumda bırakabilir ve moral kırıcı söylentilere yol açabilir. Öte yandan, acaba ihtiyatla bir alayları var mı? diyorum.Sout Wales Borderer birlikler ağır bir saldırı ile ileri atılırken, mevcut kuvvetleri verdikleri kayıptan şüphesiz kapatamayacaktı.

Akşamüstü, River Clyde şilebi subaylarından Yüzbaşı Smith makineli tüfekler için daha fazla ikmal sağlamak üzere Hamilton’ın yanına gider. “River Clyde”da duruunm yürekler acısı olduğunu birliklerin yirmi misli bir kuvvetle çarpışmak zorunda kaldıklarını anlatır.

*V Plajı bölgesinde karaya çıkan birlikler, ateş çemberine düştüler. Harp gemileri, Türk siperleri üzerine mermi yağdırıyorlar. “River Clyde”dan açılan ateş sayesinde 100 metrelik menzil içindeki bölge, düşmandan temizlenmiş, fakat düşmanın makineli tüfek ve obüs atışları durmuyor.*¹⁸²

Geminin çift namlulu makineli tüfekleri baş tarafa ve kum torbaları gerisine yerleştirilmiş, devamlı mevzileri tarıyarak, karaya çıkış yapmağa çalışan erleri koruyor. Ama düşman ateşi o kadar etkili ki erlerimiz, kumdan baş kaldırıp, birkaç santim bile ilerleğe muvaffak olamıyorlar. Denizin sahile yaydığı kum setleri sayesinde şansları yaver gidiyor; sadece ölümden kurtuluyorlar.Seddülbahir

¹⁸¹ HAMILTON,Gelibolu Günlüğü,s.95-97.

¹⁸² HAMILTON,Gelibolu Günlüğü,s.98

Körfezi'nden gelen haberlerden oradaki çarpışmaların pek kanlı olduğu öğrenildi. "River Clyde" şilebi durumu kurtarmaktan çok uzaktı.Öğleden sonra 13.30'da General d'Amade kuvvetlerini Kumkale'yi işgal ettikleri haberi geldi. Amiral de Robeck telsizle, sabah 09:35'de 6. Koloniyel Fransız birliklerinin köye girdiklerini öğrendi. Asya yakasında durum ümit ettiğimiz gibi geliyordu. Rus zırhlısı Askold ve Fransız kruvazörü Jeanne d'Arc, müttefiklerimize deniz topçu desteğini sağlıyorlar.

V Plajında ise durum pek askıda. General d'Amade'a bu düzene göre karaya asker çıkartmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Ne var ki, birliklerini V Plajı sahası etrafından ileri harekate geçirecek.Öğleden sonra 14.00'te çok fazla sayıda yaralı erlerin sığındıkları eski Seddülbahir Kalesi altındaki kemerlerden işaretle yardım istendiği görüldü. "Queen Elizabeth"den gönderilen istimbot, mermi yağmuru altında cesaretle sahile vardı ve durumları ağır olan yaralıları alıp geri döndü.Saat 14.00'ten hemen sonra birliklerimiz W Plajı yönünde düşmanı püskürtmeye başladılar. Bu birlikler muhakkak Royal ve Lancashire piyadelerini desteklemek üzere harekete geçen Worcester ve Essex müfrezeleri idi.

Batı'dan X Plajından W Plajına doğru Seddubahir yönünde saldırıya geçen birlikler belki V Plajında muhasara çemberine giren düşman kuvvetlerinin yakın sağ kanadına vurabilsinler diye Allah'a var gücümüzle dua ettik. Saat 15.10'da cesaretlerine hayran olduğumuz öncü birlikler bütün araziye kaplıyan dikenli tel maniaları temizlemek için durdular. Erler teker teker açılan gediklerden geçtiler ve yine göğüs göğse dövüşerek W ve V Plajları arasındaki tepeye hakim olmaya çalıştılar. Birkaç metre ötedeki bir hedefin kimin elinde kaldığı meçhuldü.

Dikenli tel manialar sahile paralel değil, aksine dikey olarak uzanıyor ve bizim taarruz etmek istediğimiz yönü engelliyordu. Bütün gün boyunca göğüs göğse çarpışmalar, hep o maniaların çevresinde cereyan etti.Korkunç kayıplar vererek bu derece zalim şartlar altında Güney Afrika muharebelerinde olsaydık, beyaz teslim bayrağı çoktan çekilirdi. Halbuki bugün kimsenin böyle bir niyeti yoktu ve geceleyin ay ışığında dahi kanlı çarpışmaların devam edeceği anlaşılıyordu.

Amiral de Robeck, Komodor Roges Keyes, General Braithwaite, Godley ve ben telsiz kamerasında ayaküstü bir akşam yemeği yedik. Tam yemeğimizi bitirirken , General Hunter – Weston gemiye geldi. Anlattıkları kendi hikayesiydi ve insanın nefesini kesecek kadar tehlikelerle doluydu. Sağırdere sahillerini çevreleyen Y Plajı sahasındaki harekattan haber sordum. Plaj sahasında, X Plajı bölgesindeki birliklerle temas halinde bulundukları çok şiddetli savaşlar verildiğini söyledi. Y Plajında karaya çıkan birliklerden bir sefer çok ağır baskı altında olduklarına dair mesaj aldığını, fakat başka bir haber alamadığını ilave etti.¹⁸³ Mamafihi iyimserdi ve haberler genellikle ümit verici idi. Bütün gün boyunca yapılan işlerin toplamı şu oldu: Fransız birlikleri Kumkale'ye çok başarılı bir darbe indirdiler. Kaba Tepe'nin kuzeyindeki tepeye kadar olan arazide tutunduk; Gelibolu Yarımadası'nın güney ucundaki üç plan bölgesinden X ve W Plajları arasındaki düşman savunmasını kırdık.

Seddülbahir çevresindeki V Plajına çıktık ve tutunduk. Bu bölgede düşmanın çok ağır mukavemeti ile karşılaşmıştık. Orayı terk etmek zorunluluğu belirliyordu ama, X ve W Plajlarından ileri hareketin gelişmesi sağlanıncaya kadar oradakiler dayanmalıydılar. Düşman birliklerini sağ ve sol kanatlarından yapılan saldırı hareketi gayet parlak şekilde gelişmişti ama, ricat yolları ele geçirilememişti.

Eskihisarlık ve Morto Koyunu çeviren 2. South Wales Borderer birlikleri, müstahkem mevkilere açılan ağır ateş altında karaya çıktılar ve Cornwallis zırhlısından açılan top ateşi ile desteklendiler. Buna rağmen, ilerleme çabaları ağır mukavemetle karşılandığı gibi, manevra yapma ve açılma imkanlarından yoksun oldukları gibi, düşman karşısında zayıf kalışlarından ötürü, kendilerini pek savunmasız hissediyor, başaramayacaklarını sanıyorlar. Y Plajı karşısındaki Kerte Köyü hareketinden fazla bir haber yoktu. İki güçlü taburun düşmanla aralarındaki mevcut 4 ila 5 kilometrelik geniş ve uzun savaş hattı üzerinde, müteakip saatlerde bir şeyler başarması şarttı. Kerte ve Morto Koyları karşısında Kaba Tepe'ye fazla kayıp vermeden yaklaşıldı. V Plajındaki durum, bir leke gibi, Seddülbahr'e Donanma toplarına açık oluşu nedeniyle, rahatlıkla çıkış yapılacağını sanmıştık. Büyük

¹⁸³ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.100

kuvvetler Morto Koyuna çıkarken, Seddülbahir'i zorlayıp Türkleri geri püskürtecektik. Bu husus apaçık. Ne olursa olsun, zafere ulaşma yolundayız. Dünyada bizim askerimizden daha iyi yetiştirilmiş bir asker mevcut değildir. Bizimkiler, askerliğin ruhuna vakıf, hepsi de gönüllü ve tam bu meslek için yaratılmışlar. Subaylar, her rütbe ve kademedelerleriyle birlikte ateşe atıldılar. Hepsi de ölecekler, ölecekler ama, yakında Türkleri de yola getirecekler.

Buradaki asker, Güney Afrika'daki gibi gözleri kapalı savaşıyor. Üstelik, kalben az çok yakınlık duydukları bir düşmanla da karşı karşıya değiller. Asker defalarca düşmanın ne olduğu anlatıldı, tekrar olundu. Artık niçin savaştıklarını biliyorlar. Gözleri açıktır; askerlerimiz harbin sona ermesi için, Boğazları aşır Rus dostlarımızla elele tutuşmamızın elzem olduğunu biliyorlar. Yine imparatorluğun kaderinin gösterecekleri cesarete bağlı olduğunu onların kafalarına soktuk. Alinyazısı, Tanrı'nın öyle bir ilahi taktiri olabilir ki, bu mert askerlerin tümü dehşet verici savaşlar boyunca eriyebilirler, fakat dünyada esir olmayacaklar. Gece karanlığı topraklar üzerine çöktü. "Queen Elizabeth" bütün gücüyle düşmana çullandı ve ağır bataryalarıyla dövüşe başladı. Her top alev saçıyor, kükrüyor ve gökteki yıldızları titreten bir şiddetle patlıyordu. Kulaklarımız mumla tıkalı, gözlerimiz nefes kesici sarı infilaklardan yarı yarıya kör halde.¹⁸⁴

Birkaç saniyelik fasilalarla, karadan makineli tüfek sesleri geliyor. Binalar, evler, kale duvarları arasında patlayan mermilerin dumanları görüldüyor. Yer, gök karışıyor ve "Queen Elizabeth" in 15 inçlik ağır topları yüksek patlayıcı madde doldurulmuş laydeit mermileriyle düşman topraklarını hallaç pamuğu gibi atıyor. Tüm gece karanlığı, kainatı gözlerden silerken, sabahtan beri düşman baskısı altında sahilin kum sığı haklarında can korkusu içinde sıkışıp kalmış bir sürü askerimizin fırsattan faydalanıp, Seddülbahir Kalesi yokuşuna tırmandıkları haberi geliyor.

Artık uyumaya çalışmalıyım. Çarpışma devam edecek ve birlikler hayatta kalmak için dövüşecekler. Onları can pazarında bıraktım. Belki hiçbirisi bir daha İngiltere'ye dönemeyecek. Pekala, ya ben? Ben uyuyorum! Binlerce insan birbirini

¹⁸⁴ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.102

*boğazlamak için mücadele ederken, ben uyuyorum! Başka ne yapabilirim ki? Başarabilirsem bir süre uyumalıyım.*¹⁸⁵Hamilton çıkarmanın ilk anlarında birliklerinin başarıya ulaştığını sanmıştı,yorumları da bunu gösteriyor.Fakat ilerleyen saatlerde başarı ümidi de tükenmişti, bunu anlayan Hamilton askerleri ölüm kalım savaşı verirken soğukkanlılığını sürdürerek uyumaya çalışmıştır.

2.8- 25 Nisan 1915'te İngiliz Zayıtı

Gün boyunca cepheden yaralıların toplanması büyük güçlüklerle neden olmuştu. Çıkarmanın planlanması sırasında Genel Karargah olası yaralı sayısını pek düşük olarak hesaplamıştı. Oysa 25 Nisan sonu itibariyle yaralı sayısı Kabatepe'de 2 bine ve Seddülbahir'de 3 bine ulaşmış ve bu sayı yetersiz yardım malzemesini kat kat aşmıştı. Biri Seddülbahir'de diğeri Kabatepe'de olmak üzere sadece iki hastane gemisi vardı ve bunlar da 400-500 ciddi vakayı kabul edebiliyorlardı. Bu gemilere yardımcı olarak nakliye gemilerinin bir kısmı yedek hastane gemilerine dönüştürülmüştü. Ancak akşam olduğunda bütün gemiler taşıyacak kadar dolmuştu. Gemideki yerler azalınca kıyılardan yaralı taşınması da ağırlaşmış, pek çok filika kıyıdan ayrıldıktan sonra gemiler arasında dolaşarak yaralılarını boşaltacak yer aramaya başlamıştı.

Astsubay Eric Longley Cook bugün içinde bulundukları durumu şöyle ifade etmiştir: *"Ordu 100 kadar yaralı dolu bir mavnayı hastane gemisine götürmemi istedi. Hastane gemisine vardığımda beni oradan kovaladılar. "Bakın, burada ölmek üzere olan insanlar var!" dedim. Hastane gemisinden, "Biz silme doluyuz ve bir tek yaralı bile alamayız!" dediler. Ben de üç-dört tane taşıt gemisi dolaştım. Ama her yerde aynı şeyle karşılaştım. Sonunda gece saat dokuz-on sularında kendi gemim olan Prince of Vales'e gidip nöbetçi subaya ve komutana "Bunları götüreceğim başka bir yer kalmadı, Prince Of Wales'e alınmaları gerek," dedim. Herkes yardıma geldi. Yaralılar güverteye alınıp elden gelen yapıldı. Üç doktorumuz ve üç hastabakıcımız vardı, ama subayların ilkyardım eğitimi görenleri de ellerinden geleni yapıp sabaha kadar çalıştılar."*¹⁸⁶

¹⁸⁵ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.103

¹⁸⁶ HART, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, s.64

2.9-26-27 Nisan Günleri

25-26 Nisan gecesi River Clyde gemisinden 1000 asker karaya çıktı. 26 Nisan sabahı ise İngilizler Seddülbahir bölgesine taarruz ettiler. 28 Nisan tarihinde Türk takviye güçleri yetişemediği için 19. Tümen kendisinden 2,5 kat fazla düşmanı ilerletmemek ve gibi güç bir görevle karşısındaki düşmana karşı savaştı. 27 Nisan’da 19.Tümene düşmanı taarruzla denize dökme emri verilmiş,fakat hareket düşman top ateşi yüzünden başarılı olamamıştır.

25-26 Nisan¹⁸⁷ Seddülbahir kıyı muharebelerinde düşman, hedefine ulaşamayınca 28 Nisan’da Alçıtepe (Kırte) Köyü’nü ele geçirmek için tekrar saldırdılarsa da başarılı olamadılar. Seddülbahir’deki düşmanı denize dökmek için 1-2, ve 3-4 Mayıs geceleri Türk kuvvetleri taarruza geçtilerse de başarılı olunamamıştır.Türk taarruzlarının hemen ardından düşman kuvvetleri Seddülbahir bölgesinden içerilere dalmak, Alçıtepe’yi almak için ikinci defa saldırıya geçtiler.Bu saldırılara II. Alçıtepe Muharebesi de denir.Ancak 6, 7, 8 Mayıs tarihlerinde yapılan bu tarruzlarda da hedeflerine ulaşamadılar. Arkasından 4-6 Haziran’da Üçüncü Alçıtepe Muharebesi geldi ise de düşman, yine başarılı olamadı.¹⁸⁸

Hamilton, 26 Nisan’da General Braithwait tarafından uyandırılır.General Birdwood kendisine şu mesajı göndermiştir: *“Tümen komutanlarım ve tugaylar, kıtalarının sabahtan beri sürdürdükleri kahramanca çabalardan, bütün gün süren ağır çarpışmalardan sonra, takatlarının tükendiğini ve şimdi de, düşmanın nefes aldırılmaz şarapnel hücumlarından ötürü, maneviyatlarının kırıldığını bildirdiler. Birliklerden bir kısmı ateş hattını terk edip geri çekildiler, bu zorlu topraklarda dağılan erleri toplamak imkansız görünmektedir.Yeni Zelanda Tugayı dahi, düşmanla az evvel karşılaştı ve çok ağır kayıplar verdi. Tugayda maneviyat hayli azalmıştır. Birliklerin yarın sabah yeniden savaşa sevk edilmesi kararlaştırılmışsa, sonuç fiyasko olacaktır. Ateş hattındaki gedikleri kapayacak ihtiyat birliklere sahip değiliz. Arzettiğim hususların son derece ciddi olduğunu biliyorum, fakat*

¹⁸⁷ Bu günkü olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları Raporu*, s.106-110

¹⁸⁸ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*,s.14-15.

birliklerimiz geri alınacaksa, bu iş hemen yapılmalıdır.” Diğer komutanlarla görüş alışverişinde bulunan Hamilton, Birdwood’a şu mesajı gönderir:

“Daha evvelce de üzerine çok güç görevler aldınız. Şimdi ise emniyete kavuşuncaya kadar, sadece siper kazdırınız, siper kazdırınız, kazdırınız”.¹⁸⁹

Sanders, 26 Nisan sabahı düşman gemilerinin yukarı Saros Körfezinde toplanmaları nedeniyle buradaki hareketin bir gösteriden ibaret olduğunu düşünür. 26 Nisan günü sabahı, 5. Tümen ile 7. Tümenin 26/27 Nisan¹⁹⁰ gecesi vapurla Maydos'a sevkedilmelerini, her iki tümene bağlı sahra topçusunun da karadan Maydos'a gönderilmesini emreder. Kendisi de deniz yoluyla Maydos'a gitmek üzere Bolayır'dan ayrılır. Bundan sonraki olayları eserinde şöyle anlatmıştır: *“Eğer bundan sonraki 24 saat içinde yeni bir çıkarma olmazsa, tümenlerin geri kalan kısımlarının da Maydos'a sevki talimatını verdim. Bu emir, tamamen yerine getirildi. Yukarı Saros Körfezi sahilinde hemen hiç Türk birliği kalmadı. Düşman donanması ise, bu birlikleri burada tutmak için gösterilere devam etti.*

Burada Yarbay Kazım Bey komutasında bir istihkam depo bölüğü ile birkaç işçi taburu kalmıştı. Bunlar da kendilerini göstermek için dağların tepelerine yakm yerlerde çadırlarını kurmuşlardı. Yukarı Saros'taki bütün birlikleri çekmek, sorumlu bir komutan için gerçekten güç bir meseleydi. Fakat güneyde düşman üstünlüğüne karşı koymak için bu sorumluluğu yüklenmek gerekiyordu. Eğer İngilizler, bu gerçek durumu anlayabilselerdi, bundan büyük ölçüde yararlanabilirlerdi. Bir süre sonra, İngiliz ağır harp gemileri, Saros Körfezinden endirekt atışlarla Gelibolu'yu bombardımana başladılar. Özellikle limana yakıp bir sürü evi harap ettiler.”¹⁹¹

¹⁸⁹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.105

¹⁹⁰ Mustafa Kemal, düşmanın gece yarısından bir saat önce sağ kanadımızla merkez kuvvetlerinin arasına saldırmaya başladığını ifade etmiştir. Bazı birlikler siperlerimize hücum etmekte fakat bu hücumlar süngü ile püskürtülmektedir. Siperlerimize girmeyi başaran düşman anında yok edilmektedir. Düşmanın 26/27 Nisan gecesi Bombasirtı'na yaptığı inatçı hücumların nedeni 18 Nisansavaşından beri Bombasirtı'nda düşmana çok yaklaşılmasıdır. On metreden 30-40 metreye kadar kurduğumuz hat, arkasını Korkudere'ye veren düşman için tehlikelidir ve bu durum sürdükçe serbest kalması imkansızdır. Bu sebeple bu tehlikeyi ortadan kaldırmak isteyen düşman cephemizi söz konusu noktadan yararlanarak Bombasirtı 180 rakımlı tepe hattını tutarak daha güvenli bir duruma geçmek ve Türk kuvvetlerini Edirnesirtı- Kılıçbayırı hattına atmak istemiştir. İşte 26-27 Nisan gecesi düşman hücumunda kazandığımız başarı, düşmanın böylesine önemli bir amacını yoketmiştir. Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları**, Günümüz Türkçesi Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 143-144

¹⁹¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.88.

“Maydos'a sevkettiğim 5. Tümen ile 7. Tümen, 26 Nisan'da Esat Paşa tarafından Seddülbahir'deki Güney Grubuna gönderilmişti. Zira muharebe burada bütün şiddetiyle devam ediyordu. Yalnız 5. Tümen'in son birkaç birliği, Anburnu'na 19. Tümenin takviyesi için gönderilmişti.Çıkarmanın bu ilk günlerinde, birlikleri parçalamamak mümkün değildi. Zira gelen takviye birliklerinin ihtiyaç duyulan yerlere dağıtılması bir zorunluluktur.

5. Tümenin Komutanı Yarbay Sodenstern, kendi tümeninin gelmesiyle birlikte Seddülbahir cephesinin komutanlığını üzerine aldı. Kolordu Komutanı Esat Paşa'yı da ben, Arıburnu Bölgesi Komutanlığı'na tayin ettim. Ben de yanımda bulunan Süvari Yüzbaşı Thime ile birlikte, Arıburnu'ndan 4-5 kilometre geride bulunan Esat Paşa'nın Maltepe çadırı karargahına geçici olarak yerleştim. 5. Ordu'nun kurmay heyeti ise, eskiden olduğu gibi Gelibolu'da kaldı. Dört gün süren çetin muharebelerden sonra, Yarbay Nicolai komutasındaki 3.Tümen, Kumkale'ye çıkan ve Yenişehir'e kadar ilerleyen Fransızları —bunlar müstemleke birlikleri ile 175. Alay idi— ağır zayıyata uğratarak 29 Nisan'da gemilerine dönmeye mecbur etti.

Bu suretle de Anadolu yakası, düşmandan tamamen temizlendi. Korkulu olan bu kıyıda tehlike atlatılmıştı ve artık 11. Tümen'i Gelibolu yarımadasının güneyindeki muharebe alanına gönderebilirdik. Bu tümen, müfrezeler halinde Çanakkale'ye hareket etti ve ertesi gece kayık ve motorlarla Boğaz'ı geçerek Seddülbahir cephesine sevkolundu. Boğaz'ın Anadolu yakasında şimdi yalnız 3. Tümen' in birlikleri kalmıştı. Bu tümenin dahi bazı birlikleri Gelibolu Yarımadası üzerindeki çarpışmalara iştirak ettirildi.Gelibolu muharebelerinin cereyan tarzını açıklamak için şunu belirtmeliyim ki, bütün çarpışmalar 5. Ordu birlikleri tarafından yapıldı ve Türk - Alman donanmasının bu çarpışmalara katkısı, son derece sınırlı kaldı.¹⁹²

2.10-Seddülbahir Bölgesi Bahar Savaşları

Sanders Mayıs ayı itibarıyla 5. Ordu'nun durumunu şu şekilde özetlemiştir: “5 Mayıs'tan sonra Güney Grubu'nun Komutanlığı'nı Albay Weber devir ve teslim aldı.Dizinden ağırca yaralanan Sodenstern istanbul'a gönderildi.

¹⁹² SANDERS, Türkiye'de Beş Yıl,s.89.

Güney Grubunun cephesi, Kirte'nin aşağı yukarı 1,5 kilometre kadar Güneyinden başlıyor ve Doğu - Batı istikametini izleyerek Gelibolu Yarımadasının ucuna, Çanakkale Boğazı'na kadar devam ediyordu. 5. Ordu'ya yetişen ilk takviye birlikleri, önce 4. Tümen ve sonra da 13. Tümen, 15. Tümen ve 16. Tümen oldu. Bunlar, benim Kafkasya'ya gönderilmesine Ocak ayında engel olduğum V. Kolordu'nun tümenleriydi. İstanbul'dan bu yeni birliklerle beraber, eski ama çok eski modellerde olmasına rağmen, biraz da ağır topçu geldi."¹⁹³

2.10.1-I. Kirte Savaşı 28 Nisan 1915

Alçıtepe'yi alamayan Hamilton, İstanbul'u almak, Boğaz'ın doğusuna inmek amacıyla 28 Nisan'da tekrar taarruza geçer. Birkaç saatlik bir boğuşmadan sonra yine yenilgeye uğrayan Hamilton, bugün 1000'i Fransız olmak üzere 3000 zayıyla günü tamamlıyordu.¹⁹⁴ 28 Nisan¹⁹⁵ sabahı 29.İngiliz Tümeni ve Fransız tugayı, yoğun donanma ateşi desteğiyle taarruza geçmiş, Kirte Köyü'nün güneyine ulaşan İngiliz taarruzları 25. ve 19. alaylar tarafından geri püskürtmüş, İngilizler taarruza geçtikleri noktadan 600 metre daha geriye çekilmek zorunda kalmıştır.Fransızlar başarılı olamamış, Türkler kuvvetlerin ve ateş desteğinin zayıflığı nedeniyle düşmanı denize dökememiş ancak 3000 zayıat verdirmiştir.¹⁹⁶

2.10.2-1-2 Mayıs 1915 Taarruzu

Liman Von Sanders, III.Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya iki yeni tümen vererek düşmana taarruzu ve denize dökülmesini emretmişti.¹⁹⁷Türkler 1/ 2 Mayıs günü saat 22:00'de düşmanı denize dökmek için 9.Tümen sağda, 8.Tümen solda olmak üzere ateş etmeden sadece süngü hücumuyla taarruza geçti¹⁹⁸.Kuzey Grubu'nun emrine 5.Tümen de verilerek yapılan bu saldırı 1 Mayıs sabahı başlamış, ancak düşman mevzilerinden atılamamıştı¹⁹⁹.Seddülbahir Cephesi'nde 1 Mayıs²⁰⁰

¹⁹³ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*,s.95-96.

¹⁹⁴ Aspinal Oglender,*Çanakkale Askeri Harekatı*,C.I.,Çev.Tahsin Tunay,Askeri Matbaa,1939,s.327

¹⁹⁵ Bugünkü muharebe ile ilgili ayrıca şu kaynağa bakılabilir: Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları Raporu*, s.110-115

¹⁹⁶ ÇAKIR,*Türk Şiirinde...*,s. 23

¹⁹⁷ AKŞİT-TEZEL, *Mustafa Kemal ve Çanakkale*..s.121

¹⁹⁸ ÇAKIR,*Türk Şiirinde...*,s. 23

¹⁹⁹ YILDIRAN,*Çanakkale Muharebeleri*,s.25

²⁰⁰ Mustafa Kemal 1 Mayıs'taki taarruzla ilgili olarak "Düşmanın takviye birlikleri alarak tamamen yerleşmesini ya da yeniden saldırıya geçmesini olasılık içinde görüyordum.Bu nedenle, komutama

tarihine kadar 19.Tümen, 1. Fransız Tümeni ve Hint Tümeni karaya çıkarılmış, deniz tümeni de çıkarılmaya başlanmıştı. Sanders düşmanın denize dökülmesini istiyordu, ve 1-2 Mayıs gecesi yapılan taarruzda birlikler süngü ile düşmana saldırdı.İyi keşif yapılmadan, kıtaların alışkın olmadığı bir tarzda yapılan bu saldırı da başarılı olmak mümkün değildi.İngilizlerin 2700 kayıp verdiği bu saldırıda, Fransız ve Türk kayıpları çok daha ağırdı.²⁰¹

Hamilton günlüğünde bu günü şöyle anlatır: “Gece yarısında sonra saat 02.00’de ihtiyat kuvvetlerimiz olan Kraliyet Deniz Tümeni birliklerini Fransızların sağ kanadını desteklemek üzere sevkettim. Bir saat sonra, Fransızlar vasıtasıyla İngiliz kuvvetlerinin çözüldüğünü ve birkaç gün evvel çıkış yaptığımız plajlara doğru çekilmekte olduklarını öğrendim. Saat 04:00’te General Hunter- Weston bölgesinde Türk birliklerinin cepheyi bir, iki noktada yardıkları, fakat çok kanlı şekilde püskürtülmekte oldukları haberi geldi. Bunun üzerine, genel bir karşı saldırı emrini verdim ve birlikler harekate başladı.

Her tarafta çekilen Türk kuvvetleri vardı ve gün ısıdığı zaman yeniden arazi kazanmış bulunuyorduk, ama sonra Türklerin makineli tüfek ateşi ileri hareketimizi durdurdu. Sonuç olarak yeniden başlama mevkilerimize çekildik. Birkaç yüz esir alınmıştı ve her yerde Türk ölüleri yığın yığındı.”²⁰²

2.10.3- 3-4 Mayıs Taarruzları

3-4 Mayıs gecesi düşmana karşı tekrar taarruza geçildi, yorgun ve cepheye yabancı olan tümenlere bir açıklama bile yapılmamıştı. Bu geceki taarruzlar Fransızların savaşma gücünü azaltmıştı.Bu taarruzlarda başarılı olunamamasının nedenleri, sevk ve idarede yetersizlik, daha önceki savaşlarda birbirine karışan birliklerin tanzim edilmemesi, düşman hakkında yeterli bilgi sahibi olunmaması, elde ihtiyat olmaması ve taarruz için gerekli hazırlıkların yapılmaması sayılabilir.Bu taarruzda başarı gösteremeyen Albay Zodenstern görevinden alınarak yerine Weber

verilen yeni kuvvetlerin gelmesinden yararlanarak, 18 Nisan (1 Mayıs) günü düşmana saldırmaya karar verdim.” Demistir.Mustafa Kemal,**Arıburnu Savaşları**, Günümüz Türkçesi Nurer Ugurlu, Örgün Yayınevi,İstanbul,2005, s.95

²⁰¹ Fahri Belen,**I.Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri**,C.II,Ankara,s.182

²⁰² HAMILTON,**Gelibolu Günlüğü**,s.130.

Paşa görevlendirildi.²⁰³ 3/4 Mayıs taarruzuna katılan tümenlerde meydana gelen karışıklık henüz giderilememişti ancak buna rağmen 7. ve 15. Tümenler Fransız cephesini yarmayı başardı ve Seddülbahir'e kadar ilerlediler. Sabah düşman donanması ateşi karşısında düşman birliklerinin içine giren 7 ve 15. Tümenler ağır zayıat verdi.²⁰⁴

Hamilton 3-4 mayıs çarpışmaları ile ilgili günlüğüne şu notu düşmüştür: *“Dün gece her türlü bombardımanlar ve savaşlar devam etti. Bir ya da iki, ama saçları diken edecek vasıfta mesaj aldım. Sadece Fransız birlikleri değil, 29. Tümen bile çözülmüş, Türklerin önünde denize doğru geri çekilmekteymişler. Çok korku içinde olduğum halde, ihtiyat birliklerinden ayrılmayı reddettim ve şafakta gidip kumandayı ele almak için hazırlığa giriştim. neticede Fransızların ve General Hunter Weston'un kanadındaki Türk Taarruzları durduruldu. Fransız birliklerinin bizim iki taburun kayıpları son derece ağır! Hiç şaşmam!”*²⁰⁵ Görüldüğü üzere işgal kuvvetlerinde çözümler başlamıştı, Hamilton ise bu durumu görmezden gelmeye devam etmektedir.

Liman Von Sanders Mayıs ayının ilk günleri vuku bulan çarpışmaları hatıralarında şöyle anlatır: *“5 Mayıstan sonra Güney Grubunun Komutanlığını Albay Weber devir ve teslim aldı. Dizinden ağırca yaralanan Sodenstern, İstanbul'a gönderildi.”*²⁰⁶ Benim için oldukça güç bir karar olmasına rağmen, Seddülbahir cephesinde artık saldırıdan vazgeçmek ve sadece savunma ile yetinmek zorunda kaldım. Düşmanın epeyce yaklaştığı en büyük hedefi olan Alçıtepe'nin elden çıkmaması için bütün çabanın harcanmasını emrettim. Türk hatlarının, İngiliz siperlerinin yakınında, kazılacak siperlere yerleşmesini tavsiye ettim. Zira ön hatlarımız, ancak bu suretle düşman gemi atışlarından kurtarılabilirdi. Siperler birbirine yakın olunca, gemilerden atılacak mermilerin bizzat kendi siperlerine düşmesi ihtimali bulunduğundan, ön siperler top ateşinden kurtulabilirdi. Bu husus, komutanlara ve birliklere yeteri kadar açıklandı ve uygulandı. Dünya Harbinde bir ordunun hem düşman filosu ve hem de kara ordusu ile aynı anda savaştığı biricik

²⁰³ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları..., s. 81-82

²⁰⁴ ÇAKIR, Türk Şiirinde..., s. 24.

²⁰⁵ HAMILTON, Gelibolu Günlüğü, s. 135.

²⁰⁶ SANDERS, Türkiye'de Beş Yıl, s. 95

*harp sahnesinin Çanakkale kara muharebeleri olduğunu belirtmek isterim*²⁰⁷. Sanders artık gereksiz taarruzlarla askerin kırılmasının manasız olduğunu anlamıştır. Sanders'in bundan sonraki stratejisi taarruz yerine savunmada kalmaktır.

2.10.4- II.Kirte Savaşları 6-8 Mayıs

5 Mayıs'ta Hamilton Mısır'dan yeni takviyeler almış, taarruz sırasını kendinde görüyordu.²⁰⁸ İngilizler Kirte'yi ele geçirmek için tekrar 6 Mayıs'ta Türk hatlarına karşı ikinci bir hücumla giriştiler. İkinci Kirte Muharebesi olarak adlandırılan bu hücum da başarısız oldu. İngiliz resmi tarihleri bu muharebeyi, Gelibolu seferinin ilk aşamasının sonu olarak kaydetmektedir.²⁰⁹ Bu taarruzlar düşmana 7000 zayıat verdirmiştir. Bu tarihten sonra bölgede Haziran'a kadar mevzi muharebeleri devam etmiştir.

Hamilton, Türkler mevzilerini güçlendirip takviye almadan 6 Mayıs'ta taarruza karar verir ve Arıburnu'ndan bir Avustralya ve Yeni Zelanda tugayını Kirte bölgesine nakleder. 6 Mayıs saat 11:30'da başlayan taarruz, Türk karşı taarruzları nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Taarruzlara 7-8 Mayıs'ta da devam edilmişse de başarılı Türk savunması nedeniyle Kerevizdere bölgesindeki birkaç ileri mevzi dışında bir kazanç sağlayamamışlardır. Buradaki düşman zayıatı 6500-7000'dir. Bu savaştan sonra Hamilton cephane ve bir tümen isteğinde bulunmuştur²¹⁰. Hamilton'ın günlüğünde Mayıs ayındaki bu olayları ve yaşadıkları hayalkırıklığına dair izleri bulmak mümkündür:

“6 Mayıs günü öğleye doğru saat 11.30'da, yarım saat süreyle düşman mevzileri bombardıman edildiyse de, daha fazla cesaret edilemedi. Çok sert bir rüzgar sebebiyle karaya çıkmak veya karadan gemiye geçmek imkanı da kalmadı. Büyük kuvvetlerle yapılan amansız çarpışmalar sonunda Türkleri mevzilerinden 200 – 300 metre kadar geri attık. Hiç yoktan iyi! Fakat Türklerin esas siperlerini ele

²⁰⁷ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.92.

²⁰⁸ AKŞİT-TEZEL, *Mustafa Kemal ve Çanakkale*..s.123

²⁰⁹ ERICKSON, *Size Ölmeyi Emrediyorum!...*, s.119.

²¹⁰ YILDIRAN, *Çanakkale Muharebeleri*..s.25-26

*geçiremedik. Hala 200 – 300 metrelik bir arazi kazanmak için, bu işi nasıl daha az kayıp vererek başarınız diye düşünüyorum.*²¹¹

Türklerin cephedeki taarruzlarına bakılırsa, herhalde 40.000 tüfekli bir kuvvete sahipler; halbuki bizim kuvvetimiz 25.000 civarında. Ayrıca 12.000 mevcutlu Avustralya – Yeni Zelanda birliklerinin mevzilendiği Kaba Tepe'deki Türk kuvvetleri 20.000'den fazla. 7 Mayıs günü sabaha karşı saat 04.30'da genel bir taarruz emrettim. 88. Tugay, 87. Yeni Zelanda Tugayı önünde ilerleyerek, İkinci Tugay ise destek gücü olarak görev yapacaktı. Topçularımız her zamandan daha fazla gayret sarfederek düşman mevzilerini bombaladılar. Obüs topları 4,5'lik mermileri 500 atım kullandılar. Türk cephesinin ön safları dumandan ve taş bulutundan görünmez oldu. Peşinden cesaretle atılan müfrezelerimiz, Türklerin inatçı mukavemetine rağmen ilk mevzileri ele geçirdi. Gece, Türkler peşpeşe karşı hücumlarda bulundularsa da, ağır kayıplar verilerek püskürtüldü. Lakin artık biz de tek bacakla kaldık ve onun üzerinde durmaya çalışıyoruz.

25 Nisan günü her biri mükemmel birlikler olan taburlar eridi, iskelete döndü. Birliklerin gölgesi kaldı adeta. Dereler gibi kan akarken, sahile nakledilen yüzlerce yaralının miktarı arttıkça, ıstırap içinde düşünüyordum. Vaziyet son derece sinir bozucu idi. Askerlerin her biri şu elem verici düşünceyle savaşa gidiyordu; düşmanları zannettiklerinden çok daha sertti. Türkleri daha gerilere süremezsek, bu duruma dayanılmaz. Yarın tekrar savaşmak zorundaydık!"²¹²

Hamilton savaş raporlarında Mayıs'ın altısından sekizine kadar yapılan ve üç gün devam eden savaşta (II.Kirte Savaşı) birliklerinin Narrows'²¹³ a ulaşmak için gerekli olan güç ve kabiliyette olmadıklarını bundan dolayı Mayıs'ın 10'unda Hükümet'ten iki yeni tümen göndermesini ister. Böylece savaşı adi siper çarpışmalarından korumayı hedeflemektedir kendince. 17 Mayıs'ta telgrafını yineler, ve elindeki mevcut kuvvetlerle Türklere karşı yalnız bırakılacaksa en azından iki yeni kolordunun Çanakkale'ye gönderilmesini ister. Bu isteğe karşılık hükümet 29. Lowland Tümeni'ni Çanakkale Cephesi'ne gönderir. Bu arada Lowland Tümeni

²¹¹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.137.

²¹² HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.138.

²¹³ Narrow's Boğaz'ın en dar yeri, Kilitbahir ve Çimenlik arasında kalan bölge. ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*, s.21.

cepheye ulaşana kadar Rusya'nın Karadeniz'de ortak bir taarruz yapma düşüncesinden vazgeçmesi üzerine serbest kalan bazı Türk birlikleri de Çanakkale Cephesi'ne gönderilmiştir.²¹⁴

2.10.5- 19 Mayıs Arıburnu Taarruzu

Anzac Kolordusu'nun iki tugayının Seddülbahir Bölgesi'ne gönderildiği haberi alınınca, Kuzey Gurubu düşmana taarruz etmeye karar verir. Hava keşfi sayesinde taarruz hazırlıklarını anlayan düşman bölgeye bir tugayını daha getirdi.4 Türk Tümeni'ne karşı 6 düşman tugayı vardı.Sabah 03:30 'da başlayan taarruzda ilerleme kaydedilemedi, Türk askeri düşman mermilerine hedef oldu.Öğle saatlerine doğru aşırı zayıat verildiğinden hareket bir emirle durduruldu.Öğleden sonra taarruz eden düşman geri püsürtüldü.Türk zayıatı 3000 şehit, 6000 yaralıdır.²¹⁵Albay Fahrettin (Altay) bugünkü Türk zayıatının 3000 şehit, 7 bin yaralı olduğunu söyler.²¹⁶

11 Mayıs'ta Çanakkale Cephesi'ni teftiş eden Enver Paşa,19 Mayıs'ta düşmana taarruz edilmesini ister.19 Mayıs'ta saat 03:30'da başlayan taarruzda başarı sağlanamamış 3000 şehit,6000 yaralı verilmiştir..Avusturyalıların zayıatı ise 600 kişidir.Bu taarruzda başarısızlığın nedeni, top cephanesinin azlığı, derin avcı hendeklerinde hucüma kalkmak için gerekli tertiplerin yapılmaması, birliklerin mevzilerini değiştirmeleri sırasında karışıklık olması, keşiflerin hatlar ve kollar halinde yapılması sayılabilir.²¹⁷

Sanders bu taarruzunun bir hata olduğunu hatıralarında da itiraf etmiştir:“10 Mayısta gayet iyi yetiştirilmiş 2. Tümen, İstanbul'dan gelince, bu kuvveti Arıburnu'nun gerisine sevkettim. Niyetim, bu tümenle düşmanı hiç değilse bu sahilden uzaklaştırmaktı. 18/19 Mayıs gecesi bu tümen, düşman, hattın merkezine gerçekten kahramanca bir taarruza girişti ve ilk düşman hattını ele geçirdi, ikinci hatta kadar ilerledi. Fakat İngilizlerin yakın muharebe vasıtaları ve ihtiyatları o kadar kuvvetliydi ki, kesin bir sonuç elde edilemedi, iki tarafın da zayıatı çok

²¹⁴ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.21.

²¹⁵ÇAKIR,Türk Şiirinde..., s.28

²¹⁶ Mustafa Kemal, Anafartalar Savaşları, Örgün Yayınevi, İstanbul,2007, s.485

²¹⁷ERYILMAZ,Çanakkale Savaşları, s.87-88

büyükü. Bizim kahraman 2. Tümen'in zayıtı 9 bin ölü ve yaralı idi. . İngiliz generali, bunun üzerine, ölülerin gömülebimesi için geçici bir ateşkes teklif etti. 23 Mayısta anlaşmaya varıldı ve Çanakkale kara muharebelerinde biricik fasıla böylece meydana geldi”²¹⁸.Bahis konusu bu taarruzun tarafımdan işlenmiş bir hata olduğunu kabul ederim. Bu hatayı düşman kuvvetini iyi takdir edememekle ve elimizdeki az topçu kuvvetiyle ve çok sınırlı cephaneyle bu işi başaramayacağımızı önceden hesaplayamamakla işledim” demiştir.²¹⁹

Mayıs ayının ilk günleri Enver Paşa'nın ısrarıyla gerçekleşen başarısız hareket sonrası ikinci felakete de Sanders imza atmıştı.Düşman kuvvetini sayıca az sanmak ve yetersiz cephaneyle girişilen bu harekatta başarısızlığa mahkumdu elbette.

Hamilton bu ateşkesten şöyle bahsetmiştir: “*Aubrey Herbert, dün ateşkes mevzuunu konuşmak üzere geldiği zaman gayriresmi bir anlaşma yapılmasını emrettim ve Türklerle iki taraf mevzileri arasında kalan cesetlerin gömülmesi için, bir süre çarpışmalar kesildi.Fakat iki taraf da düşmanlarına güvenemeyip onları hile yapacak sanarak ,aniden ateşe başlamışlar.O yüzden sıhhiye erlerinden birçoğu ölmüş. Bu olaya çok canım sıkıldı .Bir iş gelişigüzel yapılırsa,her an ne vukubulabileceği bilinemez .Aubrey Herbert hala gemideydi on aTürklerle yapılacak karşılıklı konuşmanın bir ‘rica’ çerçevesinde olacağını ve General Birdwood’un gelecek için gerekli tedbir almasını bildirdim.*²²⁰

Oradan 29.Tümen Karagahına gittim.Karargaha dönüşte,5.Türk Ordusu komutanı General Liman Von Sanders'in bana hitaben yazılmış bir mektubu ile karşılaştım.General insani gayelere dayanan bir ateşkes'e muvaffakat ettiğini bildiriyordu. Dini ve insani vecibeleri yerine getirmek maksadını bir belge hiç şüphe yok! Yaralıların hepsi bizim yaralılar gibi, 19 Mayıstan beri siperlerde kalmışlar. Ölülere gelince,memnuniyetle söylemeliyim ki,çoğu Türk ölüleri.Yine de mert insanlara basit ,fakat temiz bir şekilde dini görevleri yerine getirmek,gömülmelerini sağlamak gerekir.

²¹⁸ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*,s.97

²¹⁹ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*,s.98.

²²⁰ HAMILTON,*Gelibolu Günlüğü*,s.150.

Liman Von Sanders mektubunu Fransızca olarak yazmıştı:

‘Ekselans!

İki düşman tarafın ölümlerini gömmesi ve yaralıları kurtarması ile ilgili ateşkes anlaşmasını tamamen tasvip ettiğimi ve bu karara sadece insani duygularımız dolayısıyla vardığımızı siz ekselanslarına bildirmekle şeref duyarım

Yarbay Fahreddin, benim adıma imza salahiyyetine sahiptir.

Liman Von Sanders

5.Osmanlı Ordu Komutanı ‘

Hamilton’un 24 mayıs tarihli günlüğünde de ateşkes ve o gün yaşananlar anlatılmaktadır:*Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nicol, beni ziyarete geldi.Türklerle yapılan ‘Ateşkes’ anlaşması sabah 9.30’da yürürlüğe girdi, öğleden sonra 16.30’a kadar da devam etti. Bu süre zarfında hiçbir vukuat olmadan,her iki taraf cesetlerini toplayıp gömdüler.*

Şu anda ,saat gece yarısını 40 dakika geçiyor.Komutan heyecanla kamarama geldi ve bağıırır gibi, ‘Triumph²²¹ zırlısı batıyor! dedi.Telsiz dinlemeleri sırasında bu haberi yakalamışlardı.Alman denizatlısının işi olduğuna hiç şüphe yok .Kesinlikle nasıl vuku bulmuş,bunu Allah bilir.Türkler bir kere daha bizi mat ettiler,fakat denizcilerimiz bunun hesabını soracaklardır,eminim.

‘Ateşkes’ anlaşması uyarınca Anzac Koyu,yani Arıburnu çevresindeki savaş sahasında ölen 3000 Türk askerinin gömülmesi olaysız tamamlandı .Bunlar 18 ila 20 Mayıs günleri arasında cereyan eden çatışmalarda ölen Türk mevcudu.Fakat

²²¹ Binbaşı Fahrettin (Altay) Bey’in hatıralarında anlattığı üzere Triumph zırlısını Almanlar bombalamıştır Zırlılı batarken birkaç torpido, gemi mürettebatını kurtarmak için Triumph’a yaklaşırken Esat Paşa büyük bir insanlık örneği göstererek denize düşen askerlerin toplanmasını kolaylaştırmak için askerlerimize ateşi kesmelerini emretmiştir.Türk tarafı kesince düşman askeri de atışı kesmiş, kederle Triumph’ın batışını seyretmişlerdir.Türk zırlısı battıktan 53 yıl sonra Fahrettin Altay Bey’in torunu Baskın Bey tarafından hükümetten satın alınarak denizden çıkarılmış,parçalara ayrılarak satılmıştır. Mustafa Kemal, **Anafartalar Savaşları**, Örgün Yayınevi, İstanbul,2007, s.495

*Türklerin yaralı miktarı 12.000 civarında.Tanrı bize zaferi müjdeliyor gerçekten*²²²*şeklinde not düşmüştür.*

Türk komutanlarından Albay Fahrettin Bey düşman siperlerinden beyaz bir bayrak yükselmesi üzerine İngilizlere ne istediklerinin sorulduğunu; İngilizlerin ateş hattı arasında kalan yaralıların çok inlemeleri nedeniyle kaldırılmaları için geçici bir ateşkes imzalanması için konuşmak üzere Türk tarafından bir kişinin kendilerine gönderilmesini istediklerini yazmıştır. *“Ordu komutanının mufakkatatını aldıktan sonra bizim Harekat Şubesi Müdürü Ohrili Kemal Bey’i gönderdik.Ohrili’nin gözlerini bağlayıp bir ata bindirmiş, sonra komutanlarının yanına götürmüşler.Ohrili ile iki tarafın siperleri arasında kalan yaralıların kurtarılabilmesi için yapılacak ateşkes protokolünün esasları üzerinde görüşülmüş ve bunun kesinleşmesi için tarafların tesbit edecekleri muharrasların yarın sabah Kabatepe kumsalında deniz kenarında iki tarafın siperleri arasında orta noktada buluşmalarına karar verilmiştir.”*

Ordu komutanının kabul etmesi üzerine Fahrettin Bey, ertesi gün yanına bir tercüman, bir subay ve iki eri alarak silahsız bir şekilde randevu mahaline gider.Her iki tarafın arasında 100 metre mesafe vardır.İki taraf saatinde beyaz bayrak kaldırıp, siperlerden çıkıp buluşma noktasına gelirler ve bu bölgede ateş kesilir.

Fahrettin Bey, olayın devamını şöyle anlatmıştır: *“ Düşman kuvvetlerinin temsilcileri ile karşılaştığımız vakit el sıkışıp selamlaştık. Şefleri, onların da kurmay başkanı olan Siskkin (Sikkin)miş, ilk sözü şu oldu: “Biz dört kişiyiz,siz beş kişi gelmişsiniz..”Hemen yanımdaki erlerden birisini geri gönderdim.Müzakere sırasında bazı zorluklar işi uzatacak gibi olunca İngiliz Yarbayı:*

*“İşin gecikmesi kurtarılmaları ihtimal dahilinde olan yaralıların hayatlarını tehlikeye sokabilir.Maksadımızın onları kurtarmak olduğunu unutmayalım...”İngiliz kumandan bu gibi insani sözlerle merhametimizi kamçılamaya çalışıyordu.Halbuki aşağıda anlatacağım veçhile işin içinde iş varmış.”*²²³

²²² HAMILTON,*Gelibolu Günlüğü*,s.151-154.

²²³ Mustafa Kemal, *Anafartalar Savaşları*, s.486

Fahrettin Bey'in müzakere sonucu hazırladığı ateşkes protokolüne göre; sabah saat 8'den akşam 16:00'ya kadar her iki taraf kara, hava, deniz kuvvetleri ateşkes edeceklerdir. İki tarafın teşkil edeceği tatbik komisyonları işe başlayacaklar; bunlar yanlarına alacakları, silahsız erlerle her iki taraf siperleri arasında tam ortadan geçmek üzere bir ara hat oluşturacaklar, bu hattın üzerinde bir Türk, bir İngiliz eri on beşer metre ara ile dizilecekler böylece bir ara hat meydana gelecektir. Her iki tarafın hazır bulunacak sıhhiye ekipleri meydana çıkarak kendi taraflarındaki cesetlerden ve yaralılarından kendilerine ait olanları alacak; diğer tarafa mensup olanları da orta hatta getirip o tarafa teslim edeceklerdir.

Silahlar da mekanizmaları alınmış olarak bu surette teslim edilecektir. Hiç kimse yanında silah, tabanca, dürbün bulundurmayacaktır. Her komisyon kendi taraf komutanları ile görüşmek için bir telefon merkezi kuracak ve ateşkes tatbik komisyonları mütemadiyen dolaşarak görülecek zorlukları gidereceklerdir. Bu protokol iki taraf komisyonlarınca bu gece tetkik edilecek ve yarın sabah imza yetkisi olanlar aynı noktada birleşeceklerdir. Yaralıların toplanmasından sonra her iki taraf selamlaşarak ayrılırlar, ve o an ortalık mahşer yerine döner.²²⁴

Binbaşı Fahrettin anılarında olayın devamını şöyle anlatmıştır: “*Gece protokolü tetkik eden Ordu Komutanı bunu uygun buldu, imza selahiyetine haiz mektubu bana verdi. Mektup şöyle idi:*

“İngiliz Çanakkale Ordusu Başkumandanlığına

5. Osmanlı Ordusu Karargahı

Liman Von Sanders

Ekselans, tarafeyn muhasemeyn ölülerini defnetmek hakkındaki teklifata ancak hissiyatı insaniyetperverane ve yaralılarına yardım eylemek için bu bir

²²⁴ Mustafa Kemal, **Anafartalar Savaşları**, s.487

mütareke akdimize tevfikan muvaffakati tammede bulunduğumu işaretle kesbi şeref eylerim.Kaymakam Fahrettin Bey'i benim namıma olarak vazı imzaya memur eyledim.

5. Osmanlı Ordusu Komutanı

Liman Von Sanders''

Her iki taraf ertesi gün kararlaştırılan noktada buluşur. İmza selahiyetine sahip bulunan Yarbay Siskkin sıkılarak Fahrettin Bey'e protokolden donanmayı çıkarmak zorunda olduğunu, müstakil bir kuvvet olan donanma kumandanlığının bu mütarekeye deniz kuvvetlerinin katılmasını uygun bulmadığını; fakat kesin surette ateşkes süresince cepheye hiçbir geminin yaklaşmayacağı ve asla ateş edilmeyeceği konusunda teminat verdiğini söylemiştir.Fahrettin Bey, durumu itiraz etmeye değer bulmadığı için bunu kabul etmiştir.Fahrettin Bey, yaralıların toplanmasını anılarında şöyle anlatmıştır²²⁵:

“Cesetlerin en çok bulunduğu cephenin orta kısmının ateşkes orta hattına bizim karargah muhafız taburunu memur ettik.Bu takım hattına Teğmen Rakım (Emekli Yarbay) komutasında kırk seçme askerden kurulmuştu ve hepsi pehlivan gibi olan bu delikanlılara yeni elbiseler giydirilmişti.Ertesi gün (24 Mayıs 1914 sabahı) saat 8’de mütareke tatbik komisyonları beyaz bayrak kaldırarak siperlerden çıkıp birbirleri ile tanıştılar, arkalarından da mütareke orta hattını teşkil edecek askerler çıktı. Bizim komisyonun başkanı Mustafa Kemal’in Kurmay olan Binbaşı İzzettin (Çalışlar) idi.Komisyonların ve orta askerlerinin ortaya çıkması ile ateş kendiliğinden kesildi,ortalığı derin bir sessizlik sardı, düşman gemileri de görünmez oldular.Bir İngiliz- bir Türk eri aralıkla dizilip orta hattı teşkil ettikçe iki taraf sıhhiye askerleri meydana çıkıp cesetleri ve silahları taşımaya başladılar.

İş görecek erlerin arasına bazı bazı kumandan ve subaylar da er elbisesi giyerek katılmışlardı.(Aynı şeyi İngilizlerin de yapmış olduklarını Atatürk'ün cenaze

²²⁵ Mustafa Kemal, **Anafartalar Savaşları**..s.488

törenine gelen Mareşal Birdwood Ankara’da bana söylemiş, kendisinin de er elbisesi giyerek cepheyi gördüğünü gülerek anlatmıştı.)

Cesetlerin nakil işi yapılırken siperlerimizin tam kuvvetle tutulması ve her ihtimale karşı uyanık bulunulması birliklere emredilmiş, Seddülbahir Cephesine de bilgi verilmişti. Merkeztepe civarında bir yerde siperler birbirlerine beş metre kadar yakın bulunuyor, burada araya konan erlerle gelip geçenler iki taraf siperlerinin içini görebiliyorlardı. Gerek bizim, gerek İngilizlerin siperleri alabildiğine silahlı askerlerle dolmuş, hepsi süngülerlerini takmış, silahlarını doldurmuş, omuz omuza oturmuş her ihtimale karşı hazırlanmışlar, mevzilerdeki bataryalarımız da top başı yapmışlardı. İki taraf komisyonları bir taraftan çalışırken, bir taraftan da bu dar yerde siperleri birbirlerine göstererek gülüşüp duruyorlardı. Cesetlerin hemen hepsi bizim olduğu için İngilizler kendi taraflarından bunları alıp bizim tarafımıza bırakıyorlar, bu suretle de bizim sıhhiyecilerin işi iki misline çıkıyor, bir de bunları bizim tarafımıza taşımak lazım geliyordu. Bu yüzden bizim sıhhiye erlerinin sayısını iki misline çıkarmak zorunda kalmışlardı.²²⁶”

Fahrettin Bey ateşkes sırasında öğleden sonra meydanın kalabalıklaştığını ve Anzac askerlerini bu ateşkes sırasında tanıdıklarını anlatır. Yaralıların ve cesetlerin taşınması sırasında iki tarafın askerleri arasında kısa zamanda bir sempati hasıl olur, birbirlerine şeker çikolata ikram edip el işaretleri ile konuşmaya başlarlar. Elbiselerinden kopardıkları düğmeleri Türk askerine veren yabancı askerler, bunun karşılığında kendileri için birer harp hatırası istemektedirler. Vakit geçtikçe harp meydanı bir şenlik alanına dönmeye başlar ve askerlerin birbirlerini kucaklamaya başladıkları görülür. Türk siperlerine iade edilen şehit cesetlerini gören askerlerimiz kısa zamanda kendine gelir ve dostluk havası dağılır.

Havanın sıcak olması nedeniyle cesetler kokmaya başlamıştır. Fahrettin Bey harp alanında ancak kolonya ile ıslatılmış mendili burnuna tutmak sureti ile dolaşabildiğini ve İngilizlerin mütareke isteme nedeninin de aslında insani sebeplerden dolayı değil, cesetlerin kokusu yüzünden olduğunu yazmıştır.

²²⁶ Mustafa Kemal, **Anafartalar Savaşları**..s.489-490

“İşte o vakit anlaşılmıştı ki, İngilizleri mütareke isteğine icbar eden şey bu kokudur.Şüphesiz yaralıların iniltileri de bir sebebi ama, gerçek sebep ingiliz siperlerinin önlerinde yığılan cesetlerin taaaffünü olmuştu.Zavallı şehitçiklerin süngü ile yapamadıklarını cesetlerinin kokusu ile yapmak istiyorlarmış gibi bir hal..Eğer ateşkes yapılmamış olsaydı ihtimal ki İngilizler bu kokudan siperleri bırakıp kaçmak zorunda kalacaklardı²²⁷ .

İngiliz Başkomutan General Hamilton hatıratında ateşkesi şöyle anlatmıştır: “ 27 Mayıs 1915.Gelen bir rapor ölüleri gömmek maksadı ile düşmanla bir mütareke akdi için müzakere cereyan etmekte olduğunu bildirdi.Liman’ın(Liman Von Sanders’den bahsediyor) iki taze tümeninin büyük bir kısmı imha edilmişti.22 Mayıs’ta Türk Başkomutanından aldığım bir mektupta yine kendisinin istediği bir mütarekeye muvaffakatnamesini bildirmektedir.Bu yalnız zevahiri kurtarmak içindi. Çünkü biz 19’da siperlerden dışarı çıkmadığımız için tekmil yaralılar ve ölülerin kaffesi veya çoğu Türktü.”

Fahrettin Bey, Hamilton’ın bu sözlerinin eğer bir tercüme yanlışı yoksa gerçeğe uygun olmadığını belirtmiştir.Çünkü Fahrettin Bey’e göre mütareke isteği İngilizlerden gelmiştir.Hamilton ayrıca İngilizlerle mütareke mevzuunda konuşmaya giden Ohrili Kemal Bey’i Mustafa Kemal Bey sanmıştır.Fahrettin Altan bu olaydan bahisle şunları söylemiştir:

“Cesetler arasında üç ağır yaralı bulunmuştu.Şehit cesetleri arasında bu yaralıların iniltileri elbette insanlık duygularını harekete geçirecek bir olaydır.Ancak ingiliz siperlerinden duyulan bu iniltiler mütareke teklifinin bizim tarafımızdan yapılmış olmasını gösterecek bir sebep olamaz.İngilizler hakiki sebebi peçelemişlerdir.”

Ateşkes hattında cesetleri kaldırma işi saat 16.00’da biter. İşlerini bitiren askerler siperlerine çekilir.Meydan bir anda sessizliğe bürünür ve Esat Paşa, bütün

²²⁷ Mustafa Kemal, **Anafartalar Savaşları**..s.492

batarya ve piyadelere ateş emri verir. Düşmanın da karşılık vermesi üzerine meydan yine alev bulutları ve şiddetli infilaklarla sarsılır.²²⁸

Hamilton'un 14 Mayıs tarihli günlüğünden: *“Geç vakit Amiral de Robeck ziyaretine geldi. Pek kötü bir haber getirmişti. Amirallik Dairesi, Boğazı, donanmanın kara kuvvetleriyle müstereken denizden ve karadan zorlama fikrinden vazgeçmiş. Biz karadan hücumla devam edeceğiz, donanma da bizi toplarıyla destekleyecekmiş. O kadar. Halbuki, harp tarihinde, eski komutanların bir prensibi vardı: “Hücum edeceksen, bütün kuvvetinle saldır,” bizim komutanlar bunu daha iyi bilirler, ama önce donanma taarruz etti, biz setirci kaldık. Peşinden biz hücum ettik, donanma pasif kaldı.”*²²⁹

Hamilton donanmanın bu kararından ötürü 10 Mayıs'da Kraliyet Hükümeti'ne telgrafla müracaat eder. Türk askerinin baskı altında tutmak amacı ile iki adet yeni ve güçlü tümenin gönderilmesini, savaşların zor ve adice olan siper çatışmalarından kurtarılması gerektiğini söyler. 17 Mayıs'da telgrafını yineler. İkinci telgrafında elindeki mevcut kuvvetlerle Türklere karşı yalnız bırakılacaksa Çanakkale'deki şu anda mevcut olan kuvvetlere ilave olarak iki kolordunun daha gönderilmesini ister. Böylece 52. Lowland Tümeni'nin Çanakkale'ye gönderilmesine karar verilir.²³⁰

2.10.6- III. Kirte Savaşı 4-6 Haziran 1915

Türklerin 19 Mayıs taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması ve Türk kıtalarına fazlaca zaiyat verdirmiş olması nedeniyle Seddülbahir'de yeni bir hareket için kuvvet bekleyen Hamilton'a cesaret verir. Lord Kitchener da Türklere yeni bir taarruz yapılmasını istemektedir. 4 Haziran'da başlayan taarruzlar 6,7,8 Mayıs günlerinde de başarıya ulaşamayınca 7 Haziran'da Çanakkale hareketine devam edilip edilmemesi konusu gündeme gelir.²³¹

Hamilton uzunca bir zamandan beri başarı elde edemediği dar sahil kesimlerinde tutunmaya çalışmış fakat gerekli ilerlemeleyi sağlayamamıştır, bu acı gerçeğin kendisi de farkındadır, ve bu savaşla ilgili olarak günlüğüne şu notu

²²⁸ Mustafa Kemal, *Anafartalar Savaşları*, s.493

²²⁹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.144-145

²³⁰ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*, s.21.

²³¹ ERYILMAZ, *Çanakkale Savaşları*, s.89-92

düşmüştür: “4 Haziran günü yapılan savaşlarda bazı küçük başarılar elde ettikse de durumun bir ay öncesine göre pek değişmediğini görmüş oldum.”²³² 5-6 Haziran’da da tekrar edilen taarruzlar da her iki tarafın zayıatları yaklaşık 10.000’er kişiydi.²³³

2.10.7- Kerevizdere Savaşı 21-22 Haziran

İlk taarruzun 21 Haziran’da Fransızlar tarafından yapıldığı bu savaş 21-22 Haziran tarihlerinde cereyan etmiştir.2. Türk Tümeni düşmanın taarruzlarını kahramanca durdurmuş ama fazlaca zayıat vermiştir. Bu yüzden 12.Tümen cepheye sokulmuş ve 2. Tümen tensik için Anadolu’ya sevk edilmiştir.²³⁴

Bu tarihe kadar yaptığı taarruzlarla Türk Cephesi’ni yaramayan düşman daha fazla donanma desteğinden faydalanmak için Kirte bölgesindeki Türk mevzilerinin deniz kenarındaki bölümlerini parçalamak için Kerevizdere’ye hücum etmiştir.21 Haziran saat 06:00’da İngiliz Deniz Tümeni ve iki Fransız Alayı saldırıya geçer. Fransızların saldırdığı 2.Türk tümeni ağır zayıat verir ve 12.tümenle takviye edilir. Gece yarısı yapılan Türk taarruzları ile 2. Tümenin kaybettiği mevziler geri alınır.Fransızlar’ın 22 Haziran’da yaptıkları taarruzlar püskürtüldü ve sonuçsuz kaldı. 600 metrelik cepheden devam eden muharebe sadece 2 gün sürmesine rağmen Türkler 6000,Fransızlar 2500 zayıat vermiştir.²³⁵

2.10.8-Zığındere Savaşı 28 Haziran-3 Temmuz 1915

Bu zamana kadar yaptığı taarruzlarda Türk Cephesini yarmaya muvaffak olamayan düşman, daha fazla donanma desteği sağlayabileceği düşüncesiyle Kirte Bölgesindeki Türklerin kanat mevzilerini parçalamaya teşebbüs etti. Taarruzlar 26 Haziran-4 Temmuz arasında sürmüştür.²³⁶ Hamilton 10 Temmuz 1915 tarihli günlüğüne şunları yazmıştır: “Türk Ordusu konuta kademesinde değişiklik yapılarak Silahlı Kuvvetleri Komutanlığı’na atanan Weber Paşa, ölümlerin gömülmesi için yapılan teklifimi reddetti! Halbuki savaş alanlarında binlerce Türk ölüsü birbiri üstüne yığılmış yatıyor. Değil bir bölge, Gelibolu Yarımadası’nın havası kokan cesetler yüzünden, pek iğrenç bir hal aldı. İnsanlık ve sağlık bakımından anlaşılmaz

²³²ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.21.

²³³ÇAKIR,Türk Şiirinde...,s.24

²³⁴YILDIRAN,Çanakkale Muharebeleri,,s.28

²³⁵ÇAKIR,Türk Şiirinde...,s.25

²³⁶ERYILMAZ,Çanakkale Savaşları,,s.92-94.

bir durum. Bir rivayete göre, Türkler ölülerini, dikenli tellerden daha iyi mania teşkil ettikleri için gömmüyorlarmış”²³⁷.

Sanders’in hatıralarında bu olaya ilişkin herhangi bir bilgi yoktur, bu iddianın Hamilton’un bir uydurması olduğu ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü Haziran ayı gibi havanın gayet sıcak olduğu bir ayda, güneşin şehit cenazelerinin kokmasına, cenazelerin salgın hastalık ve sineğe sebep olacağı açıktır. Türk tarafının şehit cenazelerini bir tahkimat gibi kullanması kendi tüm bu sebeplerden ve insani nedenlerden dolayı imkansızdır. Sanders’in 28-29 Haziran tarihleriyle ilgili kitabında yazdığı tek şey, 29 Haziranda Amiral Suşon’a düşmanın 28 Haziran günü Güney Grubuna yönelttiği büyük taarruz sırasında düşman gemilerinin Türklerin sağ yanına şiddetli ateşler açarak kara muharebelerine katıldığı ve 29 Haziranda Güney Grubuna aynı hareket devam ederken gemilerin atış desteği yaptığı şeklindedir.²³⁸

2.10.9-II.Kerevizdere Savaşı 12-13 Temmuz 1915

Hamilton, Haziran ayı boyunca yapılan muharebelerde²³⁹ Türklere karşı zafer kazandığını sanıyor daha fazla arazi elde etmek ve özellikle Türklerin dikkatini Arıburnu ve Seddülbahir’e çekmek istiyordu. Bunun için Kerevizdere-Seddülbahir arasındaki siperleri ele geçirmeye karar verdi. 12 Temmuz’da başlayan savaşta Türkler top cephanesinin az olması, düşman donanmasının tesiri nedeniyle başarısız olmuştur. Bu muharebede, Türk zayıyatı 4. Tümen. 6.Tümen. ve 7.Tümenlerimizde 9575,kişi 1 ve 11. tümenlerimizde 247 kişidir.Fransızların 840, İngilizlerin 3000 kişidir.Bu muharebeden sonra savaşın asıl merkezi Arıburnu ve Aanaftalar bölgesi olacaktır.²⁴⁰

Hamilton bugünkü kayıplarla ilgili *“Bu taarruzda Fransızlar,bir makineli tüfek ile 200 savaş esiri elde geçirdiler.İngilizler ise bir makineli tüfek ile 329 savaş esiri elde ettiler.Bu taarruzlarda kaybımız çok fazla olmamıştır.”* demiştir.²⁴¹

Hamilton ayrıca savaş raporlarında bu savaşla ilgili olarak; 12 ve 13 Temmuz tarihli savaşları, 28 Haziran’daki taarruzların sonucunu almak için gerçekleştirdiğini, 28

²³⁷ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü* ,s.207.

²³⁸ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*,s.99.

²³⁹ Kerevizdere Savaşı ile ilgili bilgi için bkz. ALTINTAŞ, *Belgelerle Çanakkale Savaşları*,s.25.

²⁴⁰ ERYILMAZ, *Çanakkale Savaşları* , s.95-96

²⁴¹ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*,s.27.

Haziran'da Türkler'in sağ taraftaki kuvvetlerini Alçitepe'nin güneyine kadar sürdüklerini, fakat kendi kuvvetlerinin merkezi ve sağında Türklerin hala siperleri bulunduğunu, bu sebeple 12 Temmuz hareketinde amacının Türklerin ilk siper hattını elde etmek olduğunu yazar. Sabah 07: 30 'da başlayan bombardımanın ardından Fransız ve İskoç askerleri taarruza geçer.

Tüm çabalarına rağmen, bombacı Türk askerleri yüzünden geri çekilmek zorunda kalırlar Hamilton, 13 Temmuz'da yeni bir taarruza karar verir, fakat ileri atılan birlikleri çok büyük kayba uğrar. Ayrıca, 17 Temmuz'da 8. Kolordu Komutanı Hunter-Weston dinlenmek için yarımadayı terk eder, hastalanıp İngiltere'ye döner.²⁴²

Temmuz ayında verilen zayıatlar nedeniyle Güney Grubu'ndaki bazı birlikler değiştirilir, Sanders bu değişiklik ve II.Kerevizdere Savaşı²⁴³ hakkında da hatıralarında bilgi vermiştir:

“Fazla zayıat yüzünden, Temmuz ayının ilk yarısında Güney Grubunda bazı birliklerin değiştirilmesi gerekti. Bunlar 2. Ordu'dan gönderilen yeni birliklerle değiştirildi. Cenup Grubu Komutanlığına Albay Weber'in yerine Vehip Paşa getirildi. Vehip Paşa, Arıburnu'nda komutan olan Esat Paşa'nın küçük kardeşiydi. Bu iki zatın, yan yana iki cephenin komutanı olarak kardeşçe işi yönetmelerini herkes hoş görüyordu. Türk generalleri arasında sık sık görülen kıskançlık ve birbirleri aleyhine hareket etme olayı da böylece önlenmiş oluyordu. Gayet enerjik olan Vehip Paşa, ileriye gören ve değerli bir komutan olduğunu burada da ispat etti ki bunu daha Balkan Harbi sırasında Yanya savunmasında göstermişti Bu meziyetler, kardeşi Esat Paşa'da da aynen mevcuttu.

5. Ordu birliklerinin 2. Ordu birlikleri ile değiştirilmesi sırasında ve 13 Temmuz günü, İngiliz ve Fransızlar, Seddülbahir'de şiddetli bir taarruza giriştiler. Bu taarruz, son ihtiyat birliklerinin ileri sürülmesiyle ve güçlkle önlenebildi. İngiliz saldırılarının hiç bir vakit uzun süre devam etmemesi ve iki saldırı arasında günlerce

²⁴² ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.26.

²⁴³ II.Kerevizdere Muharebeleri'nde 12 Temmuz 1915'te Kerevizdere sol cenah komutanlığını üstlenen Albay Süleyman Şakir 14 Temmuz 1915'te Fransızların meşhur hücumunu durdurmuş, ve Fransızları geri atmaya başarmıştır.Ayrıntılı bilgi için bkz. “Miralay Süleyman Şakir, **Cepheden Cepheye Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde** Hazırlayanlar Servet Avşar Hasan Babacan,Vadi Yayınları s.18

vakit geçirilmesi, bizim için büyük bir talih oluyordu. Aksi halde, elimizdeki topçu cephanesi ile dayanmak mümkün değildi.

Temmuz ayının ikinci yarısında, düşmanın büyük bir çıkarma daha yapacağı haberi yayılmaya başladı. Selanik üzerinden 16 Temmuzda aldığımız bir raporda, yalnız Limni adasında harekete hazır 50 - 60 bin mevcutlu bir birlik bulunduğu ve bunların şevki için de 140 nakliye gemisinin hazır tutulduğu bildiriliyordu. Diğer muhbirlerin raporlarındaki rakamlar daha da yüksekti. Yeni bir çıkarmayı zorunlu kılan en büyük sebep, son ayların çetin muharebelerine rağmen, düşmanın hedefine henüz ulaşamamış olmasıydı. İngiliz Nazırlarından Churchill, o zaman her tarafta yankılar uyandıran bir açık konuşmasında, İngiliz çıkarma ordusunun nihai zafere ulaşmasının yakın olduğunu söylemişti.

Bu yeni çıkarmanın nereye yapılacağı hakkında cepheye hiç bir alamet yoktu. Güney cephesinin iki yanı da suya dayanıyordu. Bir tarafı deniz, öteki tarafı Çanakkale Boğazı idi. Burada cephe kuvvetlendirilebilir, ama genişletilemezdi. Arıburnu'nda iki yan açıktı. Düşman, güney kanadında arazi kazanmaya birkaç defa teşebbüs etmiş, fakat bunda başarısı, Türk sol kanadını biraz geriye bükmekten ibaret kalmıştı. İngilizlerin Kuzey kanadında ise, bir taburdan biraz daha fazla bir kuvvet, ileri sürülmüştü. Ben bunu önemsiz görmüyordum. Esat Paşa ise, bunun altında bir tehlike yattığı inancında değildi. Bu müfrezenin geri sürülmesi için yapılan birkaç teşebbüs ki bunlara 5. Ordu'nun karargah muhafızları da katılmıştı, düşmanın şiddetli mukavemetiyle karşılaşmış ve başarısız kalmıştı.

Cephenin bu istikamette genişletileceğine dair biricik alamet buydu. Buradaki kuvvetimiz çok azdı. Düşmanın Saros Körfezi kuzeyinden harekete geçerek, Çanakkale Boğazı'nın İstanbul ile irtibatını kesmesi ihtimali başgösteriyordu. Eski tecrübeler, düşmanın Anadolu yakasında çıkarma yapması ihtimali olmadığını düşündürüyordu. 5. Ordu'yu en fazla endişelendiren, Arıburnu ile Güney Cephesinin arasındaki açık alandı. Çünkü buraya yapılacak bir çıkarma ile Güney Cephesinin gerisine düşülmüyordu.

Güney Grubunda bazı birliklerin değiştirilmesi ve bazı takviyeler alınması üzerine serbest kalan Albay Kannengiesser komutasındaki 9. Tümen, Kayalıtepe'nin Batı yamaçlarına yerleştirildi. Bavyeralı Binbaşı Willmer komutasındaki bir müfrez, Büyük Anafartalar hizasındaki Azmakdere'den itibaren Suvla limanı yukarlarına kadar Kuzey sahillerini gözetleme ve Esat Paşa birlikleri ile temasta bulunma görevini aldı. Bu müfrezenin kuvveti, üç tabur piyade, bir bölük süvari ve dört batarya idi. Piyade olarak mevcut birlikler, Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburları ile 33. Piyade Alayından bazı kısımlardı. Yukarı Saros'a ise 7. Tümen ile 12. Tümen getirilmişti."²⁴⁴

2.11-Abafartalar Çıkarması

2.11.1. Hamilton'ın Ağustos Ayı Çıkarmaları İçin Planları

Hamilton'ın kumandası altında bulunan İngiliz ve Fransız kuvvetleri ne Arıburnu ne de Seddülbahir'de istenilen hedefleri ele geçirememişti. Hamilton bunun üzerine İngiltere'den yeni kuvvetler ister, gelen kuvvetlerle Seddülbahir ve Saros Körfezine gösteri harekatı yapılacak, Anzaclar takviye edilecek ve 9.İngiliz Kolordusu Suvla'ya çıkarılacaktı.Bu kuvvetler Sarıbayır'daki 4000 Türk askerini geri atarak kuzey tarafından Esat Paşa kumandasındaki Arıburnu cephesinin sağ kanadı kuşatılacak ve Akbaş Liman'ından Boğaz'ın iç kısmına inilecekti.²⁴⁵

Arıburnu ve Kırte'deki başarısızlıklar Hamilton'un ümidini bitirmişti, bu cephenin kapandığını düşündüğü bir sırada Churchill, Fransa'da kesin başarıya ulaşamayacaklarını düşünüyor, Çanakkale'de mutlak bir başarı istiyor, ve Hamilton'a mutlak başarı için ne kadar kuvvete ihtiyacı olduğunu soruyordu. Bu Hamilton için büyük bir sürpriz ve ümitti. Hamilton'un yeni planında asıl taarruz Seddülbahir kuzeyine kaydırılıyordu. Bir gece baskınıyla Conkbayırı ve Kocaçimentepe ele geçirilecekti. Hamilton kendisine verilen 25.000 kişilik kuvveti Kabatepe'ye çıkaramazdı, orası çok kalabalıktı o yüzden bu kuvvetleri daha kuzeye;

²⁴⁴ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*,s.102.

²⁴⁵ ÇAMOĞLU, *Çanakkale Boğazı*.s.137-138

Suvla Körfezi'ne çıkarmaya karar verdi. Suvla'ya çıkacak kuvvetler süratle Sarıbayır sırtlarını ele geçirecek, Anzac Cephesi'ndeki kuvvetlerle birleşip Kocaçimen ve

Conkbayırı tepelerini alacaktı. Hamilton'un çıkarma planını önceden tahmin eden tek Türk Komutan Mustafa Kemal Bey'dir²⁴⁶. Temmuz ayının durgun günlerinde Mustafa Kemal Esat Paşa'yı ileri hatta çağırır, orada Sarıbayır, Conkbayırı ve Kocaçimentepe'yi göstererek bölgenin öneminden bahseder.²⁴⁷ Buraya bir çıkarma yapılacağını Mustafa Kemal Bey, 2 ay öncesinden söylemiştir. Mustafa Kemal bu olayı şöyle anlatır:²⁴⁸

“Bu lüzümdan ziyade yazılı izahlarımla, gerçeği göstermeye muvaffak olamadım.Fazla olarak düşüncelerimde isabet olmadığı kanaatine sapılmış, beni bu kötü buldukları fikirlerimden vazgeçirmek üzere, Kolordu Komutanı ile kurmay başkanı (Esat Paşa ve Kazım Paşa) karargahıma gelerek, yazılarımla anlatmak istediğim hususları arazi üzerinde gösterip izah etmemi istemişlerdi.Hep birlikte Düztepe'ye çıktık.Buradan Sazlıdere ve bunun güney ve kuzeyindeki arazi ve daha ileride sahil ve kuzeye doğru Suvla Limanı ve oraya kadar devam eden düz ova içinde Tuzla Gölü ve oradan doğuya doğru yükselen tepeler ve en yüksekte Kocaçimentepesi,bir panaroma gibi görünüyordu.Bütün bu saha, bulunduğumuz yüksek Düztepe'den kartal bakışı ile küçük bir görünüşün içine sığdırılabiliyordu.Bütün sahil ve orada son bulan ova kısmı tamamen ona hakim olan gözlerimizin önünde küçülmüştü,ve bize doğru olduğu gibi kuzeye,doğuya doğru da kademe kademe yükselen engelli arazi, ayrıntıları ile gölgelere karışıyordu.Bu görünüş karşısında Kolordu Kurmay başkanı: “Bu arazide ancak çeteler yürüyebilir.” Dedi

²⁴⁶ Mustafa Kemal, Türk kuvvetlerinin, düşmanın temmuz ayı sonuna doğru- ağustos ayı başlarında büyük bir kuvvetle genel bir taarruz yapacağından haberleri olduğunu; ordu ve kolordu kumandanlıklarınca bu hareketin Saros Körfezi veya Asya yönünde yapılacak bir çıkarma hareketiyle birleştirileceği ihtimali üzerinde durulduğunu yazmıştır. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Yay. Haz.Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XVI.Seri, Sayı 4, Ankara, 1962,s15

²⁴⁷ AKŞİT-TEZEL, **Mustafa Kemal ve Çanakkale...**s.131

²⁴⁸ Bu konuşma ile ilgili bilgi için bkz. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Yay. Haz.Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XVI.Seri, Sayı 4, Ankara, 1962,s.14

Kolordu Komutanı bana sordu: “Düşman nereden gelecek?”Elimle Arıburnu cihetini ve Suvla’ya kadar bütün sahili göstererek, ‘Buradan’ dedim.“ Peki, farzedelim ki oralardan gelsin,nerden hareket edebilecek?” dedi.Tekrar elimle Arıburnu cihetinden başlayarak Kocaçimentepesi’ne doğru bir yarım daire işaret ettim.Buradan hareket edecek dedim.Kolordu komutanı gülerek omzumu okşadı ve, “ Merak etme beyefendi,gelemez!”dedi.Meram anlatmanın mümkün olmadığını anlayınca,artık tartışmanın uzatılmasına lüzum görmedim,yalnız “İnşallah efendim,sizin takdiriniz vecihle olur” demekle yetindim. Tasarladığım ve tasvirine çalıştığım düşman teşebbüsleri 6 Ağustos’tan itibaren söylediğim gibi olmaya başladığı zaman,2 ay önce anlattıklarımı takdir etmemekte ısrar edenlerin nasıl mütehassıs olduğunu bilemem.Yalnız fikren hazırlanmamış oldukları düşman harekatı karşısında pek noksan tedbirlerle genel durumu ve vatani büyük tehlikeye bıraktıklarına olaylar tanıklık etti”²⁴⁹.

Hamilton İngiltere’den istediği ve 10 Temmuz’da Mondros’a geleceğini umduğu kuvvetlerin 10 Ağustos’a kadar hazırlanabileceğini düşünür. Yeni gelecek askerler için düşündüğü dört farklı çıkarma planını şöyledir: Boğaz’ın en dar yerini zorla açmak için, bütün kuvvetleri yarımadanın güneyine çıkarmak. Fakat bu planının bazı mahsurları vardır. Sınırlı ve belirli bir saha üzerine çıkarma yapılabilecek asker sayısının az olacaktır. Kirte’yi alsalar bile bu Alçıtepe’yi de alabilecekleri anlamına gelmez.Alçıtepe Dağı’nın sırt ve yamaçları Türkler son zamanlarda çok sayıda yeni engel ve tabya yapmıştır.Bu engeller kusursuz inşa edilmiştir.Türkleri batı yönü çevirerek sahilden içeriye doğru sürseler dahi, Alçıtepe Dağı’nın merkezi ve doğu kısmı, Kiltibahir’in yine bir kalesi durumunda kalacak ve Türkler kendilerini kendini savunabilecekti.

Diğer bir plan ise, Boğaz’ın Anadolu yakasına asker çıkarıp Çanakkale üzerine yürümektir. Anadolu sahili her ne kadar teller ve siperler ile kuvvetlendirilmişse de, bu proje uygulama safhasına sokulduğunda yarımada üzerindeki Türk kuvvetleri zaafa uğrıtılacak Hellas Burnu’ndaki²⁶ kumsallıklar Anadolu sahilinden gelen mermilerden kurtulacak ve Türklerin denizle olan

²⁴⁹ ULUĞ,Çanakkale Destanının...s.138-139

bağlantısı da tehlikeye girecekti. Fakat İngiliz imdat kuvvetleri ani bir taarruz yapacak derecede güçlü değildir.Yarımada üzerinde Türklerin tam merkezine bir taarruz yapılmadıkça, Türkler, Anadolu yakasına yarımada üzerinden yeterli sayıda asker sevk etme imkanına sahiptir. Hamilton bu yüzden Anadolu yakasına yapacağı bir taarruzdan yarar görmeyeceğini anlamıştır. Anadolu sahiline çıkarılacak İngiliz kuvvetleri çok ciddi olarak Çanakkale'yi tehdit edecek derecede güçlü olmazsa, Türkler, Gelibolu yarımadası üzerindeki kuvvetlerini zaafa düşürücü bir harekate girişmeyeceklerdi.²⁵⁰

Enez ve İbrice'ye asker çıkarma ve bu kısmın Bolayır'da işgalini tamamlamak da Hamilton'un üzerinde düşündüğü planlardandır.Yarımada'daki Türk ordusunun geri ile olan kara bağlantısını kesmek, görünürde çok iştah açıcı ve kağıt üzerinde bakıldığında iyi hazırlanmış güzel bir plandır. Ancak bu planın en önemli ayaklarından birini oluşturan denizden yapılacak sevkiyat konusunda Amiral De Robeck de Hamilton'u uyarır.Türklerin denizaltılarının sevkiyat yapan gemileri batırma tehlikesi vardır.Yarımadadaki kuvvetlerin malzeme ve erzak ihtiyacı, Mondros Limanı'ndan Hellas Burnu'na veya Arıburnu Koyu'na kadar mayın tarayan görevli gemiler eşliğinde balıkçı gemileri ile araç gereç taşınarak karşılanabilmektedir. Bolayır civarına yeni bir askeri çıkartma, bu gibi kontrollü taşıma mesafesini elli mil daha uzatacak ve filonun ağır olan yükünü tahammül edilemez bir noktaya taşıyacaktır.

Bolayır civarına asker çıkartma projesinde diğer bir problem de nakliye gemilerinin temini ve gemilerin denizaltı hücumlarından korunmasıdır. İbrice'de sahil sarpıtır, fazla miktardaki asker, ancak Enez'den sahile çıkarabilir ve İngilizler Enez'e mesafe olarak çok uzaktır. Türklerin Trakya'daki kuvvetlerinin önemli bir kısmını buraya getirip kuvvetli tabyalar oluşturma ihtimalleri vardır. Bu tarz kuvvetli tabyaları geçebilmek için İngilizlerin dört tümen daha askere ihtiyaç vardır. Gerekli olan kuvvet bulunabilse ve her türlü ihtiyaçları karşılansa bile, yarımada üzerindeki Türk Ordusu'nun yok edilmesi veya Boğaz'ın en dar yerinin donanmaya açılacağı garanti değildir.

²⁵⁰ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.22.

Türkler, Sultaniye Kalesi'nden Boğaz'ın karşı yakasına her türlü savaş araç ve malzemesini geçirmeye kalkabilirlerdi Ayrıca akıntının sürati, Türk mavna ve dubalarının faaliyetleri, kalelerdeki toplar, İngiliz denizaltılarının işini bir hayli zorlaştıracak, karşıdan karşıya geçişleri engellemek hususunda büyük fedakarlıklarda bulunan bu denizaltıların işi daha da güçleşecekti. Bu sevkiyatı engellemek için bütün topları, Türk kara ve deniz hedeflerine yönlendirmesi gerekmektedir.O yüzden bu plan da akla yatkın değildir.

Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nu Anafartalar Körfezi'ne çıkararak takviye etmek, şiddetli bir taarruzla Kocaçimentepesi'ni işgal ederek bu hakim noktadan hareketle yarımadaı belinden kavramak Hamilton'un en beğendiği ve uygulamaya koyacağı plandır.

Hamilton bu planını şöyle anlatır: *“Başlangıçta, Sarıbayır Tepeleri altına asker çıkararak Türklerin güneye doğru olan kara ve deniz hududunu kesmeye ve buradan hareketle Narrows'u donanmaya açmayı başarabileceğimizi ümit ettim.Düşman gerek sayıca ve gerek arazideki konumu itibari ile avantajlı idi. Ayrıca, Alman subaylarının²⁵¹ kontrolleri altında çok sayıda engel ve kuvvetli tabyalara sahiptiler.²⁵² Bunun yanı sıra komutam altındaki askerler, savaş nedeni ile sayıca oldukça azalmışlardı. Tüm bunların üstüne bir olumsuzluk da arazinin, doğal sert ve sarp bir yapıya sahip bulunması idi. Tüm bunlara rağmen tedbirlerimiz oldukça yeterli ve başarılı olmuştur.*

Türklerin kendilerine pek pahalıya mal olan ümitsizce saldırıları bu tedbirlerin isabetinin işaretidir.Avusturalyalılar ile Yeni Zelandalılar, düşmanın hayat damarına pek yakın bir noktada yerleşmişlerdi. Bunların büyük bir sabır ve inatla mevkilerinde kalmaları, buradan şiddetli bir taarruzla ileriye atılıp Narrows'u

²⁵¹ Şevki Yazman Çanakkale Kara Muharebelerinde Çanakkale'de sadece Alman Kıtası adında bir bölük bulunduğunu söyler.Bu bölüğün askerleri Romanya üzerinden sivil giyinerek Çanakkale'ye gönüllü gelen gençler ver çocuk yaştaki insanlardan oluşmuş, başlangıçta sayıları 200 iken daha sonraları hastalık ve geri hizmetlere kaydırılmaları nedeniyle mevcutları 40 kişiye düşwn bir İstihkam bölüğüdür.Şevki Yazman muayyen bir görevi olmayan bu bölükten eline kazma alıp çalışan bir tek Alman görmediğini, ancakbunlardan usta ve idareci olarak geçinenlerin arada bir kazılmakta olan lağımlara gidip bir göz attıklarını ve Almanca birşeyler tarif ettiklerini,Türk askerinin ise işini kendi bildiği şekilde yapmaya devam ettiğini yazmıştır.Sermet Ata canlı, **Atatürk Ve Çanakkale'nin...**s.154

²⁵² ALTINTAŞ, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...**,s.23-24.

ele geçirmemize yol açabilir. Denizcilik açısından buranın birçok avantajları vardır. Anafartalar Körfezi'nin Mondros'dan olan mesafesi, Mondros ile Arıburnu arasındaki uzaklıktan ancak bir mil fazladır.”

İngilizler Anafartalar Körfezi'ni elde bulundurmakla denizatlılardan emin bir hareket üsleri, tüm fırtınalara karşı korunmuş bir limana sahip olacaklardı. Hamilton, istediği kuvvetler gelmeden, bunların nasıl ve nerelerde değerlendirileceğinin planını yapmıştır. Arıburnu'ndan kesin bir taarruz hareketi yapıp, aynı zamanda buranın kuzeyine fark ettirmeden asker çıkararak, Eceabad'ın ele geçirilmesini planlamıştır. Arıburnu bölgesine çok miktarda asker çıkartılması ve bu esnada diğer birliklerin de habersizce Anafartalar Koyu'na sevkiyatı sırasında, ay ışığının bulunmaması, hareket planının başarısının vazgeçilemez unsurunu oluşturuyordu. Hamilton planlarını hatıratında şöyle anlatmıştır:

“Bir hamlede yapılması şart olan çıkartma hareketi, ancak Ağustos'un ikinci haftasında yapılacağından, sonucu sadece ayrıntılara bağlı olan bu cesur girişimin, bir ay kadar ertelenmesi gerekiyordu. Böyle bir ertelemekten doğan tehlikeler de pek açıktır. Bu tehlikelerin iyice farkında olduğum için, istemiş olduğum imdat kuvvetlerinin zamanında gelmesini çok arzuladım. Temmuz ayı içinde ay ışığının olmadığı bir zamandan yararlanarak çıkartma yapmayı çok istedim ancak, yukarıda bahsettiğim imdat kuvvetleri, zamanında gelmedi. Yer ile zaman birbirine kenetlenmiş olduğundan, geçiştirilmesi gereken süre içinde mümkün olduğu kadar savaşılmaması gerekiyordu. Yapılacak savaşlarda üç şeye dayanmamız lazımdı. Birincisi; arazi kazanmak, ikincisi; askerlerin yüksek ruh hallerinin devamını sağlamak, üçüncüsü de düşmanın dikkatini Arıburnu bölgesinden çok Seddülbahir ve Tekeburnu'na çekmekti. İhtiyattaki cephanemi göz önünde bulundurarak, üç haftalık bir süre içinde yapacak olduğum hücumlarda kullanacağım mermileri biriktirerek, son kez şiddetli bir taarruz yapıp bütün bomba ve mayınları kullanabileceğimi düşündüm.”²⁵³

Gerçekten de Suvla Bölgesi ve güneyi çıkarma hareketleri için uygundur. Arazi açıktır ve donanma desteği de böylece mümkün olur. Fakat Tuz Gölü'nün

²⁵³ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.24-25.

oluşturduğu bataklık hareketi tehdit eder. Bu savunanın lehine bir durumdur. Bir köprübaşı olarak tutulması mümkün olan arazi, kıyıdan oldukça içerdedir. Harekatın devamı için Kireçtepe, Tekketepe ve İsmailoğlutepe'nin ele geçirilmesi şarttır. Fakat hareket sahası buraları da içine aldığı donanma desteği zayıflar. Kocaçimen bloku bu bölgeye karşı da çok hakimdir. Kocaçimen'den sonra arazinin en hakim platosu Tekketepe ve Kavaktepe sırtlarıdır.²⁵⁴

Hamilton ay ışığının Ağustos'un yedinci gece yarısını iki gece kaybolacağını, bundan iki veya üç gün önce de istemiş olduğu son imdat kuvvetleri olan 53. ve 54. Tümen'lerin geleceğini bu yüzden taarruzun ilk günü olarak 6 Ağustos tarihinin belirlendiğini söyler.²⁵⁵

2.12-Çanakkale Cephesi'nde Ağustos Muharebeleri

6 Ağustos'ta düşman 19. Tümen'in güneyindeki 16. Tümen'i geri atıp Kanlısirt'ı alır, bazı ilerlemeler sağlasalar da kısa zaman da geri atılırlar. 6/7 Ağustos gecesi²⁵⁶ İngilizler 19. Tümen üzerine ağır bir topçu ateşi açar ve 7 Ağustos sabahı güçlü bir taarruzda bulunurlar, fakat ağır kayıplar vererek geri atılırlar. Bu da Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerine ulaşmalarını engeller. Yine 6/7 Ağustos gecesi 20.000 mevcutlu bir İngiliz kuvveti Sazlıdere kuzeyinden, 19. Tümeni ve Arıburnu Cephesi'ni çevirerek karaya çıkar, Conkbayırı ve Kocaçimentepe'ye doğru ilerler. Karşılarında hiçbir kuvvet yoktur, tek engelleri kendi aşırı tedbirli davranışları ve çekingenlikleridir. Sabaha karşı İngilizler çok zayıf kuvvetlerle tutulmuş olan Conkbayırı'na sadece 2,5 kilometre uzaklıktadırlar. Fakat 7 Ağustos gününü dinlenmekle geçirirler. Bu gecikme Türkler için büyük kazançtır.²⁵⁷

²⁵⁴ YILDIRAN, *Çanakkale Muharebeleri*, s.30

²⁵⁵ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*, s.29.

²⁵⁶ Bugünkü çarpışmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XVI.Seri, Sayı 4, Ankara, 1962, s.17-18

²⁵⁷ BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi*..s.348

6/7 Ağustos gecesi İngilizler Suvla Koyu'na da asker çıkarır²⁵⁸, buraya çıkan kolordu her biri 500 kişi alan ve Amiral Fisher'in Alman Baltık kıyılarına asker çıkarttırmak için yaptırdığı, piyade ateşinden korkmayan özel gemilerle kıyıya varır. Bu kuvvet herhangi bir karşı koymaya uğramadan karaya çıkar. Bunların görevi Conkbayırı ve Kocaçimentepe'ye yapılacak harekatı desteklemektir. Fakat bu kuvvet karaya çıktıktan sonra bile kendisine gösterilen yerleri elde etmek için ciddi bir girişimde bulunmaz. Komutanlarının gevşekliği bu kuvvete iki gün kaybettirir. Conkbayırı'na yaklaşmakta olan İngiliz kuvvetinin 7 Ağustos gününü dinlenmekle kaybetmesi, Suvla'ya çıkan kolordunun 7-8 Ağustos günlerini hiç birşey yapmadan geçirmesi sayıları İngilizlerle kıyaslanmayacak kadar az olan Türk kuvvetlerine büyük kolaylık sağlar.

Esat Paşa Conkbayırı-Kocaçimentepe bölgesini korumak için Albay Kannengiesser 'in komutasındaki 9. Tümeni Kabatepe'den bu bölgeye gönderir. Liman von Sanders de kimsenin saldırmadığı Bolayır-Saros körfezi bölgesini korumakta olan 16. Kolordu'yu Suvla Koyu'na çıkan İngiliz Kolordusu'na karşı yürütür. Bu kuvvetin komutanı Albay Fevzi Bey yeni kurulan Anafartalar Grubu komutanı²⁵⁹ adıyla bu bölgeye ve Kocaçimen bölgesinin başına geçirilir.

Conkbayırı'ı ise Şimal Grubu denen Arıburnu Grubu Komutanlığı'na (Esat Paşa) bağlı kalır. Bundan başka Seddülbahir cephesinden 8 nci tümeni de Arıburnu cephesine çağılır. 8 Ağustosla İngilizler pek erkenden Düztepe'den itibaren Conkbayırını deniz ve karadan pek ağır bir ateş altına alır ve çok geçmeden orasını ele geçirirler. Bu tepenin alınması Nisan'dan beri İngilizlerin başlıca amacı idi. General Hamilton bu olay dolayısıyla büyük sevinç duyar.²⁶⁰

²⁵⁸ Düşman 6-7 Sğustos gecesi Türk siperleriyle deniz arasından geçerek serbest araziye çıkar, 19. Tümeni'n sağ kanadını kuşatırlar, ancak arazi çok engebeli olduğundan veya gece karanlığında yollarını bulamadıklarından sabah aydınlandığı zaman Coknbayırı- Kurtgeçidi Kocaçimentepesine karşı yayılmışlar ama ileri gidememişlerdir. Aynı gece 9. İngiliz Kolordusu da Suvla'ya çıkmış ancak Wilmer'in kumandasındaki Türk kuvvetlerini püskürtmüş, Ve Anafartalar Ovası'na ayak basmışlardır. İngilizler hızla yollarına devam edebilselerdi, hedeflerine varabilirdi. Bu sırada Sanders, yine Bolayır berzahına önem verdiğinden Anafartalar baskına uğramıştı. Şemsettin Çamoğlu, **Çanakkale Boğazı**..s.139

²⁵⁹ Albay Fevzi'nin Anafartalar Grup Kumandanı olmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları: XVI. Seri S. 8. Yayına Hazırlayan Uluğ İğdemir TTK Basımevi, Ankara 1968, s.137

²⁶⁰ BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**..s.349

6 Ağustos 1915 tarihinde Anzac Kolordusu'nun Kuzey Grubu bölgesinde fark edilen faaliyetleri ve buradan Conkbayırı Kocaçimentepe hattını ele geçirme olasılıkları 5.Ordu'yu uyanık hale getirmişti.Yazın bu döneminde Anafartalar Limanı doğusundaki Tuz Gölü kuruyor ve bir çıkarma hareketi için uygun duruma geliyordu.Bu yüzden İngilizlerin Suvla bölgesine yeni bir çıkarma yapabileceği birliklere bildirilmişti. Kuzey Grubu kuzeyden güneye sırasıyla 5., 19., 16., 9. Tümenleri konuşlandırmıştı.19.Tümen karargahı Düztepe olmak üzere Kemalyeri²⁶¹ve Kırmızı sırt arasında savunma düzeni almıştı.²⁶²

Ian Hamilton 6-7 Ağustos gecesi Türkleri baskınla atarak, gün doğuncaya dek Suvla Limanını çevreleyen tepeleri alabilecek bir örtü kuvvetini sahile çıkaracak bunu gün doğunca karaya çıkacak birlikler izleyecekti.General Stopford komutasındaki 9.Kolordu gerekirse Kocaçimentepesi'ni zaptetmek için Anzac kuvvetlerine yardım edecek durumda olmalıydı.Aynı zamanda kolordunun bir kısmı da hızla Suvla Limanı'na çıkmalıydı.Suvla'ya çıkartma hareketi ile Arıburnu Cephesi'ne de İngiliz hareketi başlayacaktı. 6 Ağustos'ta akşam üzeri bir gösteri çıkarması düzenlenip, bu taarruz başarılı olursa, sabaha doğru Conkbayırı-Kocaçimen hattını ele geçirmek en önemli hareket olacaktı.²⁶³

Ian Hamilton 6 Ağustos taaruzunu nasıl yapacakları konusundaki planlarını Savaş Raporlarında da anlatmıştır, Hamilton'a göre ay Ağustos'un yedinci gece yarısını iki saat geçe kaybolacaktır.İstediği imdat kuvvetleri 53. ve 54. Tümenler taarruzdan bir iki gün önce gelecektir, bu yüzden taarruz tarihi 6 Ağustos olarak seçilmişti. Bundan sonraki işleri Türklerin dikkatini başka noktaya çekmekti. Bunun

²⁶¹Buraya isim veren kişi Fahrettin (Altay) Bey'dir.26 Nisan 1915'te emir subayı Fahri ile 19. Tümene hareket ettiğini ve yolda rastladıkları bir erin kendilerine yolu tarif etmesi üzerine ve 19. tümen karargahını bulabildiklerini söyler.Burada Mustafa Kemal ile Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin'i (Çalışlar) bir sel yarıntısında ayaklı bir dürbünle düşman hatlarını gözetlerken bulurlar.Geri dönerken Fahrettin Bey, Mustafa Kemal'e bulundukları bölgenin adını ve karargahlarının hep burada mı kalacağını sorar.Mustafa Kemal, biraz düşünür ve cevap verir: "Evet burada kalacağız.Ama sel yarıntılarının ismi olur..."

Fahrettin Bey şöyle yanıt verir: "Olur.. Olur..Mesela Kemalyeri olur..."Mustafa Kemal Paşa bu isimden hoşlanmıştır.Daha sonra Kolordu komutanının muvaffakiyeti alındıktan sonra bu bölgeye Kemalyeri adı verilir.Bu isim Mustafa Kemal Paşa'nın şöhretinin artmasında epey etkili olmuştur.Mustafa Kemal, **Anafartalar Savaşları**, Örgün Yayınevi, İstanbul,2007,s.480

²⁶² ULUKSAR, **Çanakkale Zaferi Ve Atatürk'ün..** s.69

²⁶³ OGLANDER, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**,C.II, Askeri Matbaa,İstanbul,1940,s.216

için savaş hilelerine başvurmaları gerekiyordu. Bu taarruzun amacı, Arıburnu Bölgesine şiddetli bir taarruz yapmak, Türk Ordusu'nun İstanbul ile ve Anadolu'nun denizle bağlantısını kesmek, topçuların tam hakimiyetini sağlamak, kışın kullanmak amacıyla „Anafartalar Körfezi”ni elde etmektir.²⁶⁴

Hamilton hile ve aldatma planı gereği yarımada henüz gelmemiş olan Türk ihtiyat kuvvetlerini uzakta tutmak, ve yarımada üzerindeki Türk kuvvetlerinin ihtiyaç duyulacak yerlere gitmesini engellemeye çalışmıştı. Bunun için Saros Körfezi'nin kuzey sahiline 300 kişilik bir kuvvet²⁶⁵ çıkarılmış ve bununla eş zamanlı olarak Fransız savaş gemileri Midilli Adası karşısına denk gelen Anadolu kıyıları boyunca manevralar yapılmıştı.. Midilli'deki donanma, amiral ve Ian Hamilton tarafından denetlenmiş, Anadolu'nun bütün haritalarının Mısır'da basılıp hazırlanması emredilmiş ve çok sayıda casusla, bu yalan haberler sızdırılmıştı. Hamilton bu tedbirlerin kendilerine epey faydası olduğunu söyler.

“Asıl hareketlere gelince Hellas'a büyük bir taarruzda bulunulacak, Kabatepe ile Kumtepe arasındaki mevcut durumla topların sayıları ve yerleri tesbit edilecek, Arıburnu'ndan Tekçam Çamlığı'ndaki siperlere Kanlısirt-Tekçam'a kadar hücum yapılacak ve arazinin müsaadesi nisbetinde ilerlenecektir. İşte bu hile ve desiseleri layık ile kavrayan ve bize yardımcı olan Kraliyet Donanması'na ve tüm askerlerimize şükran borçluyum. Türkler çok başarılı bir casus teşkilatına sahip olmalarına rağmen, 7 Ağustos²⁶⁶ seher vakti, kapana yakalanmış oldular.

Düşmanın dikkatini başka tarafa yöneltmek üzere tertip edilen aldatmaca ve hilelerin planları, kararlaştırılmış olduğundan, ana taarruz hareketinin başlaması için gerekli emrin verilmesi lazımdı. Kuvvetlerimizin dağınık bir halde bulunması, bir noktada toplanamaması bunların, dağıtım ve savaş sahasına sürülmesinde, büyük güçlükler meydana getiriyordu. Yarımada üzerinde tutmakta olduğum sınırlı

²⁶⁴ ALTINTAŞ, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...**, s.28.

²⁶⁵ İki İngiliz savaş gemisiyle taşınan Yunanlı Teğmen Gruparis komutasındaki 300 kişilik Rum Müfrezesi, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, **Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, C. V, Kitap 3, Çanakkale Cephesi Harekatı, Ankara 1980, s.380, Celal Yılmaz, **Çanakkale Savaşları Ve Türk Ordusu**, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999, s.170

²⁶⁶ Bugünkü muharebe için bkz. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XVI.Seri, Sayı 4, Ankara, 1962, s.18-21

mahallere, taarruz için sevk edilecek taze kuvvetlerin bir kısmını, Mondros ve Gökçeada taşıyamıyordu. Sıradan bir savaşta bile, bunun ne kadar mahzurlu olduğu bilginiz dahilindedir. Taarruz hareketleri için görevlendirilmiş kuvvetlerimin bir kısmı, savaştan bir gün önce, Arıburnu'nda, bir kısmı Gökçeada'da, bir kısmı da Midilli'de bulunuyordu. Gökçeada, Mondros ve Midilli'de bulunan askerler, taarruzdan bir gün önce olmaları gereken savaş alanlarından sırasıyla 14, 60, ve 120 deniz mili uzakta idiler. Savaş görmemiş askeri birlikleri, belirli bir zamanda, belirli bir yere istenen şekilde bütün savaş malzemeleri, yiyecek, su, hayvan ve arabaları birlikte olduğu halde savaş sahalarına sevk etmek, sadece bir beceri ve uzmanlık gerektiren bir iş değildir²⁶⁷.

Bu aynı zamanda, kendine güven ve yüksek moralin, uzmanlıkla birleşmesinden ortaya çıkan mükemmel bir sentezdir. Ben, kendi kurmay heyetim için, bu görevi üstün bir yönetim anlayışı, olağanüstü bir beceri, inanılmaz çalışkanlıkla yerine getirdiklerini düşünüyorum. Onların bu başarılarının sonradan harb akademilerindeki derslerde eşine az rastlanır örneklerden gösterileceğine ve gıpta ile bakılacağını söyleyebilirim. Denizden nakil için, sığ ve elverişli sahillerin çok az oluşu, top, hayvan ve arabaların karaya hızlı bir şekilde çıkarılmasını imkansız hale getiriyordu. İşte tüm bu olumsuz şartlar içinde, sonucu sadece ayrıntılara bağlı olan taarruzun, başarı ile son bulması için, harekate katılan en küçük bir birime dahi, özenle hazırlanmış bir nakliye teşkilatı kurmak gerekiyordu. Bir araya toplanmış 80 bin kişinin her türlü ihtiyaçlarını, başka bir ulaşım vasıtası karaya çıkartılincaya kadar sağlamak üzere, büyük bir katır kafillesi de oluşturmak lazımdı.

Suya gelince; bütün hazırlıkların sonuçsuz kalmasına ve başarısız olmasına tek başına su yeterli neden olabilirdi. Çok büyük miktarda su, gizlice temin edilecek ve düşmana hissettirilmeden ve gizlice Arıburnu'nda muhafaza edilecekti. Yine Arıburnu'nda, 30 bin galon kapasitesinde bir havuz inşa edilip düzenli borular ve dağıtım sarnıçlarıyla donatılacaktı. Havuzun inşaatında kullanılmak üzere Mısır'dan sabit bir tulumba da getirtilmişti. 80 bin galon su taşıyacak kadar gazyağı tenekesi

²⁶⁷ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.29.

de tulumba ile beraber getirtilmişti. Bu tenekelere kulplar takılmışsa da Markeyt Vapuru'nun başka bir vapurla çarpışması, sipariş edilen malzemenin büyük bir kısmının gelmesini geciktirdiği gibi, Mısır'dan gelen sabit tulumba da bozulmuş, havuzun inşası üzerine kurulan, su temini projesi, geçici bir süre ertelenmişti. Arıburnu, hiç hesapta olmayan kötü tesadüflerin hep gerçekleştiği yer olmuştur. Elde olmayan hata ve gecikmeler ortaya çıkarsa, bunlar karşısında tabii ki eller bağlanıp kadercı bir bekleyiş içinde kalınamaz ve kalınmamıştır.

Anafartalar Körfezi'ne gelince; Büyük Anafarta vadisi ile Anafartalar Ovası'ndan bol miktarda su kuyularıyla su kaynaklarının bulunduğu tahmin ediliyordu. Fakat, bu derece önemli ve hayati bir ihtiyacı, tahminlere bırakmak akıl karı değildi. Dolayısıyla bu su kaynakları hakkındaki bilgilerimizin doğru olduğunun anlaşılması üzerine, her bir imdat kuvvetiyle birlikte, adam başına yarım galon şu düşecek şekilde su tenekeleri gönderilmesi, Savaş Bakanlığı'ndan istenmişti.²⁶⁸ Taarruz vakti yaklaşmakta idi, ben de taarruz vaktinin gelmesini kendimden emin bir şekilde bekliyordum . Savaşın önceden hesap edilemeyen bütün olumsuzluk ve belirsizliklerine bir de hava unsuru ekleniyordu. Düşmana karşı uygulayacak olduğum hile ve aldatmacanın bir kısmını gerçekleştirmek üzere ilk darbe, güney bölgesinde vurulmak üzere idi. Komutanlık karargahı burada bulunuyordu.

Hamilton 6 Ağustos'da güney bölgesinde yapılacak taarruz hareketinin, ana taarruzun hedeflerine ulaşmak için yapılmış olan planın bir parçası olduğunu söyler. Asıl darbeyi Arıburnu bölgesinden vurmayı planlamıştır.. Hellas²⁶⁹ ile Anafartalar ise hareket planlarını tamamlayıcı sahalardan ibaret olacaktı.

“Taarruz yapılacak adı geçen bölgelerden birinde bulunmam, diğer savaş alanlarında ortaya çıkan durumlardan tamamen habersiz kalmam sonucunu doğuracaktı. Bunun daha da kötüsü olarak yukarıda adı geçen bölgeler arasında haberleşme hatları bulunmadığından bunlardan birine geldiğimden itibaren diğer iki bölgeden tamamı ile kendimi, soyutlamış bir halde bulacaktım. Halbuki Gökçeada'da

²⁶⁸ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.30.

²⁶⁹ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.22.

bulunarak Hellas'dan 15 deniz mili, Arıburnu'ndan 18 deniz mili ve Anafartalar'dan 19 deniz mili uzakta olacaktım. Gökçeada'nın telgraf merkezi olması nedeniyle, bu üç savaş alanında gerçekleşmekte olan taarruz hareketlerini buradan takip edebilecek ve burada komutam altında bulunan iki ihtiyat imdat kuvveti tümeni ile en fazla zor durumda olan savaş bölgesine, derhal yetişebilecek bir konumda bulunacaktım. Tüm bunların yanı sıra, yapılacak büyük taarruzun ortaya çıkaracağı olumsuzlukları en kısa sürede ortadan kaldırmanın çaresinin karargah merkezinin bulunduğu Gökçeada'dan taarruz hareketlerini takip etmek olduğunu düşündüm. Ağustos'un 6. günü Hellas'da gerçekleşecek taarruz hareketi, sağ tarafım ile sağ taraf merkezimin karşısında bulunan 1200 yarda uzaklıktaki Türk cephesine yöneltilecek ve 29. Tümen'in 88. Tugayı tarafından yapılacaktı.²⁷⁰

Ana hücum kuvvetlerini yan ateşinde tutan iki küçük Türk siperi de eğer şartlar uygun olursa aynı zamanda işgal edilecekti, bu işgal görevi de 42. Tümen'e verilmişti. Bombardımanın ardından öğleden sonra 03:50'de piyade askerlerimiz hücumu kalktı. Solda düşman hattının büyük bir kısmı zapt edildi. Fakat, sağ tarafımız ile merkezimizde, Türkler çok miktarda olduklarından ne şiddetle saldırırsak saldıralım başarı kazanamadık. Essex Alayı'nın 1. Taburu, önlerinde bulunan Türk siperlerinden gösterilen müthiş karşı koymaya rağmen, buralara kadar geldi ise de her iki yandan ve yedek kuvvetlerden yan taraftan açılan yoğun bir tüfek ateşine ve bomba sağanağına tutularak bozguna uğratıldı.

42. Tümen tarafından da iki ayrı şiddetli saldırı yapıldı ise de Türklerin yoğun karşı ateşi neticesinde iki taarruzda sonuçsuz kaldı ve tümen geri çekildi. Karanlık bastıktan sonra, bütün bu olumsuzlukların, bu zorlukların nedenlerini araştırmak amacıyla subaylardan oluşan posta timleri sevk edildi. Savaş hattımızın bu kısmına, şiddetli karşı Türk taarruzları yapıldığı halde biz, mevzilerimizi hala elimizde tutabiliyorduk. Askerlerimizin bir kısmı, son nefeslerine kadar siperlerinde kalarak savaştılar, fakat, karanlığın çökmesiyle birlikte, elde ettiğimiz Türk siperlerinin hiç biri bizde kalmadı!...

²⁷⁰ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.31

Askerlerimiz hiçbir zaman bu geri çekilmeyi akıllarına getirmemişlerdi. 6 Ağustos savaşlarında ki bu geri çekilme, askerlerimizin üzerinde moral olarak büyük bir çöküntü yapmıştır. Ayrıca burada bir tespitte daha bulunmak istiyorum ki, o da, 6 Ağustos savaşlarında düşman, bir ay öncesindeki çarpışmalarla kıyaslandığında, daha derli toplu ve moral gücü yüksek bir derecede karşımıza kahramanca çıkmıştır. Türklerin moral ve manevi kuvvetleri ile beraber dayanma ve savaş güçleri de artmış, Haziran'ın 21. ve 28., Temmuz'un 12. günü yapmış olduğumuz savaşlara nazaran Türklerde, olağanüstü bir canlılık ve savaşma arzusu görülmüştür. Söz konusu tarihlerde yapılmış olan çarpışmalarda, düşmanın belinden kavramış olduğumuza ve belirli bir bölgede ilerlemekle amacımıza ulaşabileceğimize askerlerimizin tamamı ve ordunun diğer kısımlarının hepsi inanmıştı.

Yarı yarıya yenilmiş olan düşman, ilk çıkartma günlerindeki güç ve kuvvetine yeniden ulaşmış olduğunu, bu çatışmalarda bize göstermiştir. Türklerin eski güçlerine ulaşmaları, üç nedenden dolayı olmuştu. Biri manevi, biri maddi diğeri de tesadüfi idi. Düşmanın doğu cephesindeki zafer haberleri ,bu konuda henüz İngiltere'den bize bir haber gelmeden Türk siperlerinden atılan bildiriler aracılığıyla bu haberler,askerlerimize ulaştırıldı.

Çok fazla kayba uğrayan iki Türk tümeninin yerini almak üzere Hellas'a yeni iki taze kuvvet gelmişti. Hücum için seçilmiş düşman siperleri, üstün kuvvetlerle savunulmasının yanında irtibat hendekleri de kuvvetli birliklerle korunuyordu. Bu siperlerde gereğinden fazla düşman askerinin bulunmasının nedenini, yakalamış olduğumuz esirler, Türklerin bize karşı saldırma düşüncesinde bulundukları biçiminde açıkladılar, Gerçekten sadece rastlantı eseri olarak, bir iki saat kadar Türk taarruzuna karşı koymuş olduğumuzu sonradan anladık. Edindiğimiz bilgileri doğrularcasına, ertesi sabah düşman, askerlerimizin hücum yaptıkları hattın sol tarafına doğru taarruza başladı. Türkler bu taarruzda, siperlerimizin içine girmeyi başardı ise de bunların tamamı ya öldürüldü ya da esir edildi. Geriye kalan düşman askerleri de ateşimize daha fazla dayanamayarak geri çekildiler. Benim güney

bölgesindeki taarruzdan maksadım; başarabilirsek ilerlemek ve her şartta düşmanı sarıp, kuzeydeki birliklerine, imdat kuvvetleri yollamalarını engellemektir.”²⁷¹

Sanders 6 Ağustos tarihinde cereyan eden çatışmayı şöyle anlatır:”*Düşman beş yeni tümen ile ki; bunlardan biri süvari tümeni idi ve yaya olarak muharebeye sokuluyordu giriştiği çıkarma harekatı 6 Ağustos’ta başladı. Harekat Anburnu kuzeyinden Suvla Körfezinin kuzey sahiline kadar devam ediyordu. Ayrıca Seddülbahir’deki Güney Grubuna ve Arıburnu Grubunun sol yanına da pek şiddetli saldırılar yapıldı. Esat Paşa, ilk zamanlarda, saldırının kendi sol yanına yöneleceğini sanıyordu. Fakat daha 6 Ağustos akşamında, çıkarmanın Arıburnu’ndan sahil boyunca kuzeye uzandığı ve daha yukarılara da kuvvetli birliklerin çıkarıldığı anlaşıldı. Bu, kesin karar verilmesini gerektiren bir andı. 5. Ordu karargahına ilk haberler, akşam saat 9.00’a doğru gelmeye başladı. Kurmay Başkanı Kazım Bey, öğleden sonra bir danışma görüşmesi için Esat Paşa’yı ziyarette gitmişti. Çıkarma başladıktan sonra geri dönemiyordu. Çünkü Arıburnu Cephesinin gerisi, şiddetli topçu atışı altına alınmıştı.”²⁷²*

Sanders çıkarma haberini alır almaz, Saros Körfezi sahilindeki 7. Tümen ile 12. Tümene telefonla, silahbaşı yapmaları ve harekete hazırlanmaları emrini verir. Bir saat sonra da, her iki tümenin vakit geçirmeden Büyük Anafarta doğusundaki Uzun Hızırlı istikametinde yürüyüşe geçmelerini tebliğ eder. Bu arada Esat Paşa da akşamdan önce, Kayalitepe’deki 9. Tümeni silahbaşı ettirmiş ve kuzey istikametinde yürüyüşe geçirmişti. Sanders bu muharebeyi şöyle anlatmıştır:

“Bu tümen, 7 Ağustos sabahı Kocaçimen dağına güney’den yaklaşırken, İngiliz piyadesinin de aynı anda kuzeyden dağa çıkmakta olduğu haberi geldi. 9. Tümenin ilk kademeleri tepenin son kısmını tırmanırken, ilk İngiliz avcıları dağ tepesine ulaşmışlardı. Kısa bir çarpışmadan sonra, Türkler, İngilizleri tepeden Kuzeye doğru atmaya muvaffak oldular. Bu esnada cesur Tümen Komutanı Yarbay Kannengiesser, birliğinin başında tepeye çıkarken göğsünden ağır surette yaralandı.

²⁷¹ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı..., s.32-33.

²⁷² SANDERS, Türkiye’de Beş Yıl, s.106.

Anafarta muharebelerinde meydana gelen ilk buhran buydu. Eğer düşman, Kocaçimen dağının zirvesini elinde tutmuş olsaydı, bütün Arıburnu cephesinin geriye çekilmesi gerekecekti. Çünkü bu yükseklik çizgisi, kuzeyde Anafarta derelerine hakim olduğu gibi, güneyde de Çanakkale Boğazına kadar olan alandaki topçu mevzilerine hakimdi. Buradan bütün bölge tabak gibi görünüyordu. Suları çekilmiş Azmakdere Kuzeyinde bulunan Anafarta vadisindeki Sinantepe'yi İngilizler 7 Ağustosta aldılar (burada Bursa Jandarma Taburundan bir bölük ve 33. Alayın II. Taburu vardı), fakat Mestantepe'nin Doğusundaki İsmailtepe'yi alamadılar.”²⁷³

İngilizlerin 6 Ağustos 1915'te Anafartalara yaptıkları ve Çanakkale Savaşları'nın ikinci büyük çıkarma hareketini oluşturan bu yeni girişimleri, çıkarma birliklerinin hatalı sevk ve idare edilmesi; bunun sonucunda zaman ve zemin kaybetmeleri, bölgedeki Türk askerinin başına getirilen Mustafa Kemal'in müdahaleleri neticesinde başarısızlığa uğramıştı. Çanakkale Cephesi, müttefikler için artık ilerlenemez bir hale gelmiş, buranın geçilemeyeceği belli olmuştu. Müttefiklerin tüm çabalarına rağmen Gelibolu'nun hakim tepeleri hala Türklerin elindeydi ve Kasım ayından beri bu mevziler sürekli takviye ediliyordu.²⁷⁴

2.12.1- 7 Ağustos 1915 Günü

İngilizler 1 gün önce verdikleri kayıplara rağmen istedikleri başarıyı elde edemediler. 6 Ağustos'ta Seddülbahir'de yapılan taarruzun başarısız olduğuna dair rapor 7 Ağustos'ta İngiliz Genel Karargahına ulaşmıştı. Bu haber İngiliz Komutanlığı için üzücü olmuş, ancak 42. Tümen'in 2. taarruz hareketinden vazgeçilmediği bildirilmişti. Ana taarruz planına göre, 2. taarruz 42. İngiliz Tümeni'nce yapılacaktı. 7 Ağustos 1915 günü saat 19:40'da başlayacak olan taarruz, 88. Tugayın taarruzu şeklinde olacaktı. Önce topçu bombardmanı ondan ardından birlikler taarruz edecekti.

²⁷³ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.107.

²⁷⁴ ATACANLI, *Atatürk Ve Çanakkale'nin* s.337-338

7 Ağustos'ta 42. İngiliz Tümeni 125. Tugay sağda ve 127. Tugay solda olmak üzere Türk siperlerine girmeye muvaffak oldular, ancak öğleden sonra başarılarını devam ettiremediler. Verdikleri kayıp 1400 kişiydi. Seddülbahir'deki İngiliz saldırıları istenen sonucu vermemişti. Ağır zaiyat haberini alan Hamilton, bu tarihten sonra kuzey cephesinde durum düzelmedikçe buradaki Türk kuvvetleri zayıflatılmadıkça taarruz edilmemesini istedi..

Fakat Türklerin karşı taarruzları devam ediyordu, ve bu cephede savaşlar 13 Ağustos'a kadar devam etti. 10, 11 Ağustos günleri 1. Türk Tümeni'nin 124. Alay'ı, cephesindeki iki lağımı patlatarak, hücumla kalkan İngilizlerin taarruzunu anında durdurmuştu. İngilizler, 10-11 ve 11-12 Ağustos geceleri, 10. Tümen'in 30. Alay'ı cephesinde iki lağım patlatmış, arkasından da, hücumla kalkmıştı. Bu hareketler Türk askerinin süngüsü karşısında, başladığı yerde son bulmuştu. 6 Ağustos'tan 13 Ağustos'a kadar Türk zayıatları 7510 kişidir.²⁷⁵

Sanders 7 Ağustos 1915 günü yaşananları hatıralarında şöyle anlatmıştır:

“ Önemli bir yer olan Kocaçimen dağına, daha 7 Ağustos sabahında takviye birlikleri gönderildi. İlk gelen birlik, 4. Tümen oldu. Kendi cephesinde bugünlerde şiddetli muharebeler olmasına rağmen, Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa bu tümeni kendiliğinden göndermişti. Tümene Albay Cemil Bey komuta ediyordu. Saros Körfezinden gelen ve 7. Tümen ile 12. Tümen müttefik 16. kolordunun Komutanı²⁷⁶, 7 Ağustos günü öğleden sonra, kolordusunun emredilen hedeflere yaklaşmakta olduğunu haber verdi. Buna çok şaşıtm. Bu kadar çabuk gelebilmenin sebeplerini sorduğum zaman, komutan, birliklerin gece gündüz durmadan yürüdüğünü söyledi. Bunun üzerine, Anafarta ovasındaki Anzac Ordusu'nun her iki yanına 8 Ağustos sabahı erkenden taarruza geçilmesini emrettim. İngiliz tümenleri, çıkarmalarını kuzeye doğru, durmadan genişletiyorlardı. Binbaşı Willmer komutasındaki sahil muhafaza birlikleri pek iyi dayanıyorlardı; ama durmadan artan düşmana karşı daha fazla mukavemet edemeyecekleri aşıkardı. Karaya çıkan İngiliz

²⁷⁵ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s. 101-103

²⁷⁶ 16. Kolordu Komutanı Albya Feyzi Bey.

birlikleri ne kadar artarsa, durum o kadar kötüleşiyordu. Bu sebeple, 7. Tümen ile 12. Tümenin hemen taarruza geçmeleri gerekiyordu.

Daha 7 Ağustos günü, Anadolu yakasındaki birliklerin komutanı Mehmet Ali Paşa'ya ön hatlarda olmayan taburları ile birkaç bataryasını Çanakkale'ye göndermesi emredilmişti. Bu birliklerin Çanakkale'den Kilya ve Akbaş iskelelerine aktarılması düşünülüyordu.²⁷⁷ 8 Ağustos sabahı güneş doğmadan, 16. Kolordunun²⁷⁷ taarruza geçeceği Büyük Anafarta istikametinde atla yola çıktım. Fakat buralarda kolordunun hiç bir birliğine rastlayamadım. Bu sırada bir ileri mevzi arayan 7. Tümenin Kurmay Başkanını gördüm. Bana kendi tümeni ile 12. Tümen'in hayli gerilerde olduğunu bildirdi. Ayrıca bu sabah bu bölgede bir taarruza girişmelerinin mümkün olmadığını söyledi. Bunun üzerine, taarruzun akşam güneş battıktan sonra yapılmasını emrettim.

Böylece, gece karanlığından faydalanarak düşman harp gemilerinin atışından kurtulmak avantajı da vardı. O gün akşama doğru Binbaşı Willmer'den aldığım bir haber, 16. Kolordu birliklerinin henüz tarafımdan emredilen alana gelemediğini bildiriyordu. Bunun üzerine Kolordu Komutanına gecikme sebebini sordum. Aldığım cevapta çok yorgun olan birliklerinin halen bir taarruz yapacak durumda bulunmadığını bildiriyordu. Bu sebeple, daha o akşam Anafarta civarında toplanan bütün birliklerin komutasını, Arıburnu cephesinin Kuzey kanadında bulunan 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey' e verdim. İlk askeri başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir

²⁷⁷ Esat Paşa, Conkbayırı- Kocaçimen dağlık bölgesini korumak için Alman Kannengiesser 'in komuta ettiği 9. Tümen'i Kabatepe'den o bölgeye gönderir. Liman Von Sanders ise kimsenin saldırmadığı Bolayır-Saros Körfezi bölgesini korumakta olan 16. Kolordu'yu Suvla Koyu'na çıkan İngiliz Kolordusu'na karşı yürütür. Bu kuvvetin komutanı Albay Ahmet Fevzi Bey, yeni kurulan Anafartalar Grubu Komutanı adıyla o bölgeye ve Kocaçimen Bölgesi'nin başına geçirilir. Conkbayırı Bölgesi ise, Şimal Grubu yani Arıburnu Grubu komutanlığına (Esat Paşa komutasında) bağlı kalır. Bundan başka Seddülbahir Cephesi'nden 8. Tümeni de Arıburnu Cephesine çağırır. Liman von Sanders 6/7 gecesi Saros Körfezi kıyılarını korumakla görevli olan 16. Kolordu'ya Suvla-Anafartalar bölgesine yürütmesini emretmişti. 7 Ağustos öğleden sonra 16. Kolordu Komutanı Fevzi Bey kendisine 7. ve 12. tümenlerden oluşan kolordusunun iki günlük yürüyüşü bir günde yaparak bu bölgeye yetiştğini ifade eder. Sanders de ona 8 Ağustos sabahı Anafartalar ovasında Azmakdere'nin iki yanından İngilizlere saldırması buyruğunu verir. Kendisi de 8 Ağustos sabahı atlı olarak saldırı bölgesine gelir, orada hiçbir kuvvetin bulunmadığını görür ve birliklerin çok geride olduklarını öğrenir. Bunun üzerine saldırının akşama yapılmasını emreder. Fakat akşam, Fevzi Bey askerlerinin yorgun olduğunu saldıramayacağını söyler. Bunun üzerine Sanders Anafartalar grup komutanlığına Mustafa Kemal Bey'i tayin eder. Yusuf Hikmet Bayur, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: III- Kısım: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, VIII. Seri- No. 14e, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1955, s. 349-350

komutan özelliğine sahipti. Daha 25 Nisan sabahı 19. Tümen ile ve hiç bir yerden emir almaksızın kendiliğinden muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süre ile kırılmaz bir azimle devamlı düşman saldırılarına karşı koymuştu. Ona tam anlamıyla güvenilebilirdi. Nitekim 9 Ağustos sabahı erkenden, evvelce üç defa emredildiği halde yapılamayan taarruz, Azmakdere'nin iki yanından yapıldı ve düşman, çeşitli yerlerden sahile doğru sürüldü. Mestantepe düşmandan geri alınamadı. Kaybedilen 24 saat telafi edilemedi. Çünkü geçen bu 24 saat içinde birçok İngiliz askeri daha sahile çıkmış bulunuyordu. Anafarta muharebelerinin bu ikinci buhranı da böylece atlatılmış oldu. Anafarta'da düşmanın ilerlemesi ancak son dakikada durdurulabildi.²⁷⁸”

Hamilton 7 ve 8 Ağustos'ta meydana gelen hadiseleri şu şekilde not anlatır:

“7 Ağustos günü akşam geç vakit düşman, gündüz savaşa sokmuş olduğu birkaç topunu geri çekti. 8 Ağustos günü sabah uzun menzilden Anafartalar Körfezi'ne atılan yarım düzine kadar mermiden başka o gün, Anafartalar sahasına düşman tarafından hiçbir topçu ateşi yapılmadı. Düşman topları, görünüşe göre, ya geriye çekilmiş veya zayıf bir ihtimale göre de, ilerleyen askerlerimiz tarafından ele geçirilmişti. 8 Ağustos günü erkenden göndermiş olduğum kurmay subay, bana bir telgrafla, düşman top ateşinin devam etmediğini, çok az bir tüfek ateşinin sürdüğünü, düşmanın zayıf görüldüğünü, askerlerimizin savaşmadıklarını belli bir hareketsizlik içine girdiklerini, bu durumun başarı için çok uygun olan ortamın kaçırılmış olduğundan kaynaklandığını bildirdi.

Bu telgraf genel karargaha gelmeden önce, Anafartalar'daki işlerin pek de yolunda gitmediğini kolordu komutanının raporundan anlamış bulunuyordum. Hellas ve Arıburnu bölgelerinde gerçekleşmekte olan savaşla geçici bir irtibatsızlıkta bile büyük tehlike vardı. Bunun için, kurmay heyetimin başkanı Tümgeneral Braithwaite'i Gökçeada'da bırakarak her iki savaş sahasında gerçekleşmekte olan çatışmalarla ilgili olarak bilgilendirmesini kendisine söyleyerek, bir gemi ile Anafartalar'a hareket ettim.

²⁷⁸ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.108-109.

Anafartalar'a öğleden sonra saat 5'te vardım. Kolordu karargahının bulunduğu Kraliyet Donanması Savaş gemilerinden Jonquil'e çıktım. General Stopford, kendisine 11. Tümen komutanının 9 Ağustos günü seherle hücum yapılırsa başarı kazanılacağına ifade ettiğini söyledi. Ben, bunun yanlış olduğunu hissettim. 8 Ağustos günü, V. Tümen'in küçük bir kuvveti ile Yılğınbunu ile İsmailoğlu Tepesi arasında yapılan küçük ölçekli bir yürüyüş hareketi ile 10. Tümen tarafından Kireçtepe sırtlarına karşı küçük bir hücum yapılarak, çok değerli zaman, boşuna geçirilmişti. 11. Tümen komutanı, subaylarına, önemli çatışmalar olarak kabul edilmeyen küçük çaplı çarpışmalar için emir vermişti. Komutan, ilerideki bütün kuvvetli mevkillerin zaptı için, güçlü karakol timlerinin ileriye sürülmesini istemişti. Sonradan da bu konuda çok az şey yapıldı diye ihbarda bulundu.

Dolayısıyla kıymetli ve değer biçilmesi imkansız olan bu oniki koca saat kaybedilmiş oldu. Bu süre içinde, çevredeki düşman yedeklerinin Anafartalar bölgesine yetişmesine farkında olmayarak yardım edilmiş oldu. 11. Tümen tarafından tepelere karşı toplu bir hücum yapılmasını teklif ettiğim zaman "mümkün değildir" cevabı ile karşılaştım. Oysa sabahki itirazların geçerliliği kalmamıştı. Yani askerler iyice dinlenmiş, susuzluklarını gidermiş, karınlarını doyurmuştu. Böyle olduğu halde tümen komutanları, gece hücumu yapmak için verilen emirden hoşlanmamışlar, General de, genel duruma bakarak, konuya yeterince önem vermemişti.

Sahilde bulunan çok sayıdaki askerin idaresi için gereken emirlerin tarafımdan verildiği takdirde uygulanıp uygulanmayacağı noktası ile karşı karşıya kaldım. Kolordu komutanı bu hususta hiçbir itirazda bulunmadı. Aksine o da benim gibi ileri harekate taraftar görünüyordu. Tümen komutanları tarafından yapılmış olan beyanlar, Kolordu komutanınca da uygun görülmemişti. Eğer Tümen komutanlarının engellemelerini aşabilseydim, bu durumdan en fazla General Stopford memnun olacaktı. Yanımda Komodor Roger Keyes ile kolordu karargahı kurmay heyetinden Yarbay Aspinall bulunduğu halde karaya çıktım. Burada her şey sakin ve sükunet içinde bulunuyordu. 11. Tümen Komutanı Tümgeneral

Hamersley'i gördüm²⁷⁹ Vaziyetin çok süratle değişmesinden doğan durumları kısaca izah ettikten sonra tümenin önünde bulunan yüksek sırt ve bayırların seher vaktiyle beraber düşman tarafından işgaledilmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu anlattım. General, tehlikeyi idrak etti. Ancak, askerlerin öteye beriye dağılmış olmasından başka, gece hücumu yapmak için böyle geç vakitte emir tebliğinin imkansız bulunduğunu söyledi. Burada dikkatinizi çekmek istediğim konu, ağustos ayında öğleden sonra saat altıyı Generalin, geç akit olarak kabuletmesidir!.

Onun ileri sürmüş olduğu gerekçeyi kafasından çıkarmasından başka gerçekte hiçbir zorluk yoktu.. General, emirlerini, zamanında ve vaktinde askerlerine ulaştırıyordu. Generalin de kabul ettiği gibi, sadece 32. Tugay, az bir noksanla, hücumu hazır bir halde bulunuyordu. Tümenin kurmay subayı ve tecrübeli bir asker olan Albay Malkolem ile görüş alışverişinde bulundum. Albayın ileri sürmüş olduğu görüş ve düşüncelerin gerçekleri yansıttığını gözlemledim. 32. Tümen'in hemen hücumu hazır bulunduğunu Albay, ifade etti. Dolayısıyla yalnız bu tümen ile bile olsa hemen hücumu geçilmesine dair kesin bir emir verdim. Böylece hiç olmazsa 11. Tümen'in bir kısmı ile olsun, Türk imdat kuvvetlerinin tepeler üzerinde kuvvetli mevkilleri tutup, strateji açısından pek önemli olan mevzilerde meydana getirebilecekleri siperlere engel olunabilecekti.

Tümen tarafından yapılacak olan hareketin ayrıntısına dair bir sorumluluk üstlendiğimden ötürü, müdahalemin hududunu sınırlamak konusunda, çok dikkatli davrandım. Derhal 32. Tugay'ın hareket etmesini daha önce ifade ettiğim mevkilerin düşman eline geçmeden zapt edilmesi emrini verdikten sonra, başka hiç bir şeye karışmadım. Sabah yapılacak olan hücumu ait planı tadil veya değiştirmek üzere incelemeye aldım. Seherle beraber hücum edecek olan on üç taburdan dördü, düşman mevzilerinin anahtarı durumunda olan yerlere karanlıkta derhal hücum ederek düşmanın hareketına engel olacaktı.

32. Tugay'ın ne yapmış olduğuna dair, açık ve kesin bir bilgiye sahip değilim, fakat, şu gerçek ortaya çıkmıştır ki, tugay, Ağustos'un 9. günü sabah saat 04:00'e kadar henüz hücumu başlanamıştı, gecikmenin nedeni olarak ileri sürülen

²⁷⁹ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.69.

*mazaret de tugayın tamamıyla dağılık olduğu ifade edilmiştir. General Stopford, raporunda bu konu ile ilgili olarak, "East York altıncı istihkam taburu'ndan bir bölük, Küçük Anafarta kuzeyinde bulunan tepenin zirvesine çıkmayı başarmış ise de taburun kalan kısmı ile 32. Tugay'ın ileriye yürüyüşleri esnasında, her iki yanlarından düşman taarruzuna uğramaları nedeniyle Suvla Koyu'nun kuzey-güney hattına geri çekilmeye mecbur kalmışlardır. Öncü görevini gören Royal Enginieers'in bir bölüğünden pek azı geri çekilebilmiş ve o akşam taburun mevcudu dokuz subay ile 380 askere inmiştir"*²⁸⁰

Hamilton'ın Suvla'ya çıkan 9.Kolordu Komutanı General Stopford ve bazı diğer komutanlarını boşa vakit geçirmelerine rağmen hemen değiştirmeyi düşünmemiştir.Bu da en büyük hatalarından biridir.²⁸¹

2.12.2- 8 Ağustos 1915 Günü

İngilizler, 8 Ağustos sabahı²⁸² Kocaçimen ve Conkbayırı mevzilerine genel bir taarruz yapılmasına karar verirler ve İngiliz kara ve deniz topçusu saat 03:00'ten .4:15'e kadar bu bölgeyi ateş altına alırlar.Türk siperleri altüst olmuş,ve askerlerimiz zirveye çekilmiştir.. General Johnston'ın 1.hattaki 3. Taburu'nun ilerdeki bölükleri zirveye çıkmış ve burada sağ kalmış Türklerden, boğuşarak zirveyi almış ve her iki taraf da çok zayıat vermiştir.

7 Ağustos 1915 saat 18:00'de yayınlanan bir emirle 7/8 Ağustos gecesi Kocaçimen tepesi-Conkbayırı hattına genel taarruza geçilmesi emredilince General Cox, taarruz kademesini dört kısma ayırır. Kol komutanlarını toplayarak saat 04:15'e kadar hedeflerin hücum mesafelerine kadar yaklaşmalarını ister. İngiliz taburları gün ağarırken, hemen hemen hiç bir mukavemetle karşılaşmadan tepeyi ele geçirdiler.

²⁸⁰ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.70.

²⁸¹ BAYUR,Türk İnkılabı Tarihi... ,s.293.

²⁸² Mustafa Kemal bugün düşmanın pek erken vakitte, tasviri mümkün olmayan bir şiddette Arıburnu yönündeki obüs ve sahra toplarıyla ve Ağıldere sahili açıklarındaki savaş gemileriyle Düztepe'den itibaren Conkbayırı'nı ateş altına aldığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Yay. Haz.Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XVI.Seri, Sayı 4, Ankara, 1962,s.21

Halbuki bu sırtlarda şiddetli çarpışmaların yapılacağı sanılıyordu.²⁸³ Bugün yani 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece Mustafa Kemal Bey Anafartalar Grup Komutanlığı'na atanır.²⁸⁴ Bu muharebede General Cox kuvvetleri dağıldığı için gece geç vakitlere kadar düzen kurmaya uğraşırlar. General Monasrh'ın birlikleri taarruza başladılarsa da, ileri hareketleri çok yavaş oldu. Türk makineli tüfekleri nedeniyle çok kayıp verdiler ve hücumları netice vermedi.²⁸⁵

Mustafa Kemal Bey, hatıralarında 8 Ağustos günü durumun karmakarışık olduğunu, kendisine bağlı olmayan bazı alay komutanlarının bile raporlarını ona gönderdiklerini ve ondan düşünce ve görüşlerini sorduklarını yazar. Alay komutanlarından kiminin şehit kiminin yaralı olması nedeniyle askeri idare ve sevk edecek komutan bulmakta sıkıntı yaşanılıyordu. Kuzey Grubu Komutanlığı'ndan 24. Alay komutanı Nuri Bey'le (Nuri Conker) telefonda yaptığı görüşmede Nuri Bey, Mustafa Kemal'e grup kumandanından Conkbayırı'na hareket ve orada düşmana taarruz emrini aldığını ve orada bulunan birlikler ve komuta konusunda kendisinden bilgi istediğini, cevap olarak da Nuri Bey'e seri bir şekilde Conkbayırı'na hareket etmesini, kumandanı olayların tayin edeceğini söylediğini yazar.

Conkbayırı'ndaki durumun gittikçe önemli bir hal alması nedeniyle üst karargahların dikkatini buradaki emir ve komuta konusuna çekmeye çalışan Mustafa Kemal o günü şöyle anlatır:

"Ordu erkan-ı harbiye reisi , ordu kumandanı Liman von Sanders Paşa Hazretleri tarafından beni telefon başına çağırdı. Müşarünileyhin ahvali nasıl gördüğümü ve mütalaamı sorduğunu bildirdi. Kendisine Conkbayırı vaziyetinin nezaketini izah ettim ve islah-ı vaziyet için daha bir an kaldığını ve bu anın ziyanı halinde felaketin pek muhtemel olduğunu söyledim.

"Vaziyet umumileşmiş, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazar-ı dikkate almak ve ana göre umumi tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lazımdı. Bu sebeple erkan-ı harbiye reisinin çare

²⁸³ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s.111-112

²⁸⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi., s.348

²⁸⁵ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s.113.

kalmadı mı? sualine verdiği cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin taht-ı kumandama verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

"— Çok gelmez mi? dedi. "— Az gelir, dedim."

8/9 Ağustos 1915 gecesi Mustafa Kemal Bey Anafartalar Grup Komutanlığı'na²⁸⁶ tayin edildiği²⁸⁷ tebliğini ve 9 Ağustos şafağında İngilizlere saldırmak buyruğunu alır.Böylece 19. Tümen komutasını bırakır ve Şimal Grubu ile ilgisini kesip yeni görevine başlar.²⁸⁸

2.12.3- 9 Ağustos 1915 Günü

Anzac Kolordusu Komutanı General Godley yorgun birliklerini takviye edip, 9 Ağustos sabahı Conkbayırı-Kocaçimen hattına yapılan taarruzu ilerletmeye karar verir.Daha önce takviye edilen Johnston Grubu, Şahintepe-Conkbayırı hattındadır. Soldaki Cox Grubu taarruzda başarı gösterememiş, 4. Avustralya Tugayı, Türk tazyiki karşısında Damakçılık Bayırı'na çekilmişti.Cox Grubu'nun Kocaçimen'e taarruz edemeyeceği anlaşıldığından, taarruz daha dar sahada Conkbayırı-Besimtepe hattına yapılacaktı. Bu maksatla Baldwin emrindeki 38. Tugay'a Johnston ve Cox Grupları arasındaki cepheye giderek, Conktepesi'nin kuzeyine taarruz etmek vazifesi verildi.

9 Ağustos günü, 45 dakikalık topçu ateşinden sonra, saat 05:15'te taarruz başlayacaktı.Denizden ve karadan şiddetli topçu ateşi vaktinde başladı.Taarruz emredilen saatte yapılamadığı gibi, taarruz grupları da birbirleriyle işbirliği yapamadı. Johnston Grubu ile Hint Tugayı, Baldwin Tugayı'nın kendi hizalarına gelmesini beklediler. Bu Tugay gece Ağıldere içinde yolunu kaybetmiş, ancak saat

²⁸⁶ Anafartalar Grup Kumandanı Feyzi Bey'in neden görevden alındığı ile ilgili bilgi için bkz. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 61-62

²⁸⁷ Mustafa Kemal Bey'in 16. Kolorduya tayin edilmesi bkz **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**,Yayına Hazırlayanlar Muzaffer Albayrak, Mustafa Çakıcı,Recep Uzundağ,Salih Kahriman,Yılmaz Karaca,T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 71,Başbakanlık Basımevi, Ankara,2005,s227,

²⁸⁸ Mustafa Kemal,**Arıburnu Savaşları Raporu**, ,s.139

09:00'da tesirini gösterebilmiştir.Saat 04:30'da İngiliz savaş gemileri ve Arıburnu Cephesi kuzeyindeki kara topçusu, Kurtgeçidi-Conkbayırı hattını ve gerisini şiddetli bombardımana başladı. İlk saldırıda bir kısım İngiliz kuvvetleri, Conkbayırı kuzeyindeki doruk çizgisinde bulunan bazı Türk siperlerine yanaşmayı başarmışlardı.Açılan şiddetli ve etkili Türk topçu ateşi, birliklerin kendi ihtiyat bölükleriyle yaptıkları karşı taarruzlar sonucu, bu kesimdeki gelişen İngiliz taarruzu durduruldu.²⁵ Alayın yaptığı süngü hücumuyla düşman Besimtepe'den atıldı. 23. Alayın 2. Taburunun Baldwin Grubu'nun, soluna yaptığı taarruz üzerine bu grup da Ağıldere'de müdafaada kaldı.

İngilizlerin 19. Türk Tümeni'nin sağ kanadına yönelttiği taarruz da yapılan ateşler karşısında başladığı yerde sinip kaldı.Saat 05:30'da günün ışımasıyla İngiliz topçusunun Conkbayırı kesimindeki 8. Türk Tümeni 24. Alayın mevzilerine yaptığı yoğun ateş yüzünden bu alayın bir çok subay ve erleri şehit olmuş veya yaralanmıştı. Bu şiddetli ateş altında yapılan karşı taarruzlardaki başarısızlık, 24. Alay'ın moralini bozmuştu. Bu nedenle 8. Tümen Komutanı Conkbayırı'na yönelen İngiliz taarruzunun durdurulması ve geri atılması için 24. Alaya güvenilemeyeceğini, saat 05:05'te bir raporla bildirmiş ve grup ihtiyatı olarak alıkonulmuş bulunan 23. Alay'ın 2. Taburu'nun (2.ve 3. Taburlar) gönderilmesini istemişti. İngilizler büyük kuvvetler kullandıkları halde, bugün de hedeflerine varamadılar. Çok ağır zayıat veren Türk birlikleri de sıkıntılı durumdaydılar.²⁸⁹

Hamilton bugünkü vuruşmaları gemisinden izler ve başarısız olarak nitelendirir. Suvla-Anafartalar Bölgesine baskınla bir kolordu çıkarmakla umdukları faydaları 9 Ağustos²⁹⁰ vuruşmasından sonra elde edemeyeceklerini anlar. Bu tarihten sonra o, on gün daha bu bölgede ve daha kuzeyinde saldırılar yaptıracaksa da başarı elde edemeyeceğini anlar.Mustafa Kemal Bey'in askerleri karşılarındaki düşmana oranla yarı kuvvette olmalarına ve cephane sıkıntısına rağmen Hamilton'ın bu son önemli saldırılarını kırmışlardır.

²⁸⁹ ERYILMAZ,Çanakkale Savaşları, s.115.

²⁹⁰ 9 Ağustos çarpışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 70-81

Mustafa Kemal Paşa da Hamilton da 9 Ağustos'taki vuruşmaların Sarıbayır Dağlarında çözüleceğini düşünüyorlardı. Bu kısım İngilizlerce alınabilseydi, yarımada'nın Boğaz'a egemen olan güney kısmı İngilizlere geçerdi. Eğer burada tutunamasalar, yarımada'da Türkleri yıpratmaktan başka bir şey yapamayacaklardı ve çekilme ihtimalleri yine yüksekti. Conkbayırı ve Kocaçimentepe Gelibolu'nun her yönüne egemen noktalarındandılar. Buralardan birinin düşman elinde yada tehdidinde olması halinde yarımada'nın hakimiyeti açısından tehlikeliydi, Mustafa Kemal buraları korumak ve kurtarmak için elinden geleni yapmıştır.

Hamilton ise Suvla'da kaybettikleri toprakları derhal geri kazanmaları gerektiğine inanmaktadır. Eğer Conkbayırı merkez olmak üzere, bu havaliyi işgal ederlerse Sarıbayır'ın bütün diğer bölgelerine hakim olacaklarını düşünmektedir. Kesin bir zafere varmak için, tek yol budur. Bu arada General Stopford'un General Braithwaite'a yazdığı mektupta General Hammersley'in birliklerinin çok çetin savaşlar verdiği ve tamamen bitkin halde olduklarını, manen ve fiziki bakımdan çöktükleri, ağır kayıplar verdiklerinden yeni bir harekate başlamalarının imkansızlığını bildirdiğini bu yüzden ertesi gün için düşündüğü Hammersley Tugayının saldırısını tazelemeyi düşünmediğini söyler.²⁹¹ Hamilton günlüğüne, bu gün için Conk Bayırı'nda amansız çarpışmaların devam ettiğini Yeni Zelanda ve Yeni Ordu birlikleri bir tepeyi ellerinde tuttuklarını, fakat Türk kuvvetlerinin Suvla'da General Stopford kuvvetlerinin değerini ölçülü ve önemsemez hale getirdiğini, ve var güçleriyle Anzac – Arıburnu bölgesine saldırdıklarını yazar. Suvla'dan Hamilton'a gelen haberler hep kötüdür.

İkinci üzeri 16.30'da General Stopford'dan Hamilton'a gelen mesajda 53. Tümen'in yenilgiye uğradığı, 54. Tümen askerlerinin artık savaşıma ruhuna artık sahip olmadığı, hücum için atılganlık göstermedikleri gibi, en basit bir düşman saldırısından da tersyüzü dönüp, uzun süre ricat ettikleri ve yoğun Türk ateşi karşısında sağda solda gizlendikleri yazmaktadır. Bunun üzerine General Hamilton Suvla'ya gider ve Kavaktepe'nin işgali için General Stopford'la görüşür. Mutabakata varan iki komutanın yeni hedefi Kavaktepe'dir. Hamilton son bir umutla Kavaktepe'yi işgal etmeyi düşünür:

²⁹¹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.235.

“Şüphesiz, Kavak Tepe’yi işgal ettik mi, Sarıbayır’ın arka yamacından Çanakkale Boğazı’na kuşbakışı bakmak imkanımız olacak veya en azından Anafarta yamacındaki topraklarımız için güçlü bir el kazanacağız. Oradan Marmara’ya ilerleyecek filomuz, düşmanın arkadan vuruşunu önleyeceğiz. Stopford geri geldi. Tümen komutanlarıyla konuşmuş, Türklerin taarruz ve baskılarından ötürü hiçbir komutanın ümidi kalmamış. Kolordu komutanı’nın bana verdiği vaaz bu. “Bu akşam veya yarın için düşman karşısındaki durum ümitsizmiş!” Söyledikleri bu! Şöyle diyordu: “Durum, çok tehlikeli. Öümüzdeki veya ondan sonraki hafta ya da başka zamanda, ama çok yakında, yanımızdadır.” Hamilton daha sonra Harbiye Bakanlığına şu mesajı yollar:

“9. Kolorduyla yaptığım ve beni pek acı hayal kırıklığına uğratan temaslardan henüz döndüm. General Stopford ve Tümen komutanlarını genel bir taarruza hazırladım ve zorladım da, hiçbiri Türklere karşı savaşmak istemiyorlar. Gerekçe; bu generaller, bu askere layık değildir. Mecburen birliklerini yeniden örgütlemeleri için dinlenmelerine müsaade ettim.”²⁹²General Hamilton artık tümen komutanlarına bile laf geçirememektedir, buna rağmen komutayı ele almak aklına gelmez. Bu, harekat boyunca Hamiltonu’un en çok eleştirilecek hatalarından biri olacaktır.

2.12.4- 10 Ağustos 1915 Günü

Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1915 akşam üzeri karargahıyla, Çamlıtekke’den Conkbayırı’na, 8. Tümen karargahı’na gitmeyi kararlaştırır. Mustafa Kemal, 8. Tümen karargahı’na geldikten sonra, Tümen Komutanı Nuri Conker’den kıtaların ve düşmanın vaziyeti hakkında bilgi alır. Kendisine Türk kıtalarının, cesetlerle dolu tepenin etrafında gece ve gündüz devam eden ateş, bomba ve süngü muharebeleri ile erimekte olduğu bildirilir. Düşmanın durmadan takviye aldığı ,ağır silahlarının göz açtırmadığı, tahkimat yapmanın da çok zor olduğu ifade edilir.

Elde taze kuvvet olarak öğleden sonra gelen ve bir taburu cepheye girmiş bulunan 23. Alay’ın iki taburundan, Suyatağı’nda ihtiyat olarak biri bulunmaktadır.

²⁹² HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.235-240

Seddülbahir Cephesi'ndeki 10. Tümen'in 25. Alay'ı ve bu gece Kilya Limanı'na gelen 41. Alay Conkbayırı bölgesine tahsis edilmiş durumdadır. Fakat bunların ne zaman gelecekleri belli değildir. Yalnız 28. Alayın gece yarısına doğru geleceği tahmin ediliyordu. Mustafa Kemal, 10 Ağustos sabahı, baskın tarzında taarruz yapmak istiyordu. Diğer komutanlar, gelecek kuvvetleri beklemeyi teklif ettiler. Bu hususta Mustafa Kemal şöyle diyordu :

"Komutanların hakları vardı. Fakat ben muvaffakiyeti çok kuvvete malik olmaktan ziyade, elimizde bulunan kuvvete azim ve şiddet etmekte ve onları tasavvur ettiğim gibi kullanabilmekte görüyorum. Geçirilecek zaman, bizden ziyade, düşmana faydalı olacaktı. Onun için bütün mütalaalara rağmen kafi surette taarruz edecektim." Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda Türk birliklerinin taarruz planı, şöyle düzenlendi:

23. Alayın ihtiyattaki I. Taburu, Conktepesi gerisine ve biraz kuzey cepheye sürülmemiş bölükleri Conktepesi'nin güneyinde hatta yakın olarak toplanacak, bu kıtalardan aralıksız bir sıradan mürekkep avcı hattı teşkil edilerek, mütebaki bölük ve takımlar yanaşık nizamda bunların gerisinde tertip olunacaktı. Hepsine süngü taktırılacak ve 23. Alay'ın ihtiyattaki ağır makineli tüfek bölüğü de taarruzu desteklemek için Kördere başındaki boyun civarında mevziye girecek, hücum, Conktepesi güneyinde 261 ile Conktepesi kuzeyini görmeye müsait olan boyun noktasında bulunacak olan kıtadan saat 04:30'da yukarıya kaldırılacak bir kürek işareti ile başlayacaktı. Gece gelecek 28. Alay, 261 rakımlı tepe ile Düztepe arasından taarruz edecek ve 41. Alay yetişemeyeceğinden ihtiyat olacaktı.²⁹³

Mustafa Kemal hatıralarında 10 Ağustos'ta saat 04: 30 civarında çadırının önünden karşı taraftaki düşman askerlerini görebildiğini yazar. Az sonra hava aydınlanınca düşmanın askerlerimizi görebileceği ve düşmanın hem piyade hem de mitralyöz ateşiyle başarıya ulaşmasından çekindiği için tümen komutanıyla birlikte hücum safının önüne geçtiklerini hızlı bir teftiştten sonra askerlere selam verdiğini yazar. O sırada yanına gelen tümen komutanı ve birkaç subayla siperlerin önünden geçerken askere son emirlerini verir :

²⁹³ ERYILMAZ, *Çanakkale Savaşları*, s.115-116.

*"Askerler! Karşımızdaki düşmanı yeneceğimize kuşku yoktur. Ama siz acele etmeyin. Önce ben ileri gideyim. Siz ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız."*der.Hücum saflarına vardıkları zaman, kırbacını havaya kaldırarak hücum emri verir. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılınçları ellerinde subaylarımız Mustafa Kemal Bey'in kırbacının aşağı inmesiyle demirden bir kitle halinde arslanca bir saldırıyla ileri atılırlar.²⁹⁴

Düşman silah kullanmaya dahi vakit bulamamıştı, boğaz boğaza kahramanca savaş sonunda ilk hattaki düşman tamamıyla yok edilir 53 . Anzak Tümeni 10 Ağustos'ta Anafartalar'da çarpışıp ölürken, 54. Tümen karaya çıkıyordu ve bu eldeki son yedek tümendi. 10 Ağustos, Anafartalar'da İngilizler için tam bir felaket oldu. Anafartalar Savaşları sonraki günlerde iki taraf için büyük kayıplar vererek boğaz boğaza savaşlarla sürüyordu. İngilizler Gelibolu yarımadasının kuzeyinde 40.000 askeri sipere sürdü.

Türk kuvvetlerini aştıklarını düşündükleri anda, Mustafa Kemal'in karşı saldırısı son İngiliz umutlarını da tüketmişti. Bilanço her iki taraf için ağırdı. Dört günde Türkler 35.000, İngilizler 30.000 kişi kaybettiler. İtilaf Devletleri orduları, birbirini izleyen dalgalar halinde gelip, tek bir kilidi bile söküp atamadan Gelibolu istihkamlarının eşiğinde ölüyorlardı. On binlerce kayba rağmen ilerleyemiyorlardı. 21 Ağustos'ta oynanan son kumarın başarısızlığı, Gelibolu harekatının sonu olmuştu. Bu yenilgi General Birdwood, Hamilton ve Stopford ile daha birçok generalin meslek yaşamlarının da sonu oldu.

Mustafa Kemal Bey, hücumun sonunda geri alınan yerlerde dolaşırken kendisine «*Kuvvetleriniz nerede?*» diye soran yüksek rütbeli subaya «*Kuvvetlerim mi? işte bu yatan ölüler*» diye cevap vermişti.²⁹⁵ Mustafa Kemal Bey savaş alanındaki duruma bakarken bir şarapnel parçasının göğsünün sağ yanına çarptığını ve cebimde bulunan saati paramparça ettiğini ifade ettikten sonra:

²⁹⁴ Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları Raporu*.,s.155

²⁹⁵ AKŞİT-TEZEL, *Mustafa Kemal Ve Çanakkale*.,s.137

“ Vücuduma giremedi. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı. Bu saat kırıklarını, sonradan bugünün anısı olmak üzere Liman Paşa'ya verdim²⁹⁶. O da, aile soyluluk armasını taşıyan kendi saatini bana verdi.” der.²⁹⁷

Yeni İngiliz hükümeti'nin Çanakkale'de kesin sonuca ulaşmak için gönderdiği kuvvetler her yerde pek ustalıklı stratejik baskın yaptıktan ve iki gün boyunca Gelibolu yarımadasının anahtarı olan Conkbayırı'nı elde ettikten sonra buradan atıldılar, ve Suvla-Anafartalar bölgesinde dar bir kıyıya sıkışıp kaldılar. İkinci kez İngilizlerin yarımada ortasındaki dar yerinden Marmara kıyılarına ulaşmak ümitleri yok olmuştu, ve her iki defasında da bu işi, Mustafa Kemal Bey, önlemişti. Mustafa Kemal İstanbul'u da ikinci kez kurtarmış ve Rusya'nın Boğazlar yolu ile yardım görmesini engellemişti.

Bu sırada Almanya'da ve savaşan tüm devletlerde başarı kazanan komutanların adları ve başarıları ilan edildiği halde İstanbul'da sansür Mustafa Kemal'in adının gazetelerde anılmasına izin vermemişti. Ayrıca Mustafa Kemal'in Miralaylıktan Livalığa, yani Albaylıktan Tuğgeneralliğe terfisini de, Enver Paşa'nın evrakı uzun zaman alıkoyması neticesinde padişah iradesini ancak birkaç ay sonra alabilmişti.²⁹⁸ Hamilton 10 Ağustos günü cereyan eden çarpışmaları ve kuvvetlerinin durumun şöyle anlatmıştır:

“Türkler, 10 Ağustos Salı günü seherle beraber, manevi kuvvetlerinden pek bir şey eksilmeyip maddi kuvvetleri çok zayıflamış olan iki taburumuza karşı, Conkbayırı- Besimtepe hattından doğru, büyük ve çok sayıda askerle taarruz başlattılar. Önce askerlerimiz yoğun bir top ateşine tutuldu. Sabah saat 05:30'da, bir tümenden az olmayan ve buna bir alayın üç taburunun da katılmasıyla meydana gelen büyük bir kuvvetin saldırısına uğradılar. Nore Lancashire Taburu'nun askerleri, düşmanın sayıca çok fazla kuvvetleri karşısında, sık siperler içinde boğulup kaldılar. Bu faciaya hazırlıksız yakalanmış olan Wiltshire Taburu da daha

²⁹⁶ O sırada odada bulunan Cevat Bey saati Ruşen Eşref'e gösterir: Omega markalı siyah bir saattir Liman Paşa'nın hediyesi. Arkasında bir taç ve ailesinin adını simgeleyen “L.S. markaları. Mustafa Kemal Paşa'nın kırılan saatiyse Mekteb-i Harbiye'deki öğrencilik günlerinden beri sakladığı Omega markalı bir saatmiş. Ruşen Eşref, **Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor**, Ak Yayınları Kültür ve sanat Kitapları Serisi, 1990, 2. Baskı, İstanbul, s. 34

²⁹⁷ Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları Raporu**, s. 156

²⁹⁸ BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**..., s. 358

fazla dayanamadı tamamıyla yok oldu. Çok sayıda düşman askeri, tepenin zirvesini tamamen tarayıp temizledikten sonra, aşağıda bulunan hattımızın sağ tarafına doğru yön değiştirerek kovanından çıkan arı sürüleri gibi Hampshire Alayı ile General Baldwin'in komuta ettiği kolun etrafını çevirdiler. Alayla Baldwin'in kolu, pek büyük bir zorluk ve kayıpla güç bela yakalarını yok olmaktan kurtarabildiler. Şimdi sıra bize gelmişti. Savaş gemileriyle Yeni Zelanda ve Avusturalya Topçu Tugayı, Hint Dağ Topçu Tugayı ve 69. Royal Sahra Topçu Tugayı ateş etmek için büyük bir fırsat ele geçirmişlerdi. Tepenin üzerine çıkan Türk kuvvetleri, siper teşkilatlarını kuramadan önce, adeta gökten üzerlerine demir yağmuru dökülüyor ve askerlere bir türlü aman vermiyordu.

Türkler de kendileri için çok önemli olan Conkbayırı Tepesi'ni geri almak için gösterdikleri cesareti çok pahalı ödeyerek büyük kayıplara uğradılar. Düşman imdat kuvvetleri, toplarımızdan açılan şiddetli ve isabetli ateş altında, Pilavtepe'ye doğru aralıksız ilerliyor ve tepeleri tutarak bu ana kadar ellerinden çıkmış olan her karış araziye geri almak ümidiyle, Conkbayırı'nın batısındaki yamaçlardan, aşağıya doğru sel halinde akıyorlardı. Türkler, tepenin üzerinde iken kara ve deniz kuvvetlerine ait bütün topların ateşi altında idiler. Ayrıca düşman, Yeni Zelanda Piyade Tugayı'na mensup on makineli tüfekten oluşan bir bataryanın, namluları harareten kızarınca kadar, kısa mesafeden açtıkları öldürücü ateşine yakalandılar. Düşman, top ateşinden fazla, bu on makineli tüfeğin açmış olduğu ateş karşısında büyük kayıplara uğradı. Bu kayıp o kadar fazla idi ki, tepeden aşağıya arı sürüleri gibi inen düşman askerlerinden çok az bir kısmı Conkbayırı'nın kendi taraflarına bakan sırtı üzerindeki siperlerine dönebildi.

Aynı zamanda, Anafartalar Körfezi'nden ileri yürüyüş hareketimizi durduran düşman kuvveti olarak tahmin ettiğim birlikler de çiftliğe ve buranın kuzeydoğusunda bulunan dile doğru aldatıcı bir surette saldırarak o kadar kanlı ve şiddetli bir savaşa neden oldular ki, bu çatışmaları ancak, Conkbayırı sırtında dört gün devam eden çarpışmalarla kıyaslayabilirim. Hattımızın bazı kısımları yarılmış ve askerlerimiz de aşağıya tamamen püskürtülmüştü. Tepenin üzerinde bulunup su ve erzak nakliyatını yöneten Kurmay Yüzbaşı Setrit tarafından, yukarıdan sürülüp gelen askerlerimiz toplandı. Bir tek kelime söylemeden ve en ufak

bir tereddüt göstermeden çiftliğe doğru yüzbaşını koşarak takip ettiler. Çiftlikte devam etmekte olan çatışmalara derhal kendilerini attılar. Bu o kadar şiddetli bir çatışma idi ki, burada general bizzat çarpışıyor ve askerler, teknolojinin kendilerine tanıdığı bütün savaş araç ve gereçlerini ellerinin tersi ile iterek düşmanlarının boğazına sarılarak çarpışıyorlardı.

Bu derece şiddetli ve çok kanlı olan bu çatışmaların ayrıntılarını kitap sayfalarının kuru üslubu ile anlatmak asla mümkün değildir. Türkler, birbirinin ardından fütursuz ve büyük bir cesaretle Allah, Allah sesleriyle çatışmaların tam ortasına dalıyorlardı. Hakikaten çok cesur ve kahramanca savaş ettiler!. Askerlerimiz bu hücumlara karşı koydu. Cesaret ve kahramanlığın vermiş olduğu soğukkanlılık ve ırklarına özgü gurur, ellerinde bulundurdıkları yerleri korumalarına yetti. Oldukları yerde öldürüldüler.

Türkler, aynı gün yani 10 Ağustos'ta²⁹⁹ biri sabah Azmakdere'ye diğeri öğleden sonra Damakçılıkbayırı'na olmak üzere iki taarruzda bulunurlar. Fakat geri püskürtülürler.³⁰⁰

Akşam olduğunda, General Birdwood kuvvetlerinin toplam kayıplarının 12 bine ulaştığı, savaşı yöneten komutanlardan birçoğunun da öldüğü görülmektedir. Birçok tugayın mevcutlarının yarısıyla savaşa devam ettiklerini yazan Hamilton askerlerinin tahammülünü daha fazla zorlanmak istemez. Hamilton Gurkalar tarafından zapt edilen Conkbayırı ile Besimtepe arasındaki sırt ve ayrıca kırk sekiz saat elimizde tutmuş olduğumuz Conkbayırı Dili'nin 10.000 askerin canını kaybetmesine değer olduğunu söyler. Bu sayede başarıya ulaşacaklarını sanmaktadır.

General Hamilton bu savaş sırasında bütün yedeklerini sevk etmeyi bir çok defa düşünmüş ancak, bölgedeki su problemi aklına gelince bu işten vazgeçmiştir.

²⁹⁹ Mustafa Kemal'in 10 Ağustos ile ilgili hatıraları için bkz. . Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.92-97

³⁰⁰ ALTINTAŞ, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...**,s.57.

Arıburnu'nda bulunan askerlerin su ihtiyaçları günde yarım litre suya indirilmiş, Arıburnu Bölgesi'ndeki su problemi çok vahim bir durum almıştır.³⁰¹

Hamilton'ın bu muharebelerle ilgili anıları aşağıda verilmiştir:

“Büyük darbe henüz vurulmamıştı. Narrows hala topraklarımızın menzil sahasının çok uzağında bulunuyordu. Fakat bu durum ne Tuğgeneral Birwood'un ve ne de komutasında bulunan subay ve askerlerin suçu idi. İnsanlar, başarıya hakim olamazlar. Tuğgeneral Sir Birdwood da hizmetlerinde insan olması münasebetiyle, başarıyı kucaklamak için askerlik bilgisi içinde yetkisi ölçüsünde yapabileceği herşeyi yapmaktan çekinmemiştir. Generalin, vermiş olduğu talimatlar, bu talimatların savaş sahasındaki uygulamaları, emri altında bulunan kuvvetlere hakimiyeti, onun, askerlik sahasında yüksek kıratla olduğunun işaretleridir.

Yeni Zelanda ve Avusturalya Tugayı'na komuta eden Tümgeneral Godley'in de komuta yeteneklerinin üstünlüğü konusunda, dikkatinizi çekmek isterim. Bazı zamanlarda generalin idaresinde iki tümen asker bulunmuş ve bunların idaresinde göstermiş olduğu dirayet, dikkati çekecek ölçüde parlak ve başarılı olmuştur. 13. Tümen'in komutanı olan Tümgeneral Shaw da, bu sıkıntılı günlerde yapmış olduğu hizmetlerle dikkat çekmiştir. Generalin sıkıntılı zamanlarda sergilemiş olduğu soğukkanlı tavırların bu çatışmalar esnasında çok yararı dokunmuştur. Askerlerimiz komutanlarından hiçte aşağı kalmamıştır.

*Bunların savaşa ve ölüme hazırlanırken göstermiş oldukları kahramanlık ve soğukkanlılık, ancak geleneksel İngiliz askerine has davranışlardır. Sarıbayırsırtı, bütün düşüncelerimin anahtarı olup düşüncelerimi gerçekleştirmek üzere yapılmış olan Anburnu bölgesindeki savaşlar, hakikaten katlanılabilir derecede tahammül sınırlarını zorlayıcı bir şiddette değildi. Fakat benim doğrudan müdahale etmemi gerektiren hiçbir aksaklık yoktu.*³⁰²

General Hamilton, kuvvetlerine güvenerek yenilgiyi kabullenmek istemiyor ve Türklerin de kendi kuvvetleri kadar yorgun düştüğünü ve kayıplar verdiğini hesaplayarak kendisini avutuyordu. Anafartalar'dan yapılacak yeni bir girişimle, mu-

³⁰¹ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.58.

³⁰² ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.59.

harebe alanını çevreleyen yüksek tepelerde Türklerin güçlü savunma düzeni almalarına engel olmayı düşündü. Bunun için 9. İngiliz Kolordusu'na, birliklerine çeki düzen vermesini sağlamak için bir günlük (11 Ağustos günü) dinlenmeyi uygun bulmuştu. Harbiye Bakanı Lord Kitchener'a bir mesaj çekerek, durumu şöyle ifade etmişti: “ 9. Kolordu'ya yaptığım ve beni çok acı hayal kırıklığına uğratan temaslardan henüz döndüm. General Stopford ve Tümen komutanlarını genel bir taarruza hazırladım ve zorladım da hiçbiri Türklere karşı savaşmak istemiyordu. Gerçekte bu generaller , bu askere layık değillerdi. Birliklerini dinlendirmeleri için mecburen izin verdim.”³⁰³

Sanders 10 Ağustos 1915 tarihli çarpışmalar hakkında eserine şu notları düşmüştür:

“Suvla Körfezine çıkarılan düşman, Kireçtepe'de bulunan Gelibolu Jandarma Taburunun (bu birliğin emrinde iki de top vardı) tuttuğu yere 8 Ağustos günü hafif ve 9 Ağustos günü de şiddetli iki saldırıda bulundu. Fakat cesur Jandarma Taburu, tuttuğu yerleri düşmana kaptırmadı. Bu olaydan sonraki günlerde 5. Tümenin elde bulunan bütün birliklerini ve Ece Liman'ında sahil muhafaza görevi yapan ufak birlikleri Kireçtepe'ye gönderdim. 10 Ağustos'ta İngilizler buraya çok büyük kuvvetlerle saldırdılar. Önce başarıya ulaştılar ve en yüksek hatta kadar çıktılar. Gelibolu Jandarma Taburu hemen tamamen erimiş ve yiğit komutanı Kadri Bey ölüm derecesinde ağır yaralanmıştı.

Düşman, 16 Ağustos'ta taarruzunu yeni birliklerle tekrarladı. Düşmanın buradaki kuvvetini, bir buçuk tümen kadar tahmin ediyorduk. Anadolu yakasından gelen Türk takviye taburları Kilya ve Akbaş iskelelerinden tepeye karşı yürüyüşe geçmişlerdi. Fakat tepeye ulaşamıyorlardı. Bu birliklere, sırtta taşıdıkları eşyaları geride bırakmaları emredildi. Ama gene de bunların Kireçtepe'ye tırmanmaları ve hele üzerinde ilerlemeleri çok güçtü. Cephedeki düşmanın şiddetli ateşinden başka, Saros Körfezindeki harp gemilerinin uzaktan yönelttikleri yan atışları çok kırıcı idi. Bu çok güç şartlara rağmen, taburlar, bir hayli zayıat verme pahasına Binbaşı

³⁰³ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s.128

*Willmer'in buradaki birliklerine ulaştılar ve onlarla birlikte taarruza geçtiler. Akşam üzeri düşman sırtın üst çizgisinden geri atılmış ve eski mevzilerine sürülmüş bulunuyordu.İngilizler, bundan sonra da sırtın batı yamacında ve eteklerinde kaldılar ve birkaç küçük saldırıya rağmen arazi kazanamadılar.Kuzey'deki dış kanadımızdaki üçüncü buhran da böylece atlatılmış oldu”.*³⁰⁴

9 Ağustos 1915 günü muharebeleri İngilizler için hiç beklemedikleri bir şekilde sonuçlanmıştı.General Stopford, Anafartalar sırtlarını elde etmek için 10 Ağustos sabahı yine emir vermişti. 11. ve 53. Tümenen kurulu İngiliz kuvvetleri, 10 Ağustos 1915 günü sabah saat 05:00'te taarruza başladı. Taarruz Küçük Anafarta doğrultusunda, 12. Türk Tümeninin cephesine yöneltilmişti. Muharebe bir kaç saat sürdü. Sonuçta İngiliz taarruzu kırıldı ve geri püskürtüldü.³⁰⁵

2.13- Conkbayırı Savaşları (6-10 Ağustos 1915)

Türklerin dikkati Kanlısirt bölgesine çekildikten sonra Hamilton planının ilk safhasını uygulamaya koyacak, gün doğmadan Conkbayırı- Kocaçimen hattını ele geçirecekti. Bu hattı ele geçiren İngilizler, Türklere savunma şansı vermeyecek, Çanakkale Boğazı'na ulaşarak, Akbaş Limanı'ndan Boğaz ağzına ulaşacaklardı.³⁰⁶ Bu amaçla görevlendirilen General Godley'in Arıburnu cephesi kuzeyinde bulunan Avustralya-Yeni Zelanda tümeni takviye edilerek 20000 kişilik bir kuvvet haline getirilmişti.

Bu kuvvetler, General Walker komutasında, Arıburnu cephesinde taarruzlarda bulunacak ve kuşatma hareketına yardımcı olacaklardı.³⁰⁷ Conkbayırı'nda 6-10 Ağustos 1915 günleri boyunca süren muharebelerde Türk şehitleriyle, İngiliz ölüleri gömülmediklerinden kokmuştu. Bunlar muharebenin duraklaması üzerine 10 Ağustos akşamı, gömülerek ortadan kaldırıldı, İngilizler 10-11 Ağustos gecesi Şahinsirt'tan bir taarruz denemesi daha yaptılarsa da geri

³⁰⁴ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*,s.100-111.

³⁰⁵ PERK, *Çanakkale Savaşları*..s.119

³⁰⁶ OGLANDER, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı*,C.II, Askeri Matbaa,İstanbul,1940,s.175

³⁰⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi,*Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C.V. Kitap 3,Çanakkale Cephesi Harekatı,Ankara,1980,s.247

püskürtüldüler.³⁰⁸ Oldukça kanlı geçen bu muharebelerde Türkler 20 bin, İngilizler 25 bin kişi kayıp verdiler. Toplam kayıp kuvvet, 45 bin kişiydi.³⁰⁹

2.13.1-Conkbayırı Savaşı (7 Ağustos 1915)

İngilizlerin 6 Ağustos 1915 akşam üzeri, Kanlısırt'a yönelttiği taarruz üzerine Kuzey Grubu Komutanı, verdiği emirlerle Kanlısırt kesimini takviye ederken, 9. Tümen'in 26. Alayı'nı mevziinde bırakarak, diğer iki alayı (25. ve 64. Alaylar) topçusuyla Kanlısırt doğrultusunda hareket etmesini bildirmişti. Ancak bu emir sonradan değiştirilmiş, fakat düşman taarruzu kuzeyden çekilmeye başlayınca, 9. Tümen'in alayları Conkbayırı doğrultusuna yönelttilmişti³¹⁰ 19.Tümen Komutanı Mustafa Kemal düşman taarruzunun kuzeyden yapılacağı kanaatindeydi. Bu hususta önceden beri yaptığı teklifler de dikkate alınmamıştı.

Kocaçimen dağının önemini takdir eden Mustafa Kemal düşman kendi tümenine şiddetle taarruz edildiği halde, Kocaçimendağ istikametine de bir tabur gönderdi. Sonra da son ihtiyatı olan iki bölükle de onu takviye etti. Düşmanın Conkbayırı'na yaptığı bu ilk hücumu, bu küçük kuvvet durdurmuştu. Böyle bir taarruzu beklemekte olan 19.Tümen, bu taarruzu püskürttü ve siperlere giren bir kısım İngiliz erlerini de süngüledi.³¹¹

2.14-I. Anafartalar Savaşı (9-12 Ağustos 1915)

9 Ağustos sabahı düşman Kireçtepe'den Conkbayırı'na kadar tüm cephe boyunca genel bir taarruza geçti. 10.Tümen Kireçtepe, 11.Tümen Anafartalar-İsmailoğlutepe istikametine taarruz etmişler fakat ne Kireçtepe'de ne de İsmailoğlutepe'de başarılı olmuşlardı. Bugün Türkler düşman taarruzuna tüm cephe boyunca mukabele etmiş,İsmailoğlutepesi'ne yaklaşan düşman Mestantepe yönünde geri atılmış, Kireçtepe takviye edilerek buranın düşman eline geçmesine engel olunmuştu. Azmakdere güneyindeki 7.Tümen'in taarruzları donanma ateşi yüzünden

³⁰⁸ULUĞ,Çanakkale DestanınıN..s.198

³⁰⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi,Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi..s.377

³¹⁰BELEN, I. Cihan Harbinde Türk Harbi..s.218

³¹¹ERYILMAZ,Çanakkale Savaşları, s.111

ilerleme imkanı bulamamıştı. 8.ve 9. Tümenlerin Kocaçimen bölgesindeki taarruzları İngilizleri bir miktar geri atmış ve Conkbayırı'nı elegeçirmelerine engel olmuştur.

İngilizlerin yeni gelen 54.Tümeni Hamilton'un kararına göre Arıburnu bölgesine çıkarılacaktı.Fakat burada su sıkıntısı çekildiği ileri sürülerek bu tümenin de Suvla bölgesine çıkarılmasına karar verildi. 54. Tümen Suvla'da karaya çıkarılmış ve 11.Tümen emrine verilmişti. 10 Ağustos günü 10. ve 11. Tümenler yorgun olduklarını ileri sürüldükleri için 53. Tümen taarruza geçirilmiş,fakat hiçbir ilerleme kaydedememişti.18 Ağustos'a kadar İngilizler Anafartalar bölgesinde peşpeşe gelen kuvvetlerle taarruzda bulunmalarına rağmen Kireçtepe'nin alınması hariç bir ilerleme kaydedememişlerdi.³¹²

Tekketepesi'nin sabaha kadar elde edilmesi konusundaki Hamilton'un emri sabah saat 04:00'te üç taburla yapılmak istendi. Bu birlikler gün doğarken dağınık ve birbirinin gerisinde tepeye tırmanırken baskına uğradılar ve tepeye ilk çıkan tabur, Türklerin süngü hücumu ile büyük zayıat verdi. Bu sırada 3 İngiliz taburu İsmailoğlutepesine, 5 tabur da bunun kuzeyine taarruza başlamıştı.10. Tümen Komutanı General Mahon 5 tabur ve 1 bataryadan ibaret kuvvetle saat 07:30'da Kireçtepe'ye taarruz etti. Bir torpido da Kireçtepe'ye yan ateşi yapmaya memur edilmişti. Bu taarruz akşama kadar devam etti.

Bazı başarılar elde edilmişse de kıtalar yorulmuş ve susuz olduklarından, gece tekrar eski mevzilerine çekildiler.Saat 09:30'da Hamilton karaya çıktı. Taarruza devam etmek istiyordu. Ancak 9. Kolordu'nun kıtaları birbirine karışmış olduğundan, irtibat zinciri kopmuş, ikmal işleri dahi yapılamıyordu. General Stopford, bunlar tanzim edilmedikçe bir taarruz yapılamayacağını bildirmişti³¹³. Hamilton öğleden sonra Anzac'a giderek burada kolordu komutanı ile görüştü. 54. Tümeni, müteakip hareket için bu kolordunun emrine vermek istiyordu. Kolordu komutanı da su ve diğer ikmal işleri dolayısıyla bu tümenin Suvla'da kullanılmasının daha uygun olacağını teklif etmişti.

9 Ağustos 1915 günü düşman taarruzlarına, Türk kuvvetleri bütün cephe boyunca taarruz etmek suretiyle karşılık vermişler, İsmailoğlu Tepesi'ne yaklaşan düşman, Mestantepe istikametinde geri atılmış, Kireçtepe takviye edilerek, düşmanın

³¹² YILDIRAN,Çanakkale Muharebeleri...,s.31-32

³¹³PERK,Çanakkale Savaşları...,s.115

burayı ele geçirmesine engel olunmuştur. Azmakdere güneyinde 7. Tümenin taarruzları donanma ateş tesiri yüzünden ilerleme imkanını bulamamıştır. Kocaçimen bölgesine gelen 8. ve 9. tümenlerin karşı taarruzları İngilizleri bir miktar geri atarak, Conkbayn'ı ele geçirmelerine engel olmuştur.³¹⁴

Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal, 9/10 Ağustos gecesi birliklerin bulundukları hattı tahkim ederek, savunma için düzenlemeleri emrini verdi. Kendisi Conkbayırı Muharebesi'nde 10 Ağustos 1915 günü yaptırmayı tasarladığı taarruzu düzenlemek ve yönetmek için o bölgeye hareket etti. Bugün yapılan muharebelerde 12. Tümen 1085, 7. Tümen 978, Bursa Jandarma Taburu 51 kişi zayıat vermiştir.

I. Anafartalar Savaşı'nda, 13 Türk taburu, İngilizlerin 22 taburunu yenmiş, İngilizlerin kesin zafer umutları bir kere daha kırılmıştır. 9 Ağustos sabahı, Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal'in karşı taarruzu, 9. İngiliz Kolordusu'nun Suvla'daki ileri hareketini durdurmuştu. İsmailoğlu Tepesi'yle Anafarta sırtı, Türklerin elinde kalmıştır. İngilizlerin bugünkü kazancı, yalnız Kireçtepe'de Sivritepe oldu. Fakat burada daha ileriye gidemediler. Bugünkü hareketle ilgili Hamilton şunları söyler:

*“9. Kolordu baskın tarzında yaptığı çıkarmanın kendisine verdiği bütün yararları, yanlış uygulama yüzünden kaybetmekle kalmamış; zor duruma düşmüştü. Kolordunun tuttuğu mevzilerin tehlikeye düşmemesi, özellikle Türklerin devamlı surette güçsüz kalmalarından ileri gelmişti.”*³¹⁵

Binbaşı Fahrettin (Altay) Bey, Gelibolu'da verilen bu mücadeleyi hatıralarında şu sözlerle özetlemiştir: *“Mustafa Kemal, 10 Ağustos'ta yalnız İstanbul'un değil bütün memleketin işgalini önlemişti, artık ümitleri kalmayan İngilizler iki ay sonra Gelibolu Yarımadası'nı boşaltıp çekilip gitmeye mecbur kalıyorlardı.”*³¹⁶

2.15- Kireçtepe Muharebeleri (15-16 Ağustos 1915)

Hamilton, Gelibolu Yarımadası'nı ikiye bölmek için 15/16 Ağustos'ta Suvla'nın kuzeyinde yer alan Kireçtepe'ye saldırır, ancak sonuç alamaz. Mısır'dan yeni bir tümen getirttikten sonra 21 Ağustos'ta İsmailoğlu tepesine saldırarak ancak

³¹⁴YILDIRAN, Çanakkale Muharebeleri, s.32

³¹⁵ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s.126-127.

³¹⁶ Mustafa Kemal, Anafartalar Savaşları.. s.500

yine başarılı olamayacaktır. Bu vuruşmalardan sonra Çanakkale Cephesi'nde durgunluk dönemi başlayacaktır. Hamilton Türkler için şu ifadeyi kullanmıştır.

*“Bir ay önce Türkleri alaşağı etmiştik. Şimdi ise nasıl da cesaretle dövüşüyorlar. Halen dört yeni tümenleriyle aynı ruha sahip ve adeta robotlar gibi saldırıyorlar.”*³¹⁷

9. İngiliz Kolordusu Komutanı, başkomutanlıktan gelen son emirdeki her fırsattan yararlanmaları yönündeki uyarıyı dikkate alarak Genel Karargaha sorma gereği duymadan ve bilgi vermeden 14 Ağustos 1915 tarihinde Kireçtepe'yi ele geçirmeye karar verdi. Bu hareketin amacı, geride kalmış sol kanadı ilerletmek ve doğuya doğru ilerlemesine engel olan Kireçtepe'yi ele geçirmektir. Kireçtepe muntıkasındaki 10. İngiliz Tümeni'nin 30. ve 31. Tugayları, 162. Tugayla takviye edilerek, 15 Ağustos saat 15:00'te Kireçtepe'ye taarruz edeceklerdi. Kireçtepe kayalık olduğu için siper kazma imkanı yoktu ve Türk askeri sağ ve sol yandan gemi ateşine açıktı. Tepe bir bıçak sırtı gibi dardı ve fazla kuvvet barındırmak imkansızdı.

15 Ağustos 1915 günü, saat 15:30 İngilizler Kireçtepe'nin bütün çevresini kara ve gemi toplarıyla dövdükten sonra 4 taburla Sivritepe kuzeyindeki yamaçlar da dahil olmak üzere taarruza geçtiler. İngilizlerin taarruzu üzerine Kireçtepe'deki kitalarımız, saat 18:00'e kadar mevziilerini muhafaza etmişlerse de bu saatte Kanlıtepe istikametine çekilmeye mecbur oldular. Burada kitalarımız ihtiyatlar tarafından takviye olundu. Gece yapılan bir hücumla, Arslantepe geri alındı ise de, kitalarımız mukabil hücumla tekrar Kanlıtepe'ye atıldılar.

16 Ağustos günü emrine gönderilen 17. Alay'ın 2. Taburu, Ece Limanı'ndaki 12. Alay'ın 1. Taburu'nun da katılmasıyla yapılan karşı taarruzda Arslantepe alınmış, muharebe öğleden sonra Türklerin lehine gelişerek 10. İngiliz Tümeni eski mevziine çekilmiştir. Kireçtepe'de başarısız olan Hamilton, 7 Ağustos'ta Lord Kitchener'a bu hareket hakkında ayrıntılı bir rapor gönderir. Türklerin kendi birlikleri üzerinde manevi bir üstünlük sağladığını ve Çanakkale Seferi'nin başarılı olabilmesi için kendisine büyük çapta yeni kuvvetler gönderilmesi gerektiğini söyler. Gerekçesi kış gelmeden bir an önce Çanakkale seferi'ni sonuçlandırmak istemesidir. İsteddiği

³¹⁷ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.243.

kuvvet verdiği kayıpların yerini doldurması için 45000 asker ve 50000 tüfektir. Hamilton başarısızlığını yeni kuvvetler isteyerek onarmaya çalışır fakat unuttuğu bir şey vardır;karşısındaki Türk Ordusu'nun mevcudu ve cephanesi zaten kendisinin sahip olduklarından oldukça azdır.Galip olmak için sadece asker ve cephanenin yeterli olduğu yanılgısı içindedir, savaşlarda insan unsurunun tesiri hakkında en ufak bir düşünceye sahip değildir.

Fakat 23 Ağustos'ta kendisine cevap veren Kitchener; Fransa'da büyük bir saldırı hazırlandığından Çanakkale'ye büyük bir kuvvet gönderilemeyeceğini, Mısır'a gönderilen kuvvetin komutanının kendi kuvvetlerinden tasarruf edip bir kısım kuvvetini Hamilton'a göndermesini umduğunu söyler Bunun üzerine Hamilton, Suvla- Anafartalar bölgesinden birini bırakmak zorunda kalabileceğini bildirir. General De Robeck ise, sefer kışın da sürdürülecekse; Suvla Koyu'nun elde bulundurulmasının daha önemli olduğunu ifade eder.Hamilton 17 ASğustos tarihli günlüğünde bu olayları şöyle anlatmıştır:

“Lord Kitchener’e bir hafta içinde cereyan eden çarpışmaların özetini havi bir mesaj yolladım:Güvenilir kaynaklar göre, düşmanın Suvla Körfezi’ndeki kuvvetleri bir alay, bir müfreze ve bir jandarma birliğinden ibarettir. Güney bölgede düşman mevcudunun 36.000, Anzac karşısında, 37.000 kişilik bir ihtiyat kuvvetine de sahip bulunduklarına inanılmaktadır. Keşan bölgesinde 45.000 kişilik bir diğer kuvvet tespit edilmiştir.

9. Kolordu birlikleri Kırte’de vukubulan taarruz sırasında, düşman bazı mevzileri ele geçirmiş ve 6-7 Ağustos geceleri taarruzlarını tekrarlayarak, yeniden ilerlemişlerdir. Suvla bölgesinde 9. Kolordu kuvvetleri Sulacık, Yılğınburnu, Kazlar Çayırı’nın bazı kısımlarını işgal etmişlerse de , cereyan eden kanlı çarpışmalar sonucunda 11., 53. Tümenlerin toplam kayıpları son derece ağırdır. Suvla’da böyle ağır kayıplar verilmesine sebep, iyi eğitim görmemiş askerler ve başlarındaki komutanlardır. General Birdwood’un hareketinin başından beri cesaretle savaşan birlikleri iskelet haline dönmüştür.”Türkler şu an tesirli savaşlarını veriyorlar. Mamefih kayıpları bizden fazla. Türklerin maneviyatlarının yükseldiği de aşıkardır.Çok mükemmel komuta edilen ve cesaretle dövüşen Türk ordusuna karşı

*savaşıyoruz. Bir kumarbaz ağzıyla, doğruyu söylemek gerekirse, elimize çok iyi bir şans geçmişti ama, Osmanlı Bankasını soyamadık.”*³¹⁸

Sanders, bu savaşla ilgili olarak düşmanın 16 Ağustos'ta taarruzunu yeni birliklerle tekrarladığını, düşmanın buradaki kuvvetini, bir buçuk tümen kadar olduğunu tahmin ettiklerini, Anadolu yakasından gelen Türk takviye taburlarının Kilya ve Akbaş iskelelerinden tepeye karşı yürüyüşe geçtiklerini fakat tepeye ulaşamadıklarını yazmıştır. Bu birliklere, sırtta taşıdıkları eşyaları geride bırakmaları emredilir. Fakat bunların Kireçtepe'ye tırmanmaları ve hele üzerinde ilerlemeleri çok güçtür. Cephedeki düşmanın şiddetli ateşinden başka, Saros Körfezindeki harp gemilerinin uzaktan yönelttikleri yan atışları da çok tesirlidir.. Bu çok güç şartlara rağmen, taburlar, bir hayli zayıat verme pahasına Binbaşı Willmer'in buradaki birliklerine ulaşırlar ve onlarla birlikte taarruza geçerler.. Akşam üzeri düşman, eski mevzilerine sürülmüştür.³¹⁹

Sanders sözlerini şöyle sürdürür:

“İngilizler, bundan sonra da sırtın Batı yamacında ve eteklerinde kaldılar ve birkaç küçük saldırıya rağmen arazi kazanamadılar. Kuzey'deki dış kanadımızdaki üçüncü buhran da böylece atlatılmış oldu. Eğer 15 ve 16 Ağustosta İngilizler Kireçtepe'yi ele geçirebilselerdi, bütün 5. Ordu'yu kuşatmış olacaktı. Bu kuşatma sonunda kesin sonucu da kendi lehlerine olarak sağlamaları mümkün olabilirdi. Çünkü Kireçtepe sırtları Kuzey'den geniş Anafartalar ovasına hakimdi.

Kireçtepe'nin doğu yamaçları da o durumdaydı ki, buradan Akbaş'a uzayan bütün vadi boyunca, yarımadaı ikiye bölen bir saldırı yapabilirdi. Bu hareketler sonunda ortaya çıkan durum şuydu : İngiliz kuvvetleri sahilden içlerlere doğru nüfuz edememiş ve bütün hakim tepeler Türklerin elinde kalmıştı. Arıburnu cephesi ile Güney Grubunu geri çekilme zorunda bırakabilecek veya arkalarını kuşatabilecek yarma hareketi boşa çıkarılmış ve üstelik Arıburnu Cephesi kuzeye doğru biraz daha uzamıştı. İngilizlerin her bakımdan kuvvet üstünlüğüne sahip oldukları söz götürmez bir gerçektir ve bu durum, onları başarıya ulaştırabilirdi. İngilizler nereye çıkacaklarını biliyorlardı ve ona göre hazırlık yapabiliyorlardı. Buna karşılık

³¹⁸ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.243.

³¹⁹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.110

*Türkler, İngiliz planlarını uygulamaya geçilmezden önce bilemedikleri için yedek kuvvet bulunduramıyorlar ve ancak İngilizler çıktıktan sonra tehlike arzeden yerlere yetismeye çalışıyorlardı. İngilizler, ayrıca, gemi topları sayesinde, şiddetli bombardımanlar yapabiliyorlardı. Türklerde ise ağır ve uzun menzilli toplar yoktu. Elde az sayıda bulunanların ise, gereken yerlere sevkedilmeleri uzun zamana ihtiyaç gösteriyordu. Bütün modern harp silah ve vasıtaları İngilizlerin elinde bulunuyordu.*³²⁰İki gün süren Kireçtepe muharebelerinde İngiliz zayıyatı 2000, Türklerin 3 subay 315 şehit er, 8 subay 1238 er yaralı, 2 subay 85'er kayıp olmak üzere 1696'ya ulaşmıştı.³²¹

2.16-II. Anafartalar Savaşı

Güneyden alınan 29.Tümen ve Mısır'dan getirtilen 2. Atlı Piyade Tümeni de Suvla bölgesine çıkarıldıktan sonra 18 Ağustos günü düşman yeniden bir genel taarruza geçmiştir. Anafartalar bölgesinde 11., 29., 54. ve 53. tümenler cepheye kullanılmış ve 10. ile 2. Tümenler ihtiyatta tutulmuştu.Bidayette cephe boyunca bazı ilerlemeler kaydedilmiş ise de Türklerin başarılı karşı taarruzları ile düşman yine eski mevzilerine geri püskürtölmeye muvaffak olunmuş ve bütün gayretlerine rağmen düşman hiçbir başarı elde edememiştir.

Bütün gücünü kullandığı halde hiç bir hedefine ulaşamamış olan düşman, artık tamamen yeni bir başarı ümidini kaybetmiş bulunuyordu. İtilaf devletleri ise, Çanakkale seferinin tam bir çıkmaza girdiğini kabul etmişler artık yeni bir başarı şöyle dursun bulundukları hatların muhafazasını bile şüpheli görmeye başlamışlardır.O sıralarda Bulgarların da Osmanlılar tarafı geçmiş olması Sırp yolunu açabilmek için Selanik'e bir çıkarma fikrini ortaya çıkarmıştı.

Hamilton ise, kendisine 50.000 kişi daha verirler ise muvaffak olacağını ısrarla söylüyor, fakat artık ona kimse inanmıyordu. Şimdiye kadar hep yeni kuvvetler istemiş ve istedikleri ona hep verilmişti. Fakat Türkleri yerinden bile kıpırdatmaya muvaffak olamamıştı.Aylarca döğüşölmüş, pek çok kan dökölmüş, fakat çıkılan noktalarda mihlanılıp kalınmıştı.Türklerin ise durumu gün geçtikçe

³²⁰SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*,s.111

³²¹ ERYILMAZ, *Çanakkale Savaşları*, s.111.

kuvvetleniyordu. Daha fazla yapılacak hata buradaki bütün kuvvetlerin imhasını mümkün kılabilirdi.³²²

II. Anafarta savaşı öncesi, hazırlık çerçevesinde ilk olarak komuta değişikliği yapılmıştır. 9. İngiliz Kolordu Komutanı General Stopford görevden alınmış, yerine 29. Tümen Komutanı General de Lisle³²³, vekaleten komutanlığa atanmıştı. General de Lisle'a verilen görev, dağılmış durumdaki 9. İngiliz Kolordusu'na en kısa zamanda çeki düzen verdikten sonra, karşısında duraklamak zorunda kaldığı Türk mevzilerine, İsmailoğlu Tepesi, Küçük Anafarta hattında yeniden taarruza geçmektir. 18 Ağustos 1915 günü General Hamilton, tasarlanan taarruz harekatı hakkında konuşmak üzere 9. Kolordu karargahı'na gitti. Hamilton'ın muharebe alanına gelişi, kıtalar üzerinde moral bakımından olumlu bir hava yaratmış, bir çeşit canlanmaya yol açmıştır. Başkomutanın da katıldığı komutanlar toplantısında, taarruzun 21 Ağustos 1915 günü yapılmasına karar verildi.

Toplantıya katılan komutanlar, yapılacak taarruzla, İsmailoğlu Tepesi'nin kesin olarak ele geçirileceği kanısında olduklarını belirterek, moral ve cesaret gösterisinde bulunmuşlardır. Halbuki taarruzun kaçınılmaz bir sakıncası vardı. Suvla kıyıları ve bu kıyılardan doğuya doğru uzanan arazi açık olduğundan, geriden ileri hatlara giden arazi ve yollar hiç bir gizleme olanağı vermiyordu. Ayrıca Türk topçularının etkili ateşi altında ilerlenecekti. Bu koşulları değerlendiren Hamilton, taarruzun gece yapılmasını istiyordu. Buna karşı emrindeki komutanlar, kıtaların gece ve işbirliği halinde taarruz edebilecek derecede yeter eğitim görmemiş olduklarını belirttiler. Bu öneriler üzerine gece taarruzundan vazgeçildi.

Bu arada, şimdiye kadar bir an önce taarruz edilmesini isteyen General Hamilton'ın daha emniyetle hareket etmeye ve tehlikeyi daha yakından görmeye başlamış olması önemliydi. İsmailoğlu Tepesi'nin ve bunun kuzeyindeki Yusufçuk Tepesi'nin ele geçirilmesi, 9. İngiliz Kolordusu'na gelecek için her yönden büyük yararlar sağlayacaktı. General de Lisle'nin emrindeki birliklerle bu hedeflerin kolayca ele geçirilmesini şüpheli gören Hamilton, 18 Ağustos 1915 akşamı

³²² YILDIRAN, **Çanakkale Muharebeleri**, s.32-33

³²³ Anafartalar'daki yenilgiye sinirlenen Hamilton, uyuşuk ve ihtiyar bulduğu kumandan Stopford'un yerine Kitchener'in da onayını alarak General Lisle'i atamıştır. Şemsettin Çamoğlu, **Çanakkale Boğazı**..s.145

29. Tümen'in 2 Tugayı ile 9. Kolordu'yu takviyeye karar verdi. Takviyelerle heyecanlanan General De Lisle, hemen taarruz planı hazırlamaya başladı.³²⁴

İlk taarruz hedefi Bombasirt, İsmailoğlu ve Yusufçuk Tepesi hattıydı. Bu hat alındıktan sonra, Küçük Anafarta-Teke sırtlarına ilerlenecekti. Anzak Kolordusu, sol kanadındaki kuvvetlerle Bombasirt'ni, 9. Kolordu İsmailoğlu'nu, 29. Tümen 112 rakımlı tepe ve Yusufçuk Tepesi'ni zaptedecekti. Bu suretle 2,5 km.'lik bir cephede 3 Tümen taarruza katılıyordu. İhtiyatta bulunan 10. Tümen de hareket geliştikten sonra bir Tugay ile İbrikçe'yi tutmak vazifesi verildi. Daha kuzeyde cephede bulunan 53. ve 54. Tümenlere sarıh bir vazife verilmemişti. Bu tümenler arazi kazanmak için her fırsattan faydalanacaklardı. 21 Ağustos saat 15:00'te 85 kara topu ve donanmanın himayesinde taarruza başlandı. Gece olduğunda muharebe bitmemişi. 12. Tümeni'miz ihtiyattaki 9. Tümenle takviye edilerek sol tarafında İngilizlere kaptırılan siperlere sabaha kadar taarruz etti.

Uzun mücadeleler sonunda, bu siperlerin bir kısmı alındı. İngilizlerin elinde küçük bir kısım siper kalmıştı. 7. Tümen cephesinde İngiliz taarruzu merkezde muvaffak oldu. Kayacıkagılı civarındaki bir kaç siper alındı. Bunların geri alınması için yapılan taarruzlar da fayda vermedi. Bu muharebelerde zayıyatımız 2600, İngilizlerin ise 6558'dir. 22 Ağustos 1915 tarihinde yapılan İkinci Anafartalar taarruzunda İngiliz Kolordu'sunun tek kazancı Yusufçuktepesi'nin batı yamaçlarında elde tutulması kuşkulu bir mevzi parçasıyla Kolordu sağ kanadında, Azmakdere kuzeyine doğru küçük bir mevzi parçasından ibaretti.³²⁵ General Hamilton 19 Ağustos gününden hatıralarında şöyle bahseder:

*"11. Tümen'in Türklerin ileri mevzilerini ele geçirdikleri haberi geldi. Yeniden Karakol Dağa tırmandım. Bu sefer İsmailoğlu Tepeyi hiçbir kuvvet elimizden kurtaramazdı. Ama sabahın erken saatlerinde durumda umulmadık bir değişme başladı, gittikçe yoğunlaşan bir sis, etrafı gözgözü görmez bir hale getirmişti. Top, tüfek sesleri birer birer dindi ve cephe sustu. Doğa, Türkleri gizlemiş, Allah onları korumuştur."*³²⁶

³²⁴ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s.134-135.

³²⁵ ERYILMAZ, Çanakkale Savaşları, s.137.

³²⁶ HAMILTON, Gelibolu Günlüğü, s.248.

Bu muharebede İngiliz kıtalarının büyük bir cesaret ve atılganlıkla dövüştükleri bir gerçek olmakla beraber İngiliz üst ve alt kademedeki komutanlıklar, muharebenin başından beri yaptıkları hesaplarda yanılığa düşmüşlerdi. Muharebe süresince sevk ve idarede askerlik kurallarına uymayan, ciddiyyetten uzak hoşgörülü oluşları, sert ve yiğitçe bir direnme karşısında güçlükleri yenmeyi sağlayacak pratiklik ve insiyatiften yoksun bulunmaları, başarılarını engellemiştir. Çıkan fırsatları değerlendirme olanaklarını bulamayacak kadar tecrübesiz davranışları da olmuştu³²⁷.

2.17- Kayacıkagılı Bombatepe Muharebesi (27 Ağustos 1915)

İkinci Anafartalar muharebesinden sonra, İngilizlerin bu bölgede önemsenecek herhangi ciddi bir hareketi olmamıştır. Türk kıtaları, bu durgunluktan yararlanacak, yeni bir taarruz olasılığına karşı, bulundukları mevzileri tahkim ve takviye etmekteydiler. Bu arada 7. Tümen savunma bölgesinde taktik yönden önemli bir yer alan Bombatepe, tahkim edilerek güçlü bir direnç haline getirilmişti. İngilizler de, bu tepenin önemini bilmekteydi. 21 Ağustos 1915 günlü General Cox'un birlikleri, bu tepeye ulaşamamış; Kayacıkagılı bölgesinde, ağır zayıat vermek pahasına ele geçirebildiği bir mevzi parçasıyla yetinmek zorunda kalmıştı. General Cox, bu başarıyla yetinmiyor; başarısını sürdürerek, Bombatepeyi de ele geçirmek istiyordu. Bombatepe'nin ele geçirilmesi Anzac Kolordusu ile 9. İngiliz Kolordusu'nun güvenli bir bağlantı kurmasına yardım edecekti. Bu yüzden General Cox, bir taarruzla Bombatepe'yi ele geçirmeye karar verdi.

27 Ağustos 1915 günü saat 16.00'da, 7. Türk Tümen cephesi ve özellikle Kayacıkagılı³²⁸ kesimindeki Türk mevzileri, İngilizlerin kara ve deniz topları tarafından şiddetle ateş altına alındı. Bu yoğun ateş, aralıksız bir saat sürdü. Kayacıkagılı kesimindeki Türk mevzileri, alt üst olmuştu. Siperlerdeki Türk erlerinin pek çoğu, şehit düşmüş veya yaralanmışlardı. İngiliz piyadesi, saat 17.00'de üç hat

³²⁷ ERYILMAZ, *Çanakkale Savaşları*, s.137.

³²⁸ Kayacıkagılı Muharebesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. . Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 110-122

halinde taarruza başladı. Kayacıkağılı'nın kuzey ve güneyinden taarruz eden İngilizler, geri püskürtüldü. 17. Alay'ın yaptığı karşı taarruzlar, 28 Ağustos 1915 günü ortalık ışıyınca kadar sürdü. Fakat İngilizler, ele geçirdikleri mevziden atılamadı. Bu çarpışmalarda Türk kıtalarının toplam zayiatı 679kişiydi. İngilizlilerin zayıtıysa, 1.100 kişiyi bulmuştu, iki taraftan verilen bu kadar zayıata karşı Bombatepe, bir bölüklük mevzi hariç, hemen hemen tümüyle Türklerin elinde bulunuyordu.

İngilizler, bu taarruzdan sonra, yeni bir harekatta bulunmadı. Gerçekte de, Anzac Kolordusu, sanki son gücünü bu taarruzda harcamış gibiydi. Bu muharebe, Anafartalar bölgesinde yapılan son hareket olmuştu. Bundan sonraki gün ve aylarda Anafartalar ve Arıburun cephesindeki muharebeler, hareketliliğini yitirmiş; İngiliz kuvvetleri çekilip gidene kadar, siper muharebeleri halinde çarpışmalarla sürüp gitmişti.³²⁹

³²⁹Celal Yılmaz, **Çanakkale Savaşları ve Türk Ordusu**, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999, s.190-191

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3-TAHLİYE KARARI VERİLMESİNE NEDEN OLAN GELİŞMELER

Tahliye emri 1 Aralık 1915'te verildi.Evvela Arıburnu ve Suvla bölgesi tahliye edilecekti.Tahliye 12 Aralık'ta başladı. 19/20 Aralık 1915'te Kuzey Grubu ve 8/9 Ocak 1916'da³³⁰ Güney Grubu adayı tamamen tahliye ettiler.Liman Paşa düşmanın bu kadar gizli bir şekilde tahliye yapabileceğini hiç düşünmemiş, bidayette tahliye emareleri görmediği için büyük bir taarruz hazırlığına başlamıştı. Bu maksatla hazırlık için bazı birlikler geriye çekilmiş Almanya'ya bazı silah ve malzeme sipariş edilmişti. Düşman geri çekilmeyi gizlemek için Seddülbahir bölgesinde şiddetli bir taarruza girişmişti.Komuta kademesi bu taarruzla uğraşırken kuzeydeki birliklerin çekildiği haberi alınmıştı. Bu sefer güneydeki birliklerin kaçırılmaması için dikkat edilmesi istendi. Hatta Kirte bölgesinde bir taarruza girişildi ve düşmanın şiddetli mukavemeti ile karşılaşıldı. Fakat yine düşman bir fırsatını bulup sessizce çekilerek kurtuldu.Birliklerimiz durumu anlayıp kıyıya ulaştıkları zaman son İngiliz filikaları da kıyıya terk etmekte idi.

İngilizler aylarca uğraşmış,Türkleri yerinden kıpırdatamamış, bütün imkanlarını kullanmış bir karış toprak alamamıştı.Fakat kaçmakta gösterdikleri bu hüner, her türlü takdirin üstünde idi.Tarih boyunca İngilizlerin en büyük ustalıkları başardıkları yegane muharebe şekli daima çekilme olmuştur.Yalnız İngilizlerin çekilmedeki bu hünerini her türlü malzeme ve ağırlıkları terk etmek sadece insana değer vermek prensiplerinde aramak hatalı olmaz.

Biz, kaçan İngilizleri yakalayamadık diye hala üzülelim. Onlar ise evvela 18 Mart Çanakkale deniz savaşında ve arkasından bu Gelibolu harekatında uğradıkları mağlubiyetin acısını hiçbir zaman unutamayacaklardır. Çanakkale'de Türk cesareti,

³³⁰ Binbaşı Nazmi Bey düşmanın 9 Ocak'taki çekilme hakekatı ile ilgili günlüğüne şu notu düşmüştür: “ Bu gece düşman 01.00'dan itibaren Seddülbahir'den çekilmeye başlayarak, sabaha kadar rezil bir vaziyette çekilmiştir.Düşmanın bu çekilmesi Anafartalar'dan yirmi gün sonra meydana gelip bugün Gelibolu Yarımadası düşmandan tamamen temizlenmiş ve bir tek düşman askeri kalmamıştır.Şimdilik düşmanın dokuz top ile bir çok harp malzemesi bırakmış olduğu görülmüştür.” Binbaşı Nazmi Bey, **Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914-1922**, Emre Basımevi, Çev. Ahmet Esenkaya, İzmir ,2004 s.130

İngiliz soğukkanlılığını; Türk azmi, İngiliz inadını; Türk vatanseverliği, İngiliz gururunu yenmiş onun daima havalarda dolaşan burnunu ayakları altına almıştır³³¹.

Eylül ayına gelindiğinde Çanakkale'de Türk ordusunu yenmek ümidi oldukça sarsılmış, hatta bu imkan ortadan kalkmıştır; Fransız başkomutanlığı Ruslara yardımın ancak Batı cephesinde yapılabilecek büyük bir saldırı ile sağlanabileceğine inanmış ve bu işi elbirliğiyle yapmak için İngiliz başkomutanlığını sıkıştırmaya koyulmuştu, bu yapılmazsa araya soğukluk ve ayrılık girmesi tehlikesi belirmişti. Çanakkale'de İngiliz - Fransızların elinde güvenilir bir liman yoktu; kış saldırısına girişmek ancak bir kumar olabilirdi.³³²

İngilizler, 7 Ağustos 1915 gününden itibaren sadece 4 gün içinde 25.000'den fazla insan kaybetmişler, 15-16 Ağustos Kireçtepe harekatı, 21 Ağustos Palatepe taarruzları neticesinde de ağır er ve subay zayıyatına uğramışlardı. 16 Ağustos'ta İngiliz ve Fransız Harbiye nazırları Eylül 1915'de Fransa'daki Alman mevzilerine büyük bir taarruz yapmayı kararlaştırmışlardı. Böylece dikkatler Batı Cephesi'ne çevrildi ve İngiliz hükümet mahfillerinde Çanakkale'nin tahliyesi gündeme geldi. 6 Eylül 1915'de Bulgaristan, Almanya ve Avusturya ittifak antlaşması imzaladı. Arkasından Bulgarlar seferberlik ilan ettiler. Bunun üzerine Yunanlılar ve Sırplar, İngilizler ve Fransızlar'a yardım istemek amacı ile müracaat ettiler, İngiltere ve Fransa bu talebi kabul ederek Çanakkale'deki iki İngiliz ve muhtemelen bir Fransız tümeninin Selanik bölgesi için geri alınması gayesi ile harekete geçtiler³³³.

Hamilton'un, yaz boyunca müttefiklerin gerçek durumunu ilgililerden ve Londra'dan saklayan aşırı iyimser raporları, kendi durumunun zayıflamasına yol açmış zafer beklentisi içinde bulunan müttefik kamuoyundan daha fazla asker ve araç gereç istemek için açıklamış olduğu acı gerçekler, sonunu hazırlamıştır. İngiliz Hükümeti, savaşın çeşitli cephelere yayılmasından dolayı oldukça sıkıntılıydı. Bu günlerde daha önce hiç akla gelmeyen tahliye mevzuu düşünölmeye başlandı.

³³¹ YILDIRAN, *Çanakkale Muharebeleri*, s.32

³³² BAYUR, *Türk İnkılabı Tarihi*, s.377.

³³³ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*, s.84-85

Kitchener 11 Ekim 1915’de Hamilton’a bir telgraf çekerek bir boşaltma durumunda kaybedeceği insan sayısı konusunda kendisine bir rapor sunmasını istedi.

Hamilton, vermiş olduğu cevapta sayının kesin olmamakla beraber yarımada da bulunan mevcut kuvvetlerin en az yarısı olduğunu bildirdi. Hamilton’un bu cevabı İngiltere’de politik ve askeri kurumların Hamilton’a olan güvenini daha da sarsmıştır. Birinin üzerine suçun yıkılması gerekiyordu, kurban da Hamilton’du. Çanakkale Savaşları Raporu’nun sonunda Hamilton’un da durumun farkında olduğu görülmektedir. Hamilton Gelibolu’daki bazı uygulamalarından dolayı bazı muhalifler de kazanmıştı. 7-8 Ağustos tarihlerinde harekate yeterince katkı yapamadığını düşündüğü gerekçesiyle görevden aldığı General Stopford Londra kamuoyunu Hamilton aleyhinde olgunlaştırmıştı. Tüm bu tesirler neticesinde Hamilton görevinden alındı.

Hamilton’un görevinden alınmasında hiç şüphesiz onun tahliye fikrine karşı çıkmış olmasının önemli payı olmuştur. Hamilton, gerçekten de İstanbul’a ulaşır Osmanlı İmparatorluğu’na son verileceğine inanmıştı. Gelibolu Yarımadası’nı tahliye etmenin neye mal olacağı sorusunun Hamilton tarafından o dönemdeki İngiliz kamuoyunun beklentilerine ters bir cevap olması onun için sonunun başlangıcı olmuştur.³³⁴ Hamilton 16 Ekim 1915 de görevinden alınır³³⁵ ve 17 Ekim’de komutanlık vekaletini Anzac Kolordusu Komutanı Birdwood’a devreder, cepheden ayrılır.³³⁶

İngilizlerin mağlubiyeti kabul edişini ve tahliye kararını Churchill hatıralarında şöyle anlatır: *"İlk adım olarak 11 Ekim'de Lord Kitchener, Sir Hamilton'a bir telgraf çekti. Telgrafta en az kayıpla Gelibolu'daki birliklerin nasıl geri çekilebileceği soruluyordu. Ancak, General Hamilton kuvvetlerimizi geri çekmeye daha önce de karşı çıkmıştı. General Hamilton direnince 14 Ekim'de geri çağrıldı.*

³³⁴ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*,s.19.

³³⁵Abdurrahman Çaycı, “Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk’ün Askeri Kariyeri’ndeki Yeri”,*Çanakkale Savaşları ve Sonuçları Uluslar arası Sempozyumu*, Çanakkale 14-17 Mart,1990,TTK, Ankara,1993,Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa.64,s. 63.

³³⁶ BELEN,*Çanakkale Savaşı*,İstanbul,1935,s141.

Yerine, Fransa'da bir orduya komutanlık eden General Monro³³⁷ atandı". General Monro, batılı fikirlerle dolu bir subaydı ve büyük savaş stratejisini Alman öldürmekle sınırlı görüyordu. 28 Ekim'de İmroz'daki karargahına ulaşan General Monro, 30 Ekim günü cepheyi teftiş eder, acele bir hesap yaptıktan sonra 31 Ekim'de Londra'ya tahliye kararını³³⁸ bildirir. Onun hesabına göre Çanakkale hareketi hezimetle uğramakla kalmamış, ayrıca yöredeki kuvvetlerinin büyük bir kısmı da kaybedilmişti.³³⁹

General Monro Çanakkale'nin hemen tahliye edilmesi düşüncesini savunuyor, asıl neticenin Batı Cephesi'nde kazanılacağına inanıyordu.12 Kasım günü Seddülbahir, Anafartalar ve Arıburnu cephelerini teftiş eden Monro Müttefik askerlerin dar bir sahaya sıkışmış feci hallerini görünce, yarımadanın derhal tahliye edilmesi kararını bir telgrafla Lord Kitchener'e bildirdi. Lord Kitchener³⁴⁰ 17 Kasım 1915'de Çanakkale Cephesi'ni yerinde görmek maksadı ile Mondros Limanı'na gelir.

³³⁷ General Monro,Çanakkale'ye gitmeden önce birkaç gün Londra'da durum değerlendirmesi yapmış, 28 Ekim'de ise İmroz'a varmıştır.30 Ekimde Çanakkale'deki üç cepheyi; Seddülbahir, Arıburnu, Anafartalar'ı bir günde dolaşmış ve askerlerinin siperlerdeki durumunu düzensizliği ve zayıflığını bizzat görmüştü.Bu ziyareti sırasında komutanların da görüşünü almış ve uzun süre mevcut şartlar altında bulundukları bölgelerde daha fazla tutunamayacaklarını anlamıştır.Aynı gün İmroz'daki karargahına dönen Monro bir daha Gelibolu Yarımadası'na dönmeyecektir.Sermet Atacanlı, **Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları**, s.338

³³⁸ Monro sadece plajlardaki sıkışık durumu görmüştür, buna rağmen birliklerinin bu bölgede uzun süre tutunamayacaklarını anlamış, Londra'ya gönderdiği telgrafında müttefik askerlerin sadece sahilde tutunabildiklerini, Türklerinse hakim mevzilerde iyi tahkim edilmiş durumda ve İngilizleri yukarıdan gözetleyebilecek bir konumda olduklarını ifade etmiştir.Bu durumda Türklerin kanat cephelerine taarruzun mümkün olmadığını, sadece cephenin ortasından bir hücum yapılabileceğini yazmıştır.Monro'ya göre Gelibolu'ya takviye kuvvetler gönderilse bile, arazi bu birlikleri barındıracak yeterli alana sahip değildir.O yüzden Çanakkale seferi artık sonlandırılmalıdır.Sermet Atacanlı, **Atatürk ve Çanakkale'nin...**s.339

³³⁹ **Çanakkale Muharebeleri 75.inci Yıl Armağanı**, Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,Ankara,1990,s. 27

³⁴⁰ Lord Kitchener, General Monro'nun Çanakkale Seferi'nin sona erdirilmesi fikrine sıcak bakmamış, diğer alt komutanların da bu konudaki görüşlerini öğrenmek istemişti.Alt komutanların hepsi seferin bitirilmesine taraftarken sadece General Birwood çekilmeye karşı idi.Daha önce Hindistan'da görev yapan Birdwood çekilmenin müslüman dünyasında İngiltere'ye karşı ayaklanma hareketlerine güç kazandıracağını düşünüyordu.Monro çekilmenin kesinleşmesi durumunda zayıfın mevcut askerin %40 ı olacağını öngörüyor, yani 40000 asker.General Hamilton ise geri çekilme esnasında %50 kayıp verileceğini iddia etmişti.Kitchener çekilme fikrinden hoşlanmadığı için o esnada bir görüşme için Mısır'a gitmiş bulunan Monro'yu es geçerek Birdwood'a bir telgraf çekmiş, geri çekilme emrini imzalamayı düşünmediğini söylemiştir.Kitchener telgrafında ayrıca , Bolayır bölgesine donanma desteğinde bir çıkarma yapmak suretiyle Boğazı yeniden zorlamayı öngördüğünü General Monro'yu Selanik'teki kuvvetlerin başına atayacağını, Birdwood'u Çanakkale'deki kuvvetlerin başkomutanı yapacağını kendisininse durumu yerinde görmek için derhal Çanakkale'ye hareket ettiğini yazmıştır.Sermet Atacanlı,**Atatürk ve Çanakkale'nin..** s.339

Cephede incelemelerde bulunur o da vaziyeti pek fena bulur. 4 Aralık'ta Çanakkale Cephesi'nin boşaltılması hakkındaki raporu İngiltere'ye gönderir. Raporların İngiltere'de ilgili yerlerde görüşüldüğü esnada Çanakkale'de 9 Aralık'ta çok şiddetli bir fırtına başlar ve üç gün sürer. Yine 9 Aralık'ta bardaktan boşanırcasına yağan yağmur neticesinde hava çok şiddetli bir doluya ve kara dönüşür.

Bu kar fırtınasını takip eden iki gece şiddetli bir donmeydana gelir. Yağmur neticesi meydana gelen seller düşman siperlerini basmış, binlerce insan boğularak ve donarak ölmüştür. Yalnız Suvla'da 7.000'den fazla insan boğularak ve donarak ölmüştür³⁴¹ Çanakkale'de çok sıcak geçen bir yaz mevsiminden sonra soğuyan hava nedeniyle tüm askerler oldukça zor şartlar altında yaşıyordu. Her iki tarafın askerleri (Türk, İngiliz ve Fransız) incecik giysilerle nöbet tutarken donup ölmekte, soğuktan el ve ayaklarını kaybetmekteydiler.³⁴²

13 Kasımda Çanakkale cephesini teftiş eden Kitchener , burradan Selanik'e gider ve oraya çağırttığı Komodor Keys'le görüşüp kendisine şunları der: "*İşte o yeri (Çanakkale cephesini) gördüm, orası pis bir köşedir, ve hiçbir zaman geçemeyeceksiniz*" Böylelikle Gelibolu yarımadasını boşaltmak kararı kesinleşir³⁴³. Zaten İstanbul - Berlin yolu açılmak üzere iken ve hele o açıldıktan sonra, İngilizler için Çanakkale'de ayak diremek anlamsız olurdu³⁴⁴.

İngilizler 17-20 Aralık'ta geceleri yapmış oldukları tahliyelerle Anafarta ve Arıburnu'nu tamamen boşalttılar³⁴⁵. Ardından da 1 Ocak 1916'da Seddülbahir Cephesi'nden kuvvetlerini çekmeye başladılar. 8/9 Ocak gecesi Seddülbahir Cephesi'nde son kalan 17.000 kişide tahliye edilmiş beraberinde götürebildikleri

³⁴¹ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı, s.19.

³⁴² ATACANLI, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları, s.341

³⁴³ BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi, s.384.

³⁴⁴ BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi, s.384.

³⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa düşmanın çekileceğinden şüphe etmediği için bir saldırı ile tüm düşmanı denize dökmeyi teklif etmiş ancak üst komutanlar bunu kabul etmemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'ya verilen cevap; "Boşuna harcayacak kuvvetimiz hatta, bir tek erimiz yoktur." Şeklindeydi. Zafere giden yolda büyük bir fırsat kaçırıldığını gören Mustafa Kemal, 10 Aralık 1915 tarihinde görevinden istifa eder. Fakat Liman Von Sanders bu istifayı hava değişimine çevirir. Bunun üzerine İstanbul'a giden Mustafa Kemal, düşmanın çekildiği haberini burada öğrenir. Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Bates Atatürk Dizisi, Tunç Ofset İstanbul, 1998, s.91-92

silah ve levazımı da almışlar, son kalanları da imhaya çalışmışlardı. Müttefiklerin tahliye hareketleri oldukça başarılı bir şekilde gerçekleşmişti³⁴⁶.

Arıburnu ve Anafartaların boşaltılmasının ardında Seddülbahir mevzilerinin tahliye edilmesi için gerekli emir 28 Aralık'ta Monro'ya gelmişti ancak buradaki geri çekilme karşılıklı siperlerin birbirine bazı yerlerde 20 metre olması nedeni ile çok zor şartlar altında gerçekleşecekti. Ayrıca buradaki siperleri terk edecek askerlerin kumsala ulaşmak için yürümek zorunda kaldığı mesafe 6.500 metreyi buluyordu. Bu mesafeyi tek sıra halinde haberleşme siperlerinden geçerek aşmak zorunda idiler. Seddülbahir'den çekilecek askerlerin cephede bırakmış oldukları sessizliğe Türkleri alıştırmak için sessizlik nöbetleri uygulaması başlatıldı. Askerlerin gürültü yapması, ateş yakması ve sigara içmeleri kesin olarak yasaklanmıştı.

Sessizliğin etkisini artırmak için askerlerden ayaklarına kum torbaları bağlamaları istenmişti. Cephenin boşaltıldığıının Türkler tarafından öğrenilmemesi için Anafarta ve Arıburnu'nda olduğu gibi Seddülbahir'de de siperlere çeşitli otomatik mekanizmalar kurulmuştu. Mancınıklar bomba atıyor, kendi kendine ateşlenen silahlar düşmana cephenin tam mevcutlu olduğu izlenimini veriyordu.

İngiliz Orduları Başkumandanı Ian Hamilton'ın Savaş Raporlarında bu düzenlemeler şöyle anlatılmıştır: *"Siperlere girip tüfekleri yeniden doldururduk. Her istihkamcının şu kadar tüfeği vardı. Tüfekleri kum torbalarına dayayıp tetiğe kum dolu tenekeler asardık. Tenekeler eğik olduğundan kum ağır, ağır alttaki tenekeye akardı. Teneke ağır/aşınca tetiği çekerti. Böylece arada sırada tüfek patlardı. Cephe siperlerinde hiç kimse olmadığından oraya gittiğimizde ödümüz patlardı."* Tahliye fark edildiği takdirde Türk piyadesinin saldırısını geciktirmek için bütün kullanılmayan sığınak, siper ve tabyalara dikenli teller ve çeşitli engellerle kapatılmış, hassas noktalara mayınlar yerleştirilmiş, bubi tuzakları hazırlanmıştı. Düşmanın tahliye esnasında en çok korktuğu, Türk topçusunun ateşi idi³⁴⁷.

³⁴⁶ ÇAYCI, Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının...,s. 63

³⁴⁷ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...,s.19.

Churchill ayrıca bu sefer için şunları söylemiştir: “8 Ocak 1916 tarihine kadar kaldığımız bu bir karış toprak üzerinde bir adım dahi ilerleyememiş ve nihayet geriye itilmiştik. Bu sahneye şahit olanların belirttikleri bir nokta vardı. O da, Çanakkale'ye o günkü çıkarmamızın cehennemden başka bir şey olmadığı idi; ben de aynı kanaatteydim. Hemen her gün asker çıkarmaya devam etmiş ve hemen her gün yeni bir mağlubiyete uğramıştık. Özellikle her seferinde susturduğumuzu zannettiğimiz Türk tabyaları, her teşebbüsümüzde ateş kusuyor ve bizleri tekrar yerlere seriyorlardı. Artık bende ve bütün askerlerde İstanbul'u ele geçiremeyeceğimiz fikri yerleşmeye başlamıştı. Zira Çanakkale zorlamasını bir tek gaye ile yapmıştık: İstanbul'u ele geçirmek. Bel bağladığım İngiliz donanması sabun köpüğü gibi eriyor, her geçen günü bir veya iki gemi kaybı ile kapıyorduk.

İnsanca kaybımız 200.000'in üstünde idi. Türklerin de büyük kayıplar verdiğini biliyor, fakat bir türlü daha fazla ilerleliyorduk. Sanki karşımızda demir ve alevden yapılmış bir perde vardı. Askerlerimizden birinin üzerinden alınan, ailesine yazdığı mektup elime geçmişti. Bu mektubu ailesine göndermeye muvaffak olamayan asker şöyle yazıyordu: 'Bugün bir defa daha taarruza geçtik ve geride bir mezarlık daha bırakarak döndük. Yarın yeni bir taarruz yapılacağı bildirildi. Bakalım bu defa kaç kişi ölecek...' Evet, artık ben de burada muvaffak olamayacağımızı anlamıştım.³⁴⁸

3.1-Tahliye Kararının Hamilton'a İletilmesi ve Hamilton'un Cepheden Ayrılışı

General Hamilton, Lord Kitchener'in yarımadanın tahliyesiyle ilgili ilk mesajı aldığı 24 Eylül 1915 tarihinde günlüğüne bu konuyla ilgili şunları kaydetmiştir:” İnsanı öfkeliendiren olaylarla bütün gün mücadele ettim. Lord Earl Kitchener, 8193 Numaralı şifre ile nihayet ağzındaki baklayı çıkarttı. Şöyle diyordu: “Gelişen durum muvacehesinde 51. ve 53. Tümenlerdeki Müslüman Sikhleri havi taburların Mısır'da kalması hakkında General Maxwell'i uyardım.Sıvla cephesinde bugüne kadar elde edilen sonuçlara dayanarak, bu sahanın terk edilmesi gerektiği kanısındayım.”

³⁴⁸Çanakkale Muharebeleri 75.inci Yıl Armağanı.. s.12.

Fakat Hamilton'un tahliye gibi bir niyeti yoktur, verdikleri kayıpların büyüklüğünün farkında değildir, hala başarıya ulaşma imkanı olduğu yanılgısı içindedir, sözlerini şöyle sürdürür : *“Kendisine,(Kitchener’a) Suvla’dan çekildiğimiz takdirde Türklerin morallerinin yükseleceği ve bu çekilmenin onlar için bir zafer olacağını bildirdim. Ayrıca bu cepheden tasarruf edecekleri birlikleri Türkler, Anadolu’da Ruslara karşı sevkedebilirlerdi. Bir diğer mesajla, kayıpların varlığı seviyeyi de rakamlarla şöyle açıkladım:*

“21 Eylüldeki durum şöyledir: 29. Tümeninde 2645 subay ve er noktası vardır. Yeni ordu tümenlerinin tüm kayıpları 17.166’dır ve dört yerel tümenin kayıpları 23.986, toplam kayıp miktarı 43.797’dir.”³⁴⁹

25 Eylül’de General Braithwaite, Lord Kitchener’den bir haber getirir. Bulgar ordusunun savaş hazırlıklarına geçmesi dolayısıyla Yunanistan, Müttefiklerin Selanik’e kuvvet çıkartmalarını istemiştir. Sırbistan’ın Bulgaristan tarafından hücumu maruz kalacağına inanılmaktadır. Merkezi kuvvetler, Bulgarlarla dostluk kurdukları takdirde, Gelibolu ve İstanbul’a serbest bir yol sağlanmış olacaktır. Aynı zamanda bol cephane veya askeri birlik sevk etmek olanağı kazanılacaktır. Bu şartlar altında, Gelibolu Yarımadasından bir kısım kuvvetlerin Selanik’e taşınması gerekmektedir. Fakat bu hareket, Gelibolu Yarımadasını terketmek anlamına gelmemelidir. Aksine Türkler yenilene kadar bu cephenin açık tutulacağı bildirilir..

Suvla’daki kuvvetleri azaltıp, Kayacık Ağılna kadar çekilmesinde bir sakınca olmadığı kendisine bildirilir. Hamilton Fikirlerin ve teşebbüslerin çelişki halinde olduğundan yakınıp ve günlüğüne şu notu düşer: *“Artık Gelibolu macerası hakkında, bundan sonra kimseyle konuşmaya değmez. Sonuç olarak kuvvetlerimizi, istenildiği gibi, Suvla’dan geri çekerek yeni mevzilere yerleştirdim ve iki tümeni Selanik’e sevk ederek, son durumu ve tümenlerin hareketlerini Lord Kitchener’e bildirdim”*

Hamilton 1 Ekim 1915 tarihli günlüğüne düştüğü not şöyledir: *“Lord Kitchener omuzlarındaki yük kalktığı zaman, bana, “Gelibolu Yarımadasından kuvvetlerimizi çekmemiz İslam aleminde özellikle Mısır’da büyük yankılar*

³⁴⁹ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*, s.266-267.

yapacaktır. Kahire, islamiyetin ve bizim müslüman milletleri koruyan imparatorluk, tezimizin merkezidir” demişti.

Ian Hamilton 4 Ekim 1915 tarihli günlüğünde Asya yakasına yapılan çıkartmanın ardından Türklerin uçaklarla Fransız ve İrlanda tümenleri üzerine beyannameler attıkları ve beyannamelerde Senegalli askerlere hitaben komutanlarının kendilerini boğazları kesilmek üzere terk ettiğinin bildirildiğini yazmıştır. Aslında atılan beyannameler Arapça ve Farsçadır. İrlandalı ve Fransızlara değil müslüman askerlere yöneliktir. Müslüman askerlere kimlere karşı savaştıkları anlatılmaktadır. Hamilton durumu derhal Lord Kitchener’e bildirdiğini, Türklerin mevzileri tahliye etmeleri karşısında çok sakin olduğunu, plajları neden bombardıman etmediklerini merak ettiğini yazar. Fransızlara göre, Türkler, tahliyeden son derece memnundu ve cephane israf etmemek için, belki de Müttefik kuvvetler fikirlerini son anda değiştirir diye çekindiklerinden harekete geçmemişlerdir.³⁵⁰

5 Ekim tarihli günlükte “ Lord Kitchener’den gelen bir mesaj, *“Zannedirim sizi haberdar etmem lazım. Çanakkale Boğazı Komitesi sizin halen tamamıyla savunma düzenine geçtiğinizi anlamış bulunmaktadır. Hasta ve yaralı askerlerin yerleri doldurulmadıkça, tecavüzi bir hareket tarzı takip etmenizi hayal etmeme bir sebep bulunmamaktadır.”* şeklindeydi.

Hamilton Ağustos ayından beri Gelibolu yarımadasında olmalarına rağmen hiçbir şey yapma imkanı bulamadıklarından dert yanar. *“Tam bir fiyasko bu! Çanakkale savaş sahası sanatoryum değildir; son altı hafta içinde kolera, dizanteri, ve sair hastalıklardan kırılan askerlerle, Türkleri iki defa mağlup ederdik”*

11 Ekim 1915 tarihli günlükte Hamilton *“Amiral de Robeck sabah saat 11’de gelip Amirallik Dairesi’nin bir mesajını getirdi. Kendisinden, Gelibolu yarımadasında kuvvet sağlayabilmek için ne kadar ilave birliğe ihtiyaç bulunduğu soruluyormuş. Amiral benden rakamın ne olabileceğini öğrenmek istedi. Halihazır kuvvetim, mevcudunun yarısına düşmüştü. Bu yarımın yarısı da hastaydı. Toplam 100.000 kişilik kuvvetimiz vardı ama, 50.000’i işe yaramaz haldeydi. Eğer, bu sayı*

³⁵⁰ **HAMILTON**, Gelibolu Günlüğü...s.267-271

gerçek kuvvetimize ilave edilecek olursa, Gelibolu yarımadasında ileri harekate geçmeyi düşünebilirdim ve gerekli asker mevcudu 200.000 idi” şeklinde not düşmüştür. Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanlığına atanmasının üzerinden 7 ay civarında bir süre geçmiştir, verilen kayıpları çok ağırdır, seferden başarılı çıkma imkanları sıfırdır.

Fakat ne Londra, ne de Hamilton durumun vehametinin farkındadır. Son bir ümitle takviye kuvvetle neler yapılabileceği sorulmaktadır. Hamilton ise artık bu hülyadan vazgeçmesi gerektiğini anlamamış, aylar boyu yaptığı üzere bol miktarda takviye kuvvet istemeye devam etmiştir. Aynı tarihli günlükte Hamilton Lord Kitchener'in hastalıkların artışı hakkındaki sorusuna, *“Çanakkale Boğazı seferine tahsis edilen ve Gelibolu Yarımadasında mevzilenen askerlerde, bazı tutumlardan ötürü ruhi bunalımlar meydana gelmektedir,”* cevabını verdiğini yazar.

Hamilton *“Askerler çöküyorlarsa buna pek şaşmamak gerek! Suvla mevzilerinden iki tümeni çekip, Selânik'e gönderirsen; düşman ateşine bu tümenlerin silâhları cevap vermezse; her birlik kendini eksiltilmiş mevcutlarından ötürü yarı güçte görürse, asker haliyle bedbahtlık hisseder.”*³⁵¹ Der.

Hamilton, Londra'nın kendisinden istediği cevabı verememiş, mevcut kuvvetlerin yaklaşık yarısının tahliye esnasında telef olacaklarını iddia etmiştir. Halbuki, hükümetinin ondan beklediği cevap, tahliye sırasındaki kayıplarının çok az olacağıydı. Hamilton'un tahliyeye karşı çıkmasının belki de en önemli nedeni yüzbinlerce insanın onun komutası altında ölüme gitmiş olmasıdır. Hamilton, Gelibolu yarımadası terk edilirse, burada ölen askerlere karşı yeterince vefalı davranılmamış olunacağı düşüncesini taşımaktadır. Raporun çoğu yerinde bu ruh halini satır aralarına ustalıkla sıkıştırılmıştır.³⁵²

Hamilton 11 Ekim'de Kitchener'dan bir telgraf alır. Hamilton'a telgrafta, yarımadanın tahliyesinde ne kadar kayba uğrayacaklarının tahmini soruluyordu. Hamilton 12 Ekim'deki verdiği cevapta yarımadanın tahliyesinin imkansız olduğunu düşündüğünü söyler 16 Ekim'de Londra'ya çağrılan Hamilton geri çağırılmasının

³⁵¹ **HAMILTON**, Gelibolu Günlüğü... s.273-274

³⁵² **ALTINTAŞ**, Çanakkale İngiliz orduları Başkomutanı... s. 85-86.

nedeninin aslında yarımada , derhal tahliye yapılması için, başka bir komutanın Gelibolu'ya gönderilmesi için İngiliz kamuoyu ve Kraliyet Hükümeti'nin arzusu üzerine olduğunu anladığını yazmıştır.³⁵³

12 Ekim 1915 tarihli günlüğünde Hamilton'un İstanbul'a varma ümitleri yerini tahliye sırasında fazla kayıp verecekleri korkusuna bırakmıştır. Hamilton'un her zaman ki gibi, tahliye sırasında verecekleri zaiyat konusundaki tahminleri de başarısızdır: *“Gelibolu Yarımadasında ileri harekata girişme ümidi tamamen kayboldu. Sabah erkenden Lord Kitchener'in mevzileri tahliye etmemizi isteyen mesajına cevap hazırladım. Kuvvetlerimiz ve düşman kuvvetleri, karşı karşıya bulunduğumuz meselenin sorunlarını teşkil ediyor. Eğer dikkatle, sessizce, sür'atle yaparsak netice başarı olur. İş ki Türkler ve hava durumu değişmesin. Ama bu iki faktör de kararsız nesneler. Türklerin hangi şartlar altında sükuneti muhafazaya devam edeceklerini kim söyleyebilir? Hava durumunu ise meteorologlar hava tahmin raporunda kaydediyorlar; “Fırtına geliyor! General Gouraud³⁵⁴ ile yaptığımız durum tartışmasında Helles Burnu bölgesinin uygun görünen üç bölgesinden yapacağımız tahliye süresinde, altı tümenden ikisinin Türklerin taarruzları sonucu telef olacağı neticesine vardık.*

Gelibolu Yarımadasından çekilirken kuvvetlerimizin olduğu kadar, silah, cephane ve sair malzemenin yarısını kurtarmalı ve böylece en az kayıpla işi halletmeliyiz. Tahliye süresince saldırıya maruz kalacağız ve ilk adımda üçte bir kayıp verileceği apaçık. Şansımız yaver giderse, belki tahminimden daha az kayıpla kurtulabiliriz. Aksi takdirde Suvla'daki derme çatma kuvvetlerle, Helles Burnundaki Senegalli birliklerin kayıpları gerçek felaket olacaktır.³⁵⁵

15 Ekim 1915 tarihinde Ian Hamilton Lord Kitchener'dan gizli ve kişiye özel şifreli bir mesaj alır. Kitchener'in mesajı şöyledir: *“Harp Konseyi dün gece yaptığı toplantıda, Hükümetin ifa ettiğiniz hizmeti tam manasıyla takdir ettiğini, kişiliğinizin*

³⁵³ ALTINTAŞ, **Çanakkale İngiliz orduları Başkomutanı**,s.83

³⁵⁴ General Henri Gouraud, Çanakkale Muharebeleri sırasında bölgedeki Fransız kuvvetlerine 14 Mayıs-30 Haziran tarihleri arasında komuta etmiştir. Bir top mermisi ile yaralanıp bir kolunu kaybedince cepheden ayrılmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Harbi sırasında Türkiye'ye geri dönen Gouraud, Suriye ve Kilikya Bölgesi Yüksek Komiserliği ile bölgede bulunan Fransız kuvvetlerinin başkomutanlığını üstlenmiştir. Sermet Atacanlı, **Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları**, MB Yayınevi, İstanbul 2006, s.202

³⁵⁵ HAMILTON, **Gelibolu Günlüğü...**,s.274-275

önemi altında kahramanca bir şekilde düşmanla mücadelenin, büyük güçlüklerle rağmen yürütüldüğünü, fakat aynı şekilde komuta makamında bir değişiklik yaparak, sizinle görüşmek fırsatının sağlanmak istendiğinin duyurulmasına karar verildiğini bildiririm.”

Londra'nın General Hamilton'a olan güveni sarsılmıştır, hem İngiliz kamuoyunun hem de hükümetin beklentilerinin aksine cevaplar veren Hamilton artık herkesin gözünden düşmüş, Çanakkale'de başarılı olmak bir yana çekilirken nasıl daha az kayıp verileceğinin hesapları yapılmaya başlanmıştır. Hamilton'un yerine General Monro'nun atanmasına karar verilmiştir. Hamilton 16 Ekim tarihli günlüğüne şu şekilde devam eder: *“General Charles Monro yerime tayin olmuş. Kurmay Başkanı olarak bir başkasını beraberinde getirmekte olduğundan General Braithwaite de devir teslim yapacak. Görevim böylece sona eriyor.*

İngiltere'ye dönerken belki Selanik'e ve Mısır'a uğrayarak hükümete bu cephelerdeki son durumu izah edeceğim. General Monro'nun varışından evvel ayrılacağım için General Birdwood geçici bir süre “İstanbul Seferi Kuvvetler Komutanlığı”nı üzerine alacak. Amiral de Robeck beni İngiltere'ye götürmek üzere kruvazör hazırlattı. Kahvaltıdan sonra Lord Kitchener'in mektubunu tekrar defalarca okudum. Bu değişmeyi Harp Konseyi kararlaştırmış görünüyordu.. Peki, General Monro'yu da Harp Konseyi mi tayin etmişti?³⁵⁶ Bu konuda emindim; vatana döndüğümde, kendini kaypak politikacıların elinden kurtarabilirse, Lord Kitchener'e pek çok hakikatları açıklar ve ikna edebilirdim. Constantinople şu anda büyük bir engel halinde harita üzerinde duruyor

İkinci üzeri çayda General Ellison, General Braitwaite, Binbaşı Bertier, Albay Sykes ve Guest bulundular. Kendilerine, “Henüz ölmedim, fakat hükümet nezdindeki itibarım tükendi. Yeni komutan mukaddes görevi taze bir güçle yürütecektir. Sayesinde Ordu ilerleyecek, Filo Çanakkale Boğazını aşacaktır dedim.”³⁵⁷ Hamilton hala bir başka komutanın gelip İstanbul'u alacağı ümidindedir, fakat Kasım sonlarından itibaren Türk ordusu yeterince silahlanınca büyük bir saldırıya hazırlanmaktadır. İngilizler için doğru olan Türkler silahlanmadan

³⁵⁶ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*..., s.277

³⁵⁷ HAMILTON, *Gelibolu Günlüğü*..., s.278

çekilmekti. 7 Kasımda Londra'dan hükümetin yarımadaı boşaltmaya karar verdiği Çanakkale'de komuta edenlere bildirilir³⁵⁸.

17 Ekim tarihli günlük: “İçten, dıştan insanı oldukça titreten bir gün. Bir yönden her çeşit vedanın kalbimdeki sızısını duyarken, diğer taraftan buz gibi ayaz bir hava kemiklerimize işliyor.Sabah İmroz'da indim ve saat 10.30'da General Brulard'la Kurmay Heyetini kabul ettim. Onları General Byng ve Davies ve Kurmay Heyetleri takip etti. General Braithwaite ile atlarımıza binerek, Kefalos Limanı'ndaki yeni karargah mevkiinde bulunan bütün subaylara veda ettim. Türkleri yeteri kadar geri püskürtüp Gelibolu Yarımadasında yaşayacak bir yer temin etmek gayretimize rağmen, bugün Rum köylünün inşa ettiği kulübemden ayrılmak zorunda kalıyordum. Hem de aksi bir yönde..“Chatham” kruvazörüne geçtim ve doğruca kamarama çekildim. Demir alındı ve dev gemi hareket etti.

İmroz Adası, Kefalos Limanı, hayır, hayır çıkıp hiçbirine bakamazdım, bilemiyorum. Bir ara gemi komutanı, Amiral de Robeck'in beni güvertede görmek istediklerine dair bir işaret çektiğini bildirdi. Derhal köprüüstüne koştum; “Chatham” demirli harp gemileri arasından geçerken, güvertelere dizilmiş erler bizi selamlıyordu.Hiçbir görev, Gelibolu seferindeki görevim kadar ciddi bir sorumluluk taşımamıştır; bu derece kutsal bir ölüm de olamaz”.³⁵⁹

3.2- Anafartalar Ve Arıburnu Cephesinin Tahliye Edilmesi

Sanders boşaltmanın ilk günü 19/20 Aralık gecesini ve sonrasını şöyle anlatır:“Gelibolu yarımadasını ve kıyı 19/20 Aralık gecesi kalın bir sisle örtülüydü.Düşmanın topçu atışları gece yarılarına kadar alışılmış şiddette devam etti,sonra biraz hafifledi.Düşman gemi toplarıysa çeşitli yönlerde atış yapıyorlardı.19 Aralık günü, Güney grubundan bir düşman saldırısı geri püskürtüldü. İşte o gece İngilizler, Arıburnu ve Anafarta cephelerinden geri çekildiler. 5. ordu açısından durum aşağıdaki şekildedir:

³⁵⁸ BAYUR,Türk İnkılabı Tarihi, s.386.

³⁵⁹ HAMILTON,Gelibolu Günlüğü...,s.278-279

Saat 0 1.00 ile 02.00 arasında düşman ,Arıburnu cephesinde bir lağım patlattı..Türk birlikleri bunun üzerine lağım çukurunu ele geçirmek için ileri harekete geçti, ama kimseye rastlamadı.Düşmanın ön hatlarını yoklayan yandaki bölükler ise, düşmanın tek tük ve çok hafif bir ateşiyle karşılaştı .Biraz sonra bu ateş de kesildi ve siperler Türkler tarafından ele geçirildi .Bu durum bütün komutanlara bildirildi .Böyle bir olasılık için önceden bir düzenleme yapılmadığından bu komutanların ön siperlere gelişine kadar zaman geçti.Yine de çok sisli olduğundan ileriye gidilemedi.Düşman siperlerinin üzerinden geçen yollar engellerle kaplıydı ve önce bunların kaldırılması gerekiyordu. Ayrıca çeşitli yerlerde de ayak lağımları vardı. Nitekim bunlar patladı ve kayıp vermemize ,karışıklıklar çıkmasına yol açtı.Düşman artçıları ,bu yüzden rahatça uzaklaşmak fırsatını buldular³⁶⁰.

Birliklerimizin bu ilerlemesi sırasında düşman gemileri geçilecek yerleri ateş altında tutuyordu.Kıyı, her ne kadar çok yakınsa da, karanlık gecede ve sis içinde dik ve taşlık bayırlardan aşağıya inmek kolay değildi. İlk birlikler kıyıya vardıkları zaman, artık ortada düşman yoktu. Yalnızca savaş gemileri kıyıyı toplarıyla durmadan dövüyorlardı.Düşman çekilişi, Anafartalar Cephesinde de aynı şekilde oldu.Yalnız burada alınan yanlış haberler yüzünden emir vermede bazı karışıklıklar oldu.Sisin çok yoğun olmadığı birkaç noktada, kıyıda ki kırmızı fenerlerin ışığını gören bazı küçük birliklerin komutanları düşmanın yeni bir çıkarma yapacağı düşüncesine kapılmış ve bu yanlış kanı, telaşa yol açmıştı.

Nitekim ilk haberler bana da karargahımda ve saat 04:00'ten önce bu yanlış ve inanılmaz şekliyle ulaştı³⁶¹.Ben hemen alarm verdim ve süvari de içinde olmak üzere bütün yedeklerin ilerlemesini emrettim.Her birlik, kendi kesimi içinde doğruca

³⁶⁰ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 123.

³⁶¹ Sanders'e düşmanın çekilme haberini ileten kişi 5.Ordu Karargah 1. Şube Müdür Vekili Kurmay Yüzbaşı Ali Remzi'dir.Bu olay Türk askeri tarihinde şöyle anlatılır; 20 Aralık 1915 günü saat 04:00'e doğru Kuzey Grubu nöbetçi subaydan telefonla düşmanın cepheden çekildiğine dair belirsiz ve kısa bir haber alır.Nöbetçi subaydan ayrıntılı bilgi amlaya çalışır subaya ancak ulaşamaz.Hemen Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım'ı uyandırır ve durumu ona anlatır.Ordu Kurmay Başkanı bu önemli haberi Sanders'e kendisi iletmemiş ve Yüzbaşı Ali Remzi'yi karargah bürolarından 150 metre kadar ilerideki barakalarda kalan Sanders'in yanına göndermiştir.Yüzbaşı, her zaman heyecanlı ve asabi olan Sanders'i uyandırmış ve ona Almanca düşmanın Kuzey grubundan kaçtığını bildirmiştir.Bu haberi büyük bir sükunetle ve hayretle dinleyen Sanders'in cevabı "Gott ich dank- Allah'a şükür" şeklinde olmuştur.Sermet Atacanlı, *Atatürk Ve Çanakkale'nin*..s 347

kıyıya ilerleyecekti. Fakat emirlerin birliklere kadar ulaştırılması işi hele iki dile çevrilerek anlatılması söz konusu olunca umut edildiği kadar çabuk yürümedi.

Açık bir yerde bulunan Anafartalar Grubu, ileri hareketinde birçok lağım tarlasına rastlayarak önemli kayıp verdi.126.alay ve öteki bazı birlikler, kıyıya yaklaştıkları zaman düşman artçılarına rastlandılar ve kısa süren çatışmalar oldu.Fakat buralarda düşman hemen hemen hiç kayıp vermeden gemilerine binmeyi becerdi. Çekilme son derece ölçülü ve düzenli yapıldı.Düşman topları, çevremizde ele geçirilen birkaçı dışında, önceden geri çekilmiş ve gemilere yüklenmişti. İngiliz bataryalarının mevzileri kıyıya çok yakın olduğundan bu iş kolaylıkla başarılmıştı.Gerçi düşmanın bazı bataryalarının ateş kesmesi ya da tek topla ateşe devam etmesi bazı topçu komutanlarımızın dikkatini çekmişti ama buna o kadar da önem verilmemiş ve yukarıya bildirilmesine gerek görülmemiştir.

Çünkü daha önce de topların sık sık yer değiştirdiği ve bunların yerinin gemi ateşleriyle örtüldüğü görülüyordu.Fakat düşmanın burada uzun süre kalması ihtimali vardı ve buna müsaade edilmemeliydi³⁶². Bu bakımdan düşmanın Seddülbahir'deki cephesine karşı bir taarruz planı hazırlanmasına derhal başlandı. Almanya'dan gönderilmesi düşünülen teknik birliklere de bu plan çerçevesinde yer verildi. Seddülbahir'de bulunan dört tümendenden başka 8. Tümen'in de katılacağı bir taarruz düşünülmüyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için Trakya'daki 2. Ordu'dan yardım istemeye hacet yoktu. Boşalan cephelerin sahil kesimlerinde yeteri kadar muhafız bırakarak kalan birlikler Seddülbahir'e getirilebilirdi. Artacak birliklerin ise derhal Trakya'ya gönderilmesi, Türk Genel Karargahının emirleri gereği idi.³⁶³.

Çanakkale 6. Tümen 59 sayılı Harp Ceridesinde 20 Aralık'ta düşmanın geri çekildiğine dair bazı işaretlere rastlandığı, 17. Alayımızın boş olan düşman siperlerini işgal ettiği, 6.Tümen'in düşmanın cepheden çekilmesi ihtimaline karşın her daim toplu ve harekata hazır bulunması gerektiğinin emredilği yazar.Türk keşif kolları denize kadar ilerlemelerine rağmen düşmana rastlayamamışlardır.³⁶⁴

³⁶² SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, 123.

³⁶³ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, 126.

³⁶⁴ Miralay Süleyman Şakir, *Cepheden Hatıralar...*s. 47

Çanakkale’de görevli bir başka Alman subayı; Kannengiesser ise hatıralarında düşmanın Gelibolu Yarımadası’nı tahliye edeceğine dair söylentilerin yarımada da sıkça konuşulduğunu ancak kendisinin buna ihtimal vermediğini ifade etmiştir. Çünkü Kannengiesser’e göre İngilizlerin karakter yapısı böyle bir çekilme için uygun değildir. İngilizler kendi iradeleri ile geldikleri bu yarımadadan savaşmadan gitmeyeceklerdir. Ama gelişen olaylar Kannengiesser’in yanıldığını göstermiştir.

Kannengiesser çekilmeden hemen önce cephede alışlagelmiş düşman atışlarının hep devam ettiğini, olağandışı gibi görünen tek durumun o sıralarda İmroz açıklarında duran çok sayıdaki harp gemisi olduğunu yazmıştır. Ancak bu gemilerin yeni bir taarruz için mi, yoksa tahliye için mi geldiklerini anlayamadıklarını, yaptıkları araştırmalara rağmen bu gemilerin yük mü aldığını, yük mü boşalttığını öğrenemediklerini ifade etmiştir. Tümenlerden alınan raporlar ise birbirleriyle çelişen ifadeler içermektedir.³⁶⁵

İzzettin Çalışlar da bu cephedeki boşaltma hareketiyle ilgili aynı şeyleri söyler: İzzettin Çalışlar’ın 19 Aralık 1915 tarihli günlüğü: “ *Bilahare cephede sükunet ve düşman ordugahlarında ateşler yanması üzerine düşman cephesinin kuvvetli keşif kollarıyla keşfi bildirildi. Düşman zannımızın hilafı olarak ihraç değil bilakis irkap yapıyordu. Cephemizden kaçıyor. Arıburnu’ndan da aynı haberler geldi. Bizim cephede evvela 21. alay keşif kolu, sonra 12., 11., 9. fırkalar keşif kolları düşman siperlerine girdiler. Her taraf boş. Umumi takip emri verildi. Düşman pek gizli bir surette çekilme hareketi icra etti ve sır vermedi. Kıtaat denize kadar ilerlediler. Düşmanla hiçbir temas yoktu. Arıburnu’nda da hal aynı.*

Bu suretle Mustafa Kemal Bey’in gerek Arıburnu’nda ve gerekse Anafartalar’da tesis ettiği cephe karşısında aylardan beri duran İngilizler nevmi ve naçar kalarak fıfar eylediler. Mazhariyet ve inayeti Rabbaniye tecelli etti. Ordu Kumandanı kaçan düşmanı bastırmak ve esir etmek hursındaydı. Vakıta iyi olurdu, fakat bizden de epey telefât olacaktı. Halbuki bugün bir Türk vücudu pek kıymetlidir. Bu suretle olduğu aynı isabet oldu. İnşallah Cenup Grubu’ndan da

³⁶⁵ ATACANLI, Atatürk ve Çanakkale’nin Komutanları.. s.354

defolup giderler:Öğleden sonra Fevzi Paşa ile Kayacıkağılı'na gittik.Düşman siperlerini gördük.Derin ve dar.” ³⁶⁶ yazmaktadır.

Mustafa Kemal, İngilizlerin Yarımada'yı boşaltması sırasında Çanakkale'de değildir. Mustafa Kemal Paşa bu sırada İstanbul'da bulunuyordu. Çekilme haberini Harbiye Nezareti Daire Müdürü Mehmet Ali Bey, telefonla Salih Bozok'a iletir. Salih Bozok bu haberi kendisine verince Mustafa Kemal; *'Olamaz, bizimkilerin bilgisi olmadan düşman çekilmiştir'* der.Gerçekten de Fahrettin Altay ile görüşülüp düşmanın gizlice kaçtığı bilgisine ulaşılır. Mustafa Kemal askeri dehasının yanı sıra, ileri görüşlülüğüyle de olacakları çok önceden tahmin edebilmiştir. ³⁶⁷

Alman subayı Binbaşı Carl Mühlman büyük gizlilikle ve çok başarılı bir dizi manevra sonunda 19-20 Aralık³⁶⁸ gecesi Müttefiklerin Suvla Koyu ve Seddülbahir kıyısını boşalttığını, boşaltmanın Türklerin burunlarının dibinden yapılacak şekilde planlandığını ve uygulandığının büyük ölçüde şans ve bir dizi ayrıntılı aldatma operasyonuna bağlı olduğunu söyler. 20 Aralık sabahı 00:04 sıralarında Yüzbaşı Ali Remzi ileri karakolları tarafından telefonla düşman siperlerinin boş görüldüğü mesajını alır.

Bu haberi 5. Ordu karargahına ulaştırması üzerine Ali Remzi Yüzbaşı'ya konuyu tahkik etmesi için emir verilir. Yüzbaşı İngiliz siperlerine 150 metre kadar yaklaştığı zaman, siperlerin boşaltıldığını ve yerlerinin maket askerlerle doldurulduğunu görür.Haber Liman Von Sanders'e iletildiği zaman onun kısaca "Tanrı'ya şükür" diye yanıt verdiğini söylenmektedir. Düşman kuvvetlerinin tümü ve topçunun büyük kısmı başarılı bir şekilde çekilir, büyük miktarda malzeme Türklerin eline geçer³⁶⁹

Geri çekilmenin son aşamasında sahilde yarım ay şeklinde mevzilenmiş 600 kadar İngiliz askeri en son tahliye edilecekti. Bu askerler geri çekilmenin fark

³⁶⁶ İzzettin Çalışlar,**On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve istiklal Savaşları**,Haz.ismet Görgülü, izzeddin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1997, sayfa 129

³⁶⁷ ATACANLI, **Atatürk Ve Çanakkale'nin..**s. 362

³⁶⁸ Fevzi Çakmak'ın 20 Aralık 1915 tarihli hatırası için bkz.Nilüfer Hatemi,**Mareşal Fevzi Çakmak Ve Günlükleri**,C.I,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,2002,s.362

³⁶⁹ ERICKSON, **Size Ölmeyi Emrediyorum!...**,s.126-128.

edilmesi halinde sonuna kadar savaşacaklar ve yaralanmalı durumunda İlyasburnu ucundaki düzlükte bulunan 17. Sahra Hastanesi bunların tedavisini yapacaktı. Esir alındıkları takdirde can güvenlikleri için her birine dağıtılmış Türkçe ve Fransızca yazılı kartlarda "Ben savaşan asker değilim, hastahane hasta ve yaralılarla uğraşırım ve Cenevre Anlaşması koruması altındayım" ifadeleri bulunuyordu.³⁷⁰

General Birdwood, tahliye sırasında yaralanabilecek askerlere için 2000 hasta kapasiteli hastaneler öngörmüştü.

Tahliyeden sonra Başkumandan vekili Enver Paşa'ya hitaben yazılmış bir mektup taşıyan bir İngiliz subayı elinde beyaz bir bayrakla sahile yaklaşacak, ve bu hastanelerdeki yaralıları ve bunları tedavi eden personeli Kızılhaç bayrağı altında, açıkta bekleyen hastane gemilerine sevk etmek için ateşkes isteyecekti, fakat bunların hiçbirine gerek kalmamıştır. Çünkü işgal kuvvetleri sadece Arıburnu'nda kaza sonucu yaralanan bir tek asker dışında başkaca bir zayıat vermediler.³⁷¹

3.3- Seddülbahir Bölgesinin Tahliyesi

8 Aralık'ta, General Monro'ya Suvla ve Arıburnu bölgelerinin tahliyesi için hazırlıklarda bulunması talimatı verildi.³⁷² 28 Aralık'ta Seddülbahir'in boşaltılması gerçekleşti. Çünkü Alçıtepe elde olmaksızın burnun tutulmasının mümkün olmadığı anlaşıyordu. Türkler, İngiliz tarafındaki bütün bu olan bitenden habersizdi. Buna rağmen "tahliye" sözcüğü ortalıkta çalkalanıyordu. Stratejik ve taktik durum bir tahliyenin imkanına işaret etmekteydi. Üstelik kuvvetli birliklerin Gelibolu'dan Selanik'e nakledildiği haberleri de ortalıkta dolaşıyordu.³⁷³

Boşaltma, üç dönem halinde planlandı: Birinci dönem, kışın savunma halinde kalacak kuvvetler için gerekli olmayan birlikler ile eşya ve hayvanların boşaltılmasına ayrıldı. 10 Aralık'ta bu dönemin sona ermesinden sonra, şiddetli soğuklardan hastalanmış olan 10.000 kişi, gemilere yüklendi. Bu sırada, boşaltmaya

³⁷⁰ ALTINTAŞ, *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı...*,s.19.

³⁷¹ Sermet Atacanlı, *Statürk Ve Çanakkale'nin Komutanları*, s. 342-343

³⁷² Carl Mühlman, *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları*, (Çev: Sedat Umran,Timaş Yayınları,İstanbul, 2004 s.156.

³⁷³ MÜHLMAN,*Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının...*s.156.

devam için kesin yönerge alınmıştı.³⁷⁴ Bu suretle, 10 Aralık gecesinden itibaren, Türklere hissettirilmeksizin, 83.048 insan, 186 top, 1.697 at arabası, 21 motorlu araç, 4.695 at ve katır boşaltılmış, bu sırada yalnız altı kişi yaralanmıştı. Boşaltma tam vak-tinde bitirilmiş, gemiler Mondros'a dönerlerken başlayan güney rüzgarları, gece fırtına halini almıştı.³⁷⁵

Türk tarafı cepheden değerli keşif sonuçları çıkarmak için ne yapılabilirse yaptı. Çünkü binlerce insanın hayatı buna bağlıydı. Her gece sürünerek yaklaşan devriyeler ve dinleme postaları düşman hatlarına sokuluyorlardı. Daha büyük çaptaki ileri karakol girişimleri de yapılıyordu. Alışıl gelmiş olan siper gürültüsü, arka siperlerde ateşin aydınlığı ve gerideki arazide normal muharebe faaliyeti sürüp gidiyordu ki, bu faaliyet gece yarısına doğru azalıyor ve giderek tamamıyla suskunluğa bürünüyordu. Bütün gün yüzlerce göz, dürbünler her türlü arazi kıvrımını gözetliyor, herhangi bir değişiklik, ya da gizli kaçış hazırlıklarını keşfetmeye çalışıyordu. Her gün pilotlar takviyeli uçak savunmasına rağmen, düşman mevzilerinin üzerinde uçuyorlar ve yakın bir yükseklikten belki de gözden kaçmış olabilecek olan bir şeyi tesbit etmek için fotoğraflar çekiyorlardı.

Anadolu kıyısında da Seddülbahir'e karşı olan gözetleme hizmeti takviye edilmişti, çünkü yarımada'nın güney burnundaki çıkarma yerlerinde saldırıya başlangıç teşkil eden bir tahliyenin ilk işaretleri en önce görülebilecekti. Fakat keşif araçlarından gelen bilgiler, İngilizlerin harekete geçtiklerine dair hiçbir kesin delil vermiyordu. Tepeleri taçlandıran gözetleme ve muharebe yerlerinden, düşmanın aylardan beri alıştıkları hayatı devam ettirdiği görülüyordu. Denizi her zamanki gibi tek tek küçük zırhlı gemiler ve torpidolar katediyordu. Çıkarma yerlerinin önünde, oraya buraya hızla gidip gelen sandallarıyla nakil gemileri, denizin üzerindeki alışıl gelmiş tabloyu bütünlüyorlardı. Çıkarma yerlerinde o eski, canlı meşgale sürüp gidiyordu, insanlar ve taşıt araçları vızır vızır gelip gidiyorlardı.

³⁷⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı,s.251

³⁷⁵ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,VIII. Cilt Deniz Harekatı,s.255

Ufak kıtalar arkadaki arazide ortaya çıkıyordu ve işaretlerinden tanınan hasta arabaları, bugün de her zaman olduğu gibi cepheye gidiyorlardı³⁷⁶. Bu cepheden 1 Ocak 1916'da Fransız sömürge askerleri, sonraki iki gece boyunca ise diğer Fransız askerleri açıkta bekleyen Fransız gemilerine bindirilerek bölgeden uzaklaştırıldılar. 4 Ocak tarihinde hava bozmuştu, General Birdwood ya harekatı ertelemeli ya da çok sayıdaki erzak ve hayvanı geride bırakmayı göze almalıydı. Birdwood ikinci şıkkı seçti, ve 7 Ocak 1916 gecesini 2300 asker, 9 top ve 1000 kadar hayvan gemilere bindirildi. 8 Ocak'ta sahildeki İngiliz asker sayısı 17000'in altında idi. Bu askerler de o gece gemilere alındılar.

Her iki taraftan on binlerce insanın ölümüne yaralanmasına ve sakat kalmasına neden olan Çanakkale Muharebeleri, böylece son bulmuştu. İngiliz donanması ve İngiliz-Fransız askerleri “geldikleri gibi” gitmek zorunda kalmışlardır.³⁷⁷ Yine çok miktarda askeri malzeme, at, çadırlar ve tayınlar Türklerin eline geçti. Liman von Sanders Türklerin ele geçirdikleri tüm malzemeyi örgütleyip taşımalarının iki yıl aldığını söyler. Böylece 1. Dünya Savaşı'nın en orijinal stratejik düşüncelerinden biri sona ererken Gelibolu yine Türklerin elinde kaldı. Türkler ağır kayba uğramış birliklerini muharebe bölgesinden çekmeye başladılar. 9-29 Ocak arasında 11 Türk piyade tümeni bölgeden Trakya'ya çekildi. Liman Von Sanders de 15 Ocak'ta Gelibolu'dan ayrıldı.

Türk Genelkurmayı 5. Ordu'nun gücünü istila öncesinin altındaki bir düzeye indirdi. 1916 Ocak ayı sonunda, Tuğgeneral Cevat Paşa daha küçülmüş bir 5. Ordu'ya komuta ediyordu. Bu ordu şimdi 24. ve 26. Piyade Tümenlerinden oluşan 6. Kolordu ile 25. ve 42. Piyade Tümenleri'nden oluşan 14. Kolordu'dan oluşmaktaydı. Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın gücü aşağı yukarı aynı kaldı. Savaşın daha sonraki aşamalarında bu tümenler tekrar güçlerini kazanıp muharebeye tam hazır hale geldikçe daha faal cephelere gönderildiler ve bunların yerine yeni tümenler oluşturuldu³⁷⁸.

³⁷⁶ MÜHLMAN, *Çanakkale Savaşında Bir...*, s.157.

³⁷⁷ ATACANLI, *Atatürk Ve Çanakkale'nin...* s 343

³⁷⁸ ERICKSON, *Size Ölmeyi Emrediyorum!...*, s.126-128.

Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral de Robeck ve Mondros Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Rosselyn Wemyss tarafından sunulan ve Times Gazetesi'nde 12 Nisan 1917 tarihinde yayımlanmış olan raporlarında tahliye hareketi aşağıda açıklandığı gibi, üç aşama olarak yapıldı.³⁷⁹ 3 Aşamada yapıldığını ilk önce bir kış seferi için gerek duyulmayan arabaların, insanların nakledildiğini, daha sonra Türklerin son anda yapacağı hücumu karşı kendi mevzilerini savunmak için gerek duymayacakları topları, hayvan ve insanları naklettiklerini ,son aşamada ise son 32 saat içinde nakletmek zorunda oldukları askerleri, nakledilmemiş hayvan ve topları naklettiklerini yazar.

Tüm aşamalarda hareketlerde gizliliğin ve Türkleri gafil avlamak olduğunu sözlerine ekler.³⁷⁹ Tüm kargaşaya rağmen kumsalları olağan durumda göstermeye çalışırlar ve bütün nakliye işlemleri gece yapılır. İlk aşama işleri 10 Aralık tarihine kadar tamamlanır. İkinci aşamada her gece tüm kumsallardan 3000 asker, top ve hayvan gemilere yüklenir. İkinci aşama nakilleri 17-18 Aralık günleri tamamlanır. Bu süre içinde 44.000 asker, yaklaşık 200 kadar top, değişik vagon, 3.000 kadar hayvan, önemli miktarda mühimmat ve savaş malzemesinin nakli gerçekleştirilir. Son tahliye aşaması, 18/19 Aralık gecesi başlar, 9/20 Aralık gecesi son bulur.

Nakliye işlemleri sürerken hava Türklerin boşaltma hareketini fark etmeyecekleri kadar bulutludur. Deniz durgundur ve rüzgar yoktur. Yarımadadan tüm teçhizatın geri alınması imkansız görülüyordu. Çünkü bunları tahliye etmeye çalışırken daha fazla kayıp vermekten korkuyorlardı. Nakliye için istenen gemilerin Kefalo'da toplanması 17 Aralık'ta tamamlanır. Türklerin alışılmışın dışında çok sayıda gemiyi bir arada görmemesi için havaya duman verilerek gemileri görmemesi sağlandı. Tahliye hareketi sırasında hiçbir erteleme ve iptal olayı yaşanmamıştır.³⁸⁰

³⁷⁹ Burhan Sayılır, **Çanakkale Ümitler, Yanılgılar, Gerçekler**, (yay. Haz: Burhan Sayılır), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2003, sayfa 145.

³⁸⁰ SAYILIR, **Çanakkale Ümitler...**, s.146-149.

3.4- Liman Von Sanders Yarımada'nın Tahliyesini Anlatıyor

3.4.1-Tahliye Yapılacağı Yönünde İlk İşaretler

“1916 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Seddülbahir'deki düşman kara topçusunun yavaş yavaş azaldığı farkedilmeye başlandı. Bazı düşman bataryaları tek topla ve mevzilerini sık sık değiştirerek atış yapıyordu. Buna karşı gemi topları en büyük çaplı toplar dahil atış şiddetini arttırdılar. Ayrıca topçu malzemesinin geriye nakledildiği de Anadolu yakasından gözetlenebiliyordu. Akşamları ya da gece karanlığında düşman hatlarına gönderilen keşif kollarımız ise, daima kuvvetli bir direnme ile karşılaşılıyorlardı.

Taarruza katılmak için gönderilen birliklerin bir kısmı ile 12. Tümen Güney Cephesine gelmişti. Türklerin sağ kanadının karşısında bulunan ve Kuzeye çıkıntı yapan bir İngiliz siperi, düşman topçusunun yan atışları için çok uygun bir yer teşkil ediyordu. Bu sebeple burasının 7 Ocak günü 12. Tümen'in bir hücumu ile zaptedilmesi kararlaştırıldı.

Biz bu hazırlıklar içindeyken, 5 Ocak'ta, Türk Genel Karargahı 5. Ordu'nun 9. Tümeni'nin derhal geri alınarak Trakya istikametinde yürüyüşe geçirilmesini emretti. Böyle bir tedbirin alınmasına Güney Cephesindeki durum uygun olmadığı gibi, Trakya'da da bu tümene ihtiyaç yoktu. Durumu Enver'e bir telgrafla anlattım. Çanakkale seferi son şeklini almadan, durumu tehlikeye düşürecek böyle bir harekete razı olmaktansa, Türkiye'deki hizmetimden affımı rica ettim. Bunun üzerine, bahis konusu emir telgrafla geri alındı. Bu konuda da gene bir tercüme yanlışlığı mı oldu, yoksa önce bana bildirildiği şekilde bir tertip alındı da sonra vazgeçildi mi, bir türlü anlayamadım”³⁸¹.

³⁸¹ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*, s. 127.

3.4.2-Tahliye Günlerinde Türklerin Keşif Maksatlı Taarruzu

Çanakkale Cephesi'ndeki bir başka Alman subayı Carl Mühlman Ocak ayının ilk günlerinde, General Von Liman, bizzat düşmanın durumu üzerine bilgi edinmek için Kumkale'ye gittiğini fakat, İngilizlerin geri çekileceklerine dair kesin deliller elde edemediğini, 7 Ocak'ta düşmanın en dışta bulunan sağ kanadına karşı bir kısmı saldırı düzenlenip, ön hatların düşman tarafından hala kuvvetle tutulup tutulmadığını test etmek istediğini ancak iki saatlik bir yaylım ateşinden sonra, 5. Ordu'nun düşmana Gelibolu'da daha uzun bir zamana kalırsa basma gelebilecekleri hissettirmek için piyade saldırısı başlatıldığını, fakat piyadelerin güçlü İngiliz ateşinin içinde kaldığını düşmanın hala gücünden bir şey yitirmeden güney cephesinde durduğunun görüldüğünü yazar.³⁸²

Sanders bu taarruzu şöyle anlatmıştır: *“Düşünülen taarruzu 12. Tümen'e 7 Ocak günü yaptırıldı, iki saat süren şiddetli bir topçu atışından ve pek çok lağım infilakından sonra harekete geçen tümen, büyük bir direnme ile karşılaştı. Buna rağmen, bir ölçüde başarılı oldu ve düşman çıkıntısından biraz yer kazandı. Güney cephesinde düşmanın mevzilerini gece bırakıp gitmesi ihtimali olduğu Türk birliklerine bildirilmiş ve dikkatli davranmaları istenmişti. Gerektiğinde topçuyu siperler üstünden geçirebilmek için birçok yerde seyyar köprüler hazırlanmıştı. Anadolu yakasındaki 26. Tümen'den Yüzbaşı Lehmann komutasındaki bir sahra top taburu, Kumkale burnuna kadar sürülmüştü.*

Bu toplar, 8 ve 9 Ocak -geceleri Seddülbahir'in menzili içine giren kesimlerini atış altına aldılar. Keza Müstahkem Mevkiin İntepe dolaylarındaki topçusu da buraları atış altında bulunduruyordu. 8/9 Ocak gecesini, düşman, Güney Cephesini de boşalttı. İlk hattaki düşman, atışlarımıza cevap vermeyince, Türk birlikleri ileri atıldılar. Bazı kesimlerde kanlı çarpışmalar oldu. Ama bütün dikkat ve gayretimize rağmen, düşman çekilmeyi³⁸³ gene başardı. Düşman birliklerinin büyük kısmı, Güney uçtaki çıkarma iskelelerine kadar yürütülmemiş ve en kısa yoldan

³⁸² MÜHLMAN, *Çanakkale Savaşı Bir...*, s. 163

³⁸³ Çekilme sırasında Çanakkale'de bulunan Şevki Yazman, İngiliz birliklerinin sahilten en fazla 2-3 km. içerde olduklarını, çoğu yerde sahile uzaklıklarının bir kilometreye düştüğünü söyler. Bu, İngilizler açısından çekilmeyi kolaylaştıran bir durumdu. Sermet Atacanlı, *Atatürk Ve Çanakkale'nin...* s. 368

Yarımadanın yan sahillerine indirilerek uygun yerlerde her çeşit vasıtaya yüklenmiş ve gemilere nakledilmişti. Bu sırada artçılar, siperlerden ateş yağıdırıyorlardı. Gemi toplarının atışı da kara topçusunun yerini tutuyordu.

“Türk birlikleri, güneş doğmadan her taraftan sahile ulaştılar. Birçok yerlerde lağım tarlaları önünde durmak zorunda, kalmışlar ve hayli de zayıat vermişlerdi. Bir tümen, sahile varıncaya kadar 9 top ele geçirmişti. Güneş doğarken batı sahilinde bir düşman nakliye gemisi, topçumuzun atışıyla batındı. Cıvardaki düşman torpidobotları, bunun üzerine batan geminin etrafına şiddetli bir ateş açtılar geminin bir denizaltı tarafından batırıldığını sanmışlardı. Halbuki düşman çekildiği sıralarda bizim denizaltılardan eser bile yoktu. Bütün bu Türk birliklerinin cesaretleri, direnme güçleri ve vatan savunmasındaki azimleri, her türlü takdirin üstündeydi. Deniz filolarının atışıyla en büyük desteği gören düşman birliklerinin cesaretli saldırılarına rağmen, bu Türk birlikleri, sayısız muharebede yerlerini muhafaza ettiler.

5. Ordu'nun Çanakkale muharebelerindeki zayıatı, çarpışmaların şiddeti ve devamı ile orantılıdır. Bütün zayıat 218 bin olup bunun 66 bini şehittir. Yaralılarından 42 bini tekrar iyileştikten sonra cepheye dönmüştür. Çanakkale muharebelerinde öyle Türk alayları vardı ki, aldıkları ikmal 5 bin ere ulaşmıştır. Gelibolu Yarımadası, karargahı Ocak ayı sonunda Lüleburgaz'a nakledilen 5. Ordu emrinde bırakıldı ve Gelibolu Komutanlığına Cevat Paşa atandı”³⁸⁴.

Liman Von Sanders yarımadanın boşaltılması konusunda ise şunları söyler: "Sonradan açıklandığı üzere, Gelibolu Yarımadasını boşaltma"³⁸⁵ fikri ilkin Lord Kitchener'in aklına gelmiş. Bu , zat Kasım ayında Gelibolu'daki İngiliz cephelerini bir bir gezmiş ve bunların durumlarını, başarı ihtimal ve imkanlarını incelemiş. Bunun üzerine, burada yapılacak harekatta bir başarı ümidi kalmadığı fikrini öne

³⁸⁴ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.128-131.

³⁸⁵ Düşman tahliyesi sırasında Atatürk Çanakkale’de değildi. Atatürk Çanakkale Cephesi’nden 10 Aralık 1915 tarihinde ayrılmıştır. Bu tarihten bir hafta sonra düşman, kuvvetlerini Gelibolu’dan çekmeye başlamıştır. Atatürk’in Yaveri Salih Bozok tahliye haberini İstanbul’da bulunduğu sırada öğrenen Atatürk’ün kendisine şunları söylediğini ifade etmiştir: “Ben Düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım sıkıldı. Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbul’a geldim. Eğer ben orada iken düşman şimdiki gibi çekilmiş olsaydı herhalde daha çok sıkılacaktım. Burada bulunmaklığım benim için bir talih eseridir”. Sermet Atacanlı *Atatürk ve Çanakkale’nin..* s. 360

sürmüş, boşaltma sırasında büyük zayıat verilmiyeceği kanaatinde olduğunu belirtmiş. Halbuki öteki İngiliz komutanları, boşaltmanın İngilizlere pahalıya malolacağı düşüncesindeymişler. Oysa, olaylar, Lord Kitchner'i tamamiyle haklı çıkarmıştır. Düşman açısından, Anafartalar çıkarması başarıyla sonuçlandıktan sonra bile, mevcut vasıtalarla bu harbin zorlanmasıyla iyi bir sonuca varması ihtimali pek kuvvetli görünmüyordu. Zira düşman bütün cephelerde pek az ilerleyebilmiş ve bu dahi kendisine çok pahalıya malolmuştu. Bütün hakim noktalar hala Türklerin elindeydi. Şu halde, düşman tarafından verilebilecek en uygun karar, bu saldırıdan vazgeçmek olabilirdi.

Saldırıda başarı ihtimalinin kalmaması, boşaltmanın esas sebebi olarak düşünülebilir. Ama ikinci derecede bir sebep olarak, Merkezi Devletlerin Türkiye'ye Balkanlar üzerinden serbest bir yol açmaları da ileri sürülebilir. Bu durum, düşmanın buralara yeni kuvvetler sevkedip yeni teşebbüslere girişmesi ümidini zayıflatmıştır³⁸⁶.

Sanders Çanakkale'yi ve Türk askerini anlatırken hayranlığını anlatmaktan geri kalmamıştır: “O meşhur Dara'nın eski Yunan topraklarına geçerken azgın sularını dövdürdüğü Gelibolu yarımadasında, Türkler, dünyanın en kudretli donanma ve ordularını dövmüşlerdir. Çanakkale'yi bir asker olarak anlatmak imkansızdır. Çelikten, manevi kudretten, vatan aşkından bir insan yapısı ne demektir? Bu sorunun cevabı, işte bu gösterişsiz, mütevekkil ve sessiz Anadolu çocuğunun kendisiydi. Tarih kitaplarında Türkler için okunanlar, hatta onlarla dövüşenlerin anlattıkları hikayeler hakikati ifadeden acizdirler. Saadet Türklerle beraber aynı safta dövüşmektir. Bu şerefî ömrümün sonuna kadar taşıyacağım”³⁸⁷.

Savaş bittikten sonra ünlü Avustralyalı savaş tarihçisi C.E.W. Bean Osmanlı Hükümeti'nin izniyle bir grup araştırmacı ile beraber bölgeye gelmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca Liman Von Sanders'in Kurmay Başkanı Miralay Kazım (İnanç) Bey'e Çanakkale Harekatı ile ilgili sorular yöneltmiştir. Bu sorular o

³⁸⁶ SANDERS, Türkiye'de Beş Yıl, 122.

³⁸⁷ Halis, Çanakkale Raporu, İstanbul 1975, s.14.

sırada artık terfi etmiş olan ve Erkan-ı Harbiye İkinci Reisliği görevini yürüten Kazım Bey tarafından pek çoğu yazılı olmak üzere yanıtlanmıştır.Bean'in soruları ve Kazım bey'in verdiği yanıtlar şu şekildedir:

--Eylül ayından sonra Türklerin niyetleri nelerdir? Kış için ne gibi hazırlıklar yapıldı? Bölgenizin bizim tarafımızdan tahliye olasılığı konusunda ne gibi düşünceleriniz vardı?

Kazım Bey'in cevabı: *"Eylül'den sonraki politika, Almanya'dan top ve mühimmat temin edip düşmanı hırpalamaktı.Aynı hat kış boyunca muhafaza edilecekti.Genel düşünce,İngilizlerin Çanakkale'deki mevzilerini terketmeyecekleri yönündeydi."*

--Türk Kurmay Heyeti bizim 27.28 ve 28 kasım günleri ateşi kesmemizi nasıl yorumlamıştı? Bunun bizim bölgeyi tahliye etmekte olabileceğimizden kaynaklandığını düşündüler mi_ Bir tahliye ihtimalinden ne zaman şüphelenmeye başladılar?

Kazım Bey'in cevapları: *"Kötü hava nedeniyle, 27 ,28 ve 29 Kasım günleri düşman ateşin hafıflediği farkedilemedi.Kötü hava her iki tarafı da etkilemişti.28 Kasım'da 19 dakika süreyle ani bir bombardıman yaptık.İngiliz topçusu önce hafifçe cevap verdi, fakat daha sonra ateşinin şiddetini arttırdı.Donanma da buna katıldı.Bazı İngiliz birliklerinin Selanik'e gönderildiği biliniyordu.Makinali tüfek mevzilerimizin düşmanın lağım faaliyetlerine hedef olması da erken bir tahliye işareti değildi"*

--Tahliyemizle ilgili olarak, Türkler Aralık'ta neden şüphelendiler?Bizim tarafımızdan herhangi bir hareketlikil farketiler mi, etsilerse neye yordular?

"Aralık ayında cephe çok sakindi.Anafartalar'ın tahliyesinden iki gün önce düşman uçakları çok hareketli idi ve cephe gerilerimizi bombaladılar.Düşman topçu ateşi de görünür şekilde azaldı"

--Arıburnu tahliyesi ile ilgili ilk haber ne idi?

Kazım Paşa'nın cevabı: “ 19. Tümen 20 Aralık 1915 saat 04.30'da Müstahkem Mevki Komutanlığı'na şu raporu verdi: ‘ Düşman 18 numaralı siperimizin önünde 3 lağım patlattı.İleri hattaki siperlerimizin bir bölümü tahrip oldu.Bir bölük komutanı kendi inisiyatifıyla hareket ederek, adamlarıyla açılan çukurlara girdi ve herhangi bir direnişle karşılaşmadı.Dolayısıyla, ilerideki düşman siperlerine devriye gönderdi, bunların boş olduğu görüldü.Bu durum Tümen'e bildirildi ve Tümen de bu bölgedeki siperlerin işgal edilmesi emrini verdi.” Yalnız bu cevapların Kazım Paşa'nın karargahtaki subayları tarafından hazırlanmış olabileceği de unutulmamalıdır.³⁸⁸

Çekilmenin son ana kadar Türkler tarafından farkedilmediği bir gerçektir. Düşmana son anda bir darbe indirme fikri Türk tarafında hakim olmakla beraber, bu işin maliyetli olacağı ve eldeki imkanların azlığı nedeniyle Türk askerinin ihtiyatlı davranmak zorunda kaldığı bir gerçektir.Bu durumu İzzettin Çalışlar da günlüğünde anlatmıştır: “Ordu Kumandanı (Liman Von Sanders) Kaçan düşmanı bastırmak ve esir etmek hırsındaydı.Vakıa iyi olurdu, fakat bizden de epey telefât olacaktı.Halbuki bugün bir Türk vücudu pek kıymetlidir.Bu surette olduğu aynı isabet oldu.inşallah Cenup (güney) Grubu'ndan da defolup giderler”³⁸⁹

3.4.3-Tahliye Sonrası İngiliz Siperlerinin Durumu

Sanders, yarımadaının boşaltılması sonrasında İngiliz siperlerinde gördüklerini hatırlarında şöyle anlatmıştır:“Yarımadada kalan son birliklere çekilme emrinin birdenbire verildiği ,birçok çadırdaki masaların üzerinde yeni getirilmiş yemeklerin el sürülmeden bırakılmış olmasından anlaşılıyordu.Orduahlarda bulduğumuz emirlerden geride kalan birliklerin on iki gece içinde gemilere yüklendiği anlaşılıyordu. Bu emirlerden yararlı bazı şeyler de öğrendik. Anafartalar Cephesinde düşman geceleri de görülebilmesi için iki yanı kireçle beyazlatılmış kum torbaları dizili yaya yolları yapmıştı.Son birliklere çekilme sırasında böylece yol gösterilmiş ve geniş ayak lağımu tarlalardan tehlikesiz geçmeleri sağlanmıştı.Bu

³⁸⁸ ATACANLI, Atatürk Ve Çanakkale'nin...s357-358

³⁸⁹ ATACANLI,Atatürk ve Çanakkale'nin... s. 375

bakımdan düşmanın Seddülbahir'daki cephesine karşı bir taarruz planının hazırlanmasına hemen başlandı.

Almanya'dan gönderilmesi düşünülen teknik birliklere de bu plan çerçevesinde yer verildi. Seddülbahir'de bulunan dört tümenen başka 8. Tümenin de katılacağı bir taarruz düşünülüyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için Trakya'daki 2. Ordu'dan yardım istemeye gerek yoktu. Boşalan cephelerin kıyı kesimlerinde yeteri kadar koruma bırakarak kalan birlikler Seddülbahir'e getirilebilirdi .Ancak birliklerin ise hemen Trakya'ya gönderilmesi, Türk Genel Karargahı'nın emirleri gereği idi. 1915-1916 yılbaşı gecesi, İstanbul'daki Alman ateşemiliteri aracılığıyla Alman Ordusu Komutanlığına bir telgraf gönderdim. Bu telgrafta şunu öneriyordum. “ İngilizlerin Gelibolu yarımadasından tam olarak çekilmelerinden sonra Çanakkale Ordusu, Dimetoka-İskeçe üzerinden düşmanın Selanik'deki ordusunun sağ yanına ve gerisine taarruz etmeli ve Alman-Bulgar Ordusu da aynı kuvvetlere karşı cepheden harekete geçmelidir.”³⁹⁰

Sebepleri ne olursa olsun, biz, son dakikaya kadar başarıyla gizlenen bu boşaltma teşebbüsünden haberdar olamadık.-Yalnız böyle bir ihtimal, 5. Ordu tarafından düşünülmüş ve bu husus, bütün komutanlara yazı ile bildirilerek dikkatleri çekilmişti. Fakat geri çekilme o kadar ustaca yapıldı ki, Türk ileri hatlarında dahi durumun farkına varılamadı³⁹¹.

3.4.3-Müttefiklerin Çekilirken Bıraktıkları Malzemeler

Müttefikler Çanakkale Cephesi'nden çekilirken yarımada'daki tüm cephane, yiyecek ve malzemeyi nakledememişti .Tüm malzemenin nakledilmesiyle uğraşmanın kendilerine fazlaca zaiyat verdireceğine inanıyorlardı. Bu yüzden biran önce canlarını kurtarmak amacıyla malzemeleri Türklere bıraktılar. Ancak gıda maddelerinin üzerine zehirli maddeler dökmeyi ihmal etmediler. Sanders İngilizlerin boşalttığı ve cephede buldukları malzemedan şöyle bahseder: “*Bu cephede de ötekiler kadar bol harp malzemesi ele geçirildi. Bunlar arasında her türlü arabadan*

³⁹⁰ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.131.

³⁹¹ SANDERS, *Türkiye'de Beş Yıl*, 123.

meydana gelmiş parklar, büyük bir otomobil parkı, yığınlar halinde silah, cephane ve istihkam malzemesi vardı. Burada da büyük çadırlı ordugahlar ve barakalar kısmen bütün tertibatlarıyla yerlerinde bırakılmıştı. Yüzlerce hayvan kurşun ya da zehirle öldürülmüş, sıra sıra yatıyorlardı. Öldürülmekten nasılsa kurtularak etrafa dağılan bir kısım at ve katır yakalanarak Türk topçusuna verildi.

Diğer cephelerde olduğu gibi burada da, un ve diğer yiyecek maddelerinin bir kısmının üzerine zehirli bir sıvı akıtılmış, işe yaramaz hale getirilmişti. Çekilmeden sonra da günler boyunca, İngiliz harp gemileri, bu geride kalan ordugah ve malzemeyi tahrip için sahilleri dövdü durdu. Muharebe meydanlarının temizlenmesi ve boşaltılması iki sene kadar sürdü. Ele geçirilen büyük ölçüdeki malzeme, Türk Ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanıldı. Konserveler, un ve odun, gemilerle İstanbul'a gönderildi (Tabii erlerin alıp hemen kullandığı yiyecek ve giyecekler hariç). Bundan sonraki günlerde muharebe bölgesindeki Türk erlerinin surdan buradan ele geçirdikleri çeşitli üniformalarla giyinip kuşanmaları, görülecek bir manzaraydı. Hepsi çocuk gibiydi. O kadar ki, bazıları, tuhaflik olsun diye İngiliz gaz maskelerini başlarından çıkarmıyorlardı. Muharebelerin en şiddetlendiği dönemde, esas cephede ve yanlarda, 5. Ordu emrine verilen tümenlerin sayısı 22'ye ulaşmıştı”³⁹².

Sanders, İngilizlerin geri çekilirken pek çok savaş malzemesi bıraktıklarını, İngilizlerin boşalttığı yerlerde koviller, telefonları tel örgü malzemesi, yığınlarla her çeşit gereç ,her türlü ecza ve sağlık malzemesi, su filtresi, piyade ve topçu cephanesi, park arabaları, her cins silah, sandıklar dolusu el bombası ve makineli tüfek bulduklarını söyler. “Birçok konserve kutusu, un ve arpa yığınları, dağlar gibi yığılmış odun bulduk. Düşmanın bütün çadırlı ordugahları olduğu gibi bırakılmıştı. Çekilme tam olarak gizlenebilmişti. Gemilere yüklenmeye fırsat bulunamayan bir sürü at da öldürülmüştü”³⁹³.

Binbaşı Carl Mühlman da İngilizlerin cephede bol miktarda yiyecek ve cephane bıraktıklarını söyler: “İngilizlerin geride bıraktığı ganimet arasında en çok

³⁹² SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.129.

³⁹³ SANDERS, *Türkiye’de Beş Yıl*, s.129.

sevinçle karşılananlar, türlü türlü yiyecek ve konserveler idi ki, Türklerin kısıtlı yiyecek stokunu iyileştirdiler. Sadece domuz etinden yapılma yiyeceklere kimse dokunmadı ve onlar hristiyanlara verildi. Bundan başka değerli bir ganimet, aldatmak için son ana kadar yerli yerinde bırakılmış olan büyük karargah çadırlarıydı. Topların oluşturduğu ganimet büyük değildi; İngilizler, piyadenin yanında hemen hemen bütün topları gemilere yüklemeyi başarmışlardı. Sadece kullanışsız hale getirilmiş olan 12 top Türklerin eline geçti. Buna karşı, terkedilen siper ve depolarda çok sayıda piyade silahları ele geçti.

20 Aralık'ta 5 Ordu'da büyük bir sevinç yaşandı. Askerler ve subaylar, uzun zamandır hapsedikleri dar siperlerden ve sığınaklardan kurtulmanın ferahlığını tattılar; düşman ateşi ve engellenmesine maruz kalmadan, arazide özgürce hareket etmenin sevincini yaşadılar. Düşman tarafındaki mevzilerin yapısını takdirle ve şaşkınlıkla yineliyorlardı. Burada da İngilizler zorlu bir hasım olduklarını açığa vuruyorlardı. Tabiat şartları açısından kötü olan siperlerinde, pratik ve bazen hayret uyandıran tedbirlerle Türklerin ateş etkisini zayıflattıklarını ve siperleri en ön hatta kadar belirli bir konforla donattıklarını tesbit etmek mümkündü. Bunlar sadece Britanyalıya doğuştan verilmiş kabiliyetler değildi; bütün dünyadan sevk edilen malzemenin fazlalığı ve zenginliği de çok etkili olmuştu. Tekrar tekrar düşünmekte fayda var; eğer 5. Ordu bu derece zengin araçlarla mevzi hazırlamış ve savaşmış olsaydı, kimbilir durum nasıl olurdu? Şüphesiz, bütün bu gelişmeler çok farklı bir şekle bürünürdü. Askerin yaşadığı katıksız sevinç, ordu komutanı için de öylesine büyüktü. Kuşkusuz büyük bir başarı kazanılmıştı³⁹⁴.

Çanakkale Cephesi'nden bir başka asker, Emekli Deniz Albayı Şakir Tuççapa'nın hatıralarında ise "Birkaç askerle arabayı alıp oraya gittim. Yani Seddülbahir'e gittim. Mal, ganaim topladım. Her nevi konserve ,her nevi reçel, battaniye, iç çamaşırı, yün kazaklar daha neler topladık. Bataryaya getirdik. On beş gün konservelerle zabitan ve efrada ziyafet çektik. Motosikletlerin kimisinin benzin deposu, kimisinin tekerlekleri, lastikleri, dingillerli hep kırılmış, birinden birine uydurmak mümkün olamıyor. zaten takım da almamıştık. İki tane volespit sağlam

³⁹⁴ MÜHLMAN, *Çanakkale Savaşı Bir...*, s.168.

*buldum, onları aldım. Bataryaya getirdim. Şimdi bunlarla her yeri rahatça dolaşabiliyorum*³⁹⁵ yazmaktadır.

3.5-Hava Koşulları ve Savaş Etkisi

Gelibolu'ya gelen düşman askerleri Türk askerleriyle olduğu kadar çetin hava koşullarıyla da mücadele etmek zorundaydı. Düşman askerlerinin günlüklerinde, mektup ve röportajlarında kendilerini zorlayan bu hava şartlarından bahsettikleri görülmektedir:

"Birden bent patladı ve su önüne kattığı her şeyle birlikte yıldırım gibi aşağı inmeye başladı; cesetler, her türlü teçhizat, boğulan insanlar... Dere yatağının bizim tarafımızdaki siperleri dolmuş taşıyordu, içine girecek siper yoktu. Türkler de biz de dışarıda duruyorduk. Felaket bir yağmurdu. Ne yapacağımızı bilemiyorduk. Yarımızın tüfekleri siperlerde sular altında kalmıştı. Türkler istedikleri gibi yanımıza gelebilirlerdi. Savunma diye bir şey kalmamıştı. Her şey suya kapılıp gitmişti." Deniz Eri Joe Murray

"Su gerçek bir nehirdi. Bizim tören alanı dediğimiz yeri ikiye bölmüştü. Açılan yatağa evlerle dolu bir sokak sığabilirdi. Siperler bir buçuk iki metre suyla doldu. Türkler de biz de siperlerin kenarlarındaki engellere çıktık. Siperlere bir hafta girilemedi. Bu da ıslak giysilerle dışarıda yatmamız demekti ve üstümüzü kurutmanın olanağı yoktu." Muhabere Eri Frederick Griffiths

"Siperlerden suyla birlikte savrulduk. Engellere tutunmak zorundaydık. Onların üstünde uyuyorduk. Türklerin durumu da bizden farksızdı. Aramızda konuşulmamış bir ateşkes vardı." Yarbey J. H. Patterson

"Arkadaşım Onbaşı Dean'la birlikte iki boş peksimet tenekesini siperin duvarına dayamış oturuyorduk. Başımızın üstüne battaniye, onun da üzerine muşamba gerip bütün gece, su dizerimize kadar çıktığı halde birbirimize sarılarak öylece oturduk. Gidecek bir yer olmadığından sabahı orada ettik. Hareket edebildiğimizde üzerimizdeki battaniye ve muşambaları sanki oluklu tenekeymiş gibi

³⁹⁵ TUNÇCAPA, Çanakkale Harbi Hatıralarım, s. 23.

kaldırıyorduk. Ayaklarımız suda donmuştu. Çevremizdeki arkadaşlar inleyip ağlıyorlardı. Ateş basamağın-daki nöbetçilerden bazıları donmuştu ve dokunulduğunda yere devriliyorlardı. Benim de ellerim ve ayaklarım donmuştu. Bazıları o kadar kötüydü ki, ilk fırsatta kumsala inmeleri söylenmişti. Ancak orada tedavi edilebilirlerdi ama ne yol vardı, ne de onları aşağı indirecek bir araç. insanların emekleyerek gitmeye çalıştıklarını gördüm. Koca koca adamlar bebekler gibi ağlıyorlardı.”³⁹⁶

3.6-İşgal Kuvvetlerinin Su Sıkıntısı

Ian Hamilton Gelibolu Yarımadası’nda yaşadıkları su sıkıntısını da rapor ve günlüğünde anlatmıştır: “Arıburnu’nda bulunan askerlerin su ihtiyaçları günde yarım litre suya indirilmişti. İngiltere’nin serin ve suyu bol topraklarında yaşayanlar susuzluk problemini yeterince kavrayamazlar. Fakat Arıburnu’ndaki su problemi İngiltere’deki gibi değildir. Su tulumlarını taşıyan katırlar siperlere geldiğinde bütün askerler, arı kovanından çıkmışçasına katırın etrafını sarıp tulum içindeki en küçük bir su damlasını bile ziyan etmeden su ihtiyacını az da olsa gidermeye çalışırlardı. Yeniden işgal olunan tepelerin altındaki kuyular keşf edilip kullanılıncaya kadar Anburnu bölgesine, bir tugaylık bile bir yedek kuvvetin gönderilmesi söz konusu olmayıp durum bu kadar vahimdi³⁹⁷

...Bazı yerlerde askerler, mataralarını doldurmak için hortumları delmişlerdi. Bazı mahallerde ise depolar, sahilden çok uzağa yerleştirildiğinden ötürü askerler, bu depolara ancak yüzerek ulaşip mataralarını doldurmak mecburiyetinde kalıyordu. Bütün bu olumsuzluklar, gece karaya çıkıp bizce bilinmeyen bir arazide öteye beriye dağılmış düşman askerleriyle meydana gelen çatışmalardan dolayı, ortaya çıkan ve maalesef tedbir alınması imkansız bir başı bozukluğun neticesi idi. Bizim yorgun, dağınık ve teşkilatsız bir halde bulunmamız, üzücü ve kabul edilemez idi. Fakat Türkler de yarı, yarıya yenilmiş moralleri bozuk, dağınık ve düzensiz bir halde bulunuyorlardı. Bunun için su problemiyle diğer zorlukları unutturmanın çaresinin ileri hareketten geçtiği unutuluyor gibi idi. Halbuki, tümen komutanları

³⁹⁶ SEÇER, Destanlaşan Çanakkale..., s.423.

³⁹⁷ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz orduları Başkomutanı... s. 58.

tarafından yapılmış olan itirazlar, kolordu komutanının azim ve kararını zorunlu olarak etkiledi³⁹⁸.

Yarımadada su sıkıntısı çeken düşman askerleri durumlarını şu şekilde ifade etmiştir:

*"Mataralarımızın kenarına bacaklarımızdaki dolaklardan birini çözüp bağlar ve kuyuya sarkıttık. Ama o suda hep garip bir tat olduğunu söyledik. Bunu birkaç kez tekrarladıktan sonra istihkâmcılar gelip aşağı çengellerini salladılar ve bir ceset çıkardılar. Cesedin oraya nasıl girdiği ve ne kadardır orada olduğunu bilmiyorduk."*Deniz eri Steve Moyle

*"Orada içecek tek şey sanki içinde katır leşi varmış gibi (her halde de vardı) tadı olan pis bir kuyudan sağlanıyordu. Ama bize temizleyici tabletler veriyorlardı, onları atınca su da sanki iki katır leşi varmış gibi oluyordu."*Yarbay N. O. Burge

Bir başka düşman askerinin su ile ilgili anısı şu şekildedir: *"İçme suyu için, deniz suyu buharlaştırıcısı kullanıyorduk. Ama denizin kandan ötürü kırmızı olduğu söylentileri yayılınca insan onu da rahat rahat içemiyordu. Yaptığımız çayın renginin kapkara olduğunu anımsıyorum ki, hiç de iştah açıcı bir şey değildi."*³⁹⁹

Bir Türk askeri; Münim Mustafa'nın bu konuda vermiş olduğu bilgi şu şekildedir: *"İçilecek sular hep kireçli, fena kokulu, acı kuyu suyu sularıydı. Tesadüfen bardağın içinde biraz su kalsa bir müddet sonra bardağın dibinde tebeşire benzer beyaz bir tortu görünürdü. Yıkanmaya ne vakit, ne de imkan vardı. Bu suretle üzerimizde tek tük görülen hayvancıkları defetmek için hayli uğraşmıştık. Fakat sonraları bunlara da ünsiyet etmeye başlamıştık. Yakamızın etrafına sıra ile dizildiği gördüğümüz vakit onları birer fiske ile yere düşürmeyi kafi görürdük."*⁴⁰⁰

³⁹⁸ ALTINTAŞ, Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı... s. 66.

³⁹⁹ SEÇER, Destanlaşan Çanakkale..., s. 424.

⁴⁰⁰ Münim Mustafa Cepheden Cepheye, s. 58

3.7-Salgın Hastalıklar

Müttefik kuvvetlerin Gelibolu’da işgal ettikleri yerler her mevsim çıplak ve muvahhiş idi.İşgal edilen sahalarda ne yiyecek ne su vardı.Helles ve Suvla’da içecek su sorunu halledilmişse de Anzacların işgal ettiği bölgede su meselesi çözülememişti.Mayıs ayında mükemmel olan havalar sonraları değişmiş Temmuz ve Ağustos’ta sıcaklar,kış aylarında ise soğuklar müttefik kuvvetleri canından bezdirmiştir.Yazın semavi bir afet gibi ortalığı kasıp kavuran sinek ve sivrisineğin verdiği rahatsızlık tarif edilemeyecek boyuta ulaşmıştı. Yarımada gelişen fiziki koşullar özellikle çok ağırdı ve İngiliz askerleri savaştaki kayıp listelerini kat kat aşan hastalık listeleriyle sonuçlanan çok sefil koşullar altında yaşıyorlardı⁴⁰¹.

İngilizler bir yandan salgın hastalıklarla boğuşuyor, bir yandan da siper hayatına aralıksız devam ediyordu Çünkü işgal sahasında istirahat edebilecekleri bir alan yoktu.Türklerin müdafaa hatlarının arkasında nöbeti olmayan askerin istirahat etmesini sağlayacak içme suyu bol,geniş vadiler vardı.Fakat Gelibolu işgal sahasında Türk mermilerinden masun bir tek köşe yoktu.En büyük kumandanından en küçük askere kadar bütün askerler hayati tehlikeyle karşı karşıyaydı⁴⁰².

14 Ekim 1915 tarihinde General Hamilton günlüğüne şunları yazmıştır: *“Hava her zamankinden soğuk. Sivrisinekler kayboldu ve haşaratın ölmesiyle, sıtma hastalığı azalacak demektir.”* ⁴⁰³

Ağustos ayından beri Gelibolu Yarımadasındayız ve hiçbir şey yapmak imkanı bulamadık. Tam bir fiyasko bu! Çanakkale savaş sahası sanatoryum değildir; son altı hafta içinde kolera, dizanteri, ve sair hastalıklardan kırılan askerlerle, Türkleri iki defa mağlup ederdik” yazmaktadır⁴⁰⁴

Sağlıksız rejim, sinekler, çürüyen cesetler ve tuvaletler insanı bitkin düşüren dizanteriyle sonuçlanıyordu ki, yarımada ayak basıp da dizanteri olmamış insan

⁴⁰¹ Nigel Stell-Peter Hart, **Gelibolu Yenilginin Destanı**, Çev. (Mehmet Harmancı),Epsilon Yayınevi,İstanbul,2005,s. 220

⁴⁰² Aspal Oglender, **Çanakkale Muharebeleri İngilizlerin Gelibolu Seferinin Resmi Tarihi**, (Tercüme Muharrem Feyzi) ,s.13-14

⁴⁰³ HAMILTON,**Gelibolu Günlüğü...**,s.276

⁴⁰⁴ HAMILTON,**Gelibolu Günlüğü...**,s.273

yok gibiydi. Dizanteriyi en çok yayan sineklerdir. Bunların en sevdikleri yiyecekler de reçel ve dışkıdır. Bir sinek genelde yemek yerken dışkısını da yaptığından enfeksiyon kısır bir döngü halinde devam eder. İşte Gelibolu'ya çıkanları etkisine alan hızlı düş kırıklığının en büyük nedeni bu hastalıktı. Binlerce insan tuvalet olarak toprak içinde bir çukurdan yararlanıp, pisliği atacak su ve kağıtları da olmayınca sancıdan sürekli olarak kıvranmışlardır⁴⁰⁵.

Bir düşman askeri cephedeki sinek sorununu şu sözlerle özetlemiştir:

“En büyük bela sineklerdi. Milyonlarca sinek vardı. Siperin bir yanı kara bir kütülle kaplıydı. Açtığın her şey, örneğin bir teneke et, bir anda sineklerle örtülürdü. Bir kutu reçel bulacak kadar talihliysen açtığında önce sinekler daldardı içine. Sinekler ağzının çevresinde, yaralarının, çıbanlarının üzerindeydi. Vücudunun bir yerini açtığında hemen sineklerle kaplanırdı. Bu, gerçek bir lanetti.”

Gelibolu'da Müttefik askerler arasında yaygın hastalıklar paratifo veya bağırsak hummasıydı. Bir insan, hastalığı geçirdikten bir yıl sonrasına kadar dışkısında canlı mikrop bulunabildiğinden bunu da hastalığa tutulanlar yaymaktaydı. Mikrobun dışkıdan sinekler aracılığıyla başkalarının yiyeceklerine ve suyuna taşınması işten bile olmadığından Gelibolu'da toplam 5700 paratifo vakası görülmüştür. Belirtileri arasında baş ağrısı, karın ağrısı, ishal, öksürük, iri lekeler ve terlemeyle birlikte yüksek ateş vardır. Genelde öldürücü değilse de, insanı güçsüz bırakan bir hastalıktır. Hastalık bir kere yayıldıktan sonra önüne geçmek olanaksız olduğundan ve hafif vakalarda doğru teşhis yapılamadığından salgın bir halde yayılmaya devam etmiştir⁴⁰⁶.

Bir başka düşman askerinin bu konudaki tebrübesi şöyledir: *“Gulliver'i Lüliputlular tarafından bağlı olarak düşün; kendimi onun kadar çaresiz hissediyorum işte. Bu karanlık cinleri kara bulutlar halinde insanın üzerine çöküyorlar ve çılgına çeviriyorlar. Geceleri uyuyamıyoruz. Uyumayı unuttum diyebilirim. İnsan gündüz vakti, gözüünü kapatmak istediğinde o korkunç kara bulut, vızıldayan*

⁴⁰⁵ HART, *Gelibolu Yenilginin Destanı*.,s.230

⁴⁰⁶ HART, *Gelibolu Yenilginin...*,s.234.

kanatları, yapışkan ayakları ve pislikle kaplı hortumlarıyla insanı çıldırtmanın eşiğine getiriyor."Binbaşı Claude Foster

*"Rüzgar yok ve dünden 30 milyar daha fazla sinek var. Herhalde azami bir sinek sayısına izin veriliyor olmalı, aksi takdirde her biri dakikada şu kadar bin yumurta yapacağına göre ne olacağını aklım kesmiyor."*Yarbay N. O. Burge

*"Alçak bir çukur kazıp tepesini battaniye ile örttük. Battaniyenin üstü geceleri sineklerden bir örtüyle kaplanırdı. Biri ziyarete geldiğinde, Tanrı aşkına başını çarpma yoksa hepsi aşağı iner' derdik. Battaniyeye dokunduğun anda o kara sinekten örtü üzerine çullanırdı."*⁴⁰⁷Onbaşı Arthur Hemsley

Yeni Zelandalı asker George Boilinger, 9 Haziran 1915'teki büyük saldırıdan sonraki feci durumu anlatarak şöyle sormaktadır: *"Sıcak bastırıyor; milyonlarca sinek siperlere hücum etmekte. Siperlerin dışındaki yüzlerce askerimizin cesetlerinden etrafa yayılan leş kokusu dayanılır gibi değil. Dışarıda herkes bize inanıp güveniyor. Ancak, cephe ateş altındaki koşullar nedir, farkındalar mı? Anlayabiliyorlar mı, merak ediyorum."*

Yeni Zelanda sıhhiye eri George Skerret ise anılarında, cephedeki bu olumsuz koşulları anlatırken, Anzakların Türk askerine ilişkin görüşlerine de yer veriyor.

*"Binlerce, binlerce sinek vardı. Koku, gittikçe kötüleşiyordu. Sanki, cesetlerin toprakaltında değil, üstünde olduğu bir açık mezarlıktaydık. Türk artık, yapılagelen resmi propagandanın aksine (Unspeakable Turk= Ağza alınmaya değmez Türk!) olarak görülmüyordu. O da herhangi bir Anzak kadar insandı ve duyarlıydı. O da kan kaybediyor, korkuyla sarsılıyor ve feryat ederek ölüyordu. O da geride, yaşlı ana-babalar, dullar bırakıyordu."*⁴⁰⁸

Hamilton 8 Eylül 1915 tarihli günlüğünde salgın hastalık dolayısıyla ölümlerden şikayet etmektedir. *"Birlikler arasında sair hastalıklardan dolayı kayıplar artıyor. General Birdwood'un verdiği rapora göre, bir tugayda görülen*

⁴⁰⁷ SEÇER, Destanlaşan Çanakkale..., s. 424.

⁴⁰⁸ SEÇER, Destanlaşan Çanakkale..., s. 425.

günlük hastalık miktarı şöyle:28 Ağustos:59 hasta,29 Ağustos:64 hasta,30 Ağustos:58 hasta,31 Ağustos:17 hasta,1 Eylül : 2 hasta,2 Eylül:6 hasta.Durumun son günlerde biraz düzeldiği anlaşıyor, ama toplam kayıplar haliyle artmakta⁴⁰⁹.

5 Ekim 1915 tarihli günlüğünde Hamilton aylardır aslında Çanakkale’de hiçbirşey yapamadıklarını ve uğradıkları hayalkırıklığını özetler: “Ağustos ayından beri Gelibolu Yarımadasındayız ve hiçbir şey yapmak imkanı bulamadık. Tam bir fiyasko bu! Çanakkale savaş sahası sanatoryum değildir; son altı hafta içinde kolera, dizanteri, ve sair hastalıklardan kırılan askerlerle, Türkleri iki defa mağlup ederdik⁴¹⁰

3.8-Savaş Sonrası İngiliz İşgali

Çanakkale Zaferi, harbi sona erdirmeyi, savaş 1918 sonlarına kadar sürdü. Almanya'nın ateşkes antlaşmasını imzalamasından 18 gün sonra İzzet Paşa Kabinesi'nin görevlendirdiği heyet 30 Ekim 1918'de Mondros'ta “ Mondros Mütarekesi'ni” imzaladılar.Birinci Dünya savaşı yenilgisinden sonra İttihat ve Terakki Partisi son toplantısını yapar ve kendi kendini dağıtır.İttifak devletleri donanmasının İstanbul’a gelmesi beklenirken İşgal Devletlerinin İttihatçılara ve Jön Türklere adil bir yargılama yapmayacağı tahmin ediliyordu.

Başkomutanlık Karargahı’ndan Enver Paşa’nın kurmay başkanlığını da yapmış olan Genral Bronzard kaçış planı ve düzeniyle ilgileniyordu.Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Dr.Nazım, Dr.Bahattin, Polis Müdürü Bedri, Beyrut Valisi Azmi Bey ayrı ayrı sandallara binerek 2-3 Kasım yada 8-9 Kasım gece karanlığında Çubuklu önlerinde demirlemiş U-170 Alman Denizaltısıyla Odessa Limanı’na hareket ettiler.Yolları Odessa’da ayrılanlardan ikisi hain Ermeni komitacısının kurşunlarıyla, diğeri Rus mitralyözünün ateşi altında öldüler. Her üçü de vatanseverdi belki, ama görüşleri kısıtlıydı, deneyimleri yetersizdi .Can çekişen imparatorluğu kurtarma sevdasıyla doluydular belki ,ama istemeyerek onu parçaladılar⁴¹¹.

⁴⁰⁹ HAMILTON,Gelibolu Günlüğü...,s.257

⁴¹⁰ HAMILTON,Gelibolu Günlüğü...,s.273

Çanakkale savaşıdan üç yıl kadar sonra 1918'de Birinci Dünya Savaşı, Bağlaşık Devletlerin galibiyeti ile sona erer, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın üzerinden bir hafta bile geçmeden İngilizler 6 Kasım 1918'de Çanakkale ve çevresini işgal eder, Merkez Tahkimatı'ndaki toplara ve tahkimata el koyarlar⁴¹²

3.9-Çanakkale Muharebeleri'nin Sonuçları

18 Mart 1915'te geçen Boğaz Muharebesi'nde kazanılan zaferle, Birleşik filonun Marmara'ya girerek, imparatorluğun başkenti İstanbul'u bir ay içinde ele geçirme planları suya düşürülmüş, böylece hükümet çevrelerinde beliren ve halka yansıyan İstanbul'u kaybetme korkusu ortadan kalkmıştır.

İngiltere'nin planları altüst olmuş, ne İstanbul'u alarak Osmanlı Devleti'ni savaş dışına itebilmiş ne de Ortadoğu ve İslam aleminin zengin yer altı kaynaklarına ulaşabilmişti .Boğazlar yolu ile güçlendirmeyi planladığı Çarlık Rusya'sını büyük bir güç haline getirip Almanları Avrupa'da yenme hayalleri de suya düşmüştü.Bu açıdan Çanakkale'deki yenilgi en fazla İngiltere'ye zarar vermiştir.Savaşın başında Avrupa'nın en zengin ulusu olan İngiltere, savaş sonunda dışarıya borçlu devletler arasında yerini almıştır.

Boğaz'da elde edilen bu ilk zafer, çok geçmeden Gelibolu Yarımadası'na yöneltilen çıkarmalarla başlatılarak, dünyanın en güçlü zırhlılarınca sürdürülen cehennemi bombardımanlar altında Türk askeri, yılmadan aylarca süren mevzi muharebelerinde yüksek bir moral ve doruğa ulaşan bir mücadele azmi örneği vermiş ve sonunda düşmanlarını yarımadayı terk etmek zorunda bırakmıştır.

Çanakkale'de denizde ve karada kazanılmış olan her iki zafer, Osmanlı'nın Balkan felaketiyle içte ve dışta sarsılmış bulunan devlet prestijini kurtarıp güçlendirmiş, hükümetin iktidarda kalış sürelerini uzatmıştı.Anlaşma Devletleri'nin savaşın başından beri bekledikleri hükümet krizi olmamış ve kabine değişikliğine de gidilmemiştir.

Deniz ve kara hareketiyle bir bütün olarak gerçekleştirilip tüm anlamı ve

⁴¹²ARTUÇ, 1915 Çanakkale Savaşı, s.386

çarpıcılığıyla Türk Harp Tarihi'nde yerini alan Çanakkale Muharebeleri, Mustafa Kemal Atatürk gibi bir dahiyi yaratmış, Birinci Dünya Harbi'nin bitiminden hemen sonra başlayacak Milli Mücadele'nin bu eşsiz liderini Türk ulusuna kazandırmıştır.

Çanakkale Zaferi, Anlaşma Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni ilk ağızda savaş dışı bırakarak, Almanya'nın güneydoğudan kuşatılmasını amaçlayan stratejisini boşa çıkarmış, böylece savaşın en az iki yıl daha uzamasına neden olmuştur.

Çanakkale Boğazı'nın kapatılıp Rusya'ya geçit verilmemesi, onu müttefiklerinin silah ve malzeme yardımından yoksun etmekle kalmamış, yarım milyonu aşkın İngiliz ve Fransız askerini üzerine çekmekle bu kuvveti, Alman cephesinden uzak tutmuş ve Almanya'nın Doğu Cephesi'ndeki Harekatını kolaylaştırmıştır. Çanakkale Zaferi, Batıların Doğulu müttefikleri Rusya'ya ulaşmasına olanak tanımamış, mahsur kalan koskoca Çarlık Rusyası içerden çökerek, Bolşevikliğin pençesine düşmüştür.

Çanakkale Zaferi'nin daha ilginç ve anlamlı bir sonucu da, doğunun büyük bir imparatorluğunu oluşturan koskoca Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla kalmamış, ülkesinde güneş batmayan Batılı büyük devlet olan Büyük Britanya İmparatorluğu'nda da ilk yarayı açmaya yetmiş olmasıydı. Böylece emperyalizm tam çökmüş olmasa bile, bir hayli sarsılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı başında Boğazların kapatılıp, bu savaş sonuna kadar açılmaması, kuşkusuz uluslararası ticari ilişkileri de olumsuz yönde etkilemişti. Nitekim, Karadeniz'de; İngiltere, Rusya, Fransa, Belçika ve İtalya'nın toplam 85; Yunanistan, Romanya, Danimarka, İsveç ve Hollanda'nın toplam 27; Almanya, Avusturya-Macaristan'ın toplam 17 olmak üzere, genel toplamı 129'u ve toplam tonajı 350.000'i bulan ticaret gemisi mahsur kalmıştı.

Çanakale Muharebelerinin diğer bir anlam ve önemi de, çöküntü dönemini yaşamakta olan İmparatorluğun, dünya kamu oyununda yarattığı kötü imajın sonucu olarak, Türkün iyice tükendiği sanılan gücünün henüz tükenmemiş, koşullar nedenli ağır olursa olsun iyi sevk ve idare edilirse, tüm zorlukları yenebilecek güç ve inanca sahip olduğunu bu muharebelerde kanıtlamış olmasıdır. Bir başka deyişle düşman devletler, her nedense Osmanlı Devleti' nin çöküşü olayıyla, onun asıl unsurunu oluşturan Türk ulusunun ceddinden miras

olan savaş azim ve ruhuyla ,inanç gücünün birbirinden farklı şeyler olduğunu, bu muharebelerde çok daha iyi anlayabilmişlerdir.

Çanakkale Cephesi deniz ve kara harekatıyla birlikte mütalaa edildiğinde görülür ki, bu cephede geçen muharebeler, hasım kuvvet olarak katılmış olan İngiltere ve Fransa'nın, bir yıl boyunca Gelibolu Yarımadası'nda yarım milyondan fazla büyük bir kuvveti tutmak zorunda kalmaları ve bunun % 50'sini kaybetmiş bulunmaları, haliyle diğer cephelere kuvvet ayırabilme açısından savaşın genel seyrini etkilemiştir. Keza Türklerin de bu cepheye ayırdığı 300.000'den fazla askerden verdiği zayıtın, 211.000'e ulaşmış olması diğer cephelerdekinden kıyaslanamayacak bir fazlalık göstermektedir. Bunun insan gücü açısından yarattığı boşluk, yalnız Birinci Dünya Harbi sırasında değil, onu izleyen Türk İstiklal Harbi boyunca da hissedilmiştir.

Anlaşma Devletleri'nin Çanakkale'deki başarısızlıkları henüz savaşa katılmamış olan Balkan Devletleri'nin tutumlarını da farklı yönlerde etkilemiştir. Bulgaristan, Merkez Devletleri'nin yanında yer alırken, Romanya, Yunanistan ve İtalya'nın daha bir süre savaş dışında kalmalarını sağladığı gibi, Arap ayaklanmasını bir yıla yakın bir süre geciktirmiştir.

Çanakkale Muharebelerinin bir başka ilginç tarafı da Orta Doğu'da bu günkü İsrail Devleti'nin kurulmasında etken bir rol almış olduğudur. Nitekim, Siyonist liderlerinden Vladimir Eugeueniç, Gelibolu'daki "Gönüllü Yahudi Birliğinin Hikayesi" adlı eserinde, konuyu açıkça şöyle dile getirmektedir "Gelibolu'ya yolladığımız 600 kadar gönüllü Yahudi askerlerinin savaşlar sırasında gösterdiği üstün çaba ve başarı, davamızın dünyaya tanıtılması ve dikkate alınması bakımından çok yararlı olmuştur." Gerçekben Birinci Dünya Savaşı henüz sona ermemişken, 2 Kasım 1917'de benimsenen "Balfour Bildirisi", bu günkü İsrail'in kurulmasında etken olması açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

Zaferin, ticari ve ekonomik etkinliklerinin yanında, Türk ulusu açısından sosyal alanda da etkileri görülmüştür. Çanakkale deniz ve kara muharebelerinde toplam 211.000 insan zayıtı veren Türk ulusu, bu arada binlerce okumuş ve aydınını da kaybetmişti. Kesin olmayan tahmini rakamlara göre, 100.000'den fazla öğretmen mülkiyeli, tıbbiyeli ve Türk ocaklarında yetişmiş okur-yazar yitirildiği sanılmaktadır. Böylece o günün koşullarında ülkenin beyin takımını oluşturan küçümsemeyecek bir sayıya ulaşan bu kayıpların, olumsuz

etkileri, savaş sırasında olduğu kadar, bu savaşı izleyen Türk İstiklal Savaşı'nda da fazlasıyla hissedilmiştir. Nitekim, 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra, Atatürk'ün başlattığı inkılaplar ve bunların paralelinde girişilen reformların kitlelere yaygınlaştırılıp mal edilmesinde, hayli sıkıntılar çekilmiştir.

Çanakkale Zaferi, Çarlık Rusya'sının yüzyıllardır hayali olan Boğaz'lara sahip olma hayalini bir kez daha suya düşürmüştür. İtilaf Devletleri, Çanakkale harekatı başarılı olursa, Boğaz'ları Rusya'ya bırakmayı düşünüyordu.

Çanakkale Cephesi, Alman ya'nın batı cephesindeki itilaf Devletleri baskısını azaltmış; böylece Almanya cephelerinde rahatlama yaşamıştır.

Çanakkale Zaferi, esaret altındaki ülkelerin müreffeh ve mağrur Avrupa zihniyetine karşı daha sonra başlayan bağımsızlık mücadeleleri için örnek teşkil etmiştir.

3.10- Ian Hamilton Kimdir?

Asker bir babanın oğlu olan Ian Standish Monteith Hamilton 16 Ocak 1853'te Yunanistan'a bağlı Korfu Adası'nda doğdu. Gordon İskoç Alayı'nda görev yapan babası Hint birliklerinden oluşan alayın komutanlığına atanınca aile Hindistan'a gitti. Cheam ve Wellington'da tahsilini tamamladıktan sonra asker olmaya karar verdi. Hamilton, askeri eğitimi tamamladıktan sonra orduya katıldı. Altı ay süreyle Hanoverli sürgün bir generalin Dresden'deki eğitimine katıldıktan sonra, Hindistan'a gitti (1872 – 1879) Güney Afrika (1881), Mısır (1884-1885) ve yeniden Güney Afrika'daki İngiliz birliklerinde (1899-1902) çeşitli görevler aldı. Güney Afrika Savaşı'nda gösterdiği başarılarından dolayı Hamilton'a korgeneral rütbesi verildi.

Daha sonra İngiltere'ye dönen Hamilton önce Lord Kitchener'ın Kurmay başkanlığı sonra da Saray Süvarileri Muhafız Alay Karargah komutanlığı görevine getirildi. 1904 Rus-Japon Savaşı sırasında gözlemci olarak Japonya'ya gönderilen Hamilton, savaş sonrasında hatıralarını yayınladı. 1910 yılında ise Akdeniz Orduları başkomutanlığına atandı. 1915'de Çanakkale'de Fransız ve İngiliz Kara Kuvvetleri başkomutanlığına tayin edildi. 13 Mart'ta, Anadolu kıyılarına kara kuvvetleri çıkarma göreviyle Londra'dan hareket etti. 16 Mart'ta Mondros'a geldiğinde emrindeki sefer kuvveti 17.000'i Fransız 75.056 asker, 132'si Fransızlara ait 140 top ve 8 uçaktan oluşuyordu.

Ian Hamilton'ın emriyle, Boğaz'ı geçmek isteyen Müttefik donanma Çanakkale'de başarısızlığa uğrayınca Gelibolu'ya asker çıkarma kararı alındı. Ancak çıkarma 25 Nisan'da bu karardan bir ay sonra gerçekleştirilebilmişti. Ne varki bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanınca ağır eleştirilere hedef olan Hamilton, görevden alınarak İngiltere'ye çağrıldı (Ekim 1915). Bundan sonraki askerlik yaşamında geri hizmetlerde görev yapan Ian Hamilton 1947 yılında Londra'da öldü. Eserleri: “Bir Kurmay Subayının Güncesi” “Zorunlu Hizmet”, “Geliboİu Günlüğü” , “Çocukluğumda” ve “Trampetleri Dinlerken

3.11- Liman Von Sanders Kimdir?

17 Şubat 1855'te Stolp'da (Polonya'da Slupsk) doğdu. 1874'te Essen muhafız birliğinde subaylığa başladı. 1911 'de generalliğe yükseldi. Balkan Savaşı bozgunu nedeniyle ordunun içinde bulunduğu durumun düzeltilmesi amacıyla Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın talebi üzerine 14 Aralık 1913'te Osmanlı Ordusu'nda yenilik yapmak için Almanya'dan istenen kurulun başkanı olarak 14 Aralık 1913'te İstanbul'a geldi. Önce, Osmanlı Ağustos 1914'te I. Kolordu komutanı oldu. 1914'e kadar Osmanlı ordusunda bazı reform çalışmaları yaptı. Almanya ile yapılan anlaşma gereğince mareşallik rütbesine yükseltilen Sanders, Mart 1915'te de Çanakkale'de V. Ordu komutanı oldu. Bu atanma ile Çanakkale'deki tüm idari yetkiyi eline alan Liman Von Sanders, düşmanın çıkarma yapacağı noktaları tahminde yanıldı ve yaklaşık dokuz ay süren bu savaşlarda komutanlık görevini sürdürdü.

1917-1918 yıllarında bu kez Filistin Cephesi'nde IV., VII. ve VIII. ordulardan oluşan Yıldırım Orduları Grubu komutanlığına getirilen Liman Von Sanders, İngiliz generali Allenby'nin saldırılarına karşı koyamadı. Eylül 1918'de Filistin Cephesi yarılınca kuvvetlerini Halep'e kadar çekti. Bundan sonra Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'nı Mustafa Kemal yürüttü. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya devrederken: "Siz savaş cephelerinde, Arıburnu ve Anafartalar'da çok yakından tanımış olduğum bir kumandansınız. Aramızda gerçi bazı hadiseler geçti. Ama bunlar bize birbirimizi daha iyi tanımaya yardım etmiştir.

Bugün Türkiye'yi bırakmaya zorlanırken emrim altındaki orduları Türkiye'ye ilk geldiğim günden beri o takdir ettiğim kumandana teslim ediyorum. Bu umumi felaket içinde betbahtlık duymamak imkansızdır. Ben yalnız bir şeyle kendimi teselli ediyorum: Kumandayı size bırakmak! Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben misafirinizim." Sözleriyle hislerini ifade etmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra bir süre İstanbul'da gözetim altında tutuldu. Alman askerlerinin geri gönderilmesi çalışmalarını üstlendi ve daha sonra kendisi de Almanya'ya döndü. Son yıllarını anılarını yazarak geçirdi Sanders, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından (30 Ekim 1918) hemen sonra Türkiye'den ayrıldı. Sanders'in Türkiye ile ilgili iki eseri vardır, Malta'da savaş suçlusu olarak bulunduğu süre içinde yazdığı "Türkiye'de Beş Sene" ve "Milleti Müselleha". 1929 yılında Münih'de öldü.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden olan Çanakkale, büyük çarpışmalara sahne olmuş, burada kazanılan zafer, savaşın ve tarihin akışını değiştirmiştir. Türk askeri, Çanakkale'de, donanım ve olanak yönünden güçlü ordulara karşı, inanılmaz bir direniş gösterilmiş, üstün cesaret ve özveriyle, 'Çanakkale geçilmez' dedirten, eşine az rastlanır, anlamlı bir kahramanlık destanı yazdırmıştır.

Yurt sevgisinin ve dayanışmanın üst düzeye çıktığı Çanakkale'de özgürlük ve bağımsızlığın, bölünmez bütünlüğün korunması için kararlılıkla savaşım verileceğinin, birlik içinde yurdun her karış toprağının savunulacağını bir kez daha kanıtlamıştır. Çanakkale Zaferi, kutsal vatan topraklarını işgale kalkışan devletlere, bunun hiçbir şekilde ve hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini göstermiş; millet olma bilincinin tohumlarını atarak Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması zemin hazırlamıştır.

Liman Von Sanders Gelibolu Yarımadası'na gelir gelmez mevcut savunma tertibatını değiştirir. Liman Von Sanders, emrindeki 6 tümeni, Seddülbahir'e, Bolayır'a ve Asya Bölgesine ikişer ikişer yerleştirir. Her tümen kendi bölgesinin gerisine alınmış, kıyıda ufak müfrezeler bırakılmıştır. Asıl çıkartma bölgesi olan Arıburnu- Seddülbahir arasının savunması 9. Tümenine verilmiştir. Mustafa Kemal Komutasındaki 19. Tümen, 5.Ordu genel ihtiyatıdır ve Maydos'un kuzey-batısında Bigalı bölgesindedir.

Sanders'in komutayı ele alır almaz, mevcut savunma tertibatını değiştirmesi hata olarak görülmesine rağmen aslında Bolayır Berzahi'nin kuvvetle tutulması Hamilton'un bu bölgeye çıkarma yapmasını engellemiştir. Hamilton, Bolayır'ın kuvvetle tutulduğunu biliyor ve Türk askerinin Trakya'dan Enez üzerinden yardım alabileceğini düşünüyordu. Aynı zaman da denizaltı faaliyetlerinin kendi ikmal çalışmalarına engel olacağı korkusunu yaşıyordu.

Sanders, donanma ateşi nedeniyle askerin kıyıda ezileceğini düşünüyor, kıyı savunmasını makul bulmuyordu. Gelibolu sahillerinin genişliği de Sanders'in gözünü korkutuyordu, teknik olarak kıyıda birçok noktaya çıkarma yapılabileceğini, bu

yüzden tüm sahilin kuvvetle tutulmasının imkansız olduğunu, kıyıda esnek bir savunma tertibatının daha uygun olacağını düşünüyordu. Ancak bu savunma tertibatında 5. Ordu'nun haberleşme ağının yetersizliği ve oynak savunmasının imkansızlığı, düşman çıkarma araçlarının sayısı ve teknik yeteneklerin büyüklüğü düşünülmemişti.

Gelibolu Yarımadası'nda sahil genişti ancak, İngilizlerin de tüm kıyı boyunca çıkarma yapabilecek kadar kuvvetleri yoktu. Sanders'e göre kıyılar hafif birliklerle tutulmalı, düşman karaya çıktıktan sonra denize dökülmeliydi. Ancak 5.Ordu Komutanı, bu savunma tertibatıyla elindeki askerinde geriden nasıl kıyıya yetişeceğini ve kıyıya çıkmış düşmanı denize dökeceğini bilemiyordu.

Çıkarmanın ilk günü; 25 Nisan 1915 tarihinde, düşmanın asıl çıkarma yerleri belli olduktan sonra bile Sanders şaşkınlığını üzerinden atamamış, gösteriş çıkarması yapılan yerlerdeki askeri asıl çıkarma bölgelerine sevk edememişti. Bolayır'da asıl çıkarmanın olmasını akşama kadar beklemiş, yardıma ihtiyacı olan birliklere cevap verememiştir. Burada Sanders'in sevk ve idare konusundaki zaafı affedilir gibi değildir. Mareşal Liman Von Sanders'in görevi başından ayrılarak kendi ihtiyatına emir verememiştir. Daha sonraları da tekrarlanacağı üzere Sanders'in hatalarını Mustafa Kemal Bey etkisiz hala getirmiştir. 25 Nisan günü 19.Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey üst komutanlık emirlerini beklemeyip, her türlü sorumluluğu korkusuz üzerine alması güney bölgesini çok tehlikeli bir durumdan kurtarmıştır.

Liman Von Sanders'in yarımada da faydalı işer yaptırdığı da oluyordu. Göreve başladığı günden itibaren devamlı olarak birlikleri denetleyen Mareşal, her gittiği birlikte yeni sistemin incelikleri öğretmeye çalışıyor oynak savunma ve muhtemel karşı taarruz planları üzerinde birlik tatbikatları yaptırıyor ve savunma bölgelerindeki muharebe yeteneklerini artırmaya çalışıyordu. Savunma sisteminin tartışılması bir yana, bu çeşit uğraşlar ciddi yararlar sağlıyordu.

Sanders 11 Mayıs'ta Çanakkale Cephesi'ni teftiş eden Enver Paşa'nın isteği üzerine, 19 Mayıs'ta düşmana taarruz eder. Türk askerinin kayıpları ağırdır. Sanders'in

kendisinin de itiraf ettiği üzere 5.Ordu Komutanı sıfatıyla yaptığı en büyük hatalardan biri de 19 Mayıs taarruzudur. Mayıs ayının ilk günleri Enver Paşa'nın ısrarıyla gerçekleşen başarısız hareket sonrası ikinci felakete de Sanders imza atmıştı.Düşman kuvvetini sayıca az sanmak ve yetersiz cephaneyle girişilen bu harekatta başarısızlığa mahkumdu elbette.

Ağustos Muharebeleri 'nin cereyan ettiği günlerde Liman von Sanders 6/7 gecesı Saros Körfezi kıyılarını korumakla görevli olan 16. Kolordu'ya Suvla-Anafartalar bölgesine yürümesini emreder.8 Ağustos sabahı Anafartalar ovasında Azmakdere'nin iki yanından İngilizlere saldırmasını emreden Sanders, 8 Ağustos sabahı atlı olarak saldırı bölgesine gelir, orada hiçbir kuvvetin bulunmadığını görür ve birliklerin çok geride olduklarını öğrenir.

Bunun üzerine saldırının akşama yapılmasını emreder. Fakat akşam, Fevzi Bey askerlerinin yorgun olduğunu saldıramayacağını söyler Bunun üzerine Sanders Anafartalar grup komutanlığına Mustafa Kemal Bey'i tayin eder. Bu tayinde Sanders'in de bahsettiği üzere Mustafa Kemal Bey'in 25 Nisan sabahı 19. Tümen ile ve hiç bir yerden emir almaksızın kendiliğinden muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar püskürtmüş ve bundan sonra da üç ay süre ile kırılmaz bir azimle devamlı düşman saldırılarına karşı koymuş olması en büyük sebebi.

Mustafa Kemal Bey'in sayesinde 9 Ağustos sabahı erkenden, evvelce üç defa emredildiği halde yapılamayan taarruz, Azmakdere'nin iki yanından yapılır ve düşman, çeşitli yerlerden sahile doğru sürölür, Anafartalar Muharebeleri'nde Sanders'in bu isabetli tayin kararıyla düşman ilerlemesi son anda durdurulabilmiştir. Büyük önder Atatürk, Arıburnu'nda, Conkbayırı'nda, Anafartalar'da azmi, kararlılığı, ileri görüşlölüğü, üstün askeri dehası, çabuk ve doğru karar alma özellikleri ile büyük takdir toplamış, eşsiz bir lider olacağının işaretlerini Çanakkale'de vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün dahi bir komutan olarak ölümsüzleştii Çanakkale Zaferi, Türk Milleti'nin tarihin hiçbir aşamasında bağımsızlık ve özgürlüğünden ödünç vermeyeceğini, kendisine vurulmak istenen esaret zincirlerini parçalayıp atacağını tüm dünyaya göstermiştir.

Liman Von Sanders askeri strateji bilgisi ve savaş taktiği belirleme konusunda gösterdiği aciziyet nedeniyle eleştirilebilir. Ancak Sanders'i eleştirirken, harplerde kıyı savunmasıyla kara savunmasının güçlüklerinin aynı derecede olmadığını, kıyı savunmasının çok daha güç olduğunu ve o tarihlerdeki Türk Ordusu'nun silah ve cephane durumunun da hatırlanması gerekir. Verilen zayıatlardan Sanders'den ziyade vatan toprağını bir Alman Generali'ne emanet eden devlet adamlarının sorumlu olduğu unutulmamalıdır.

Çanakkale Cephesi'nde savaşan birçok Türk subayının savunma tertibatı konusunda hatalı bulup eleştirdiği Sanders'in bilinçli olarak Alman menfaatleri için Türk askerinin kırılmasına neden olduğu doğru değildir. Bu iddiayı kanıtlayacak herhangi bir bilgi veya belge şu ana kadar ortaya çıkmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de Sanders'i eleştirdiği fakat ondan hep saygıyla bahsettiği de bir gerçektir. Eğer Sanders'in Çanakkale Muharebeleri boyunca herhangi bir ihaneti söz konusu olsaydı, Mustafa Kemal Paşa'nın savaş raporlarında ve anılarında bundan bahsetmemesi imkansızdır.

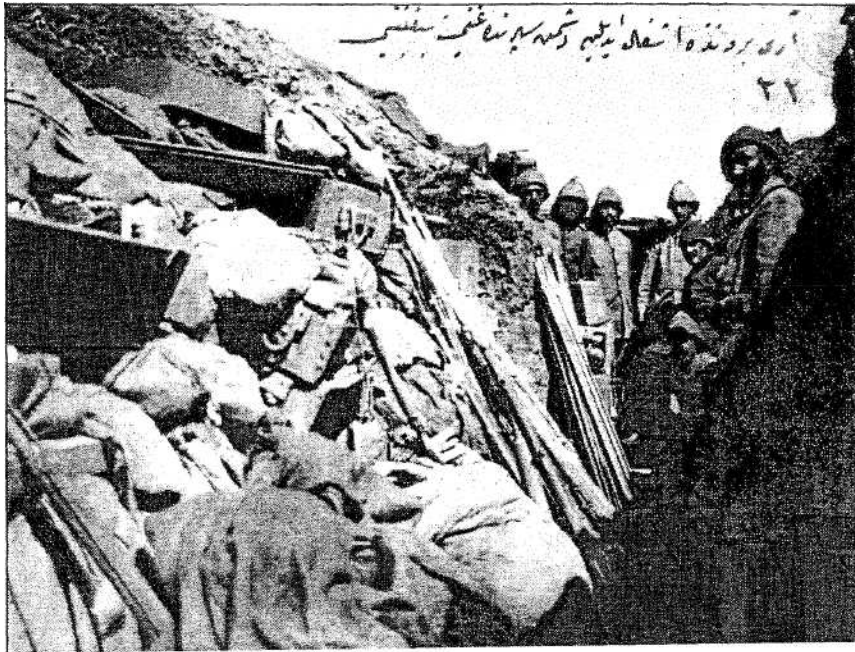
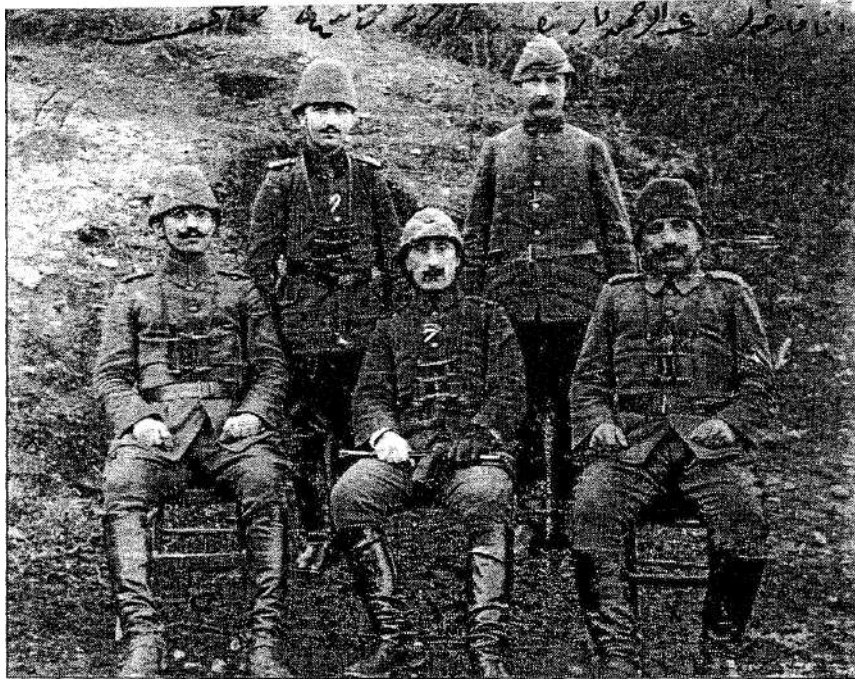
İşgal kuvvetlerine gelince; derme –çatma bir orduyla, eksik bilgiler ve yarım yamalak haritalarla Gelibolu'da zafere ulaşacağını sanan İngilizler Gelibolu'da acı bir yenilgiyle karşılaştılar. General Hamilton, Gelibolu yarımadası güneyinde, taktik açıdan bir kilit nokta oluşturan Alçıtepe'yi ele geçirmek için çıkarma yeri olarak Seddülbahir ve yakın çevre kıyılarını seçmişti. Böylece, Alçıtepe'den sonra Kilitbahir uzanıp, boğazdaki Türk topçusunu arkadan vurmayı tasarlıyordu. General Hamilton kendilerini zafere götürecek karaya çıkışın, Liman Von Sanders'i kararsızlığa düşürerek onu şaşırtmaktan geçtiğini düşünüyordu.

25 Nisan günü bu hedefine de ulaşmıştı, beklediği çıkarmalar farklı yerlerde vuku bulan Sanders, tam bir şaşkınlıkla Bolayır'da kalakalmıştı. Sanders'i şaşırtmış olmak Hamilton'un belki de tek zaferiydi. Fakat bu operasyonu küçümsemek Hamilton'un en büyük yanılgısıydı. İşler hiç de umduğu gibi gitmeyecekti.

Cephede savaş devam ederken General Hamilton kendini Quenn Elisabeth' in elik duvarları içine saklamayı tercih etmişti. Bu yüzden hem kurmay heyeti hem de sahillerde olup bitenlerle direkt bağlantısı kesilmiş oluyordu.Hellas Burnu cephesindeki İngilizlerin komutanı Hunter Weston'a ve Kabatepe' deki Anzacların komutanı Birdwood' a bütün taktik yetkileri vermişti ama bu iki komutanda günün en hayati saatlerinde denizde oldukları için ayrıntılı bilgilere sahip değillerdi.Bu itibarla ilk çalışma başlar başlamaz haberleşme düzeni aksadı. Bu yüzden her birlik kendi haline kaldı. Böylece büyük rütbeli hiçbir subay savaşın durumunu öğrenemez hale gelmişti. Sahil ile iki kilometre ileride ne oluyor mehuldu. Böylece Başkomutan o muazzam gemisi ile bütün gün bir aşağı, bir yukarı dolaştı durdu.

Türk kuvvetlerine ve silah durumuna göre oldukça üstün durumda bulunan Hamilton, sahip olduğu donanma topçusunu hiçe sayarak İngiltere'den durmadan yeni takviye birlikler istemiştir.Başarı umudunu hiç kaybetmeyen bu hayalperest komutanın yarımadaadaki başarısı verdiği kayıplara rağmen kıyıda tutunup kaldığı ve ilerleyemediği kara parçası olmuştur.Aylar süren,on binlerce askerin kaybına neden olan bu muharebelerin bir sonu olmadığını anlamakta yetersiz kalan Hamilton, savaşlarda sonucu etkileyen tek unsurun, üstün silah gücü ve maddi kaynaklar olmadığını anlayamamıştır.

Bağımsızlığımızın ve devletimizin itibarının, tükenmez kaynağının gücüne, en iyi örnek olarak tarihimizde onurla parlayan Çanakkale Zaferi'nin, özellikle genç nesillere iyi anlatılması, ecdadımıza borcumuz olduğu gibi, geleceğimizin de teminatıdır. Mukaddes vatan toprakları için canlarını seve seve vererek bir ulusun kaderini değiştiren, vatanımızı, istiklalimizi, sarsılmaz imanları ve eşsiz cesaretlerine borçlu olduğumuz aziz şehitlerimize minnet borcumuz asla tükenmez. Aziz milletimizin bu onurlu mirası aynı inançla yarınları taşıyacağına güvenim sonsuzdur. Bu destanı yazan aziz şehitlerimizi ve kahraman gazilerimizi minnetle anıyoruz, onların temiz kanlarıyla suladıkları kutsal vatan toprakları aziz milletimiz tarafından sonsuza dek korunacaktır.

İlk Resimde Abdurrahman Bayın'nda 7. Fırka ve Maiyeti.İkinci Resimde İse Arıburnu'nda İşgal Edilen Düşman Siperlerinde Ganimet Yığıntısı Görülüyor. Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.518

Cenub Grubu Sağ Cenav Avcı Siperi (Düşmanın Karşısındaki Birinci Hat Siperi). Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.517

Veliahtın 19 Temmuz 1915 Günü Cepheyi Ziyareti Sırasında Kendisini Karşılayıp Uğurlayan Komuta Heyeti. Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.519

Mustafa Kemal Paşa, Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s. 511

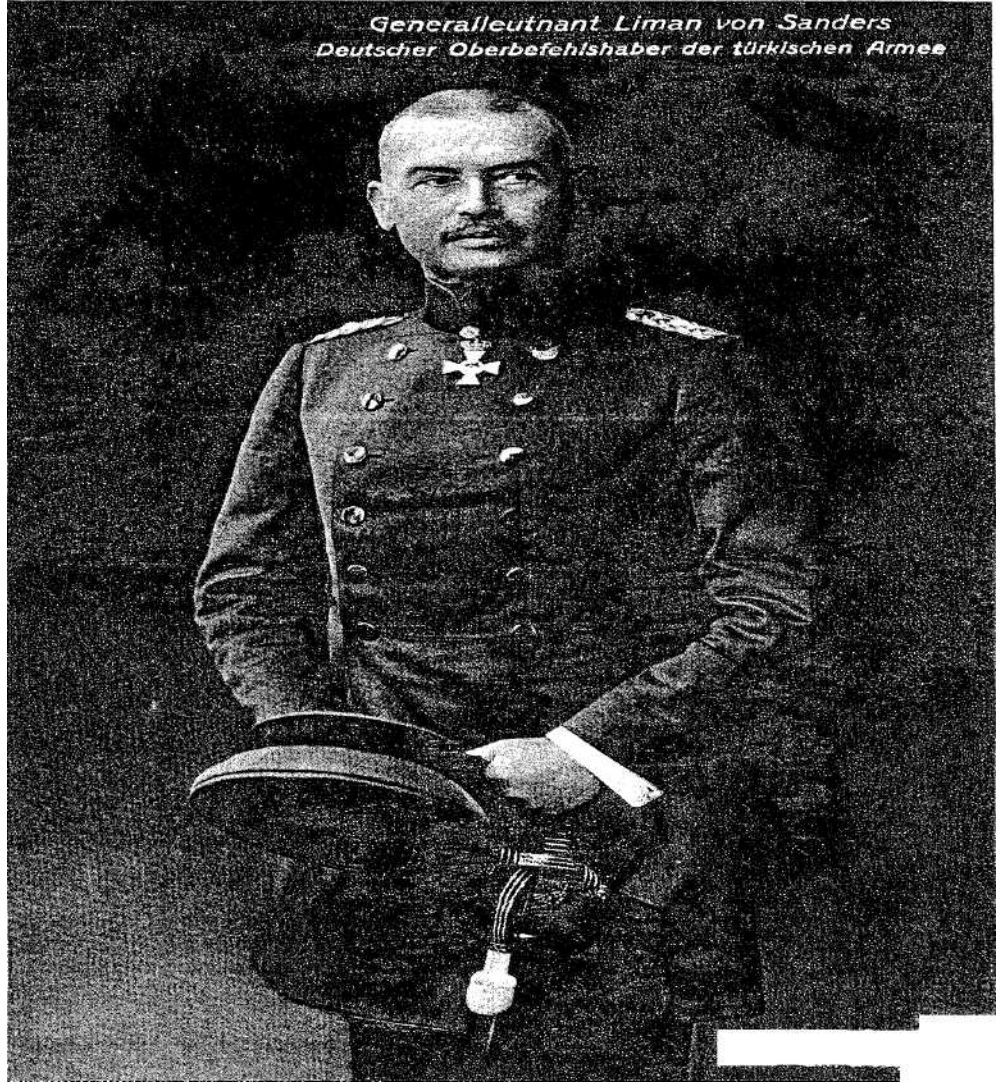
Esat Paşa, Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.492

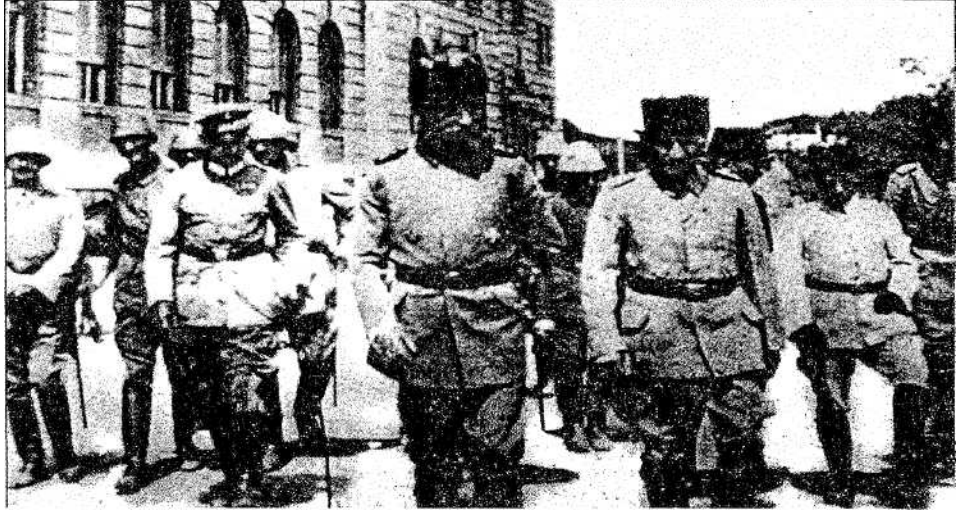
Anafartalarda "Sag Cenah Kumandanı" olarak görev yapmış olan Yarbey Yakup Şevki Bey, Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.522

Vehip Paşa Yaverleriyle, Sermet Atacanlı Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.521

V.Türk Ordusu Kumandanı,Mareşal Liman Von Sanders, Sermet Atacanlı
Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları, s.451

Üstte Atatürk Ve Liman Von Sanders.Alt Resimde İse Yine Aynı Törenden Bir Başka Kare. Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları, s. 454

General Gouraud, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.455

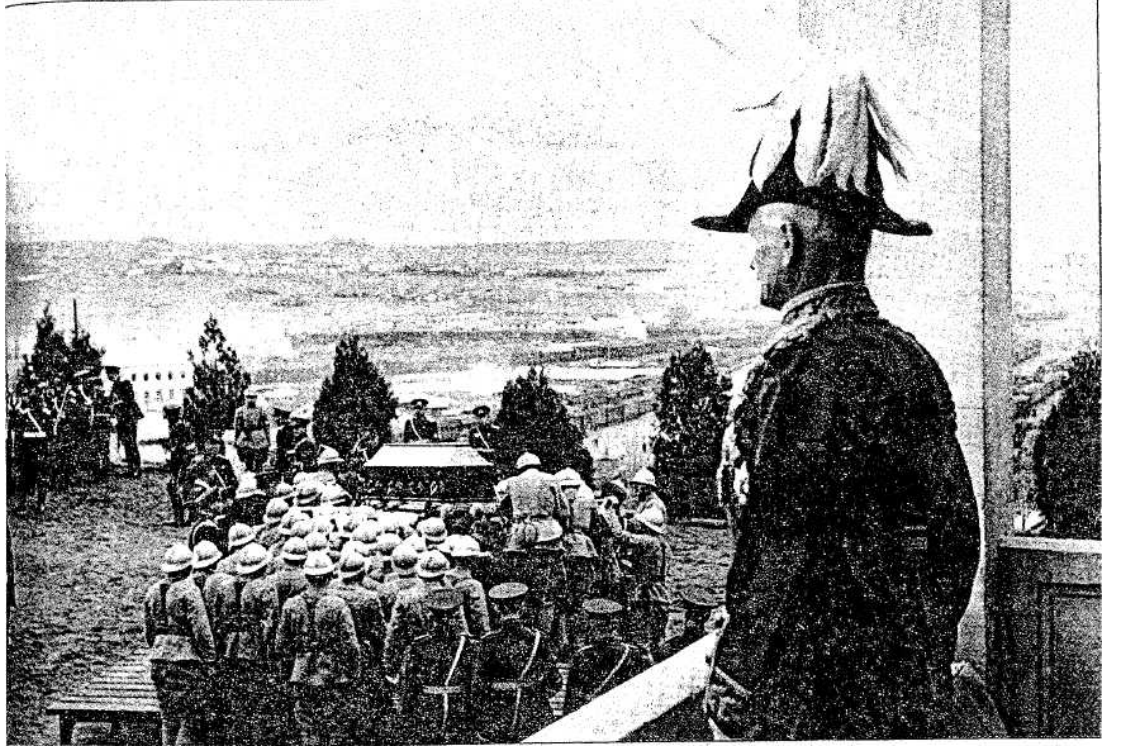
Çanakkale Boğazı'na Döşenen Mayın Hatları, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.519

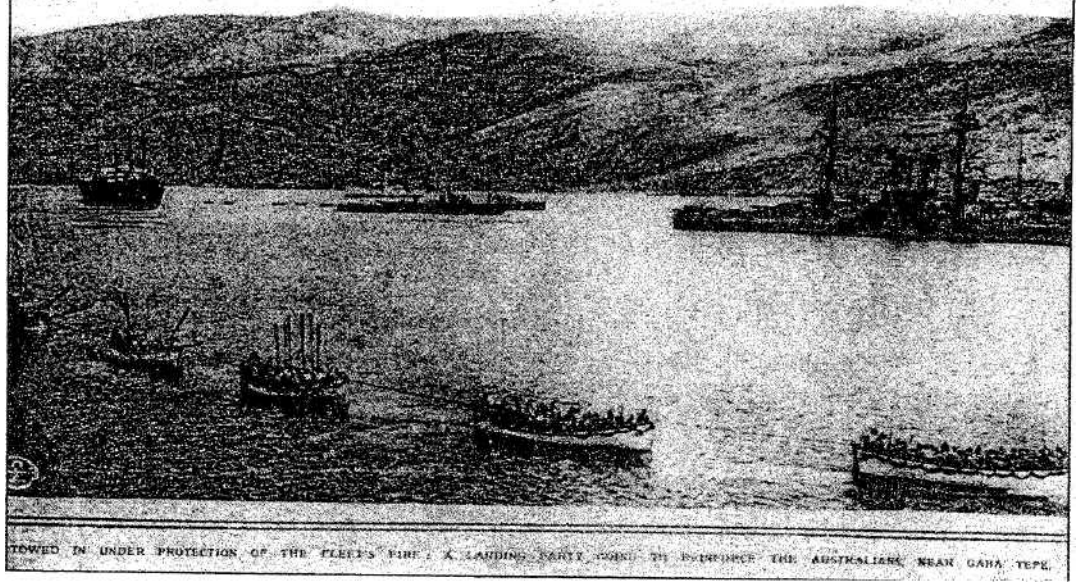
15. Cm'lik Obüs Bataryası, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları.517

İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.505

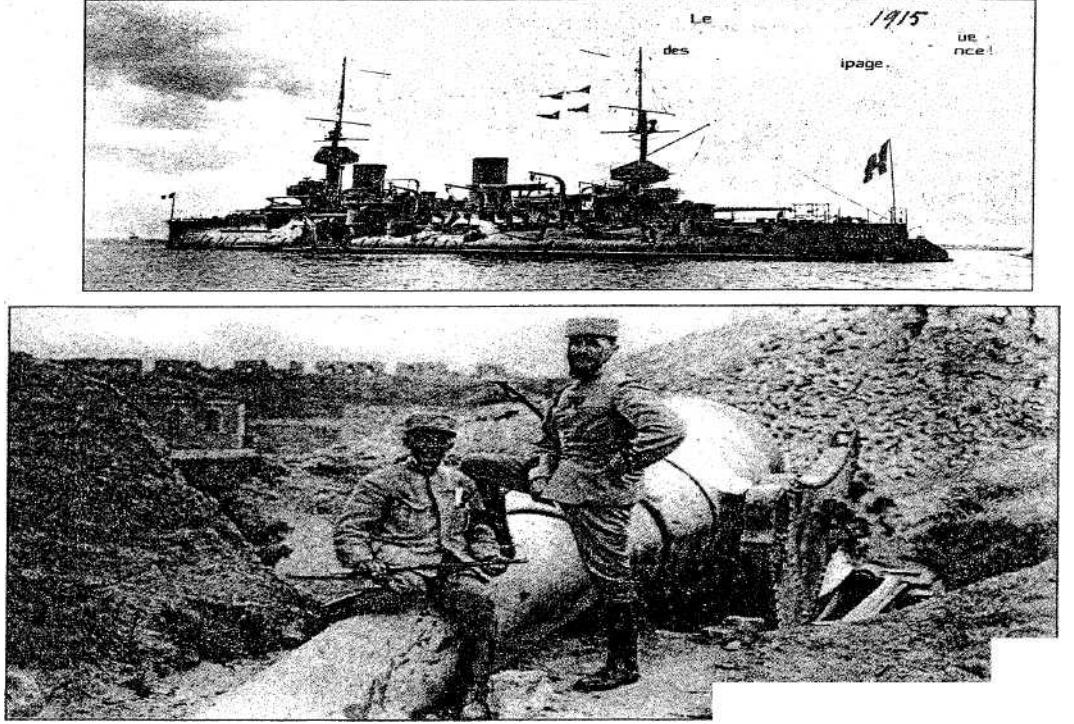
Atatürk'ün Cenazesinde General Birdvood, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.455

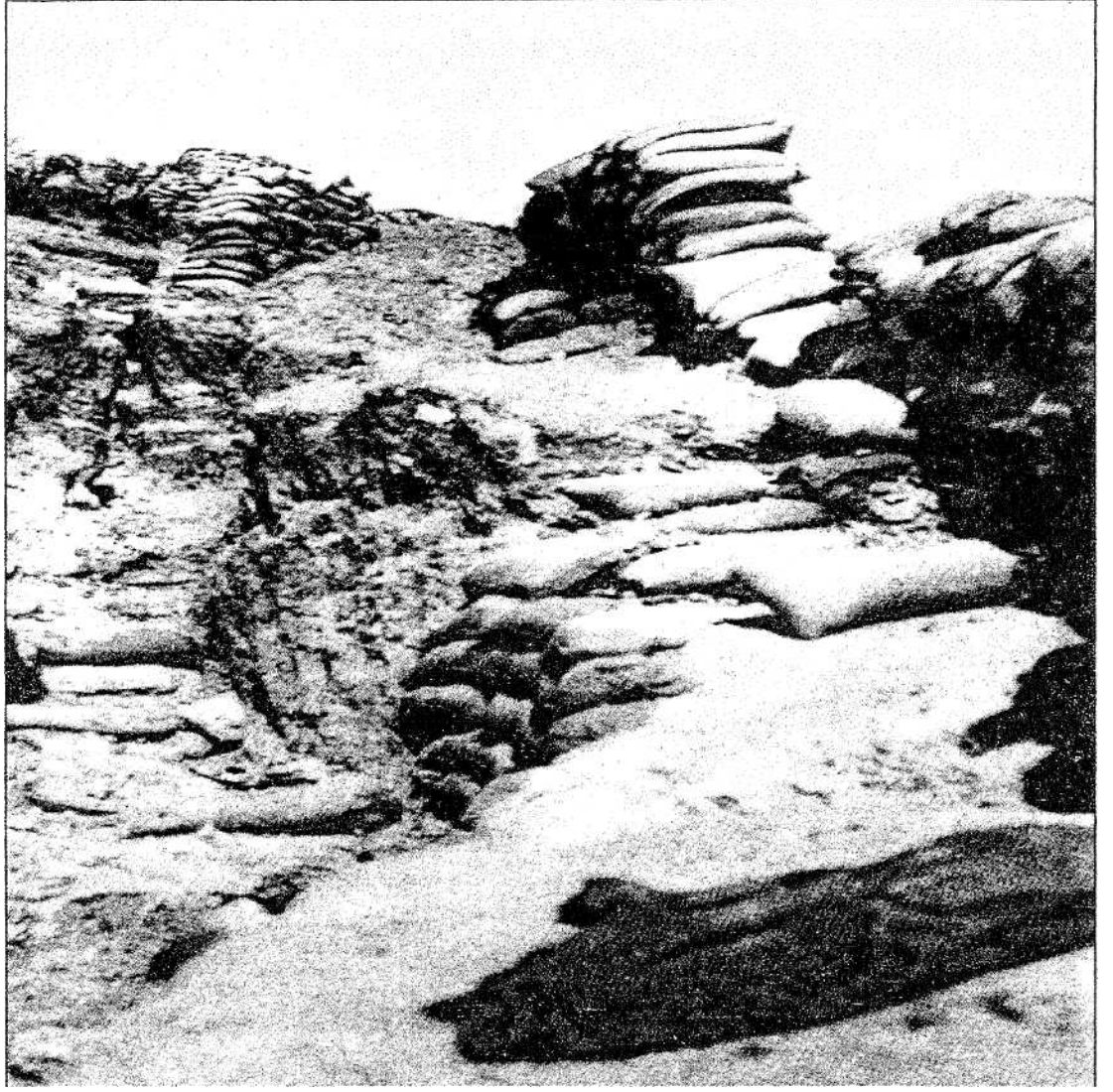
Motorla Çekilen Filikaların içindeki Avustralya Askerleri, Arıburnu'na Çıkmak Üzere 25 Nisan Sabahı Sahile Yanaşıyor. Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.479

İngiliz Ve Fransızların " Achi Baba" diye Adlandırdıkları Alçıtepe. Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.465

Üstte Bouvet Zırhlısı,Altta İse General Gouraud Ve kendisinden Sonra Görevi Devralacak Olan General Bailloud, Seddülbahir'de Tahrip Edilmiş Bir Türk Topu Önünde. Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.453

Kerevizdere'deki Fransız Siperleri, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları, 8.452

Mustafa Kemal Paşa Nişan Ve Madalyalarıyla.Fotoğraf Birinci Dünya Savaşı'nın Sonlarına Doğru çekilmiştir. Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.462

General Gouraud, General Bailloud, Ve Diğer Komutanlar Seddülbahir'de. Sermet Atacanlı, s.468

18 Mart 1915'te Çanakkale'yi Zorlayan Fransız Filo Komutanı Amiral Guepratte, Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,s.467

KAYNAKÇA

ALTAY, Fahrettin Orgen, **On Yıl Savaş ve Sonrası**, Dilek Matbaası, İstanbul, 1970

ALTINTAŞ, Ahmet, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı Ian Hamilton'un Çanakkale Savaşları Raporu**, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk Ve Çanakkale savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları Yayın No: 7, Çanakkale, 1999

AKŞİT, İlhan-Hayati Tezel, **Mustafa Kemal Ve Çanakkale 1915**, Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1982

ARTUÇ, İbrahim, **1915 Çanakkale Savaşı**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992

ARMAOĞLU, Fahir, **Çanakkale Muharebelerinin Rusya Üzerindeki Etkileri**, Çanakkale Savaşları ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Çanakkale 14-17 Mart 1990, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-sayı.64 Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi** Cilt 1-2 1914-1995, Alkım Yayınevi, İstanbul

ATACANLI, Sermet, **Atatürk Ve Çanakkale'nin Komutanları**, MB Yayınevi, İstanbul, 2006

ATAY, Falih Rıfkı, Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bates Atatürk Dizisi, Tunç Ofset İstanbul, 1998

BARTLETT, Ellis Ashmead, **Çanakkale Gerçeği**, Çev. Kurmay Yüzbaşı Rahmi, Günümüz Diline Hazırlayan Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, 20, Anı Tarih: 1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III. Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Seri No.14e, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955

BELEN, Fahri, **I. Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri**, C.II, Ankara, 1964

BESBELLİ, Saim,1914-1918 Çanakkale’de Türk Bahriyesi,T.C.M.M.V. Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı,Deniz Basımevi,424 Sayılı Donanma Dergisi Ekidir.İstanbul,1959

-----**Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**,I. Cilt Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasi Ve Askeri Hazırlıkları Ve Harbe Girişi,Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:3 Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1970

-----**Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, VIII. Cilt Deniz Harekatı,Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:3 Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1976

BİNBAŞI NAZMİ BEY, Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914-1922, Emre Basımevi, Çev. Ahmet Esenkaya, İzmir ,2004

ÇALIŞLAR, İzzettin,On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları,Haz. İ smet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1997

ÇAKIR,Ömer,Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri,Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,Ankara,2004

ÇAMOĞLU,Şemsettin, Çanakkale Boğazı ve Savaşları,Kutulmuş Matbaası, istanbul,1962.

ÇAYCI, Abdurrahman, “Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk’ün Askeri Kariyeri’ndeki Yeri”,Çanakkale Savaşları ve Sonuçları Uluslar arası Sempozyumu, Çanakkale 14-17 Mart,1990, ,Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa.64,s. 63 TTK, Ankara,1993

-----**Çanakkale’de Bahriyelilerimiz**, T.C.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No:6,Muharir Emile Vedel, İstanbul Matbaa-i Amire 1332,Neşre Hazırlayanlar Ahmet Altıntaş Zeynep Altıntaş,Çanakkale,1997

----**Çanakkale Muharebeleri 75.inci Yıl Armağanı**, Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,Ankara,1990,s. 27.

----**Çanakkale Ümitler, Yanılgılar, Gerçekler**,Yay. Haz.Burhan Sayılır, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,2003

ÇETİNER, Selahattin ,Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme

DAVER, Bülent, I.Dünya Savaşında Osmanlı imparatorluğunda Siyasal Hayat Ve Siyasal Partiler, Çanakkale Savaşları Ve Sonuçları Uluslar arası Sempozyumu,Çanakkale 14-17 Mart 1990,Türk Tarih Kurumu Yayınları,XVI. Dizi,Sa.64,TTK, Ankara,1993

DUMAN, Murat **Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale Savaşlar Hatıralar Ve Kahramanlar**, Ares Kitap Yayınları, İstanbul,2006

ERİCKSON, Edward J., **Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu**,Çeviren Tanju Akad, Kitap Yayınevi,Tarih Ve Coğrafya Dizisi 13, İstanbul ,2003

ERYILMAZ, Esin, **Çanakkale Savaşları**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Edirne ,1997

ENER, Kadri, **Çanakkale'den Hatıralar**, Sucuoğlu Matbaası,İstanbul,1954

HALİS, **Çanakkale Raporu**,İstanbul, 1975

HAMILTON, Ian,**Gelibolu Günlüğü**,Çeviren Osman Öndeş,İstanbul,1972

HATEMİ, Nilüfer,**Mareşal Fevzi Çakmak Ve Günlükleri**, C.I, Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,2002

MEHMED FASİH BEY ,**Kanlısirt Günlüğü** ,Arba Yayınları, Yay. Haz. Murat Çulcu,İstanbul,2002

MİRALAY SÜLEYMAN ŞAKİR, Cepheden Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde,Vadi Yayınları, Ankara,2006

MUSTAFA KEMAL ,Arıburnu Muharebeleri Raporu,Yay. Haz.Uluğ İğdemir, Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları,XVI. Dizi-Sayı:8 a1,Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara,1990

MUSTAFA KEMAL,Arıburnu Savaşları,Günümüz Türkçesi Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, 2005

MÜHLMAN, Carl, Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları,Tercüme Sedat Umran,Timaş Yayınları,İstanbul, 2004

MÜNİM MUSTAFA, Cepheden Cepheye 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulunduğum Sırada Cihan Harbinde Kanal Ve Çanakkale Cephelerine Ait Hatıralarım,Arma Yayınları, İstanbul,2002

PERK, Kadri, Çanakkale Savaşları Tarihi Büyük Harpte Çanakkale, 116 Sayılı Askeri Mecmua, sa.56,Mart 1940,İstanbul,1940

RUŞEN EŞREF Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor, Ak Yayınları Kültür ve sanat Kitapları Serisi, İstanbul,1990

OGLANDER,Aspinall, Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı,C.II, Askeri Matbaa,İstanbul,1940

OGLANDER, Aspinall, Çanakkale Muharebeleri İngilizlerin Gelibolu Seferinin Resmi Tarihi, Tercüme Muharrem Feyzi,Kanaat Kütüphanesi,İstanbul,1932

-----Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I,Yayına Hazırlayanlar Muzaffer Albayrak, Mustafa Çakıcı,Recep Uzundağ,Salih Kahrıman,Yılmaz Karaca,T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 71,Başbakanlık Basımevi, Ankara,2005

ÖZTÜRK, Hüsamettin, Çanakkale'nin Mustafa Kemal'in Askeri Kariyerindeki Yeri, 85. Yılında Çanakkale Savaşları Sempozyumu, (23-24 Mart 2000 Çanakkale) Sempozyum Bildirileri,Çanakkale 18 Mart

Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi,Çanakkale, 2000

SANDERS, Liman Von, **Türkiye’de Beş Yıl**,Çeviren M. Şevki Yazman,Burçak Yayın Ltd. İstanbul,1968

SEÇER, Turhan, **Destanlaşan Çanakkale Deniz Kara Hava Savaşları Bütün Yönleriyle Anılar ve Yorumlar**, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005

STELL, Nigel -Peter Hart, **Gelibolu Yenilginin Destanı**, Çev. Mehmet Harmancı,Epsilon Yayınevi,İstanbul,2005

TUNCOKU, Mete, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**,Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI.Dizi- Sayı 91, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,2002

TUNÇÇAPA, Şakir, **Çanakkale Harbi Hatıralarım**, Deniz Matbaası,İstanbul,1958, T.C. M.M.V. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı,İstanbul,1958, 423 sayılı Donanma Dergisi ekidir

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi,**Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, C.V, Kitap 3,Çanakkale Cephesi Harekatı,Ankara,1980

ULUĞ, N. Hakkı,**Çanakkale Destanının 50. Yılı**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı,Güzel İstanbul Matbaası,Ankara,1966.

ULUKSAR, Gündüz, **Çanakkale Zaferi Ve Atatürk’ün Rolü**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul,1996

UTKULAR,İsmail, **Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1953

YETKİN, Gıyas, **Yaratanların Ağzından 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi**, Eski Muharipler Cemiyeti Yayınları,Ankara, 1965

YILDIRAN, Orhan ,**Çanakkale Muharebeleri**, Genelkurmay Basımevi,Ankara 1966

YILMAZ, Celal, **Çanakkale Savaşları ve Türk Ordusu**, Basılmamış Doktora Tezi,Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara 1999

ÖZET

Çanakkale Cephesi Osmanlı İmparatorluğu'nun I.Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri ile çarpıştığı cephelerden biridir.Bu cephe Türk Ordusu'nun burada kazanmış olduğu büyük başarıdan dolayı çok önemlidir, ve bu cephede kazanılan zafer I.Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirmiştir.İtilaf Devletleri'nin bu cepheyi açma amacı, Rusya'ya Boğaz üzerinden silah ve cephane yardımı yapmak ve Balkan Devletleri'ni kendi yanlarında savaşa sokabilmektir.

Çanakkale Cephesi'ndeki savaşlar iki dönemde gerçekleşmiştir.1.Dönem 19 Şubat'ta başlayan ve 18 Mart 1915'e kadar devam eden Deniz Savaşları dönemidir,ve Türkler açısından büyük bir zafer,İtilaf Kuvvetleri içinse büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır.Bu yenilgi nedeniyle İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazı'nı yalnızca donanma ile geçmenin imkansızlığını anlar ve kara orduları tarafından desteklenen bir taarruza karar verirlerBunun üzerine 25 Nisan 1915 günü başlayıp 8 buçuk ay aralıksız devam eden kara savaşları dönemi yani 2.Dönem başlar.

İtilaf Devletleri aylarca süren uğraşlarına rağmen Seddülbahir ve Arıburnu Cepheleri'nde başarı gösteremediler. Arıburnu Cephesi'ni 19/20 Aralık 1915'te Seddülbahir Cephesini ise 8/9 Ocak 1916 tarihinde tahliye etmek zorunda kaldılar.Çanakkale Savaşları Mustafa Kemal Atatürk'ün bir lider olarak da doğuşunu simgeler. Birinci Dünya Savaşı çıktığı sırada Sofya'da Askeri ataşe olan Mustafa Kemal Bey, 20 Ocak 1915'de 19. Tümen Komutanlığına atanan, 25 Nisan 1915'te Anburnu'na çıkan Anzak ordusunu durduran Mustafa Kemal Bey, Çanakkale Cephesindeki bu ilk başarısıyla adını ve yeteneklerini dünyaya duyurma yolunda büyük bir adım atmıştır.

1 Haziran 1915'te albaylığa yükseltilen Mustafa Kemal Bey'i kısa bir süre sonra bu kez 9. İngiliz Kolordusunu püskürten birliklerin komutanı olarak tarih sahnesine çıkar. Mustafa Kemal Bey'in bir yıllık zaman dilimi içinde kazanılan zaferlerde oynadığı rol, O'nun gelecekte Türk ulusun tarafından tanınmasında ve ulusun önderi olmasında doğrudan rol oynamıştır. Bu cephede kazanılan deneyim

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadelenin kazanılmasında doğrudan etkili olan askeri ve siyasi dehasını ortaya koymasında ve sonraki dönemde de yeni bir devletin kurucusu olarak belirmesinde hemen bütün başarılarından daha fazla etkili olmuştur.Çanakkale Zaferi Türk Milleti'ne damarlarında dolaşan milliyetçilik, cesaret ve vatanı savunma azmini gösterme fırsatını da vermiştir.

Bu tez, Çanakkale İngiliz orduları Başkumandanı Ian Hamilton ve 5.Türk Ordusu Komutanı Liman Von Sanders'in Çanakkale Savaşları ile ilgili raporlar, hatıralar ve günlüklerden istifade edilerek hazırlanmıştır. Çanakkale Muharebeleri boyunca işgale uğrayan ve işgal eden kuvvetlerin gösterdikleri başarılar, düştükleri hatalar, karşılaştıkları hayalkırıklıkları bu iki komutanın gözüyle anlatılmıştır.Tarih araştırmalarında tek başına hatıraların yeterli olmadığı bir gerçektir. Ancak insan faktörünün olayların perde arkasını ve psikolojik yönlerini aydınlatması bakımından değerli olduğu unutulmamalıdır. İşte bu yüzden çalışmamızda faydalanılan kaynaklar sadece bu iki komutanın yazdığı raporlar ve anılarla sınırlı tutulmamış, zaman zaman bu cephede çarpışmış başka askerlerin de ifadelerine ve farklı kaynaklara yer verilmiştir.

ABSTRACT

Çanakkale Frontline was one of the fronts, where the Ottoman Empire battled with the Entente Powers in the World War I. This Frontline has a crucial importance due to the success gained here by the Turkish Army, which affected the result of the World War I. The most important purposes of the Entente Powers, while opening this frontline were to help Russia with weapon and ammunition through Bosphorus, and to enable The Balkan States to participate in war with them. Wars at Çanakkale Frontline took place at two separate action periods:

I. PERIOD: It was the period of sea wars, beginning on 19th February and passing to the history on 18th March 1915 that completed with a great victory. The Entente Powers understood the fact that it was impossible to pass Çanakkale Bosphorus just thanks to their naval force, and as a result they decided to commit an assault, supported by land army corps.

II. PERIOD: It was a period, which was carried out through land battles, starting on 25th April 1915 Sunday and going on for 8,5 months without pause. The Entente Powers could not meet with success at Seddülbahir and Arıburnu Fronts. They had to evacuate the Arıburnu Front at the night of 19/20th December and the Seddülbahir Front at the night of 8/9th December.

Çanakkale Wars have a fundamental significance not only in the Turkish history, but also in the military career of Mustafa Kemal Atatürk, who is considered to be the architect of the Turkish War of Independence. Turkish nation took the opportunity to prove their courage and nationalism that runs in their blood, thanks to their victory in Çanakkale Wars.

This thesis is a study on the diaries and the war reports written by Ian Hamilton (the chief commander of English Armies), and Liman Von Sanders (the commander of 5th Turkish Army) throughout Çanakkale Wars. It demonstrates the mistakes they made, the disappointments they encountered, and the success they met with, during warfare.